

รายงานการปฏิบัติงาน

งวดงานที่ 1

วันที่ 30 มิถุนายน - 28 สิงหาคม 2542

โครงการชุดแต่งและปรับปรุงสภาพแวดล้อมโบราณสถาน

วัดพระงาม วัดเจ้าย่า วัดแค

เสนอ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ที่ 3 พระนครศรีอยุธยา
โดย บริษัท มรดกโลก จำกัด

อธิบดีกรมศิลปากร
อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

29 ๘๐ 2551

วัดพระงาม

วัดพระงาม

ที่ตั้ง

วัดพระงาม ตั้งอยู่ทางทิศเหนือนอกเกาะเมือง ในเขตพื้นที่ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่บริเวณด้านหลังของวัดศรีโพธิ์ทางด้านทิศตะวันตกของคลองสระบัว สามารถเข้าไปถึงตัววัดได้โดยทางถนนคอนกรีตเข้าทางหน้าวัดศรีโพธิ์ทะลุออกไปทางหลังวัดไปตามถนนคอนกรีตก็จะถึงวัดพระงาม วัดพระงามได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60 ตอนที่ 56 วันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2486 โดยมีชื่อว่า **วัดชะราม**

ขอบเขตของงานและการดำเนินงาน (ดูตารางที่ 2 และแผนผังที่ 1)

ตารางที่ 1 ตารางแสดงขอบเขตและผลการดำเนินงานภายในวัดพระงาม

งวดที่	ขอบเขตงานที่กำหนด	ผลการดำเนินงาน
1	<ul style="list-style-type: none"> ▶ หลุมขุดค้น ขนาด 3 X 3 เมตร จำนวน 1 หลุม ▶ ขุดแต่งพื้นที่ 1,500 ตารางเมตร บริเวณเจดีย์และอุโบสถ	<ul style="list-style-type: none"> ▶ หลุมขุดค้น ขนาด 3 X 3 เมตร จำนวน 1 หลุม ขุดค้นแล้วเสร็จ ▶ ขุดแต่งพื้นที่ 1,500 ตารางเมตร บริเวณเจดีย์และพระอุโบสถ ขุดแต่งแล้วเสร็จ
2	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ขุดแต่งแนวกำแพงและพื้นที่ภายใน พื้นที่ 3,750 ตารางเมตร	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ขุดแต่งแนวกำแพงและพื้นที่ภายในวัด 3,500 ตารางเมตร
3	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ทำแบบโบราณสถานสภาพหลังการขุดแต่ง, แบบสันนิษฐานทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถาน และแบบบูรณะโบราณสถานทั้งหมด พร้อมรายงานผลดำเนินงาน	<ul style="list-style-type: none"> ▶ อยู่ในระยะเวลาการทำแบบสภาพโบราณสถานหลังการขุดแต่งในส่วนที่ได้ดำเนินการขุดแต่งแล้ว
รวมพื้นที่การปฏิบัติงาน 5,250 ตารางเมตร		ดำเนินการขุดแต่งแล้วเสร็จ 5,000 ตารางเมตร

สภาพทั่วไป

ตัววัดตั้งอยู่บนเนินดิน ล้อมรอบด้วยคูน้ำทางด้านเหนือ ใต้และตะวันตก ส่วนทางด้านตะวันออกเป็นที่ลุ่ม ตัววัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีบ้านเรือนของราษฎรปลูกอยู่ทางด้านทิศตะวันออก และปลูกชิดกับคูน้ำด้านทิศเหนือและทิศใต้ ด้านละ 1 หลัง และมีบ้านปลูกอยู่ทางด้านตะวันออกหลายหลัง เป็นกลุ่มชุมชนโดยรอบวัดศรีโพธิ์ ส่วนทางทิศตะวันตกของวัดเป็นที่ลุ่มใกล้กับทุ่งภูเขาทอง พื้นที่ภายในวัดอยู่ในสภาพรกรงมีวัชพืชนานาชนิดและไม้ยืนต้นขึ้นปกคลุมอยู่โดยทั่วไป

ตารางที่ 2 การแบ่งงวดงานการขุดแต่ง ขุดค้น วัดพระงาม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

งวดที่	รายการ	ระยะเวลา (วัน)						
		ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.
1	ขุดแต่งเจดีย์และอุโบสถ พื้นที่ 1,500 ตารางเมตร ขุดค้นทางโบราณคดี ขนาด 3 x 3 เมตร จำนวน 1หลุม							
2	ขุดแต่งกำแพง และพื้นที่ภายในกำแพงพื้นที่ 3,750 ตร.ม.							
3	แบบหลังขุดแต่ง, แบบสันนิษฐาน, รายงาน							

ผังบริเวณแสดงพื้นที่การปฏิบัติงานทางโบราณคดี วัดพระงาม
วัดพระงาม
 - แสดงขอบเขตพื้นที่ปฏิบัติงานทางโบราณคดี พิกัดรวม ๑๖.๕๐ ๓๖.๓๐
 - บริเวณที่ขุดพบโครงกระดูกมนุษย์ ๐.๕๐ เมตร โดยเส้นพิกัด ๑๖.๕๐๓๖.๓๐
 - บริเวณที่ขุดพบโครงกระดูกมนุษย์ ๐.๕๐ เมตร โดยเส้นพิกัด ๑๖.๕๐๓๖.๓๐

- * 1 เติร์ดแบบเหลี่ยม
- * 2 เติร์ดซากพระยืนปลด
- * 3 ขุมประศู
- * 4 คูน้ำ
- 5 เติร์ดดิน
- * โบราณสถาน
- แนวเขตโบราณสถาน
- ⊕ หมุดหลักฐานอ้างอิง

พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๑๔ ไร่ ๐ งาน ๕๐ ตารางวา
 มาตรฐาน 1: ๕๐๐
 0 5 10 20 30 เมตร

พิกัด UTM ๕๖๖๕๐๐๐ ๕๖๖๕๐๐๐ ๕๖๖๕๐๐๐
 ๕๖๖๕๐๐๐ ๕๖๖๕๐๐๐ ๕๖๖๕๐๐๐

ผู้ดำเนินการ

ชื่อ	
นามสกุล	
วิชาชีพ	
ตำแหน่ง	
หน่วยงาน	
ที่อยู่	
โทรศัพท์	
อีเมล	

ตรวจ/วิเคราะห์รูปแบบ

ชื่อ	
นามสกุล	
วิชาชีพ	
ตำแหน่ง	
หน่วยงาน	
ที่อยู่	
โทรศัพท์	
อีเมล	

เห็นชอบ/อนุมัติ

ชื่อ	
นามสกุล	
วิชาชีพ	
ตำแหน่ง	
หน่วยงาน	
ที่อยู่	
โทรศัพท์	
อีเมล	

วัดพระงาม (๕-๖-๖๖)
 ๕๖๖๕๐๐๐ ๕๖๖๕๐๐๐ ๕๖๖๕๐๐๐

ชื่อ	
นามสกุล	
วิชาชีพ	
ตำแหน่ง	
หน่วยงาน	
ที่อยู่	
โทรศัพท์	
อีเมล	

แผนผังที่ 1 ผังบริเวณแสดงพื้นที่การปฏิบัติงานทางโบราณคดี วัดพระงาม
 โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
 โดยสำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3

โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3

สภาพก่อนการขุดแต่ง

สภาพก่อนการขุดแต่งของวัดพระงามประกอบด้วยเจดีย์ที่สามารถสังเกตเห็นได้ 1 องค์ และเนินโบราณสถาน 1 เนิน และซุ้มประตูทางเข้าวัด 1 ซุ้ม สภาพของโบราณสถานแต่ละแห่งมีลักษณะดังนี้คือ (ดูแผนผังที่ 1)

- โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน) มีเนินดินปกคลุมฐานเจดีย์เป็นรูปร่างค่อนข้างกลมมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 8 เมตร เป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมตั้งอยู่บนฐาน 3 เหลี่ยม ยังปรากฏสภาพของบัลลังก์ และปล้องไฉน องค์เจดีย์มีร่องรอยของการซ่อมแซมพอกทับ 1 ครั้ง

- เนินโบราณสถานหมายเลข 2 มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งอยู่ด้านหน้าเจดีย์ประธาน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีขนาดกว้างประมาณ 25 เมตร ยาวประมาณ 55 เมตร สูงประมาณ 2 เมตรจากพื้นที่โดยรอบ มีวัชพืชขึ้นปกคลุมทั่วทั้งเนินและมีไม้ยืนต้นประเภทตะโก, สะเดาและพุทราขึ้นอยู่บ้างเล็กน้อยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอุโบสถเนื่องจากพบชิ้นส่วนใบเสมาหินชนวน และเศษกระเบื้องดินเผาฝังหลังคาอยู่บนผิวดินบ้างพอสมควร

ส่วนพื้นที่โดยรอบวัด มีลักษณะเป็นที่เนินเล็กน้อย มีวัชพืชขึ้นปกคลุมทั่วไป พื้นที่ด้านหน้าวัดเป็นลานกว้าง ไม่ปรากฏซากเนินโบราณสถาน พบแต่เพียงซุ้มประตูและแนวกำแพงวัด ถัดจากแนวซุ้มประตูออกมา เป็นถนนโรยกรวด ที่ชาวบ้านทำให้เป็นทางเดิน กว้างประมาณ 5 – 6 เมตร ถัดจากแนวถนนเป็นที่ลุ่ม มีน้ำท่วมขังเป็นหนองน้ำขนาดเล็ก ชาวบ้านใช้เลี้ยงเบ็ด ส่วนคูน้ำรอบวัดด้านเหนือ และได้ ยังมีสภาพเป็นแนวคูน้ำชัดเจน แต่ตื้นเขินบ้าง ส่วนคูน้ำทางด้านตะวันตก ไม่ปรากฏสภาพชัดเจนนัก แต่มีลักษณะเป็นที่ลุ่ม ที่นา มีน้ำท่วมขังบ้างเล็กน้อย

ได้วางผังหลุมขุดแต่งครอบคลุมพื้นที่โบราณสถานทั้งหมด ตลอดทั้งเนินดิน โดยวางเส้นแกนทิศตัดกึ่งกลางโบราณสถานที่เป็นประธานของวัด คือเจดีย์ประธานและเนินดินโบราณสถาน เพื่อแบ่งพื้นที่โบราณสถานออกเป็นสี่ส่วนตามแนวทิศ จากนั้นก็กำหนดกริดขนาด 5 x 5 เมตรคลุมบริเวณทั่วทั้งโบราณสถานโดยกำหนดชื่อของกริดตามแนวทิศที่ได้ตีเส้นแบ่งเอาไว้แล้ว เช่น กริด SE 1 , NW 18 , SW 6 เป็นต้น

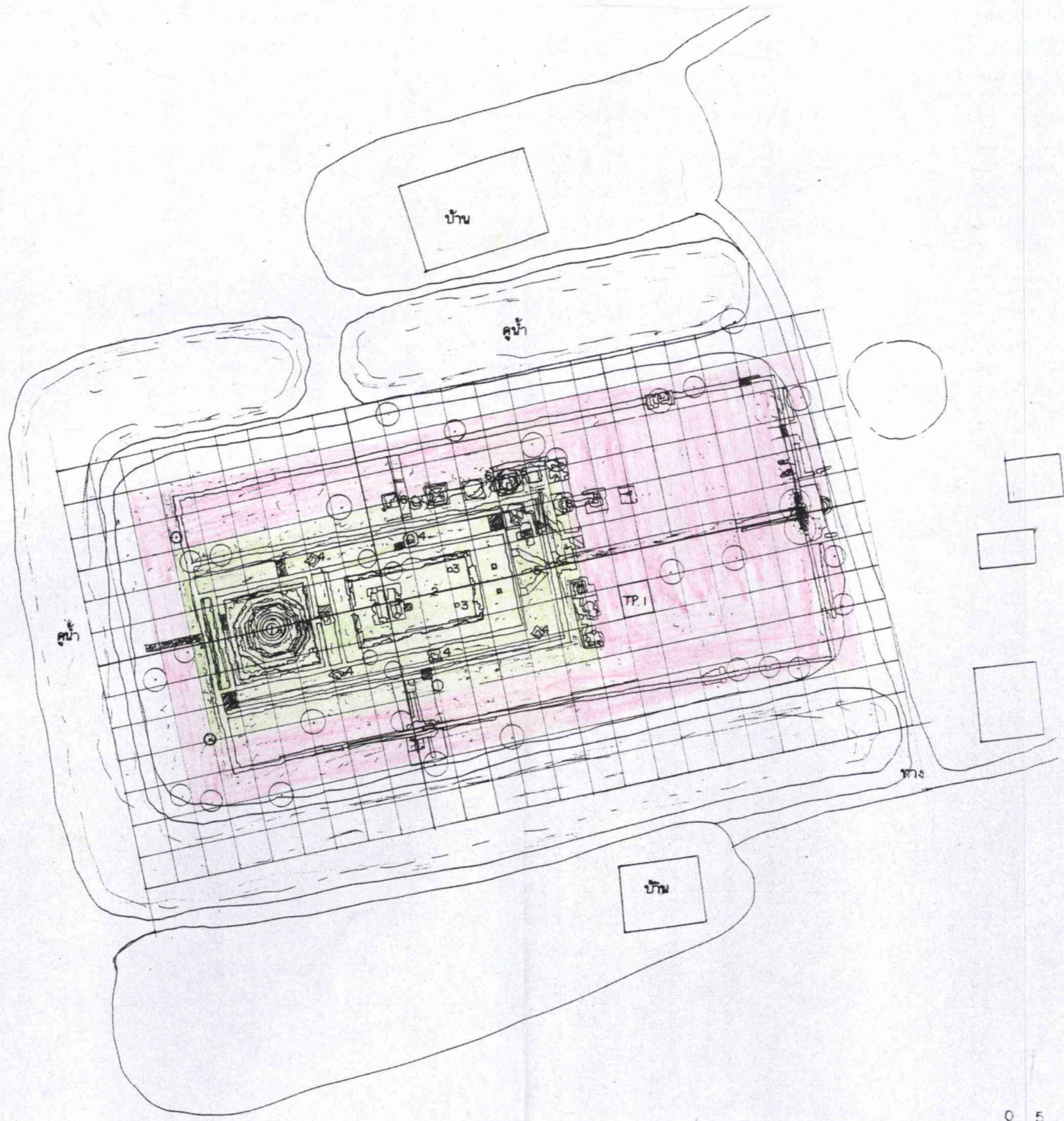
สภาพหลังการขุดแต่ง (ดูแผนผังที่ 2)

พื้นที่ในงวดงานที่ 1 มีขอบเขต 1,500 ตารางเมตร เป็นพื้นที่บริเวณเจดีย์ประธานและเนินอุโบสถทางทิศตะวันออกของเจดีย์ประธาน

ภายหลังจากการขุดแต่งแล้วพบว่าดินทับถมโดยเฉลี่ยประมาณ 30 - 50 ซม. พบว่าวัดพระรามมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้างประมาณ 43 เมตร ยาวประมาณ 93.5 เมตร (ตามขนาดของกำแพงวัด) ตัววัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ภายในวัดประกอบไปด้วยโบราณสถานดังนี้คือ เจดีย์ประธาน 1 องค์ และ อุโบสถ 1 หลัง มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีฐานไพทีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ารองรับเจดีย์ประธานและอุโบสถ ซึ่งตั้งอยู่ในส่วนหลังของวัด ซิดกับแนวกำแพงด้านหลังวัด โดยมีทางเดินรูปตัววาย (Y) เชื่อมต่อจากคุ่มประตูทางเข้าวัดทางด้านทิศตะวันออก และพบเจดีย์ราย 13 องค์ อยู่รอบอุโบสถด้านทิศเหนือและทิศตะวันออก

นอกจากนี้ยังได้ทำการขุดแต่งพื้นที่ในงวดงานที่ 2 ไปบ้างบางส่วนแล้ว พบเจดีย์รายเพิ่มอีก 2 องค์ บริเวณด้านทิศตะวันออกของอุโบสถ และพบกำแพงวัดขนาดกว้างประมาณ 80 ซม. ครบทั้ง 4 ด้าน จึงเห็นขอบเขตของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าอย่างชัดเจน โดยบริเวณกำแพงวัดนี้ก็พบประตูทางเข้าวัดทั้งสิ้น 4 คุ่มประตูด้วยกัน นอกจากนี้ยังพบร่องรอยของคุ่มประตูทางเข้าวัดเดิมอีก 1 ประตู คือทางด้านทิศใต้ ซึ่งร่วมสมัยกับอุโบสถหลังเดิม

งดที่ 1 พื้นที่ 1,500 ตารางเมตร
 งดที่ 2 พื้นที่ 3,750 ตารางเมตร

- 1 เจดีย์ประธาน
- 2 อุโบสถ
- 3 เสา
- 4 ฐานเสมา
- 5 ทางเข้า
- 6 เจดีย์ราย
- 7 ชุ่มประดู
- 8 ซากโบราณสถาน

แผนผังที่ 2 ผังบริเวณโบราณสถาน วัดพระงาม ขณะขุดแต่ง

0 5 10 20 ม.
 มาตรการส่วน 1 : 500

การแบ่งยุคสมัยของโบราณสถาน

เมื่อชุดแล้วเสร็จเกือบทั้งหมด ทำให้สามารถประมวลผลหลักฐานทางด้านโบราณคดี และทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ทำให้สามารถกำหนดอายุสมัยของโบราณสถานภายในวัดพระทามสามารถออกได้เป็น 4 ยุคสมัย ดังนี้

สมัยที่ 1 สามารถกำหนดอายุอยู่ในช่วงอยุธยาตอนต้น ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 กำหนดอายุจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ประธานที่เป็นเจดีย์ทรงกลม ตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยม ซึ่งมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับเจดีย์ในสมัยอยุธยาตอนต้น เช่นที่วัดจกกลม และวัดกระชาย จ.พระนครศรีอยุธยา โบราณสถานที่สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างวัดในครั้งแรก คือ เจดีย์ประธาน และน่าจะมีอาคารประเภทวิหารหรืออุโบสถอยู่ด้วย แต่ไม่พบร่องรอยแต่อย่างใด โบราณสถานที่พบในสมัยนี้ ได้แก่ (ดูผังแผนที่ 3)

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน) เป็นเจดีย์ประธานของวัด เป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมบนชุกชุกรูปบัว 8 เหลี่ยม ลักษณะขององค์เจดีย์ประกอบไปด้วย ฐานเจดีย์ชั้นล่างเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ 14.2 เมตร รองรับองค์เจดีย์ 1 ชั้น มีชุกชุกรูปบัว 8 เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน 2 ชั้น รองรับชุกชุกรูปบัวลูกแก้ว 8 เหลี่ยม อีก 2 ชั้น รองรับองค์ระฆังกลมรูปทรงค่อนข้างสูง บัลลังก์ 8 เหลี่ยม ถัดขึ้นไปเป็นก้านฉัตรกลมและปล้องไฉน ลักษณะของเจดีย์ทรงระฆังกลมตั้งอยู่บนชุกชุกรูปบัว 8 เหลี่ยม มีรูปทรงค่อนข้างสูงเพียว เป็นเจดีย์ที่นิยมในภาคกลาง สมัยอยุธยาตอนต้น กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 20

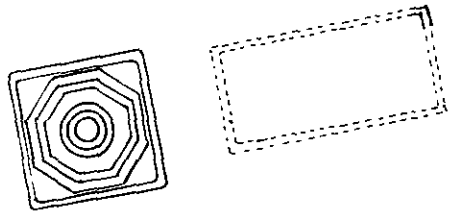
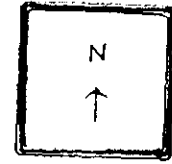
เจดีย์ประธานสร้างมาตั้งแต่แรกสร้างวัด เนื่องจากฐานเขียงสี่เหลี่ยมของเจดีย์ ซึ่งมีความสูงประมาณ 2.20 เมตร มีร่องรอยการพอกขยายฐานเขียงสี่เหลี่ยมออกมาอีก กว้างประมาณ 30 ซม เนื่องจากแนวฐานเดิมแยกออก จึงก่ออิฐฐานเขียงเพิ่มความหนาเข้าไปอีก แล้วฉาบปูนด้านนอกของฐานลงไปถึงระดับพื้นการไ้ใช้งานของวัด แต่ฐานเขียงที่พอกเข้าไปใหม่ ก็มีสภาพที่ไม่แข็งแรง บางส่วนเริ่มแยกออกจากกัน จึงได้สร้างแนวคันอิฐกว้างประมาณ 60 ซม. ลึกประมาณ 30 ซม. ขนาบข้างฐานล่างของฐานเขียงไว้ พบแนวอิฐนี้ทางด้านเหนือ แต่ทางด้านตะวันตกไม่พบหลักฐาน อาจจะเนื่องจากฐานเขียงทางด้านตะวันตก มีสภาพที่มั่นคงกว่า จึงได้ถมดินแล้วก่ออิฐฐานไฟที่เชื่อมเจดีย์กับอุโบสถเข้าด้วยกัน เพื่อกันฐานเขียงที่แยกออกด้วย.

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ในสมัยแรกที่สร้างวัด และสร้างเจดีย์ประธาน ยังไม่มีการทำฐานไฟที่เชื่อมอุโบสถและเจดีย์ประธานเข้าด้วยกัน โบราณสถานแต่ละแห่งมีฐานที่แยกจากกัน

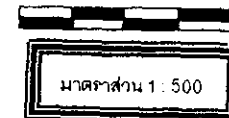
อาคารโบราณสถานด้านหน้าเจดีย์ประธาน (อุโบสถ?) พบส่วนของอาคาร ทางด้านหน้าอาคารหลังปัจจุบัน ในระดับความลึกลงไปจากระดับพื้นชานด้านหน้าอุโบสถสมัยที่ 4 ลงไปประมาณ 1.4 เมตร พบแนวฐานก่ออิฐสอดิน เป็นแนวยาวขนานไปกับแนวผนังอาคารด้านหน้า พบเศษอิฐจำนวนมากที่รองอยู่ใต้ฐานรากของอาคารอุโบสถหลังเดิม (อุโบสถ สมัยที่ 2) ในระดับความลึกจากพื้นชานอุโบสถสมัยที่ 4 ลงไปประมาณ 2.4 เมตร รวมทั้งเศษอิฐเสี้ยวที่เป็นส่วนของเสาอิฐกลม ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าเสาอิฐกลมกลางอาคารในสมัยที่ 2,3,4 หลักฐานเกี่ยวกับลักษณะของอาคารหลังนี้ไม่ปรากฏแน่ชัด เนื่องจากถูกรื้อและถมดินปิดหมดในคราวที่สร้างอุโบสถในสมัยที่ 2

¹ หมายเลขที่กำหนดให้โบราณสถานในหัวข้อ"การแบ่งยุคสมัย" จะเรียงลำดับใหม่ตามสมัย โดยใช้คำว่า "โบราณสถานหมายเลข..." และมีข้อความในวงเล็บต่อท้าย ซึ่งจะเป็นชื่อและหมายเลขของโบราณสถานที่ใช้ในการบันทึกหลักฐานระหว่างกระทำการขุดแต่ง เช่น โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)

วัดพระงาม ผังบริเวณสมัยที่ 1

แผนผังที่ 3 ผังบริเวณโบราณสถาน ในสมัยที่ 1

สมัยที่ 2 เป็นช่วงเวลาที่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัดครั้งใหญ่ คือมีการพอกซ่อมองค์เจดีย์ประธาน สร้างพระอุโบสถ และฐานไฟที่ กำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 โดยกำหนดอายุจากประติมากรรมปูนปั้น รูปบุคคล (เทวดา ?) ที่พบบริเวณเจดีย์รายหมายเลข 12 ปูนปั้นประดับอาคารรูปพญานาคที่พบบริเวณซุ้ม ประตูด้านทิศใต้ มีฐานสถานที่บูรณะปฏิสังขรณ์และที่สร้างขึ้นในสมัยที่ 2 ได้แก่ (ดูผังแผ่นที่ 4)

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน) เจดีย์ประธานของวัด ที่เคยมีรูปทรงสูงได้ถูกพอกทับให้มีรูปทรงแบนขึ้นและมีการพอกฐานเฉียงสี่เหลี่ยมขยายความหนาของฐานเฉียงเดิม ทำให้ฐานเฉียงมีความหนาขึ้นมาอีกประมาณ 80 ซม. นอกจากนี้ยังมีการพอกขยายขนาดขององค์ระฆังให้แบนขึ้นและพอกปล้องโถงให้มีขนาดใหญ่ขึ้น และสร้างฐานไฟที่เชื่อมเจดีย์กับอุโบสถเข้าด้วยกัน (ดูผังแผ่นที่ 5)

โบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) มีขนาด 7 ห้อง ตัวอาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก กว้างประมาณ 11 เมตร ยาวประมาณ 23.3 เมตร ตัวอุโบสถยกพื้นขึ้นสูงจากพื้นลานประทักษิณประมาณ 90 ซม. มีเสานางเรียงทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างประมาณ 40 ซม. รองรับชายคาปีกนกของอาคาร และมีระเบียงปูอิฐรอบอุโบสถกว้างประมาณ 2 เมตร ก่อปิดฐานเสานางเรียง สันนิษฐานว่าอาจจะมีทางเข้า 3 ทาง คือทางด้านหน้าเช่นเดียวกับทางเข้าปัจจุบัน ผนังอุโบสถกว้างประมาณ 90 ซม. ก่ออิฐสอดินแล้วฉาบปูน ไม่พบร่องรอยของเสาดัดผนัง ภายในอุโบสถปูพื้นด้วยอิฐขนาดกว้างประมาณ 15 ซม. ยาวประมาณ 30 ซม. หนาประมาณ 5 ซม. ภายในอุโบสถมีเสาอิฐกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60 ซม. 5 คู่ ต่อม่อของเสาก่อมาชนกับฐานของผนังโบสถ์ด้านใน ลักษณะเป็นฐานราก เสาแต่ละคู่ตั้งอยู่ห่างกันประมาณ 2.5 เมตร ฐานซุกซี้ก่อก่อไปชนผนังด้านหลัง และพบร่องรอยปูนฉาบเป็นบัวคว่ำ มีขนาดกว้างประมาณ 3 เมตร ยาวประมาณ 6.8 เมตร หลังคาอาคารมุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วย ประดับชายหลังคาด้วยกระเบื้องเชิงชาย แต่อย่างไรก็ตามอาคารหลังนี้อาจจะเป็นอาคารประเภทวิหาร เนื่องจากไม่พบร่องรอยของฐานเสมาและใบเสมา (ดูผังแผ่นที่ 5)

โบราณสถานหมายเลข 3 (ฐานไฟ) เป็นฐานไฟที่รองรับโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน) และโบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) มีลักษณะเป็นซุ้มฐานบัวคว่ำ บัวหงาย ขอบฐานมีความกว้างประมาณ 96 ซม. ยกสูงจากพื้นวัดเดิมประมาณ 93 ซม. ตัวฐานไฟที่มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างประมาณ 25 เมตร ยาวประมาณ 58 เมตร ด้านหน้าย่อมุม 2 มุม แล้วทำบันไดทางขึ้นทางด้านหน้าอาคาร 2 ทาง บันไดมีทางเดินที่เชื่อมต่อมาจากทางเดินแนวเฉียงเข้าสู่อุโบสถ (ทางเดินรูปตัว Y) บันไดทางขึ้นพบเพียง 1 ด้านใกล้มุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือ แต่สันนิษฐานว่าน่าจะมีอีก 1 ด้าน แต่เมื่อขุดตรวจแล้วพบว่า แนวบันไดถูกขุดรื้อไปแล้ว พื้นบนฐานไฟที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการปูพื้นหรือไม่ เนื่องจากถูกรื้อเมื่อสร้างฐานไฟในสมัยการใช้งานครั้งสุดท้าย (ดูผังแผ่นที่ 5)

โบราณสถานหมายเลข 4 (กำแพงวัด) เป็นกำแพงวัดขนาดกว้างประมาณ 80 ซม. มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวประมาณ 93.5 เมตร กว้างประมาณ 43 เมตร ล้อมรอบวัด ซึ่งสามารถกำหนดขอบเขตพื้นที่การใช้งานได้ว่า มีพื้นที่ภายในวัดประมาณ 4,020.5 ตารางเมตร

ช่วงกลางกำแพงด้านทิศใต้มีซุ้มประตูที่สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นทางขึ้นจากคูน้ำทางด้านทิศใต้ มีลักษณะเป็นประตูทางเข้าขนาดกว้างประมาณ 1.5 เมตร มีซุ้มประตูขนาดกว้างข้างละประมาณ 1.5 เมตร ก่ออิฐฉาบปูน และมีการประดับซุ้มด้วยลวดลายปูนปั้นต่าง ๆ เช่น นางอัปสรและพญานาค เป็นต้น ต่อจากซุ้มประตูเป็นทางเดินเข้าสู่อุโบสถปูอิฐขนาดกว้างประมาณ 1.5 เมตร ยาวต่อไปถึงฐานไฟหมายเลข 3 แล้ว

มีบันไดเพื่อขึ้นไปบนพื้นฐานไฟที่รอบอุโบสถ ต่อมาซุ้มประตูและทางเดินนี้ถูกกลบทับไปเมื่อครั้งที่มีการถมปรับพื้นวัดและฐานไฟที่บัวให้มีขนาดสูงขึ้น โดยพื้นวัดเดิมอยู่ลึกกว่าพื้นวัดสมัยล่าสุดประมาณ 34 ซม.

โบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 1) อยู่บริเวณด้านทิศเหนือของอุโบสถ อยู่ในสภาพชำรุด เหลือแต่ฐานหน้ากระดานรูปสี่เหลี่ยมลดชั้น มีขนาดกว้างประมาณ 2.22 เมตร ยาวประมาณ 2.51 เมตร เหลือความสูงประมาณ 20 ซม. ยังคงมีร่องรอยการฉาบปูนหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้าง ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 30 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

โบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 2) อยู่บริเวณด้านทิศเหนือของอุโบสถ อยู่ในสภาพชำรุด ฐานเป็นรูปแปดเหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 1.66 เมตร ยาวประมาณ 2 เมตร เหลือความสูงประมาณ 30 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 28 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม

โบราณสถานหมายเลข 7 (เจดีย์รายหมายเลข 14) อยู่บริเวณทางด้านทิศเหนือของอุโบสถ อยู่ในสภาพชำรุดเหลือแต่ฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมและส่วนแกนโครงสร้างของเจดีย์เท่านั้น มีขนาดกว้างประมาณ 2.88 เมตร ยาวประมาณ 2.96 เมตร เหลือความสูงประมาณ 10 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 10 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

โบราณสถานหมายเลข 8 (เจดีย์รายหมายเลข 3) อยู่บริเวณด้านทิศเหนือของอุโบสถ สภาพชำรุด พบเพียงเป็นฐานรูปแปดเหลี่ยมบนฐานหน้า กระดานรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 2.50 เมตร ยาวประมาณ 2.61 เมตร เหลือความสูงประมาณ 80 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 53 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

โบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์รายหมายเลข 4) อยู่บริเวณด้านเหนือของอุโบสถ สภาพชำรุด เป็นฐานรูปแปดเหลี่ยมบนฐานหน้ากระดานรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 2.98 เมตร ยาวประมาณ 3.08 เมตร เหลือความสูงประมาณ 75 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 70 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

โบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์รายหมายเลข 5) อยู่บริเวณด้านเหนือของอุโบสถ สภาพชำรุด พบแต่ฐานสี่เหลี่ยมหน้ากระดานลดชั้น และยังมีร่องรอยการฉาบปูนภายนอกด้วย มีขนาดกว้างประมาณ 1.32 เมตร ยาวประมาณ 1.32 เมตร เหลือความสูงประมาณ 14 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 51 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมลดชั้น

โบราณสถานหมายเลข 11 (เจดีย์รายหมายเลข 6) อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอุโบสถ สภาพชำรุดเหลือแต่ฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมที่ยังมีร่องรอยการฉาบปูน มีขนาดกว้างประมาณ 3.28 เมตร ยาวประมาณ 3.39 เมตร เหลือความสูงประมาณ 40 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 52 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์รายหมายเลข 7) อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอุโบสถ อยู่ในสภาพชำรุด พบฐานแปดเหลี่ยมอยู่บนฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม สามารถสันนิษฐานได้ว่าเจดีย์รายองค์นี้เป็นเจดีย์ทรงระฆัง เนื่องจากพบชิ้นส่วนปูนปั้นส่วนของครีษัณง์ เจดีย์รายองค์นี้มีขนาดกว้างประมาณ 3.33 เมตร ยาวประมาณ 3.50 เมตร เหลือความสูงประมาณ 45 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 67 ซม. ลักษณะฐาน เป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

โบราณสถานหมายเลข 13 (เจดีย์รายหมายเลข 10) อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกของอุโบสถ อยู่ในสภาพชำรุด ส่วนบนของเจดีย์พังทลายหมดแล้ว เป็นเจดีย์รายที่มีฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่

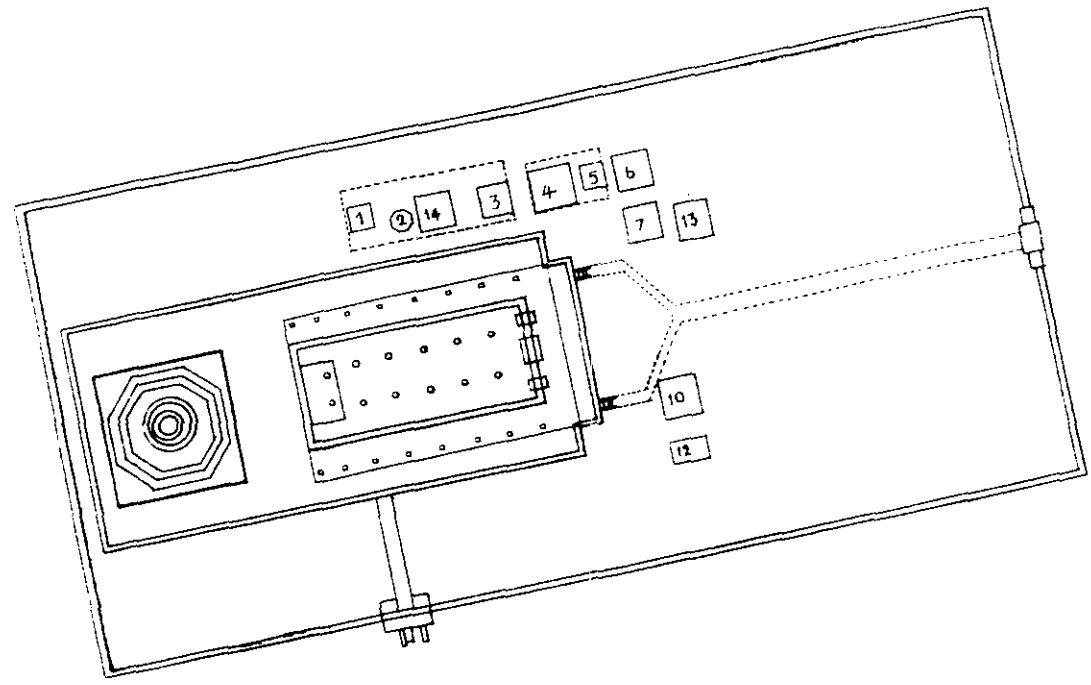
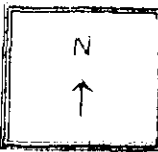
เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 3.5 เมตร ยาวประมาณ 3.65 เมตร เหลือความสูงประมาณ 53 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 53 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

โบราณสถานหมายเลข 14 (เจดีย์รายหมายเลข 12) อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกของอุโบสถ สภาพชำรุดเหลือแต่ฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 2.90 เมตร ยาวประมาณ 2.98 เมตร เหลือความสูงประมาณ 43 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 54 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

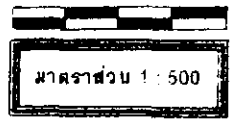
โบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์รายหมายเลข 13) อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกของอุโบสถ อยู่ในสภาพชำรุดเหลือแต่ฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 3.37 เมตร ยาวประมาณ 3.40 เมตร

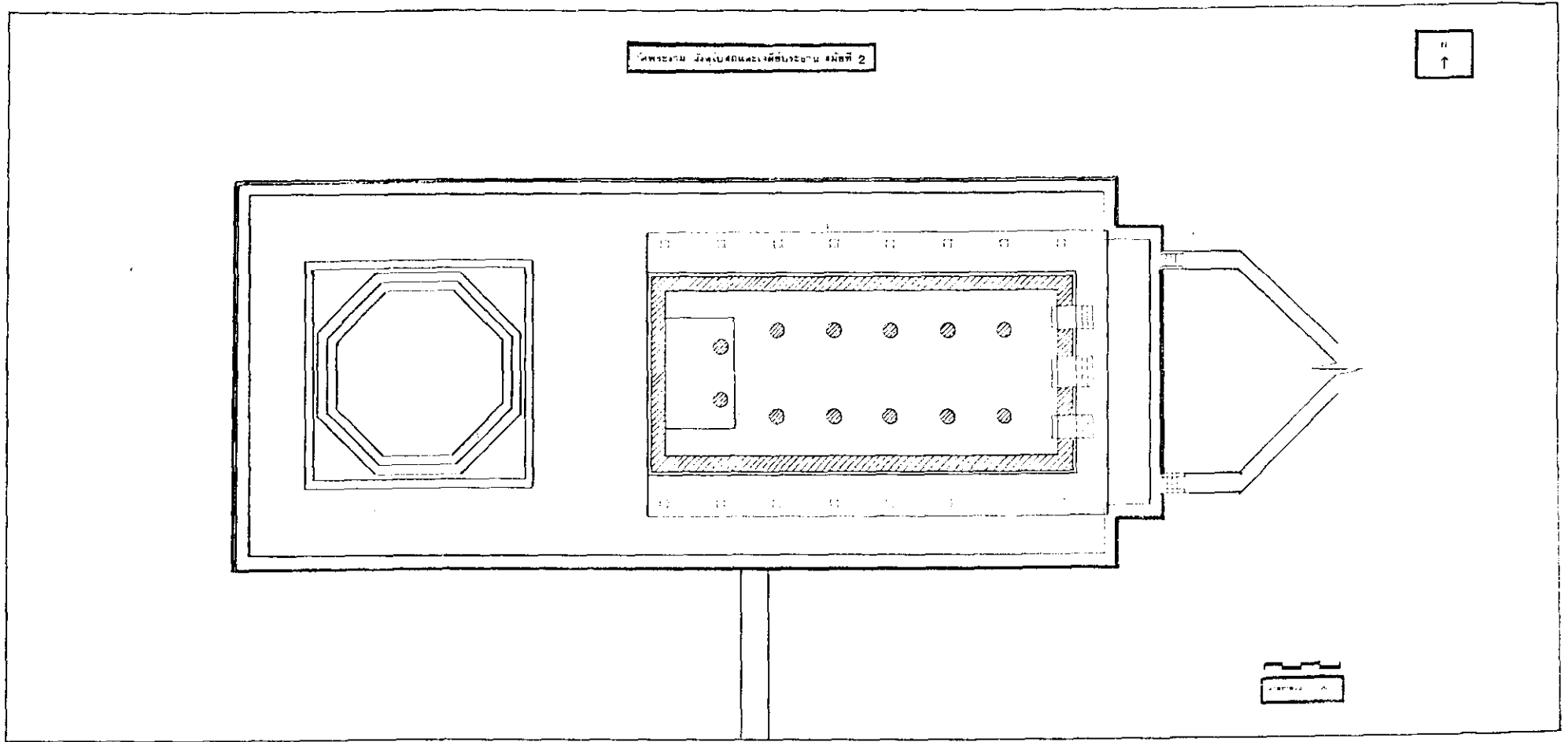
โบราณสถานหมายเลข 16 (เจดีย์รายหมายเลข 15) อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอุโบสถ อยู่ในสภาพชำรุดเหลือแต่ฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 2.5 เมตร ยาวประมาณ 2.5 เมตร

วัดพระงาม มังบุรีเขตสมัยที่ 2

แผนผังที่ 4 มังบริเวณโบราณสถาน ในสมัยที่ 2

แผนผังที่ 5 ผังพื้นโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)
และโบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ในสมัยที่ 2

สมัยที่ 3 เป็นสมัยที่มีเพียงการปรับปรุงต่อเติมเพื่อขยายขนาดฐานไฟที่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยมีการเพิ่มขนาดของฐานหน้าอุโบสถด้วยการถมบันไดทางขึ้นเดิมแล้วสร้างย้อมมุขยื่นออกไปในลักษณะเดิม ขยายมุขด้านหน้าออกไปอีกประมาณ 2.5 เมตร ส่วนโบราณสถานอื่น ๆ ไม่พบหลักฐานว่ามีการเปลี่ยนแปลง (ดูผังแผ่นที่ 6)

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน) ยังคงมีสภาพเหมือนกับในสมัยที่ 2 ไม่พบหลักฐานการเปลี่ยนแปลง (ดูผังแผ่นที่ 7)

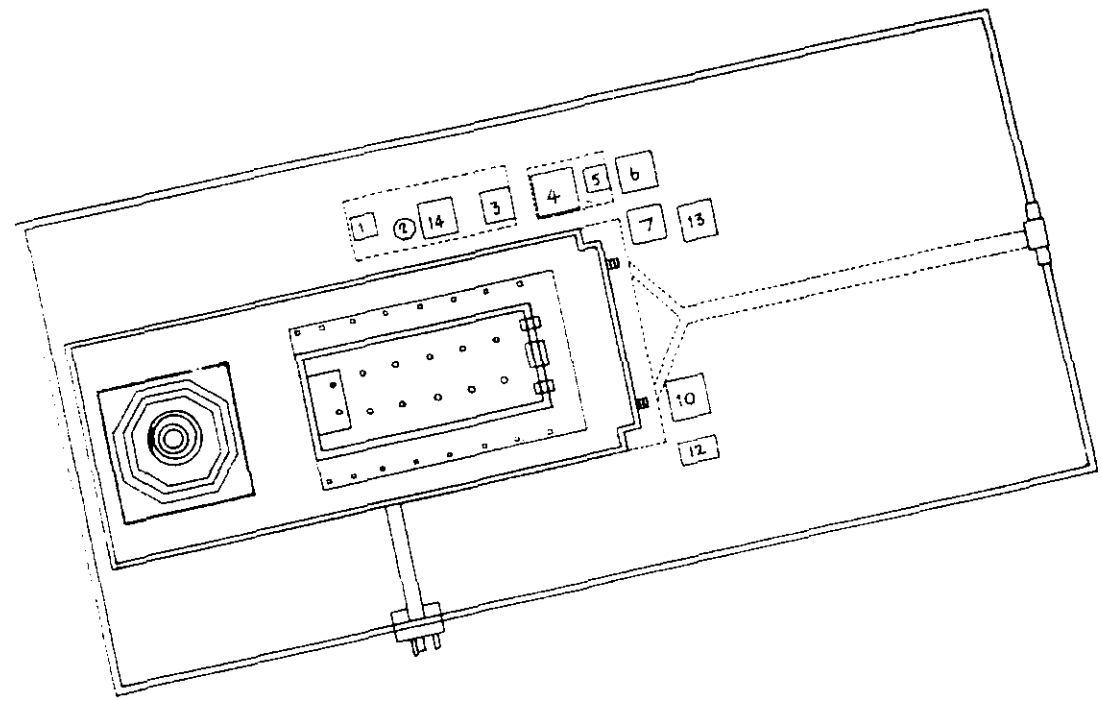
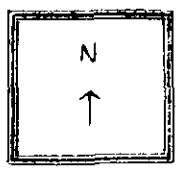
โบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ยังคงมีสภาพเหมือนกับในสมัยที่ 2 (ดูผังแผ่นที่ 7)

โบราณสถานหมายเลข 3 (ฐานไฟที่) เป็นโบราณสถานเพียงแห่งเดียวที่มีหลักฐานว่ามีการเปลี่ยนแปลงมาจากในสมัยที่ 2 โดยถมปิดมุขหน้าและทางเดินรูปตัววาย (Y) ไปเพื่อขยายขนาดของฐานไฟที่ออกมาอีกประมาณ 1.7 เมตร โดยทำการต่อฐานบัวย่อมุมออกมาในลักษณะเดิมและทำบันไดทางขึ้นในลักษณะเดิมแต่ตำแหน่งเอียงออกมาจากตำแหน่งเดิม แต่ถึงแม้จะมีการถมปิดทางเดินรูปตัววาย (Y) ไปบางส่วนแต่ก็น่าจะยังมีการใช้งานทางเดินนี้อยู่ (ดูผังแผ่นที่ 7)

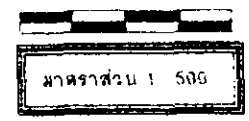
ส่วนโบราณสถานอื่น ๆ ที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการเปลี่ยนแปลง คือ โบราณสถานหมายเลข 4 (กำแพงวัด), โบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 1), โบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 2), โบราณสถานหมายเลข 7 (เจดีย์รายหมายเลข 14) โบราณสถานหมายเลข 8 (เจดีย์รายหมายเลข 3), โบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์รายหมายเลข 4), โบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์รายหมายเลข 5), โบราณสถานหมายเลข 11 (เจดีย์รายหมายเลข 6), โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์รายหมายเลข 7), โบราณสถานหมายเลข 13 (เจดีย์รายหมายเลข 10), โบราณสถานหมายเลข 14 (เจดีย์รายหมายเลข 12), โบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์รายหมายเลข 13), โบราณสถานหมายเลข 16 (เจดีย์รายหมายเลข 15)

วัดพระงาม มังบริเวณสมัยที่ 3

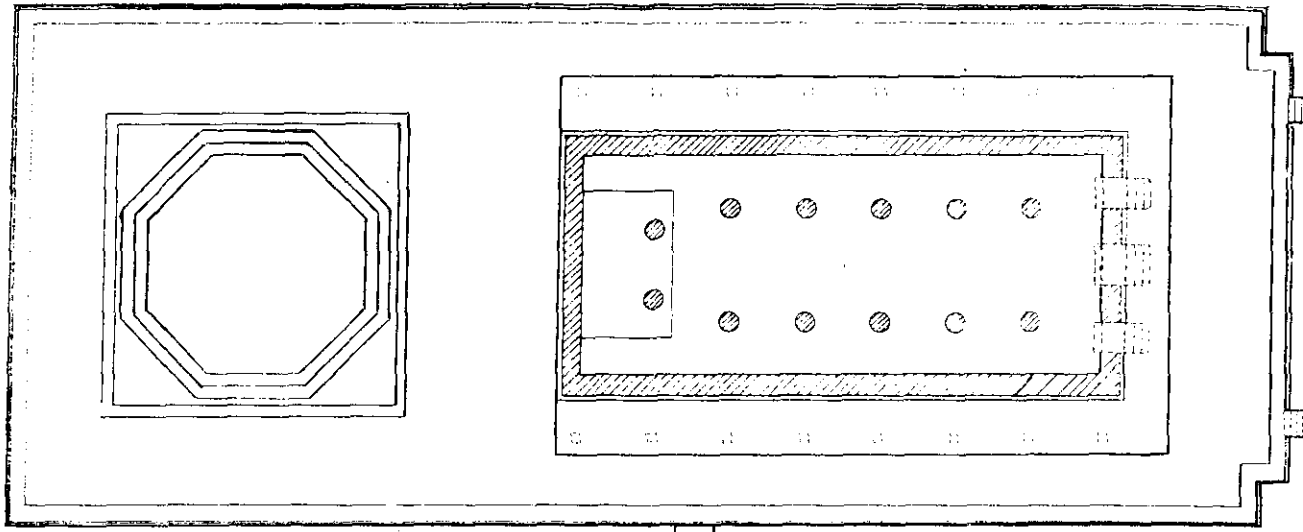
แผนผังที่ 6 มังบริเวณโบราณสถาน ในสมัยที่ 3

มาตราส่วน 1 : 500

โบราณสถาน ผังอุโบสถและเจดีย์ประธาน สมัยที่ 3

N
T

1:100

แผนผังที่ 7 ผังพื้นโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)
และโบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ในสมัยที่ 3

สมัยที่ 4 ในสมัยนี้มีการถมพื้นวัดให้สูงขึ้นมาประมาณ 30 - 40 ซม. ทำให้ทางเดินจากท่อน้ำเข้าสู่อุโบสถด้านทิศใต้และทางเดินรูปตัววาย (Y) ด้านทิศตะวันออกถูกถมดินกลบทับ และมีการสร้างทางเดินรูปตัววาย (Y) เลียนแบบของเดิมจากซุ้มประตูด้านทิศตะวันออกเข้าสู่อุโบสถ สามารถกำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 21 จากกระเบื้องเชิงชายลายดอกบัว (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21) , กระเบื้องเชิงชายลายเทพพนม (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) และพระพุทธรูปสำริดที่มีกระเจี๊ยบจอน และมีหลักฐานยืนยันว่าวัดพระงามมีการใช้งานต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลายด้วย เช่น พระพิมพ์หินสมอปางต่าง ๆ และกระเบื้องดินเผาปูพื้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซึ่งเป็นที่นิยมมากในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 โบราณสถานที่ยังมีการใช้งานและมีการบูรณะในสมัยนี้ คือ (ดูผังแผ่นที่ 8)

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน) มีการเปลี่ยนแปลงบางส่วนโดยการทำขอบกำแพงแก้วล้อมรอบฐานเจดีย์อีกชั้นหนึ่ง มีขนาดกว้างประมาณ 70 ซม. และอยู่ห่างจากฐานเจดีย์ประธานประมาณ 60 ซม. เพื่อใช้เป็นส่วนของลานประทักษิณรอบองค์เจดีย์ และทำประตูทางขึ้นด้านหลังเจดีย์ ต่อเนื่องกับแนวกำแพงวัดด้านหลังเจดีย์ ขึ้นมาบนลานประทักษิณรอบฐานเจดีย์ (ดูผังแผ่นที่ 9)

โบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) มีการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่แทนหลังเดิม ซึ่งได้ลดขนาดอุโบสถลงมาให้เหลือเพียง 6 ห้อง และเพิ่มความกว้างของชานด้านหน้าโบสถ์ให้กว้างขึ้น ตัวอุโบสถมีขนาดกว้างประมาณ 15 เมตร ยาวประมาณ 34.3 เมตร พื้นอุโบสถยกสูงจากลานประทักษิณประมาณ 95 ซม. มีระเบียงรอบอุโบสถปูด้วยอิฐกว้างประมาณ 2.2 เมตร และชานทางด้านหน้าอุโบสถที่มีการใช้เสากลม 1 คู่รองรับหลังคาชานอุโบสถตรงกับตำแหน่งของผนังอุโบสถเดิมด้านทิศตะวันออก ผนังของอุโบสถหลังใหม่ด้านทิศตะวันตก , เหนือ , ใต้ สร้างโดยการพอกทับผนังอุโบสถเดิมให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นกว้าง 1.3 เมตร ผนังหนาประมาณ 93 ซม. ส่วนผนังด้านทิศตะวันออกลดขนาดจากตำแหน่งผนังเดิมเข้ามาประมาณ 2.5 เมตร สร้างทับลงไปบนเสากลมคู่แรกภายในอุโบสถหลังเดิม

ภายในอาคารก็ยังคงใช้ตำแหน่งเสาเดิมอยู่แต่มีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย คือ เสาคู่สุดท้ายทางทิศตะวันตกเปลี่ยนเป็นเสาสี่เหลี่ยมและมีการให้เสาติดผนังในจุดที่ตรงกับตำแหน่งเสาอิฐรองรับอาคาร ส่วนเสาต้นอื่น ๆ นั้น ยังคงเป็นเสากลมอยู่เช่นเดิม พื้นอุโบสถมีการปูอิฐทับพื้นเดิมแล้วจึงปูด้วยกระเบื้องดินเผารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 30 X 30 ซม. จากนั้นจึงฉาบปูนทับอีกทีหนึ่ง ฐานชุกชีถูกขยายขนาดด้วยการก่อทับแนวฐานบัวเดิมและขยับออกไปทางทิศตะวันออกเพื่อเว้นช่องว่างเป็นทางเดินหลังฐานชุกชีใหม่ประมาณ 2 เมตร ทำให้ฐานชุกชีใหม่มีขนาดกว้างประมาณ 5.5 เมตร ยาวประมาณ 6 เมตร (ดูผังแผ่นที่ 9)

โบราณสถานหมายเลข 3 (ฐานไพที) ขยายฐานไพทีใหม่ออกไปอีกประมาณ 36 ซม. แล้วถมฐานไพทีเดิมให้สูงจากพื้นวัดขึ้นมาประมาณ 80 ซม. โดยสร้างเป็นฐานไพทีก่ออิฐเรียงแบบฐานเขียง ก่ออิฐหนาประมาณ 80 ซม. สูงประมาณ 80 ซม. ขยายขอบฐานด้านในออกมาจากขอบของฐานไพทีเดิมประมาณ 40 ซม. มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าปิดทับย่อมุมเดิมและทางเดินรูปตัววาย (Y) เดิมด้านหน้า มีขนาดกว้างประมาณ 29 เมตร ยาวประมาณ 65 เมตร จึงทำให้เกิดลานประทักษิณ ขนาดกว้างประมาณ 3.8 เมตร แล้วจึงสร้างฐานโอบเสมาก่อด้วยอิฐแล้วฉาบปูนรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่มีการย่อมุม ขนาดกว้างประมาณ 1.68 X 1.68 เมตร จำนวน 8 ฐาน อยู่รอบอุโบสถทั้ง 8 ทิศ ด้านหน้าอุโบสถทำทางเดินปูอิฐฉาบปูน มีขนาดกว้างประมาณ 1.02 เมตร ปูขึ้นมาจากลานวัดแล้วแยกออกเป็นรูปตัววาย (Y) เข้าสู่บันไดขึ้นไปยังอุโบสถ (ดูผังแผ่นที่ 9)

โบราณสถานหมายเลข 4 (กำแพงวัด) มีการสร้างแนวกำแพงวัดใหม่ทับลงไปบนแนวเดิม ซึ่งพบหลักฐานว่ามีการรื้อซุ้มประตูวัดและทางเดินมายังฐานโพธิ์ทางด้านใต้ เพื่อสร้างแนวกำแพงวัดใหม่ ซึ่งสร้างพาดทับลงไปบนแนวซุ้มประตูและขนานไปกับแนวกำแพงวัดเดิม โดยการเสริมกำแพงวัดให้ขนาดหนาขึ้นประมาณ 70 ซม. ขนานข้างแนวกำแพงวัดเดิมและสร้างพาดทับลงไปบนซุ้มประตูเดิมด้านทิศใต้ ยาวประมาณ 47 เมตร มีการสร้างซุ้มประตูเพิ่มเติมอีก 3 ซุ้ม ดังนี้

ซุ้มประตูทางด้านทิศตะวันออก อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของวัด เป็นซุ้มประตูทางเข้าหลักของวัด บนซุ้มมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ 2 ต้นขึ้นอยู่บนซุ้มประตูซุ้มประตูที่ยังอยู่ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ และมีการร่องรอยของการติดวงกบของบานประตูไม้และซอมแซมต่อเติมเพื่อใช้งานต่อเนื่องมาจนถึงสมัยการใช้งานครุฑของวัด มีขนาดหนา 1.40 เมตร กว้าง 6.50 เมตร สูง 3.10 เมตร ด้านนอกซุ้มประตูนี้มีช่องทางเข้ารูปเกือกม้า ขนาดกว้าง 1.59 เมตร สูง 3.07 เมตร มีทางเดินมาจากซุ้มประตูตรงมายังด้านหน้าอุโบสถ ซึ่งน่าจะเชื่อมต่อกับทางเดินรูปตัววาย (Y) ที่ขึ้นสู่อุโบสถด้วย มีความกว้างประมาณ 1.54 เมตร ทางด้านตะวันออกของซุ้มประตูนอกกำแพงมีลานปูอิฐเป็นพื้นติดกับซุ้มประตูขนาดกว้างประมาณ 3 เมตร ยาวประมาณ 8 เมตร ที่ยังมีร่องรอยการขุดพบอยู่

ซุ้มประตูทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ อยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัด สภาพชำรุดเหลือแต่เพียงพื้นอิฐรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสูงจากพื้นดินประมาณ 7 ซม.เท่านั้น มีขนาดกว้างประมาณ 2 เมตร ยาวประมาณ 3.5 เมตร ไม่พบร่องรอยการขุดพบ

ซุ้มประตูทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัด สภาพชำรุดไม่มีขั้นต้นขนาดใหญ่ขึ้นคลุมอยู่ จึงทำให้เหลือซุ้มประตูสูงจากพื้นวัดประมาณ 30 ซม. ซุ้มประตูมีขนาดกว้างประมาณ 2 เมตร ยาวประมาณ 4.2 เมตร ยังคงพบร่องรอยปูนฉาบอยู่บ้างเล็กน้อย

โบราณสถานที่มีการใช้งานต่อเนื่องมาในสมัยนี้และไม่พบหลักฐานการเปลี่ยนแปลง คือ **โบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 1)**, **โบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 2)**, **โบราณสถานหมายเลข 7 (เจดีย์รายหมายเลข 14)**, **โบราณสถานหมายเลข 8 (เจดีย์รายหมายเลข 3)**, **โบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์รายหมายเลข 4)**, **โบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์รายหมายเลข 5)**, **โบราณสถานหมายเลข 11 (เจดีย์รายหมายเลข 6)**, **โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์รายหมายเลข 7)**, **โบราณสถานหมายเลข 13 (เจดีย์รายหมายเลข 10)**, **โบราณสถานหมายเลข 14 (เจดีย์รายหมายเลข 12)**, **โบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์รายหมายเลข 13)**, **โบราณสถานหมายเลข 16 (เจดีย์รายหมายเลข 15)**

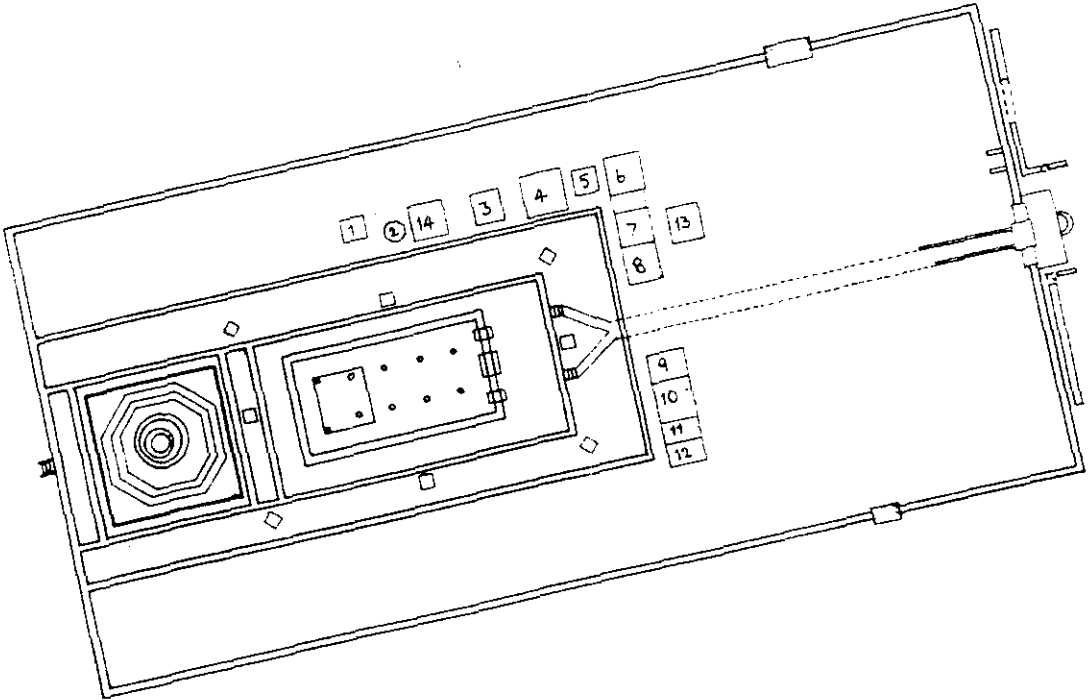
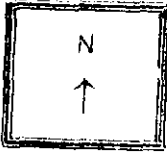
และโบราณสถานที่มีการสร้างขึ้นในสมัยนี้ คือ

โบราณสถานหมายเลข 17 (เจดีย์รายหมายเลข 8) อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกของอุโบสถ สภาพชำรุด พบเพียงบางส่วนของฐานสี่เหลี่ยมหน้ากระดานเท่านั้น มีขนาดกว้างประมาณ 2.89 เมตร ยาวประมาณ 3.50 เมตร เหลือความสูงประมาณ 14 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 5 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

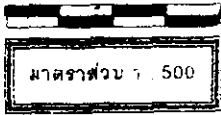
โบราณสถานหมายเลข 18 (เจดีย์รายหมายเลข 9) อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกของอุโบสถ อยู่ในสภาพชำรุด เหลือแต่ฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 2.68 เมตร ยาวประมาณ 2.91 เมตร เหลือความสูงประมาณ 42 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 6 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม

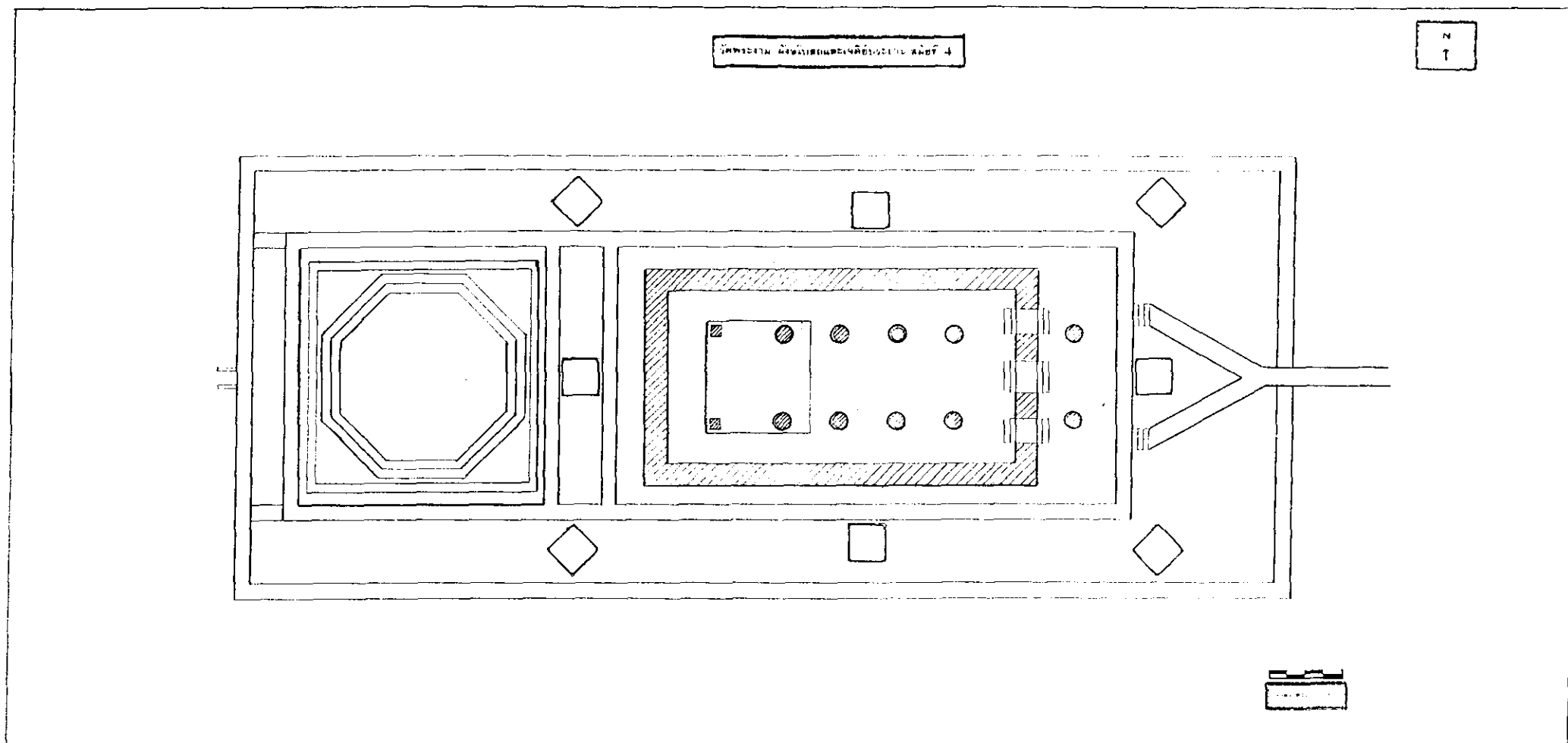
โบราณสถานหมายเลข 19 (เจดีย์รายหมายเลข 11) อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกของ
อุโบสถ สภาพชำรุดเหลือแต่ฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 1.75 เมตร ยาวประมาณ 2.4
เมตร เหลือความสูงประมาณ 18 ซม. ฐานรากลึกจากระดับพื้นปัจจุบัน 10 ซม. ลักษณะฐานเป็นฐานหน้า
กระดานสี่เหลี่ยม

วัดพระงาม ผังบริเวณสมัยที่ 4

แผนผังที่ 8 ผังบริเวณโบราณสถาน ในสมัยที่ 4

แผนผังที่ 9 ผังพื้นโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)
และโบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ในสมัยที่ 4

สรุปการแบ่งยุคสมัยโบราณสถาน

โบราณสถานที่พบในวัดพระงามทั้งหมดสามารถสรุปถึงการสร้าง การเปลี่ยนแปลงและการบูรณะปฏิสังขรณ์ได้เป็น 4 สมัยคือ (ดูผังแผนที่ 10/1-4, 11/1-4, 12, 13)

สมัยที่ 1 เป็นช่วงที่เริ่มมีการสร้างวัด คือ การสร้างเจดีย์ประธาน ซึ่งเป็นเจดีย์ 8 เหลี่ยม บนฐานสี่เหลี่ยม ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนต้น ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 และคงมีการสร้างอาคารอีกหลังด้านหน้าเจดีย์ประธาน แต่ไม่พบหลักฐานชัดเจน เหลือแต่ส่วนของแนวอิฐอยู่ได้แนว ฐานของอาคารในสมัยที่ 2 และยังไม่มีการสร้างฐานไฟที่เชื่อมระหว่างเจดีย์ประธานและอาคารด้านหน้า

สมัยที่ 2 พบว่ามีการซ่อมพอกองค์เจดีย์บางส่วน คือ ส่วนของปล้องไฉน องค์ระฆังให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ส่วนอาคารด้านหน้าเจดีย์ได้มีการรื้ออาคารหลังเดิมเกือบทั้งหมด แล้วสร้างอาคารหลังใหม่ อาจจะเป็นอุโบสถและวิหาร เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง 7 ห้อง ตั้งอยู่บนชานยกพื้นเป็นพาโลอีก 1 ชั้น และมีเสานางเรียงรองรับเครื่องหลังคาด้านข้างทั้ง 2 ข้าง รวมทั้งมีการสร้างฐานไฟที่เป็นฐานบัวเชื่อมเจดีย์กับอาคารเข้าด้วยกัน มุมฐานด้านหน้าย่อมุม และมีบันไดทางขึ้น 2 ข้าง เชื่อมต่อกับทางเดินรูปตัว Y ที่ต่อเนื่องมาจากซุ้มประตูด้านหน้าวัด

และมีการสร้างเจดีย์รายอีก 11 องค์ โดยรอบฐานอาคารทางด้านหน้า และทางด้านเหนือ และพบว่ามีการสร้างซุ้มประตูและกำแพงวัดทางด้านใต้ รวมทั้งทำทางเดินจากซุ้มประตูขึ้นมาบนพื้นฐานไฟที่ด้วย โบราณสถานในสมัยนี้สามารถกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 ลงมา

สมัยที่ 3 มีการต่อเติมฐานไฟที่ด้านหน้าขยายออกไปอีก ประมาณ 1.6 เมตร และทำบันไดทางขึ้นอาคารในตำแหน่งที่เอียงกับแนวบันไดเดิมเล็กน้อย ซึ่งแนวบันไดใหม่นี้สร้างทับลงไปบนแนวทางเดินรูปตัว Y เดิม แต่ยังคงใช้ทางเดินนี้อยู่ ส่วนตัวอาคารและเจดีย์รายไม่พบการเปลี่ยนแปลง การกำหนดอายุของโบราณสถานสมัยนี้สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในระยะเวลาภายหลังจากสมัยที่ 2 ลงมาเล็กน้อย เนื่องจากไม่พบหลักฐานการเปลี่ยนแปลงของตัวอาคารมากนัก

สมัยที่ 4 เป็นสมัยสุดท้ายที่มีการใช้งานของโบราณสถานก่อนที่จะทิ้งร้างไป มีการบูรณะและสร้างอาคารหลังใหม่ คือ สร้างพระอุโบสถหลังใหม่ในตำแหน่งเดิม ลดขนาดความยาวของอาคารลงมาเหลืออยู่ 6 ห้อง ขยายฐานและผนังให้หนาขึ้น ถมพื้นเดิมขึ้นมาอีก แต่ยังคงใช้เสาอิฐกลมของเดิม ส่วนฐานซุกซีมีการสร้างขยายฐานเดิมออกมาอีกเล็กน้อย

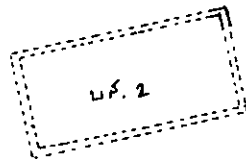
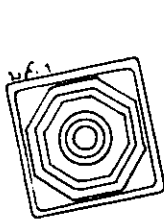
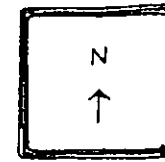
ส่วนฐานไฟที่มีการสร้างขยายออกไปอีก หุ้มปิดฐานเดิม ก่ออิฐแบบฐานเขียง พื้นด้านบนถมอัด เป็นลานประทักษิณ แล้วสร้างฐานโอบเสมาลงบนฐานไฟที่ มีการรื้อซุ้มประตูและถมปิดทางเดินขึ้นสู่ฐานไฟที่และสร้างกำแพงวัดใหม่ ทับลงไปบนแนวซุ้มเดิม และขนานกับแนวกำแพงเดิม และสร้างซุ้มประตูวัดใหม่ทางด้านตะวันออกเหนือ ใต้ และตะวันตก

ส่วนพื้นวัดมีการถมสูงขึ้นมาอีกประมาณ 30 - 40 ซม. แล้วสร้างเจดีย์รายเพิ่มเติมในระหว่างฐานเจดีย์รายองค์เดิม รวมทั้งมีการซ่อมเจดีย์รายบางส่วนด้วย

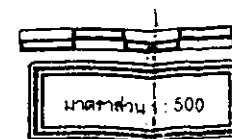
การกำหนดอายุของโบราณสถานวัดพระงาม จากหลักฐานประเภทสถาปัตยกรรมและหลักฐานประเภทโบราณวัตถุ สามารถกำหนดอายุได้คร่าวๆว่า โบราณสถานวัดพระงามมีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นลงมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ลงมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ตอนต้น

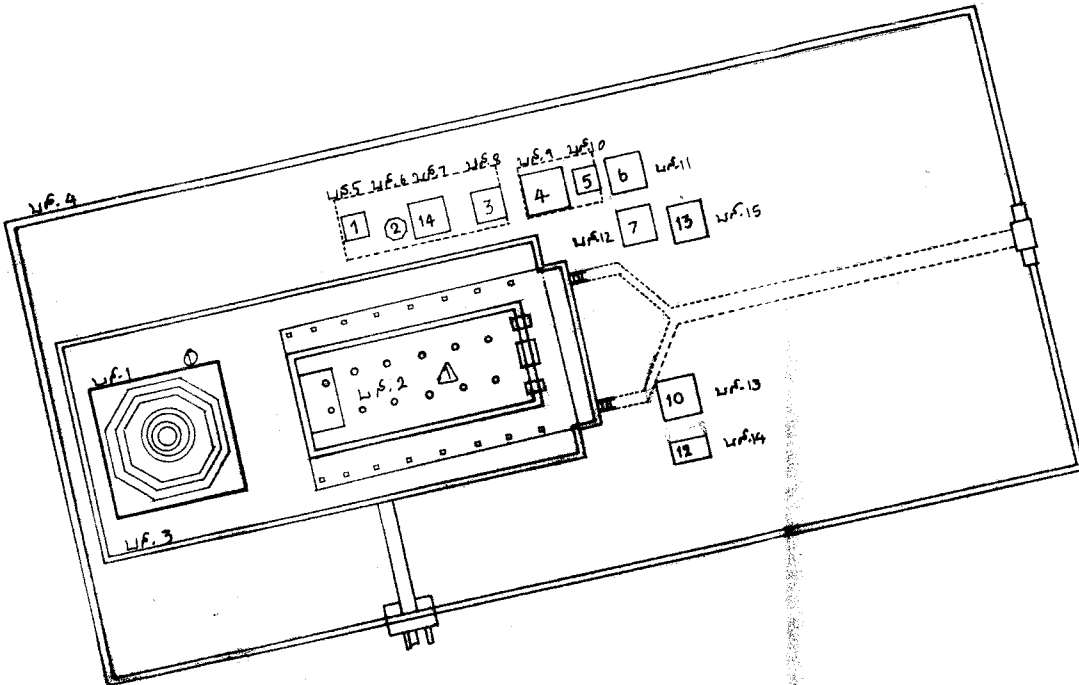
วัดพระงาม ผังบริเวณสมัยที่ 1

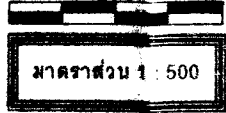
แผนผังที่ 10 / 1 ผังบริเวณโบราณสถานในสมัยที่ 1

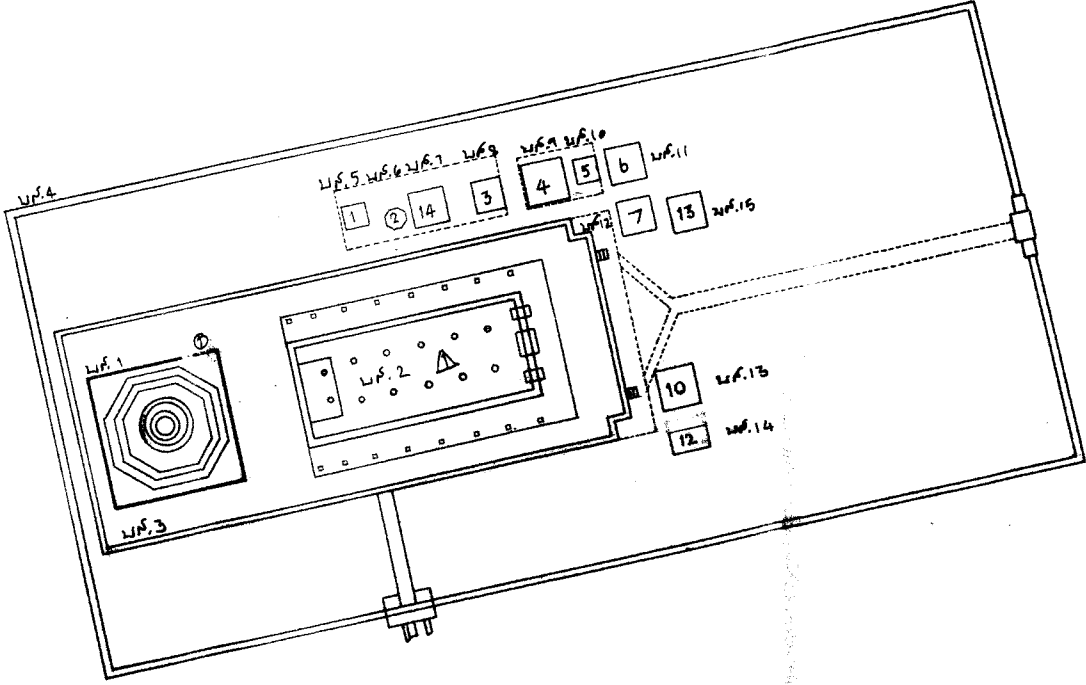
วัดพระงาม ผังบริเวณสมัยที่ 2

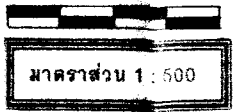
แผนผังที่ 10 / 2 ผังบริเวณโบราณสถานในสมัยที่ 2

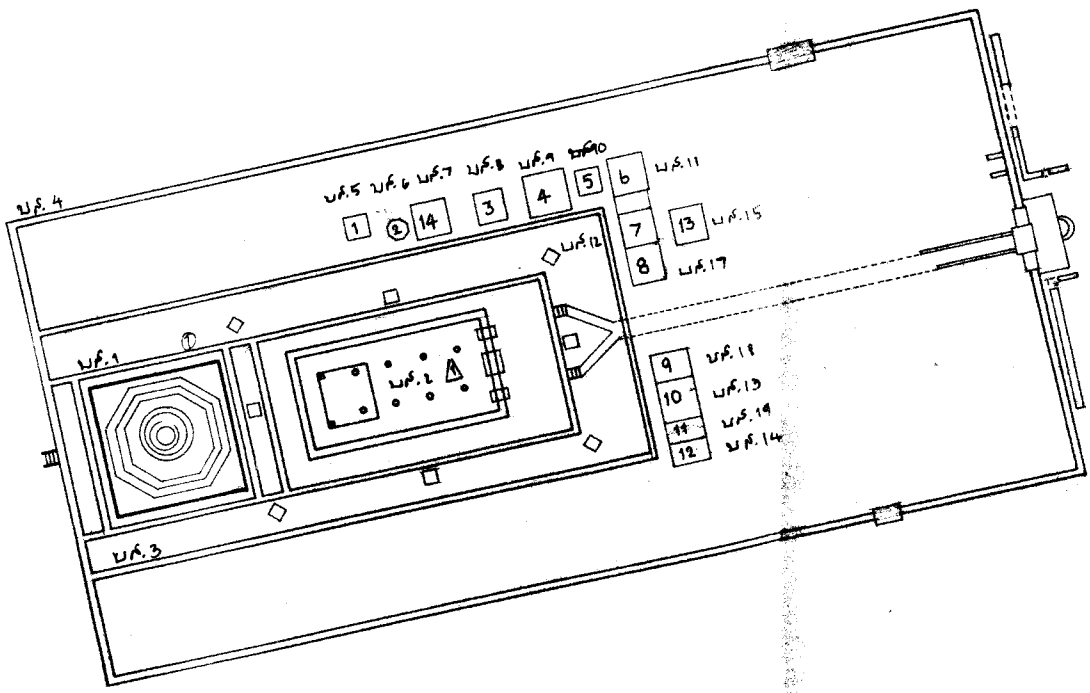
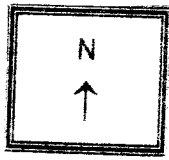
จุดพระงาม ผังบริเวณสมัยที่ 3

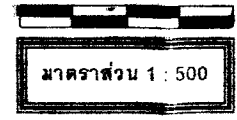
แผนผังที่ 10 ผังบริเวณโบราณสถานในสมัยที่ 3

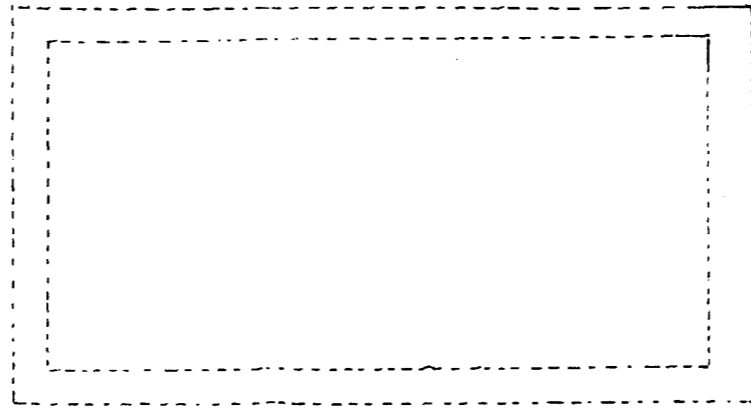
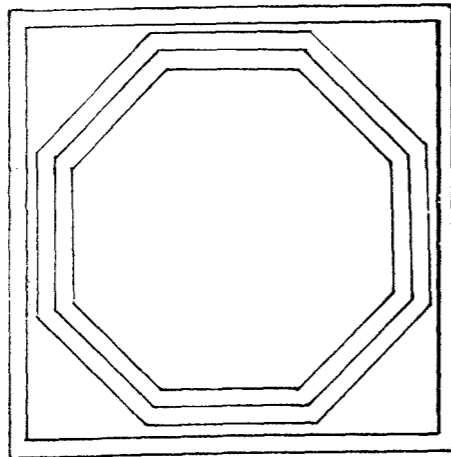
วัดพระงาม ผังบริเวณสมัยที่ 4

แผนผังที่ 10 / 4 ผังบริเวณโบราณสถานในสมัยที่ 4

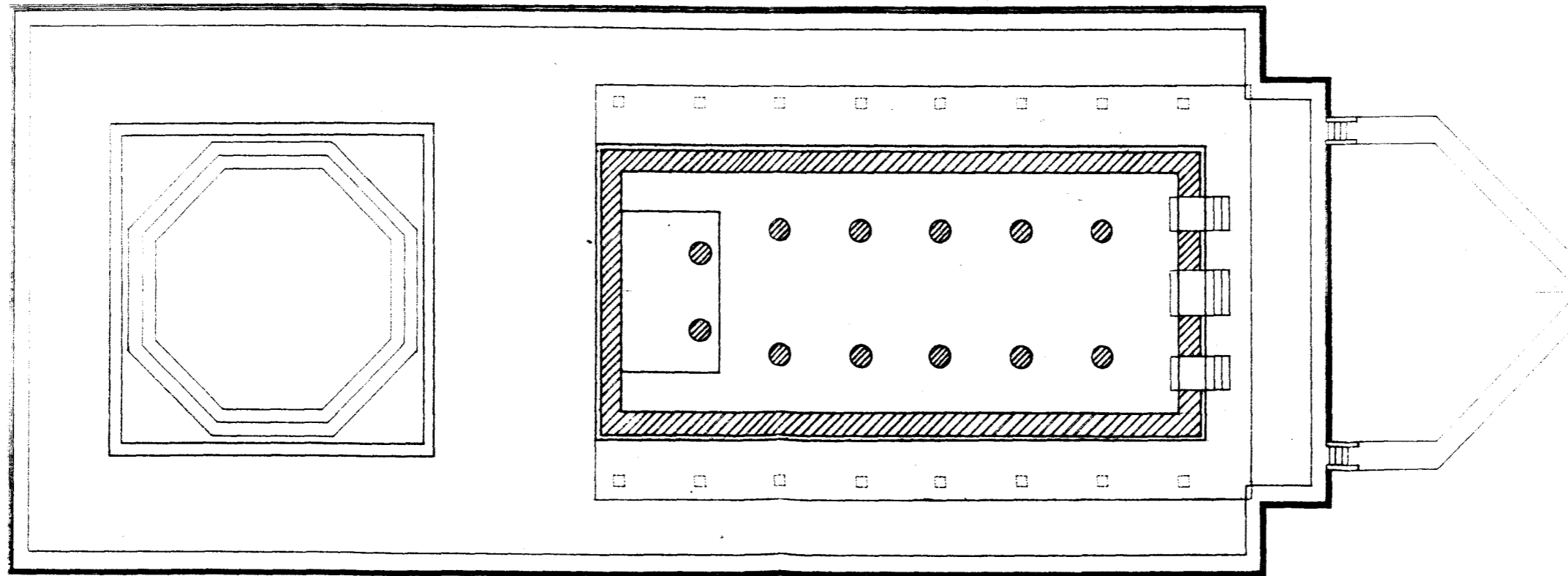
วัดพระงาม ฝั่งอุโบสถและเจดีย์ประธาน สมัยที่ 1

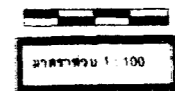
แผนผังที่ 11 / 1 ฝั่งพื้นโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)
และโบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ในสมัยที่ 1

มาตราส่วน 1 : 200

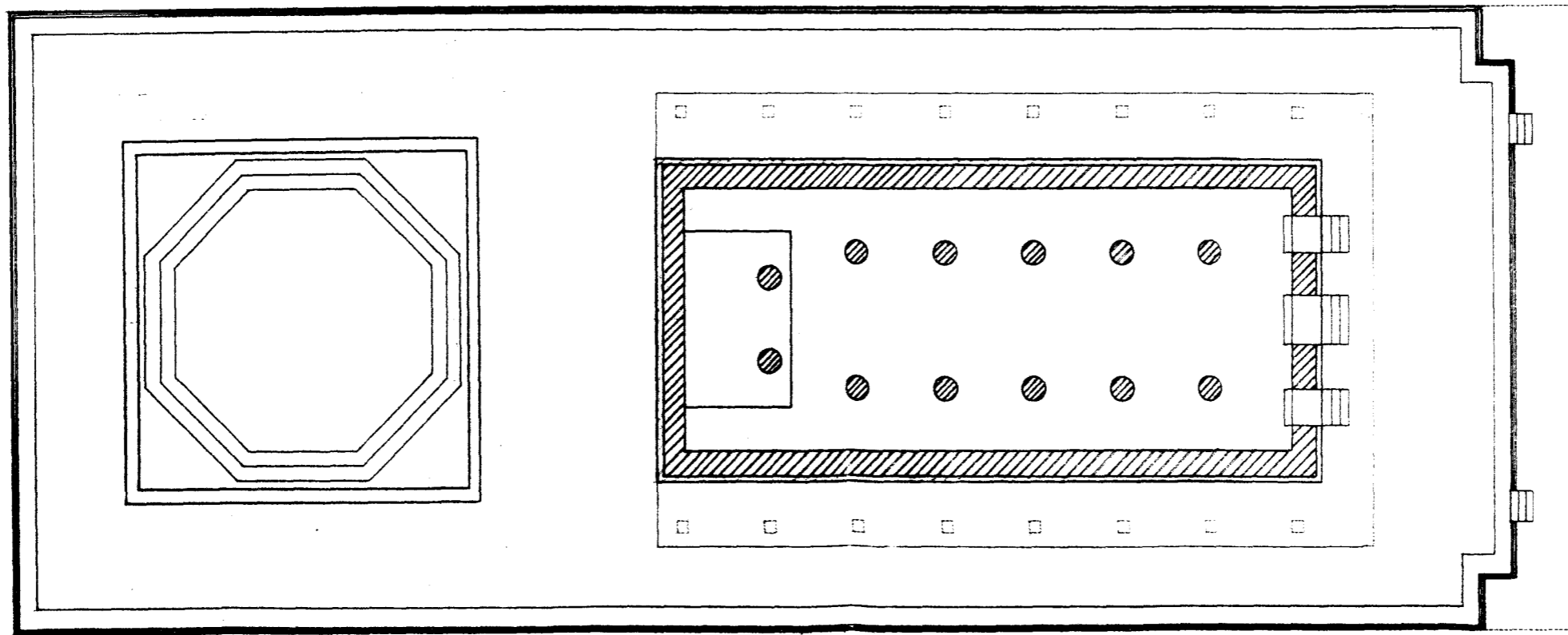
วัดพระงาม ผังอุโบสถและเจดีย์ประธาน สมัยที่ 2

แผนผังที่ 11 / 2 ผังพื้นโบสถ์สถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)
และโบสถ์สถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ในสมัยที่ 2

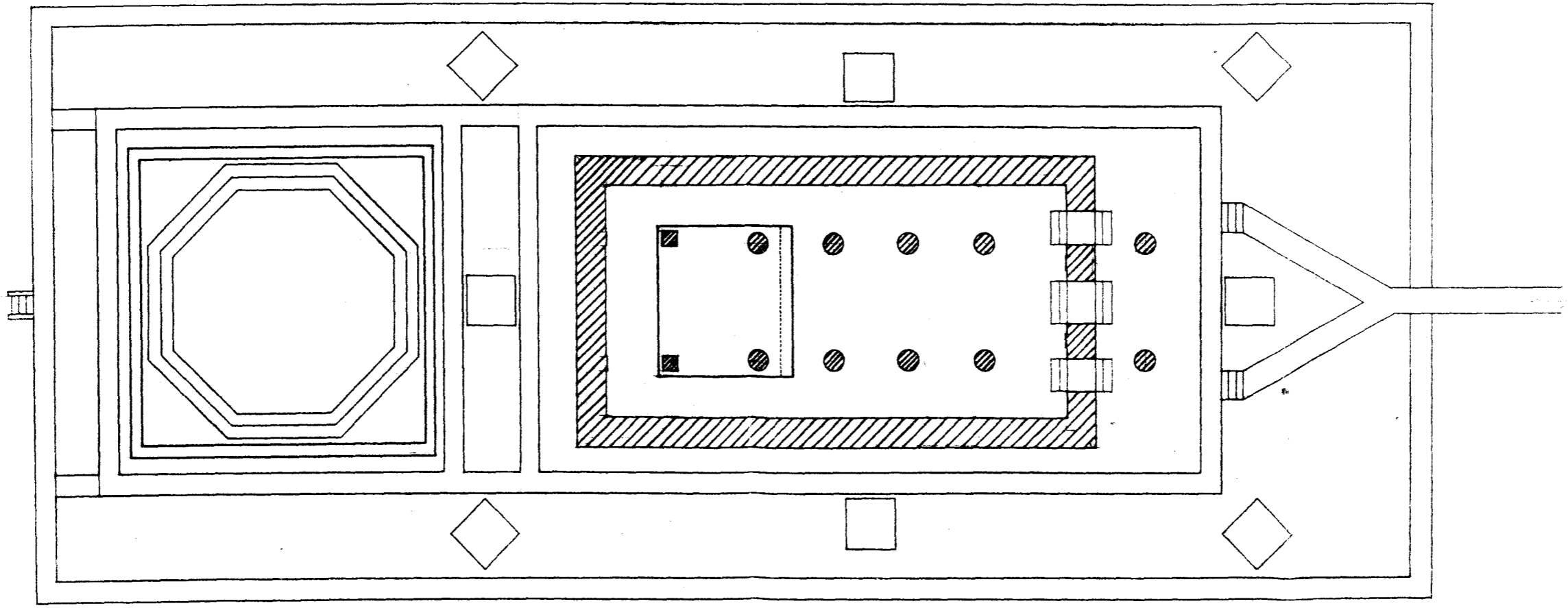
วัดพระงาม ผังอุโบสถและเจดีย์ประธาน สมัยที่ 3

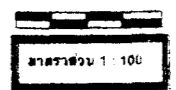
แผนผังที่ 11 / 3 ผังพื้นโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)
และโบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ในสมัยที่ 3

มาตราส่วน 1 : 100

วัดพระงาม มังอุโบสถและเจดีย์ประธาน ชั้นที่ 4

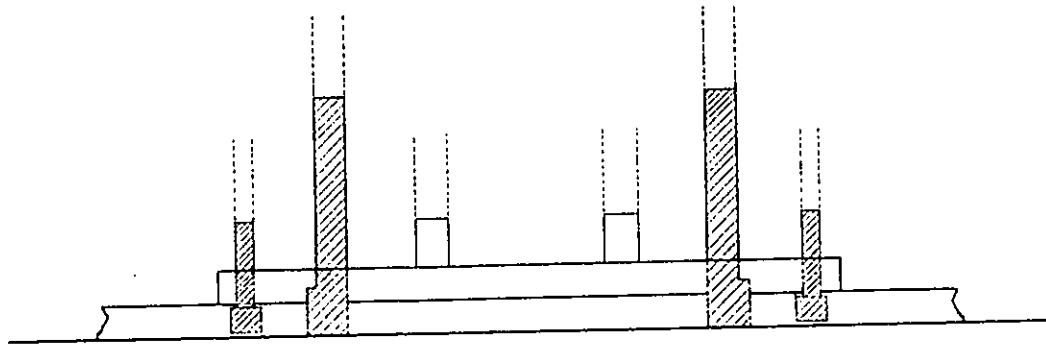

แผนผังที่ 11 / 4 ผังพื้นโบสถ์สถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)
และโบสถ์สถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ในชั้นที่ 4

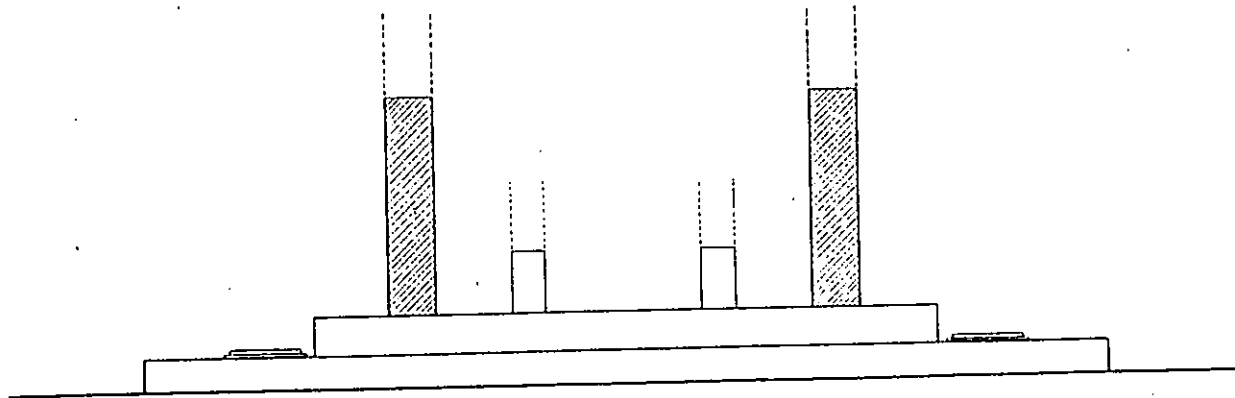

วัดพระงาม ภาพด้านตัดแนวขวาง

สมัยที่ 2 และ 3

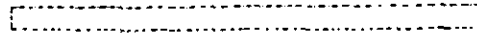
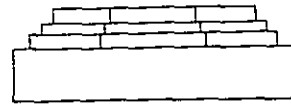

สมัยที่ 4

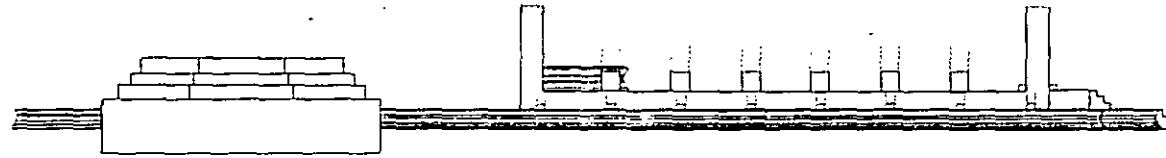
แผนผังที่ 12 แผนผังรูปตัดตามขวางโบราณสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ในสมัยที่ 2, 3, 4

มาตราส่วน 1 : 100

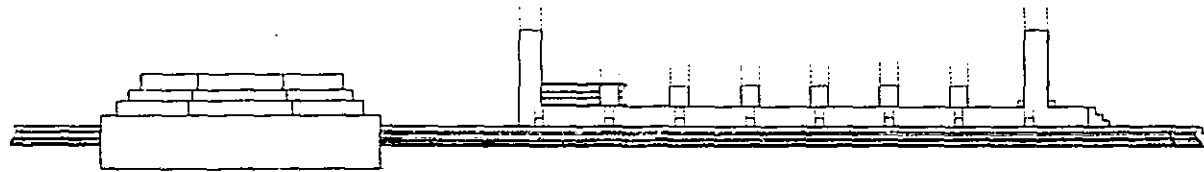
วัดพระงาม
รูปด้านอุโบสถและเจดีย์ประธาน

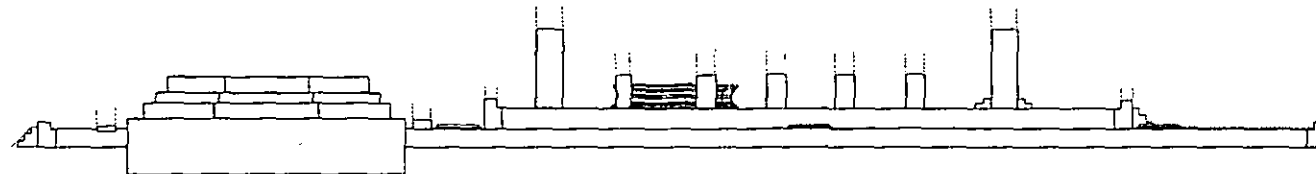
สมัยที่ 1

สมัยที่ 2

สมัยที่ 3

สมัยที่ 4

แผนผังที่ 13 แผนผังรูปตัดตามยาวโบสถสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)
และโบสถสถานหมายเลข 2 (อุโบสถ) ในสมัยที่ 1, 2, 3, 4

งานขุดค้นทางโบราณคดี

ทำการขุดหลุมขุดค้น TP.1 ขนาดกว้าง 3 X 3 เมตร จำนวน 1 หลุม บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเนินโบราณสถานอุโบสถ ลึก 360 ซม. จากระดับผิวดิน (530 cm.dt) จนถึงชั้นสิ้นสุดวัฒนธรรม (sterile) สามารถแบ่งชั้นวัฒนธรรมได้ดังนี้ (คูฝังแผ่นที่ 14)

ชั้นดินธรรมชาติดิน (ชั้นดิน Sterile ระดับ 460 - 530 cm.dt) เป็นชั้นดินที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ดินเป็นดินเหนียวเนื้อแน่นสีน้ำตาลเทา มีจุดประแดง ไม่พบโบราณวัตถุ

ชั้นดินถมชั้นที่ 1 (ชั้นดินที่ 6 ระดับ 410 - 460 cm.dt) เป็นชั้นดินที่เป็นการถมเพื่อปรับพื้นที่ ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวเนื้อแน่นสีเทาเข้มมาก มีผลึกไมก้าปะปนอยู่เล็กน้อย ไม่พบโบราณวัตถุ

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 (ชั้นดินที่ 5 ระดับ 390 - 400 cm.dt) เป็นชั้นดินที่เริ่มพบร่องรอยการอยู่อาศัย ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวเนื้อแน่นสีเทาเข้ม มีผลึกไมก้าปะปนอยู่เล็กน้อย พบโบราณวัตถุในปริมาณน้อย ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินจากเตาพื้นเมืองและเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งจากเตาบ้านบางปูน จ.สุพรรณบุรี (มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 -20)

ชั้นดินถมชั้นที่ 2 (ชั้นดินที่ 4 ระดับ 380 - 390 cm.dt) เป็นชั้นดินที่เกิดจากการปรับพื้นที่ ดินเป็นดินเหนียวแข็งเนื้อแน่นสีเทาปนส้มมีผลึกไมก้าปะปนอยู่ในปริมาณสูงมาก โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินจากเตาพื้นเมืองและเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งจากเตาบ้านบางปูน จ.สุพรรณบุรี (มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 -20)

ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 (ชั้นดินที่ 3C ระดับ 350 - 380 cm.dt) เป็นชั้นดินอยู่อาศัยที่สืบต่อเนื่องมาจากในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ดินเป็นดินเหนียวปนทรายเนื้อแน่นสีน้ำตาลเทา มีจุดประสีเหลือง โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินจากเตาพื้นเมือง

ชั้นดินถมชั้นที่ 3 (ชั้นดินที่ 3 ระดับ 240 - 340 cm.dt) เป็นชั้นดินที่เป็นดินถมเพื่อปรับพื้นที่ในการสร้างโบราณสถานในสมัยล่าสุด โดยนำดินจากท้องนาหรือดินในคุน้ำมาถม ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวเนื้อแข็งเนื้อแน่นสีน้ำตาลเทา มีจุดประสีแดง โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาสมัยราชวงศ์ฉิน (มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 -21), เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งจากเตาแม่น้ำน้อย (มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 21), เศษภาชนะดินเผาเคลือบจากเตาศรีสีชานาลัย (มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21), เศษภาชนะดินเผาเคลือบจากเตาล้านนา (มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 21), เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งจากเตาบ้านบางปูน (มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 23) ซึ่งโบราณวัตถุที่พบอาจจะมาจากบริเวณวัดหรือจากบริเวณอื่น เนื่องจากเป็นดินถมทั้งหมด ลักษณะของดินที่นำมาถมมีลักษณะเดียวกับดินที่ถมปรับพื้นที่บนอุโบสถและเจดีย์ ในสมัยที่ 2 และ 3

ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 (ชั้นดินที่ 2 ระดับ 200 - 240 cm.dt) เป็นชั้นดินอยู่อาศัย สร้างวัด และเป็นพื้นที่การใช้งานโบราณสถานในระยะสุดท้าย ดินเป็นดินเหนียวปนทรายเนื้อแข็งสีน้ำตาลเทา มีอิฐปนในปริมาณมาก โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ ชิ้นส่วนใบเสมาหินชนวน, เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งจากเตาแม่น้ำน้อย (มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 -21), เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินจากเตาพื้นเมือง

ชั้นดินปัจจุบัน (ชั้นผิวดิน ระดับ 180 - 200 cm.dt) เป็นดินที่เกิดจากการทับถมในสมัยหลังจากการใช้โบราณสถานในครั้งสุดท้าย ดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทรายมาก เป็นช่วงที่วัดพระงามถูกทิ้งกลายเป็นวัดร้าง ไม่มีร่องรอยการทำกิจกรรมของมนุษย์ โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ เศษกระเบื้องมุงหลังคาจากการทับถมของโบราณสถานที่ถูกทิ้งร้าง

สรุปลำดับยุคสมัย โบราณสถาน วัดพระงาม

พื้นที่บริเวณวัดพระงามมีการใช้งานต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 โดยมีการอยู่อาศัยต่อเนื่องมาถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งพบหลักฐานด้านต่างๆ ที่สามารถกำหนดยุคสมัยของโบราณสถานออกได้เป็น 4 สมัยคือ

สมัยที่ 1 เป็นสมัยที่เริ่มมีการสร้างเจดีย์ประธานและมีการปรับพื้นที่มาแล้วอย่างน้อย 2 ครั้งด้วยกัน พบหลักฐานแต่เพียงองค์เจดีย์ประธานเท่านั้น พบร่องรอยของอาคารอีก 1 หลัง ด้านหน้าเจดีย์ประธาน แต่ไม่ปรากฏสภาพชัดเจน เนื่องจากถูกรื้อเมื่อคราวที่สร้างอาคารในสมัยที่ 2 สามารถกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมขององค์เจดีย์ประธาน

สมัยที่ 2 มีการซ่อมพอกองค์เจดีย์ให้แป้นขึ้น และมีการสร้างอุโบสถขนาด 7 ห้อง มีเสานางเรียงและระเบียงพาไลล้อมรอบ ตัวอาคารสร้างอยู่บนฐานไพทีที่เป็นชุกชุกรูปบัว มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีช่องมุขด้านหน้าฐานไพทีที่ฐานนี้สร้างเชื่อมอาคารกับเจดีย์ประธานเข้าด้วยกัน สร้างจุ่มประตูทางด้านใต้และมีแนวกำแพงวัดล้อมรอบ สร้างเจดีย์ราย 11 องค์ ซึ่งสอดคล้องกับ ในจันดินถมปรับพื้นที่ครั้งที่ 3 กำหนดอายุประมาณหลังพุทธศตวรรษที่ 20 ลงมา

สมัยที่ 3 มีการต่อเติมฐานไพทีด้วยการถมปิดมุขด้านหน้าและสร้างเพิ่มขยายพื้นที่ด้านหน้าออกไปอีก แต่ยังคงทำบันไดทางขึ้นในตำแหน่งที่ใกล้เคียงตำแหน่งเดิม ส่วนอุโบสถไม่พบหลักฐานการเปลี่ยนแปลง

สมัยที่ 4 ซึ่งเป็นสมัยสุดท้ายที่มีการใช้วัดพระงามเป็นศาสนสถาน อุโบสถถูกลดขนาดจาก 7 ห้องมาเป็น 6 ห้อง แล้วสร้างฐานไพทีหน้ากระดานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่มีช่องมุขปิดทับ พร้อมทั้งถมพื้นวัดให้สูงขึ้นด้วย มีการสร้างเจดีย์รายเพิ่มเติม สร้างจุ่มประตู และกำแพงวัดใหม่เป็นบางส่วน และบางส่วนได้บูรณะใหม่ สามารถกำหนดอายุได้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 - 24

ภาพที่ 1 สภาพก่อนการขุดแต่งของเนินโบราณสถานหมายเลข 2 ด้านทิศตะวันออก

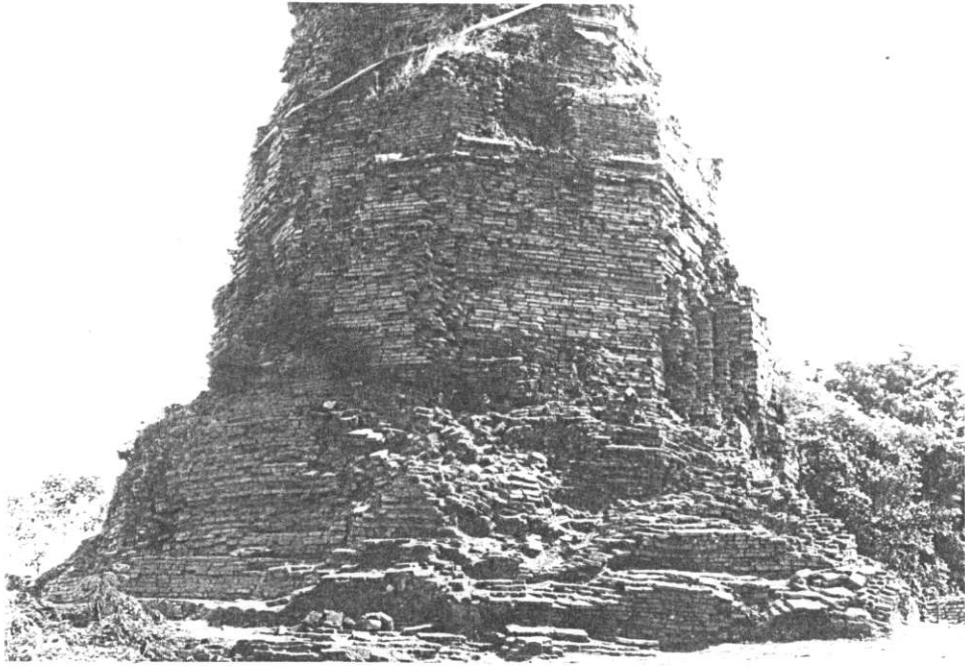
ภาพที่ 2 สภาพก่อนการขุดแต่งของขุมประตุน้ำวัด

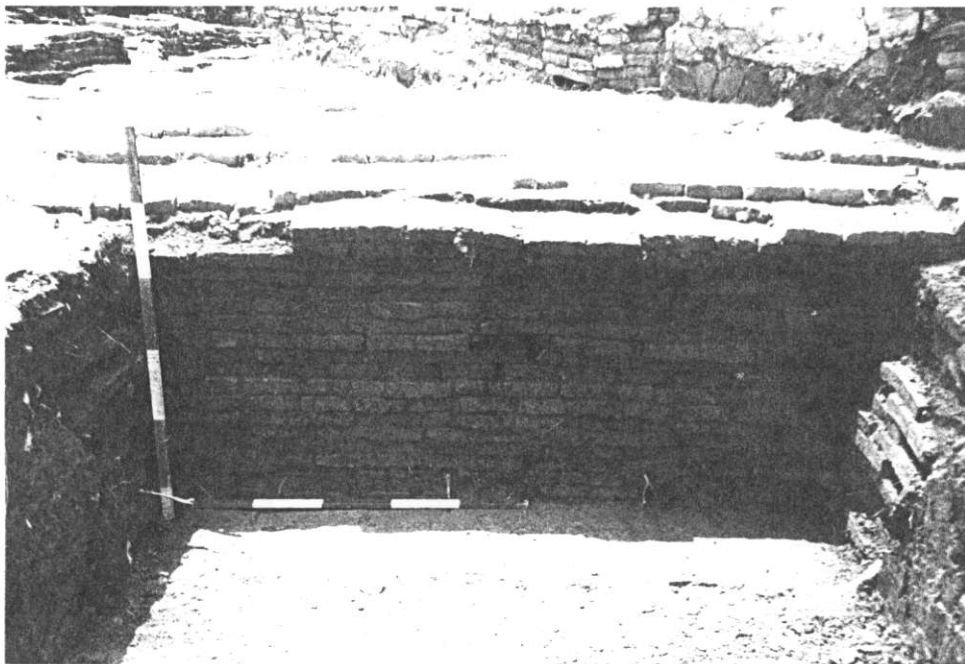
ภาพที่ 3 สภาพของเนินโบราณสถานหมายเลข 2 ด้านทิศตะวันออกหลังจากถางวัชพืชออกแล้ว

ภาพที่ 4 ภาพหน้าตัดชั้นดิน แสดงการพังทลายของเศษอิฐ
โดยรอบเนินโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน)

ภาพที่ 5 สภาพของฐานเจดีย์ประธาน หลังการขุดแต่ง

ภาพที่ 6 แนวฐานเชิงทางด้านเหนือที่พบว่ามีกรก่อดูรูปทรงแท่งยาวประมาณ 30 ซม.
ในคราวที่เริ่มสร้างเจดีย์ ในสมัยที่ 1

ภาพที่ 7 ฐานเชิงด้านเหนือที่การก่อแนวอิฐเป็นค้ำกันฐานแปะตัว
ที่เชิงของฐานเชิงด้านเหนือในคราวที่เริ่มสร้างเจดีย์ ในสมัยที่ 1

ภาพที่ 8 ขณะขุดแต่งพื้นลานรอบพระอุโบสถ

ภาพที่ 9 ขณะขุดแต่งฐานเสมาด้านทิศใต้ของโบราณสถานหมายเลข 2 (พระอุโบสถ)

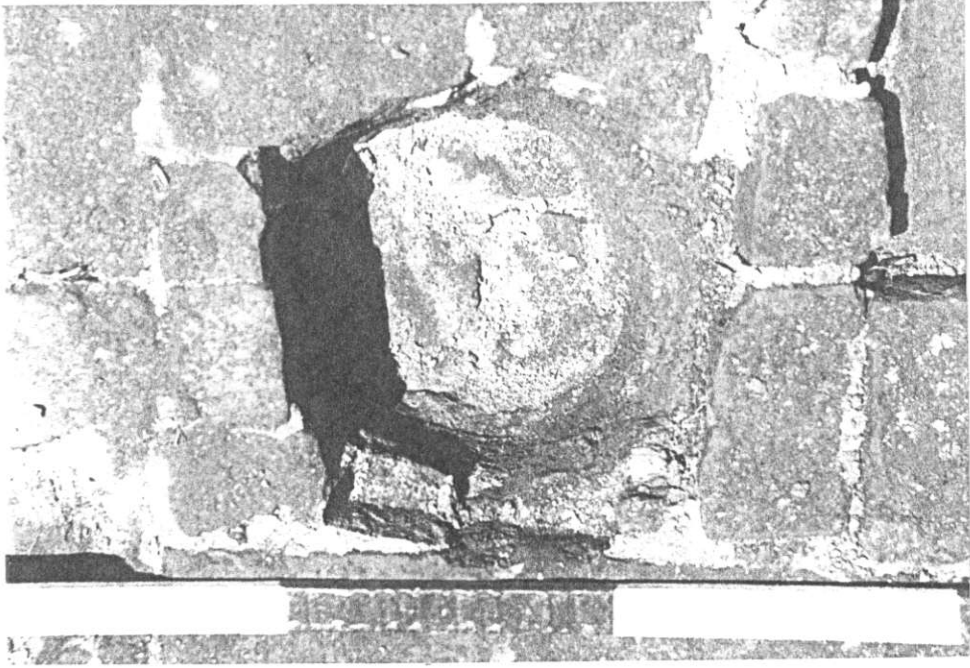
ภาพที่ 10 สภาพของโบราณสถานหมายเลข 2 (พระอุโบสถ) หลังขุดแต่ง

ภาพที่ 11 เสามุขด้านหน้าบริเวณชานด้านหน้าอุโบสถ

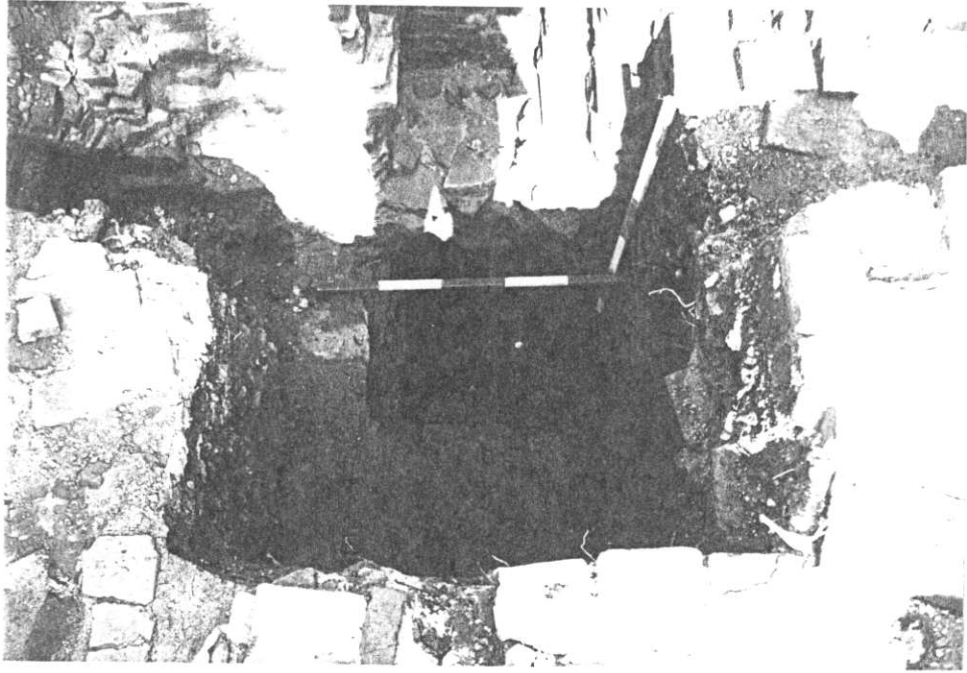
ภาพที่ 12 พื้นและประตูทางเข้าพระอุโบสถด้านหน้า หลังการขุดแต่ง

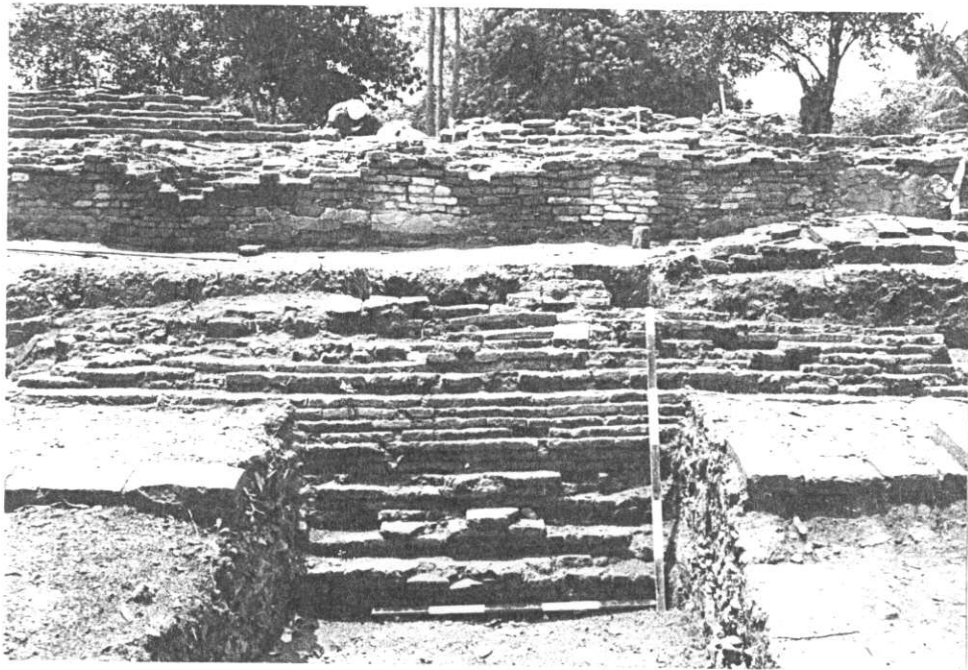
ภาพที่ 13 ร่องรอยของหลุมเสา บริเวณผนังอุโบสถด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 14 ร่องรอยการปูพื้นอิฐ และปูแผ่นกระเบื้องดินเผาแล้วฉาบปูน
บนฐานระเบียงรอบอุโบสถ

ภาพที่ 15 ร่องรอยของอาคารหลังเดิมที่สร้างมาพร้อมกับองค์เจดีย์ ในสมัยที่ 1 พบอยู่ใต้พื้นทางด้านหน้าอุโบสถ ได้ฐานอาคารในสมัยที่ 2

ภาพที่ 16 แนวฐานไฟที่ก่ออิฐเป็นชุดฐานบัว ฐานไฟที่สร้างเชื่อมอุโบสถ และเจดีย์ประธานในสมัยที่ 2 และ 3 ภาพฐานไฟที่ทางด้านใต้

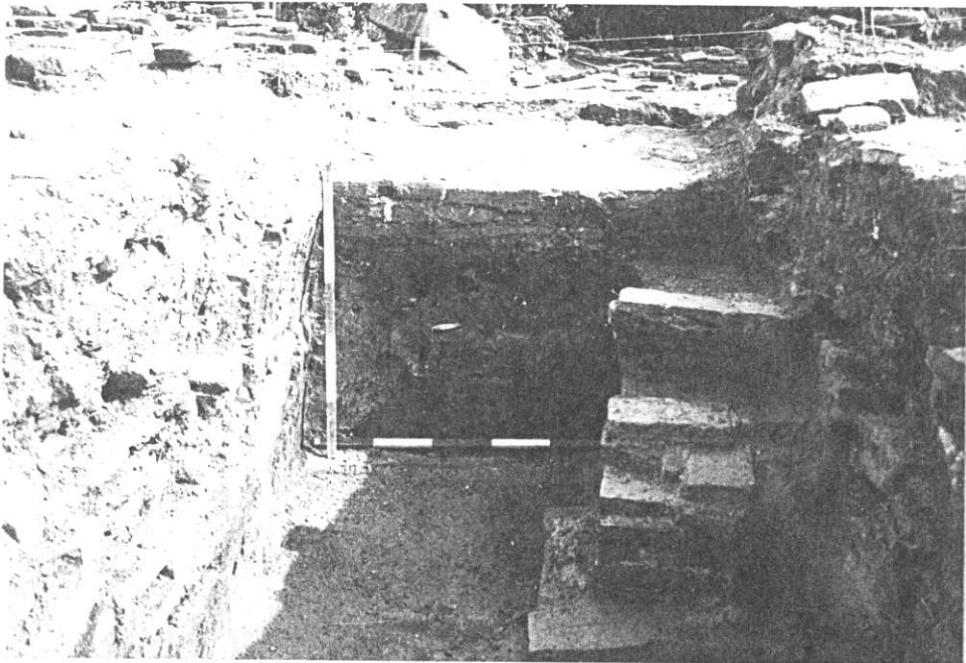
ภาพที่ 17 บันไดทางขึ้นฐานไพที ทางด้านหน้า ซึ่งพบบันไดทางขึ้นฐานไพทีชุดฐานบัว 2 ชุดคือ ชุดที่อยู่ด้านในสร้างในสมัยที่ 2 และชุดที่อยู่ด้านนอกสร้างในสมัยที่ 3

ภาพที่ 18 แนวฐานไพทีชุดฐานบัว ในสมัยที่ 2 และ 3 สร้างเชื่อมด้านหลังเจดีย์ประธาน

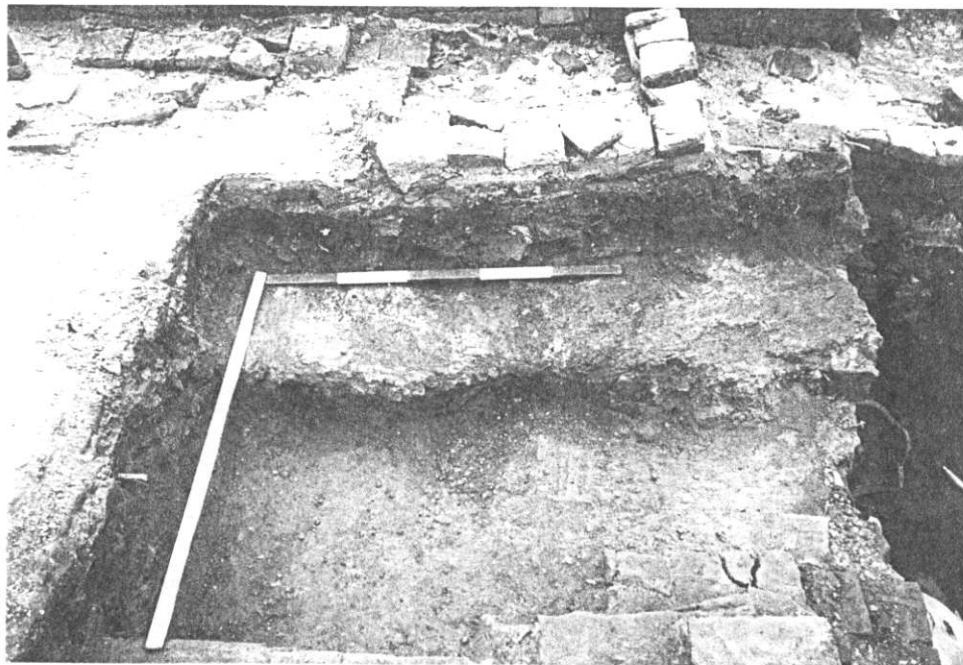
ภาพที่ 19 เสานางเรียงและขอบพื้นระเบียงบนฐานไฟที่เดิมในสมัยที่ 2 และ3

ภาพที่ 20 เสานางเรียงที่ขุดตรวจพบทางด้านทิศใต้ของอุโบสถ สร้างในสมัยที่ 2 และ3

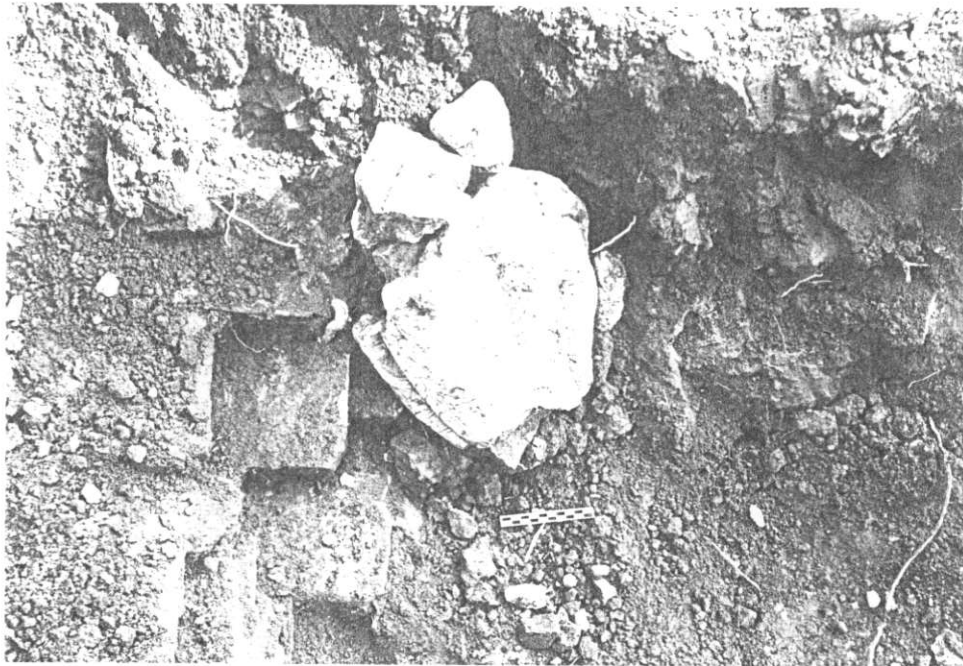

ภาพที่ 21 ฐานเสาต่อม่อและเสาอิฐกลมที่สร้างในสมัยที่ 2 และ 3 และยังใช้ต่อเนื่องมาในสมัยที่ 4

ภาพที่ 22 พื้นปูนของอาคารในสมัยที่ 2 และ 3 พบอยู่ใต้พื้นชานด้านหน้าอุโบสถ ในสมัยที่ 4

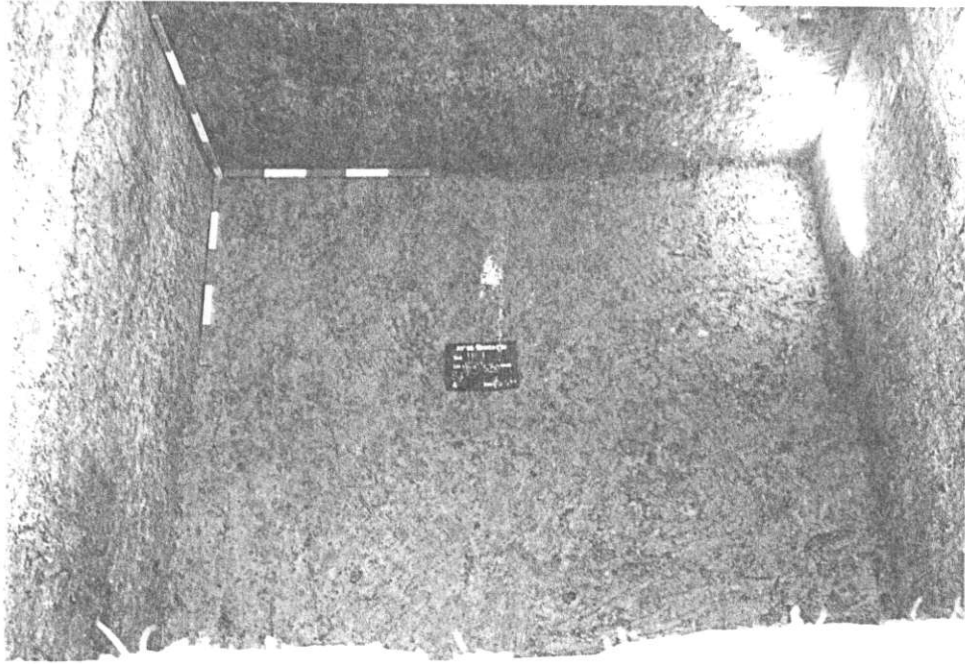

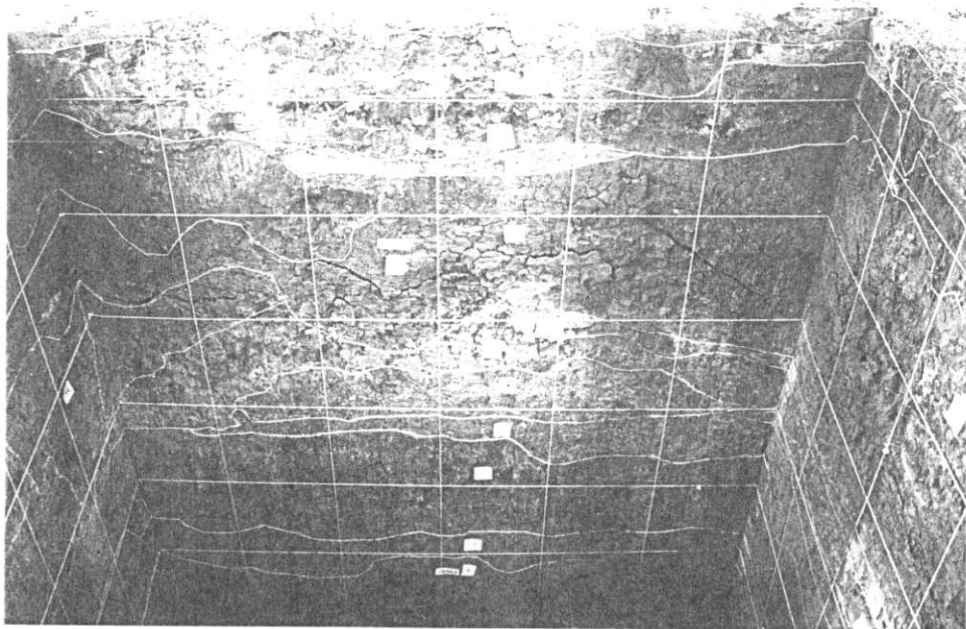
ภาพที่ 23 ปูนปั้นประดับขุ่มประติมากรรมในสมัยที่ 2 เป็นรูปพญานาค
(มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 20)

ภาพที่ 24 ตำแหน่งของหลุมขุดทดสอบที่ 1 (T.P. 1) ด้านหน้าอุโบสถ
ทางมรด้านตะวันออกเฉียงใต้

ภาพที่ 25 ชั้นดินที่พบในหลุมขุดทดสอบที่ 1 ดินส่วนใหญ่เป็นดินถมปรับพื้นที่
ชั้นดินในระดับสมมติที่ 28 (510 cm.dt.)

ภาพที่ 26 ผังชั้นดินในหลุมขุดทดสอบ ด้านทิศเหนือ

วัดเจ้าย่า

วัดเจ้าย่า

๘๕ ที่ตั้ง

วัดเจ้าย่า วัดเจ้าย่าตั้งอยู่ในตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทางทิศเหนือนอกเกาะเมือง ใกล้กับวัดหน้าพระเมรุ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานวัดเจ้าย่า เป็นโบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 30 ตอนที่ 39 วันที่ 20 กรกฎาคม 2486

ขอบเขตของงานและการดำเนินงาน (ดูตารางที่ 2 และแผนผังที่ 1)

ตารางที่ 1 ตารางแสดงขอบเขตและผลการดำเนินงานภายในวัดเจ้าย่า

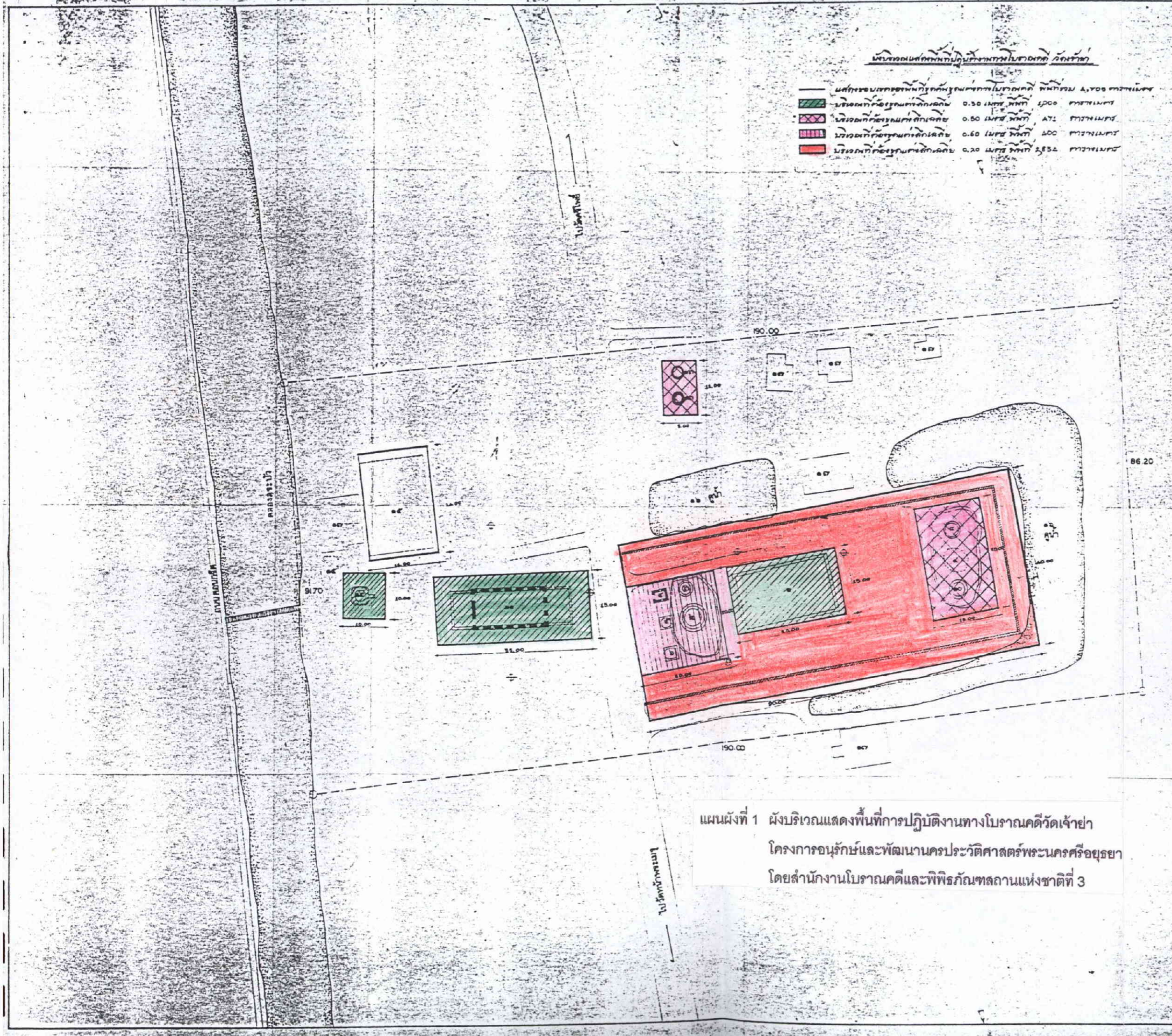
งวดที่	ขอบเขตงานที่กำหนด	ผลการดำเนินงาน
1	<ul style="list-style-type: none"> ➢ หลุมขุดค้น ขนาด 3 X 3 เมตร จำนวน 3 หลุม ➢ ขุดแต่งพื้นที่ 1,000 ตารางเมตร บริเวณวิหาร ตำนึก และหอรบะงัง 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ หลุมขุดค้น ขนาด 3 X 3 เมตร จำนวน 3 หลุม ขุดค้นแล้วเสร็จ ➢ ขุดแต่งพื้นที่ 1,000 ตารางเมตร บริเวณวิหาร ตำนึก และหอรบะงัง
2	<ul style="list-style-type: none"> ➢ ขุดแต่งพื้นที่ 877 ตารางเมตร บริเวณเจดีย์ 3 องค์ ภูมิวิปัสสนา และเจดีย์ราย 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ ขุดแต่งพื้นที่ 877 ตารางเมตร บริเวณเจดีย์ 3 องค์ เจดีย์ราย แต่ในพื้นที่บริเวณภูมิวิปัสสนากำลังดำเนินงานยังไม่แล้วเสร็จ
3	<ul style="list-style-type: none"> ➢ ขุดแต่งพื้นที่ 2,834 ตารางเมตร ในส่วนของกำแพงวัดและพื้นที่ภายในเขตพุทธาวาส 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ ขุดแต่งพื้นที่ 6,763 ตารางเมตร และกำลังดำเนินงานขุดปรับพื้นที่ภายในเขตโบราณสถานทั้งหมด
4	<ul style="list-style-type: none"> ➢ ทำแบบโบราณสถานสภาพหลังการขุดแต่ง, แบบสันนิษฐานทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถาน และแบบบูรณะโบราณสถานทั้งหมด พร้อมรายงานผลดำเนินงาน 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ อยู่ในระยะเวลาการทำแบบสภาพโบราณสถานหลังการขุดแต่งในส่วนที่ได้ดำเนินการขุดแต่งแล้ว
รวมพื้นที่การปฏิบัติงาน 4,705 ตารางเมตร		ดำเนินการขุดแต่งแล้ว 8,634 ตารางเมตร

**ตารางที่ 2 การแบ่งวงงานการขุดแต่ง ขุดค้น วัดเจ้าย่า
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**

งวดที่	รายการ	ระยะเวลา (วัน)						
		ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.
1	ขุดแต่งหอรบรั้ง ตำหนัก และวิหาร พื้นที่ 1,000 ตารางเมตร ขุดค้นทางโบราณคดี ขนาด 3 x 3 เมตร จำนวน 3 หลุม							
2	ขุดแต่งกลุ่มเจดีย์ 3 องค์ และกุฏิวิปัสสนา (หรือส้วม) พื้นที่ 417 ตร.ม. ขุดแต่งกลุ่มเจดีย์ราย พื้นที่ 400 ตร.ม.							
3	ขุดแต่งกำแพง และพื้นที่ภายในกำแพงที่เหลือทั้งหมด พื้นที่ 2,834 ตร.ม. ทำแบบโบราณสถานสภาพหลังการขุดแต่งทั้งหมด							
4	แบบสันนิษฐาน ทำรายงาน							

แผนผังแสดงพื้นที่การปฏิบัติงานทางโบราณคดีวัดเจ้ายา

- เส้นขอบเขตของพื้นที่การปฏิบัติงานทางโบราณคดี พหุคูณ 1:200 ตารางเมตร
- ▨ บริเวณที่ขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ 0.30 เมตร พหุคูณ 1000 ตารางเมตร
- ▨ บริเวณที่ขุดค้นพบโครงกระดูกสัตว์ 0.60 เมตร พหุคูณ 472 ตารางเมตร
- ▨ บริเวณที่ขุดค้นพบโครงกระดูกสัตว์ 0.60 เมตร พหุคูณ 400 ตารางเมตร
- ▨ บริเวณที่ขุดค้นพบโครงกระดูกสัตว์ 0.20 เมตร พหุคูณ 2,854 ตารางเมตร

รายการ

- * ๑ เบริ่น
- * ๒ เจริญ
- * ๓ เจริญ
- * ๔ เจริญ
- * ๕ เจริญ
- * ๖ เจริญ
- * ๗ เจริญ
- * ๘ เจริญ
- * ๙ เจริญ
- * ๑๐ เจริญ
- * ๑๑ สักก
- * ๑๒ พงษ์
- * ๑๓ กุฎี
- * ๑๔ กำแพง
- * ๑๕ ฐาน
- * ๑๖ ฐาน
- * ๑๗ บ้าน
- * โบราณสถาน
- ⊕ อนุสาวรีย์
- แนวเขตโบราณสถาน

พื้นที่โบราณสถานประมาณ 10 ไร่ 2 งาน 25 ตารางวา
 1:25,000
 0 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

สำรวจ	สมบูรณ์, ชัยนันทน์
เขียน	สมบูรณ์ ศรีสุชัย
นายช่างสำรวจ	
นายช่างเขียน	สมบูรณ์ (เขียน)
นายช่างควบคุม	ทรงพล วงศ์มณีพร 11 พ.ค. 41
นักวิชาการช่างศิลป์	สมบูรณ์ ๑๗ พ.ค. ๕๓
พ.น.ส.วิจิตร	19 พ.ค. ๕๓
พ.น.ส.โบราณคดี	
ผอ.อุทยานฯ	สมบูรณ์ ๑๗ พ.ค. ๕๓
ผอ.สวนพฤกษศาสตร์	
ผอ.สวนพฤกษศาสตร์	
อื่นใด	Ho Sh. ๑๗ พ.ค. ๕๓
ชื่อ	แบบขยาย
วันที่	จำนวนแผ่น

แผนผังที่ 1 ผังบริเวณแสดงพื้นที่การปฏิบัติงานทางโบราณคดีวัดเจ้ายา
 โครงการอนุรักษ์และพัฒนามรดกประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
 โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3

ผังบริเวณ

วัดเจ้ายา (ร้าง)

๑. ๑๑๑๑๑๑๑ ๑. ๑๑๑๑๑๑๑ ๑. ๑๑๑๑๑๑๑

แนว... พื้นที่ปฏิบัติงานทางโบราณคดี

โครงการอนุรักษ์และพัฒนา

มรดกประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

ผังบริเวณที่ 3

APPROVED
 PROJECT : SIP

สภาพทั่วไป

วัดเจ้าย่าอยู่ติดริมถนนที่มาจากวัดหน้าพระเมรุซึ่งตัดผ่านตัววัด ทำให้แบ่งเขตวัดเจ้าย่าเป็น 2 ฝั่ง คือฝั่งทางด้านทิศตะวันออกของถนน และฝั่งทางด้านทิศตะวันตกของถนน ด้านหลังของวัดในฝั่งนี้ติดกับคลองสระบัว

ในฝั่งทิศตะวันออกมีคูน้ำล้อมรอบอยู่ 3 ด้าน คือ ด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือ และทิศใต้ ส่วนด้านทิศตะวันตกเป็นถนนลาดยาง ซึ่งคูน้ำในด้านทิศเหนือจะมีบ้านเรือนปลูกทับอยู่บนคูน้ำ 1 หลัง ทำให้คูน้ำทั้ง 3 ด้านไม่เชื่อมถึงกัน ส่วนด้านทิศใต้มีบ้านเรือนปลูกอยู่ชิดคูน้ำ 1 หลัง ซึ่งทางเข้าบ้านจะถมทับคูน้ำบางส่วนจนหมด

ส่วนในฝั่งทิศตะวันตก ทางด้านทิศเหนือของหอระฆังมีบ้านเรือนปลูกอยู่ 1 หลังและแนวรั้วของบ้านยาวไปจนถึงถนนทางด้านทิศตะวันออก ด้านทิศใต้เป็นที่ดินถมของชาวบ้าน ส่วนด้านทิศตะวันตกติดกับคลองสระบัว

สภาพก่อนขุดแต่ง

สภาพพื้นที่ของวัดเจ้าย่าแบ่งออกเป็น 2 ฝั่ง คือ ฝั่งพุทธาวาส และฝั่งสังฆาวาส โดยมีโบราณสถานที่ยังพบบนผิวดินทั้งหมด 17 องค์ ตามลำดับต่อไปนี้

ฝั่งพุทธาวาส

กลุ่มเจดีย์ประธาน

เจดีย์หมายเลข 1 (เจดีย์ประธาน ทรงระฆังบนฐานไพที)

เจดีย์หมายเลข 2 (เจดีย์ทรงระฆัง บนฐานไพที)

เจดีย์หมายเลข 6 (เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง บนฐานทักษิณ)

เจดีย์หมายเลข 7 (เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง บนฐานทักษิณ)

เจดีย์หมายเลข 8 (เจดีย์ย่อมุมไม้สิบ บนฐานไพที)

วิหารน้อย (อาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก ฐานแอ่นท้องลำนำ)

โบราณสถานทั้งหมดที่พบมีสภาพหักพังมาก องค์เจดีย์ถูกหรือเสียหาย เศษอิฐจำนวนมากทับถมสูงเป็นเนิน มีวัชพืชและต้นไม้ขนาดเล็กขึ้นคลุมทั่วทุกองค์

วิหาร (อาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก)

อยู่ตรงกับแกนกลางของเจดีย์ประธานคือ เจดีย์หมายเลข 1 หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีดินทับถมสูงเป็นเนิน มีเศษอิฐ เศษกระเบื้อง และวัชพืชทั่วทั้งเนิน

---

¹ หมายเลขที่กำหนดโบราณสถานในหัวข้อ "สภาพก่อนขุดแต่ง" เป็นหมายเลขที่ใช้เรียกระหว่างการดำเนินงานทางโบราณคดี ไม่ได้เรียงลำดับก่อนหลังของช่วงเวลาในการก่อสร้าง

เจดีย์หมายเลข 3 (เจดีย์ทรงระฆัง บนฐานไพที)

เจดีย์หมายเลข 4 (เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง บนฐานไพที)

เจดีย์หมายเลข 5 (เจดีย์ทรงระฆัง บนฐานเขียงสี่เหลี่ยม)

อยู่ทางทิศตะวันออกของวัด ใกล้กับแนวกำแพงด้านทิศตะวันออก วางตัวตามแนวเหนือ-ใต้ สภาพองค์เจดีย์
ถูกรื้อเสียหายหักพังไปมาก มีดินทับถมในช่วงชั้นมาลัยเถาลงมา มีวัชพืช และต้นไม้ขึ้นอยู่ทั่ว

กฎหมายเลข 1 และ 2 (อาคารทรงกลม 2 ชั้น หลังคาทรงโดม)

อยู่ทางทิศเหนือนอกกำแพงวัดออกไปประมาณ 20 เมตร วางตัวตามแนวเหนือ-ใต้ มีดินทับถมอยู่ในส่วน
ฐานและมีวัชพืชขึ้นอยู่มาก

เจดีย์รายหมายเลข 1 และ 2 หรือศาลาราย?

อยู่ชิดแนวกำแพงทิศใต้ สภาพเป็นเนินดินสูงประมาณ 60-70 ซม. มีต้นไม้ขึ้นบริเวณที่ติดกับแนวกำแพง
และมีวัชพืชปกคลุมทั่วไป

แนวกำแพงฝั่งพุทธาวาส

พบเป็นแนวยาวคดไปมาทั้งหมด 3 ด้าน คือ ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ ส่วนทิศตะวันตก พบ
เพียงเสาหมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนแนวกำแพงปรากฏสภาพบนผิวดินเป็นบางช่วง

ฝั่งสังฆาวาส

ตำหนัก

เป็นอาคาร 2 ชั้น ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฐานแอ่นท้องสำภา มีดินทับถมอยู่สูงถึงฐานบัวคว่ำชั้นล่าง ส่วนหลัง
คาพังหมดไปแล้ว

หอรระสัง (หอระสังทรงปราสาท ย่อมุมไม้สิบสอง บนฐานทักษิณ)

หันหน้าไปทางทิศตะวันออก สภาพหักพังไม่มากนัก ยอดปราสาทบริวารด้านทิศตะวันออกหายไป มีดินทับถม
สูงถึงฐานบัวชั้นล่าง ฐานทักษิณแตกร้าวบางด้าน มีวัชพืชและต้นไม้ขนาดเล็กขึ้นทั่วทั้งองค์

สภาพหลังขุดแต่ง (ดูแผนผังที่ 2)

พื้นที่ในงวดงานที่ 1 มีขอบเขต 1,000 ตารางเมตร ประกอบด้วย วิหาร ตำหนัก และหอระฆัง ภายหลังจากเสร็จสิ้นการขุดแต่ง พบว่าโบราณสถานที่อยู่ในงวดงานที่ 1 มีสภาพหักพังมาก โบราณสถานที่ยุขุดแต่งแล้วมีสภาพดังนี้ คือ

วิหาร เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบบันไดทางขึ้น 2 ข้างทั้งด้านหน้าและด้านหลัง แนวระเบียง พื้นทั้งหมดอยู่ในสภาพทรุดตัว พบร่องรอยเสาดัดผนังเป็นเสาไม้สี่เหลี่ยม จำนวน 7 คู่หลุมเสาภายในเป็นเสาไม้กลม จำนวน 5 คู่ ฐานซุกซีมีฐานพระอันดับ 9 องค์

ตำหนัก เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฐานแอ่นท้องลำเภา พบบันไดทางเข้าที่ประตูตัวตำหนักขนาดเท่ากับช่องประตูแต่ละช่อง พื้นขานมีร่องรอยของการปูพื้นด้วยอิฐ ขานตำหนักมีระเบียงล้อม มีเสาหัวเม็ดที่ทางขึ้นด้านทิศตะวันตก และพบขอบอิฐก่อเป็นพื้นทางเดินขึ้นขานยาวประมาณ 3 เมตร

หอระฆัง มีบันไดทางขึ้นในด้านทิศตะวันออก ฐานทักษิณเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ย่อมุมไม้สิบสอง มีวาระเบียงก่อเป็นเสาหัวเม็ดมุมละ 3 ต้น พื้นระเบียงทุด องค์เรือนธาตุย่อมุมไม้ยี่สิบ มีลักษณะสูงเจาะช่องโค้งแหลมทั้งสี่ด้าน ส่วนยอดเป็นปราสาท 5 ยอด ปราสาทประธานมีขนาดใหญ่สุด ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีของเงินที่ส่วนยอดทั้งหมด ระหว่างขุดแต่งได้พบแนวอิฐที่เป็นขอบทางเดินของตำหนักไปยังแนวกำแพงริมคลองสระบัว

และได้ดำเนินการขุดแต่งในพื้นที่ของงวดงานที่ 2 และ 3 บ้างแล้ว คือกลุ่มเจดีย์ประธานซึ่งเมื่อขุดแต่งแล้วพบว่า องค์เจดีย์ถูกขุดเจาะและรื้อทำลายเสียหายไปเกือบหมดทุกองค์ ได้พบซากฐานเจดีย์หมายเลข 9 บนฐานไพที และพระปรารักษ์น้อยในระหว่างเจดีย์หมายเลข 8 และวิหารน้อย ซึ่งทั้งสององค์นี้ไม่ปรากฏสภาพบนผิวดินก่อนขุดแต่ง นอกจากนี้ยังพบพื้นปูอิฐที่น่าจะเป็นพื้นลานของบริเวณกลุ่มเจดีย์ประธาน แต่เหลือเพียงพื้นระหว่างบริเวณขีดินฐานไพทีและฐานเจดีย์หมายเลข 6

ทางด้านทิศตะวันออกของกลุ่มเจดีย์ประธาน หรือระหว่างกลุ่มเจดีย์ประธานกับวิหาร ได้พบซากฐานเจดีย์จำนวน 4 องค์ ซึ่งได้ขุดแต่งพบในขณะขุดแต่งวิหารไปบ้างแล้วครั้งหนึ่ง และเมื่อขุดแต่งกลุ่มเจดีย์ประธานจึงขุดลอกดินตามขอบเขตของฐานเจดีย์ทั้งหมดแต่ละองค์ ระดับที่พบอยู่ต่ำกว่าฐานวิหารเล็กน้อย ให้หมายเลขเป็นเจดีย์ราย หมายเลข 1,2,3,4 ตามแนวเหนือ-ใต้

เจดีย์หมายเลข 3,4,5 เมื่อขุดแต่งเสร็จ พบว่าเจดีย์หมายเลข 3 และ 4 มีการเชื่อมฐานให้เป็นฐานเดียวกัน ส่วนเจดีย์หมายเลข 5 เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานเชิงสี่เหลี่ยม ในการขุดลอกดินระหว่างเจดีย์หมายเลข 4 และ เจดีย์หมายเลข 5 ได้พบซากฐานก่ออิฐย่อมุมไม้สิบสอง ลักษณะถูกฐานเจดีย์หมายเลข 4 ทับอยู่ครั้งหนึ่ง

กฎิหมายเลข 1 และหมายเลข 2 ทำการขุดลอกดินจนเสร็จ พบว่าเป็นอาคารทรงกลม 2 ชั้น ลักษณะชั้นล่างจะป่องกลาง มีช่องประตูและช่องหน้าต่างเป็นช่องโค้งแหลม ที่ระดับพื้นชั้นบนมีช่องสำหรับวางคานไม้เชื่อมถึงกัน และมีร่องรอยการมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา

แนวกำแพงฝั่งทิศตะวันออก ลักษณะฐานล่างเป็นฐานบัวคว่ำ พบหลักฐานชัดเจนแต่ที่มุมด้านตะวันตกเฉียงใต้ และแนวทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ ที่มุมกำแพงจะเป็นเสาหัวเม็ด มุมละ 3 ต้น ความยาวของกำแพงทิศเหนือและทิศใต้ประมาณ 80 เมตร ด้านทิศตะวันออกประมาณ 30 เมตร ส่วนด้านทิศตะวันตกเหลือแนวกำแพงยาวประมาณ 8 เมตร เนื่องจากถูกถนนตัดผ่าน ที่คูน้ำของแนวกำแพงทางด้านทิศเหนือบริเวณใกล้กับถนนพบผนังอิฐ

ลักษณะคงเป็นขอบกันดินหรือป้องกันกำแพงทวดหรือไหลลงคูน้ำ และในขณะขุดลอกดินแนวกำแพงและปรับพื้นที่วัด ได้พบฐานอาคารที่น่าจะเป็นศาลาเครื่องไม้บริเวณริมกำแพงทิศตะวันออก ให้หมายเลขเป็นศาลารายหมายเลข 1 และในตำแหน่งของเนินเจดีย์รายหมายเลข 1 และ 2 จึงให้หมายเลขใหม่เป็นศาลารายหมายเลข 2 และ 3

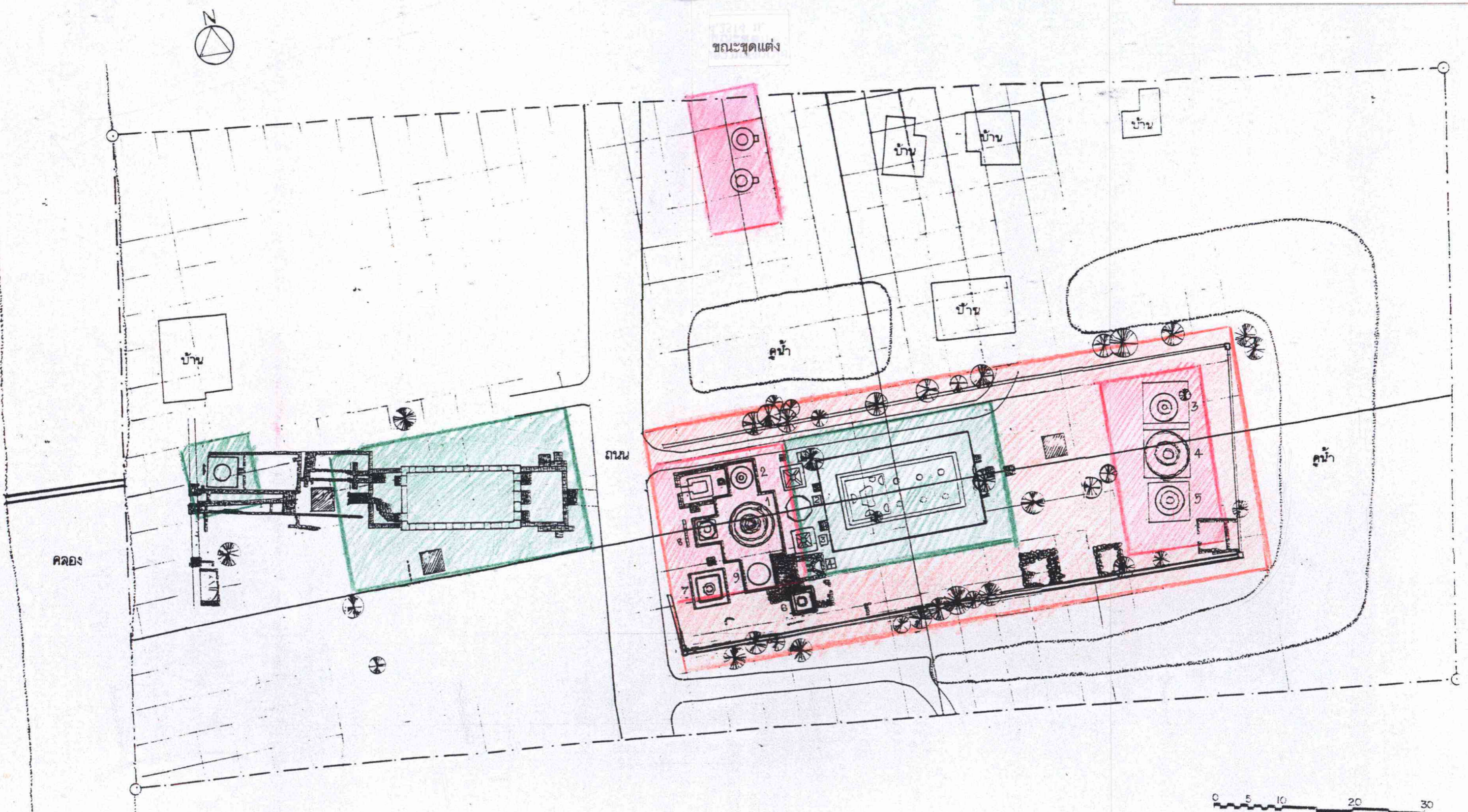
แนวกำแพงฝั่งทิศตะวันตก อยู่ริมคลองสระบัว พบหลักฐานในขณะนี้มีความยาวเพียงประมาณ 20 เมตร แนวด้านทิศเหนืออยู่ที่หน้าบ้านเรือนริมคลอง ด้านทิศใต้สิ้นสุดที่ซากฐานอาคารที่อยู่ชิดกับแนวกำแพง

รวมโบราณสถาน que พบในการขุดแต่งงวดงานที่ 1, 2 และ 3 ในขณะนี้ทั้งสิ้น 29 องค์ จึงทำการจัดเรียงอายุสมัยของโบราณสถานแต่ละองค์ตามลำดับการก่อสร้างได้ทั้งหมด 5 สมัย และให้หมายเลขโบราณสถานทั้งหมดใหม่ โดยเรียงตามอายุสมัยเช่นกัน

แผนผังที่ 2 ผังบริเวณโบราณสถานวัดเจ้าฟ้า

	งวดที่ 1 พื้นที่ 1,000 ตารางเมตร
	งวดที่ 2 พื้นที่ 871 ตารางเมตร
	งวดที่ 3 พื้นที่ 2,834 ตารางเมตร

ขณะขุดแต่ง

0 5 10 20 30

มาตราส่วน 1:400

การแบ่งยุคสมัยของโบราณสถาน

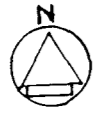
จากการขุดแต่งและขุดตรวจอาคารโบราณสถานภายในพื้นที่ขุดที่ 1 สามารถแบ่งเป็นสมัยการเปลี่ยนแปลงของโบราณสถานต่าง ๆ ได้ดังนี้คือ²

สมัยที่ 1 (ดูแผนผังที่ 3) เป็นสมัยที่แรกเริ่มของการสร้างวัด โบราณสถานที่พบมีเพียงแห่งเดียวคือ

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 2) อยู่ระหว่างกลุ่มเจดีย์ประธานกับวิหาร ลักษณะเป็นเจดีย์แปดเหลี่ยม ตัวองค์เจดีย์เหลือสภาพเพียงส่วนของฐานเขียงแปดเหลี่ยมและฐานบัวแปดเหลี่ยม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 3.50 เมตร เมื่อขุดตรวจฐานรากได้พบฐานแปดเหลี่ยม และฐานเขียงสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 5.00 เมตร ขององค์เจดีย์องค์เดิม สันนิษฐานว่าคงเป็นเจดีย์ประธานของวัดในสมัยแรกสุด แต่ภายหลังเมื่อสร้าง **โบราณสถานหมายเลข 2 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1)** ที่มีการปรับพื้นวัดให้สูงกว่าเดิม คงสร้างเจดีย์แปดเหลี่ยมที่พบส่วนฐานบัวแปดเหลี่ยมทับฐานเจดีย์องค์เดิม และลดฐานะลงเป็นเจดีย์รายของวัดในสมัยต่อมา (ดูแผนผังที่ 4)

---

² การเรียงลำดับของของอาคารโบราณสถานในหัวข้อ "การแบ่งยุคสมัย" จะเรียงลำดับใหม่ตามสมัย โดยใช้คำเรียกว่า " โบราณสถานหมายเลข ... " และมีข้อความในวงเล็บต่อท้าย ซึ่งจะเป็นชื่อ และหมายเลขของโบราณสถานที่ใช้ในการบันทึกหลักฐานระหว่างดำเนินการขุดแต่ง ดังตัวอย่าง โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 2)

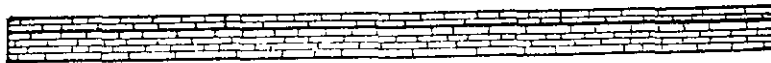
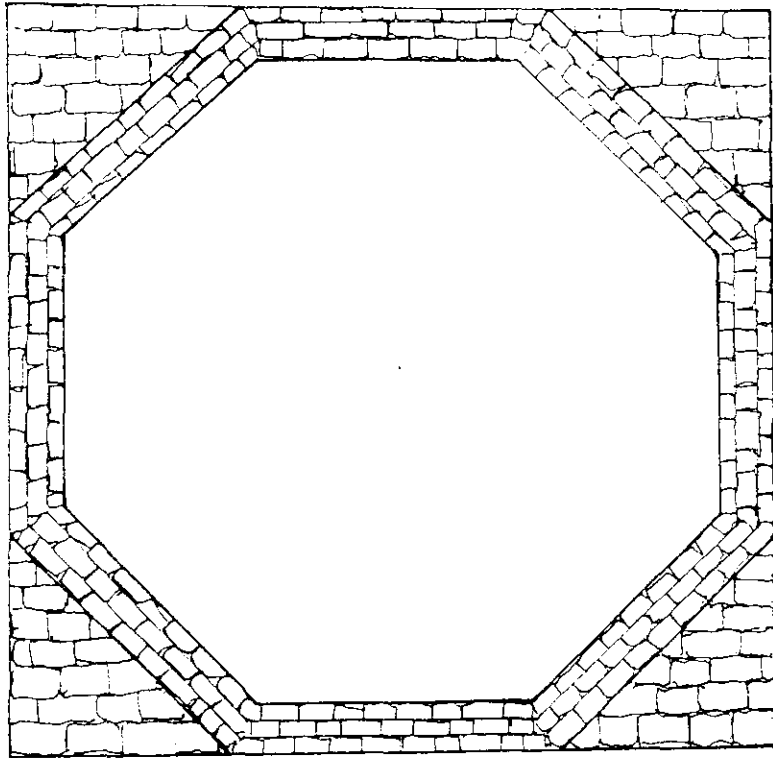

หมายเหตุ หมายเลขที่ให้เป็นหมายเลขโบราณสถานเรียงลำดับตามยุคสมัยและความสำคัญ

แผนผังที่ 3 ผังบริเวณโบราณสถานสมัยที่ 1 ของวัด

1 : 400

1 : 50

แผนผังที่ 4 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 1

(เจดีย์รายหมายเลข 2 หรือ เจดีย์แปดเหลี่ยม) สมัยที่ 1 ของวัด

สมัยที่ 2 (ดูแผนผังที่ 5) เป็นสมัยที่มีการสร้างโบราณสถานหลายหลังที่ปรากฏสภาพในปัจจุบัน รวมทั้งมีการสร้างกำแพงวัด เพื่อกำหนดขอบเขตของวัด โบราณสถานที่สร้างและมีการบูรณะโบราณสถานดังนี้คือ

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 2)

ได้สร้างเจดีย์แปดเหลี่ยมที่พบส่วนฐานบัวแปดเหลี่ยมทับฐานเจดีย์องค์เดิม และลดฐานะลงเป็นเจดีย์รายของวัดในสมัยต่อมา(ดูแผนผังที่ 6 และ 7)

ส่วนอาคารที่สร้างในสมัยที่ 2 เป็นช่วงสมัยอยู่ยุคตอนกลางก่อนมาทางตอนปลายลงมา คือ

โบราณสถานหมายเลข 2 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานไพที เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานเขียงสี่เหลี่ยม ก่อนจะสร้างฐานไพทีขยายออกไปทั้ง 2 ข้างเพื่อสร้างโบราณสถานหมายเลข 5 (**เจดีย์หมายเลข 2**) **โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์หมายเลข 8)** และ**โบราณสถานหมายเลข (เจดีย์หมายเลข 9)** ในสมัยหลัง

โบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) เป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก คือ กว้างประมาณ 10 เมตร ยาวประมาณ 19 เมตร และน่าจะมิมุขด้านหน้ายาวออกไปอีกอย่างน้อยประมาณ 3 เมตร วิหารตั้งอยู่บนฐานเขียงลดชั้น 2 ชั้น รองรับฐานบัวคว่ำ และถัดขึ้นไปเป็นผนังอาคารหนาประมาณ 30-32 ซม. มีเสาดัดผนังจำนวน 7 คู่ ทั้งด้านหน้า ด้านหลังและด้านข้าง เป็นเสาไม้ขนาดกว้างประมาณ 30 ซม. ส่วนเสากลางอาคารมีเสาไม้กลม จำนวน 5 คู่ โดย 2 คู่อยู่บริเวณฐานชุกชี เสาไม้มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 70 ซม.

พื้นวิหาร ในสมัยแรกเป็นพื้นอิฐลาดปูน ได้พื้นปูอิฐเป็นดินเหนียวอมอัด ลักษณะเป็นดินเหนียวท้องนา สลับกับชั้นทรายถมหนาประมาณ 10 ซม. และพบฐานรากของเสาวิหาร ลักษณะเป็นฐานก่ออิฐสี่เหลี่ยมสูงประมาณ 65 ซม. กว้างประมาณ 65 ซม. และขอบปูนฐานเสาสูงประมาณ 17 ซม. ตรงกลางเป็นหลุมสำหรับตั้งเสาไม้ แล้วพอกปูนโคนเสาไม้ทุกต้น เนื่องจากพบขอบปูนสูงประมาณ 17 ซม. ภายในขอบปูนไม่พบร่องรอยของขอบก้อนอิฐ ซึ่งน่าจะ เป็นเสาไม้กลม รองรับโครงสร้างหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องดินเผา เนื่องจากเสาดัดผนังและผนังอาคารก่ออิฐบางมาก ไม่สามารถรับน้ำหนักของเครื่องหลังคาได้

พบแนวปูนฉาบยาวขนานกับผนังด้านทิศใต้ ยกพื้นสูงกว่าพื้นใช้งานสมัยที่ 1 ประมาณ 15 ซม. ห่างจากผนังวิหารด้านทิศตะวันออก 1.10 เมตร กว้างจากผนังด้านทิศใต้ออกมา 1.26 เมตร สันนิษฐานว่าเป็นอาสนะสงฆ์ของวิหารในสมัยนี้ เมื่อขุดตรวจด้านหน้าฐานชุกชีเพื่อตรวจหาความยาวของอาสนะสงฆ์ พบว่า อาสนะสงฆ์ถูกฐานชุกชีสมัยสุดท้ายก่อกับไปแล้ว ฐานอาสนะสงฆ์มีระดับเท่ากับเท่ากับขอบปูนโคนเสาบนตอม่ออิฐ

ฐานชุกชีหรือฐานพระประธานของวิหารสมัยแรก ยังไม่มีฐานพระอันดัด ในหลุมขุดตรวจบริเวณด้านหลังฐานชุกชีปัจจุบัน พบฐานชุกชีเดิมอยู่ภายใน ลักษณะเป็นฐานพระประธานตั้งอยู่บนฐานบัวคว่ำสูงประมาณ 50 ซม. และฐานชั้นล่างเป็นฐานเขียง ที่มีระดับต่ำกว่าฐานอาคารสมัยที่ 1 ประมาณ 20 ซม. โดยที่ด้านข้างของฐานพระประธานจะก่ออิฐยื่นออกมาเป็นฐานหน้ากระดานออกไปถึงขอบฐานชุกชีในปัจจุบัน

หลังคาของวิหารในสมัยแรกน่าจะเป็นกระเบื้องกาบกล้วย เนื่องจากจะพบชั้นทับถมของเศษกระเบื้องกาบกล้วย ในชั้นดินถมที่ขยายขนาดของพื้นรอบ ๆ วิหารสมัยที่ 2 และ 3 และในหลุมขุดตรวจภายในวิหาร แต่ปริมาณไม่มากนัก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเมื่อหลังคาอาคารสมัยแรกพังลงมา หลังคาเดิมคงจะรื้อทิ้งไปหรือนำมาถมปรับในพื้นที่ที่สร้างต่อเติม (ดูแผนผังที่ 8 และ 9)

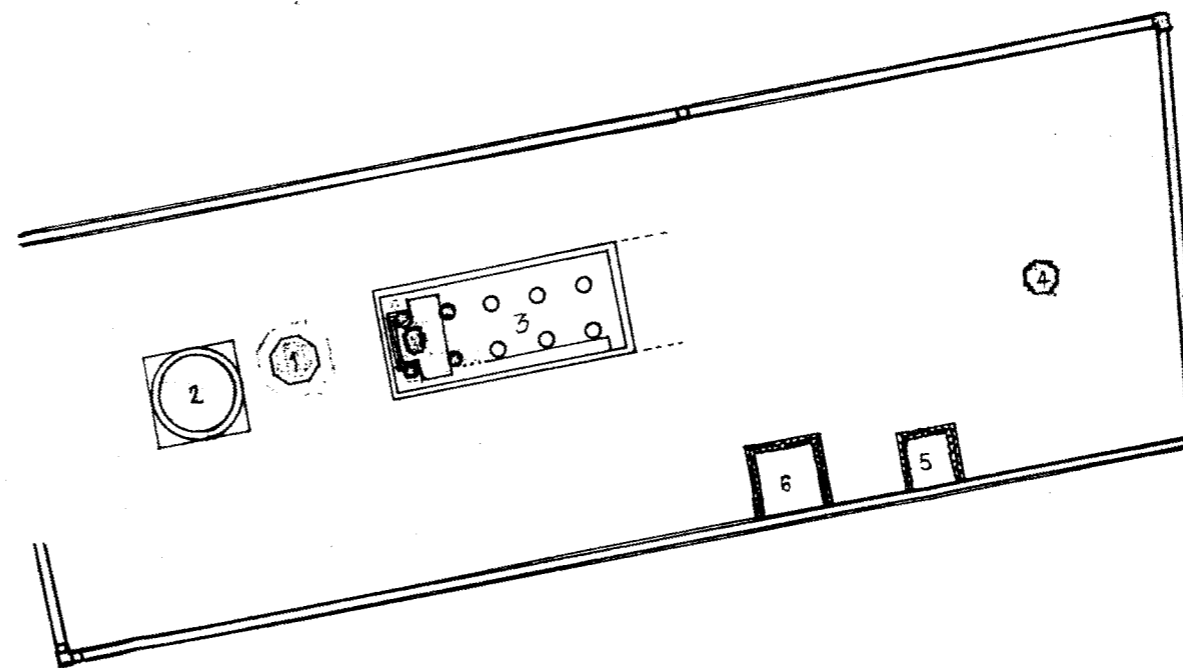
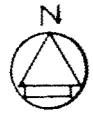
โบราณสถานหมายเลข 4 (ฐานย่อมุมไม้สิบสอง) อยู่ระหว่างโบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์หมายเลข 4) และ โบราณสถานหมายเลข 14 (เจดีย์หมายเลข 5) ขนาดกว้าง 1.20 เมตร สูงประมาณ 40 ซม. เป็นฐานย่อมุมไม้สิบสองฉาบปูน และถูกเจดีย์หมายเลข 4 ก่อทับอยู่ครึ่งหนึ่ง

โบราณสถานหมายเลข 5 (ศาลารายหมายเลข 2) อยู่ชิดกับแนวกำแพงด้านทิศใต้ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม ขนาดกว้างประมาณ 3X3 เมตร ลักษณะเป็นฐานชอบอิฐ พื้นเป็นดินถม หลังคาเครื่องไม้ สันนิษฐานว่ามุงกระเบื้องกาบกล้วย

โบราณสถานหมายเลข 6 (ศาลารายหมายเลข 3) อยู่ชิดแนวกำแพงด้านทิศใต้ถัดจากศาลารายหมายเลข 2 มาทางทิศตะวันตกประมาณ 3 เมตร มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 5X5 เมตร ลักษณะเป็นฐานชอบอิฐ พื้นลานดิน หลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องดินเผา กาบกล้วย

โบราณสถานหมายเลข 7 (แนวกำแพงฝั่งพุทธาวาส) คือแนวกำแพงในฝั่งทิศตะวันออกของถนนความยาวของกำแพงทิศเหนือและทิศใต้ประมาณ 80 เมตร ด้านทิศตะวันออกประมาณ 30 เมตร ส่วนด้านทิศตะวันตกเหลือแนวกำแพงยาวประมาณ 8 เมตร เนื่องจากถูกถนนตัดผ่าน ที่คูน้ำของแนวกำแพงทางด้านทิศเหนือบริเวณใกล้กับถนนพบผนังอิฐ ลักษณะคงเป็นขอบกันดินหรือป้องกันกำแพงทางด้านเหนือทรุดหรือไหลลงคูน้ำ

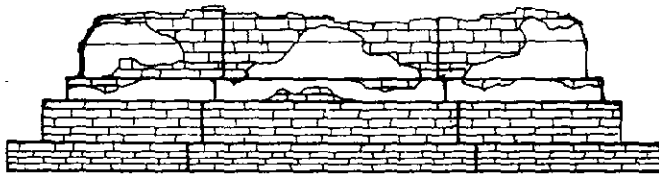
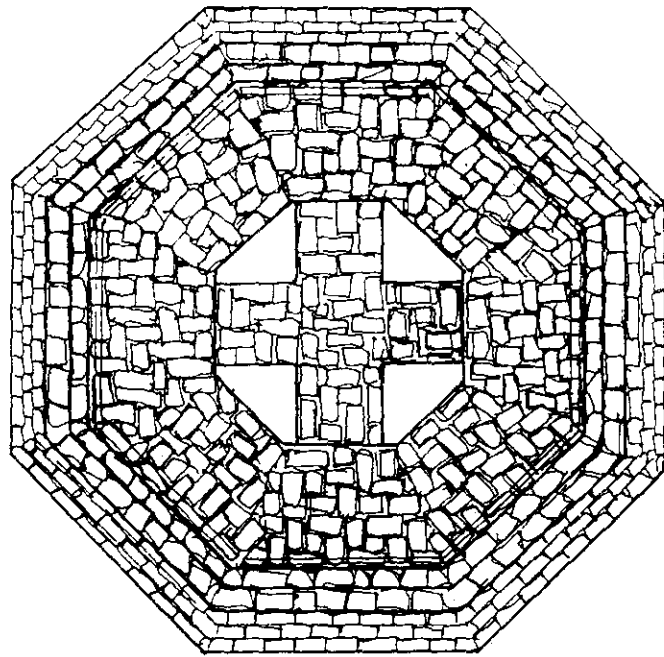

แผนผังที่ 5 ผังบริเวณโบราณสถานสมัยที่ 2 ของวัด

1 : 400

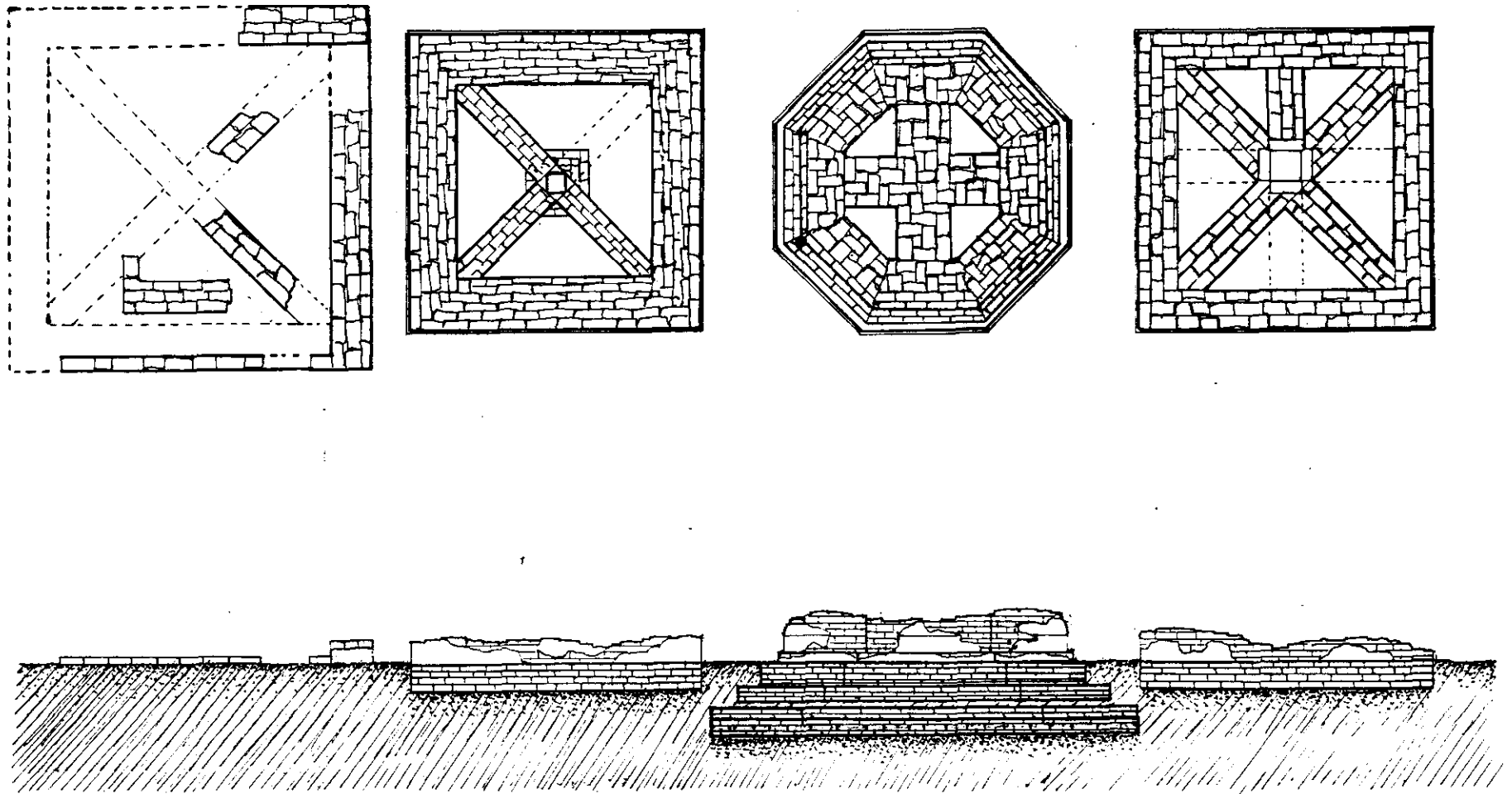
หมายเหตุ : หมายเลขที่ให้เป็นหมายเลขโบราณสถานเรียงลำดับตามยุคสมัยและความสำคัญ

1 : 50

แผนผังที่ 6 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 1

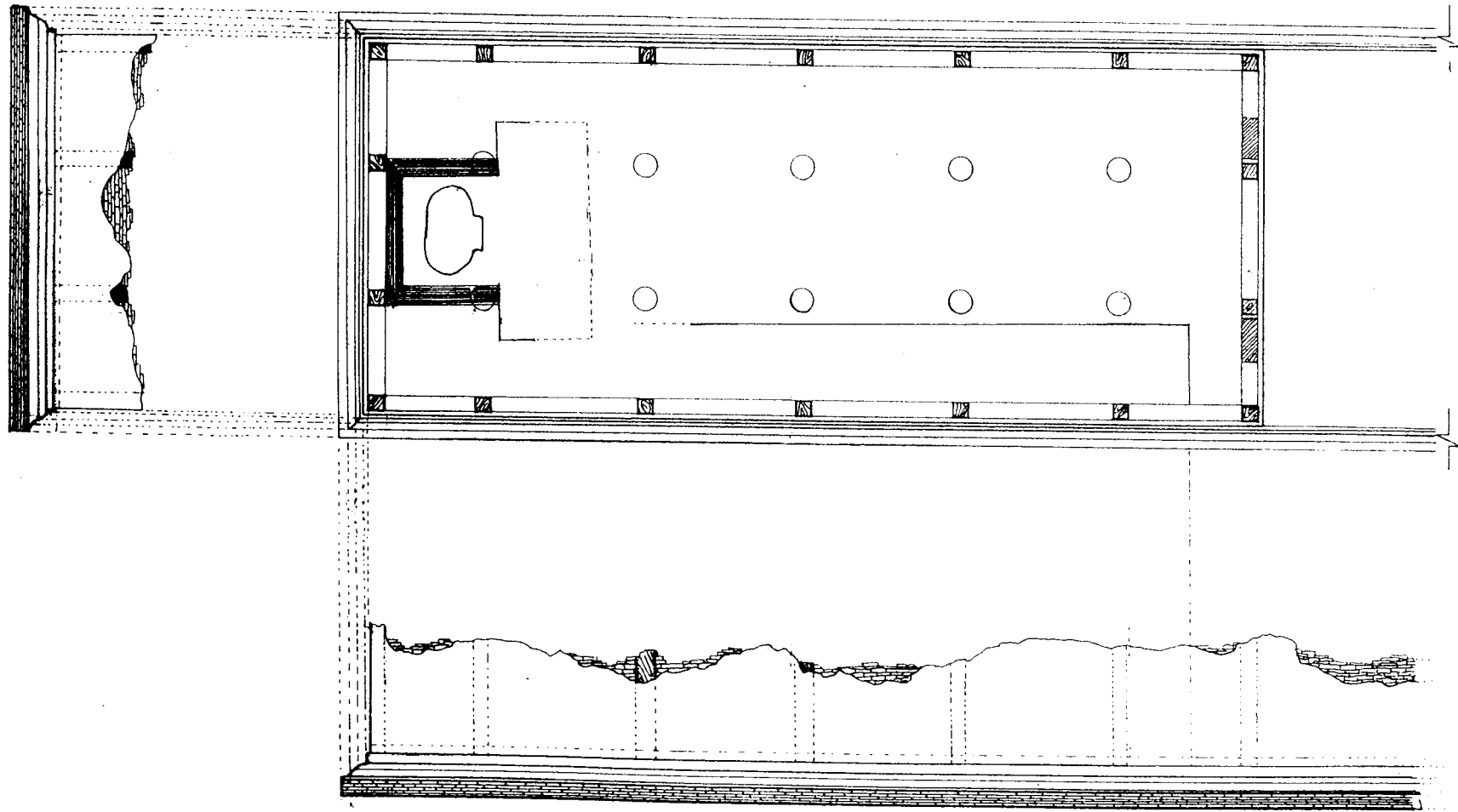
(เจดีย์รายหมายเลข 2 หรือ เจดีย์แปดเหลี่ยม) สมัยที่ 2 ของวัด

แผนผังที่ ๗ แผนผังโบราณสถานหมายเลข ๑ (เจดีย์รายหมายเลข ๒) และกลุ่มเจดีย์ราย

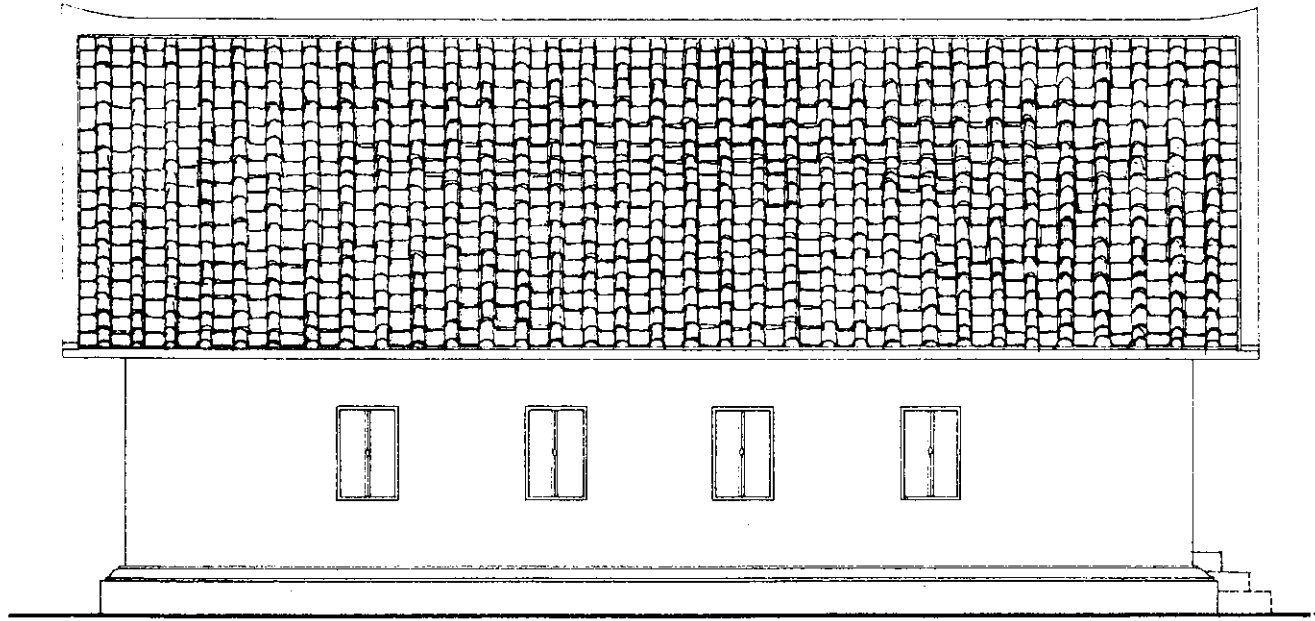
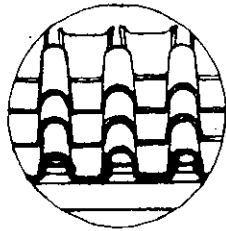
1 : 75

1 : 75

แผนผังที่ ๘ แผนผังโบราณสถานหมายเลข ๓ (วิหาร) สมัยที่ ๑

แผนผังที่ 9 แบบสันนิษฐานแผนผังโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) สมัยที่ 1

สมัยที่ 3 (ดูผังแผ่นที่ 10) โบราณสถานที่มีการสร้างเพิ่มเติมหรือ ซ่อมแซมในสมัยที่ 3 นี้ ได้แก่

โบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) วิหารมีการขยายขนาดของอาคารให้กว้างขึ้นประมาณ 12 เมตร ยาวประมาณ 22 เมตร โดยก่อขอบอิฐยกพื้นเป็นฐานหน้ากระดานหนาประมาณ 100 ซม. สูงประมาณ 50 ซม. และฉาบปูนด้านนอก ก่อห่างจากผนังวิหารเหนือฐานบัวคว่ำออกมาประมาณ 70 ซม. และแนวขอบอิฐทางด้านทิศ ตะวันออกจะบางกว่าอีกทั้ง 3 ด้าน และขอบอิฐยกพื้นในด้านทิศตะวันออกนี้จะก่อบูฐานวิหารในสมัยที่ 1 ที่ถูกรื้อจน เหลือเพียงฐานเขียง โดยที่บางส่วนของฐานเขียงของวิหารในสมัยที่ 1 ยังยื่นยาวออกมาจากใต้ขอบอิฐฉาบปูนนี้ ประมาณ 1.20 เมตร สันนิษฐานว่าอาจจะมีการถมดินปิดระหว่างฐานบัวกับขอบอิฐฉาบปูน จึงน่าจะเป็นการขยาย พื้นทางเดินรอบตัวอาคาร และยกพื้นทางเดินให้สูงขึ้นกว่าเดิม

ส่วนการสร้างเพิ่มเติมวิหารภายใน มีการก่ออิฐฉาบปูนยกพื้นให้สูงขึ้นเล็กน้อยประมาณ 20 ซม. ส่วนเสาดัด ผนังจะยังเหมือนเดิม เนื่องจากไม่พบร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงใด ๆ และเสาภายในอาคารยังคงเป็นเสาไม้กลม เช่นเดิม

หลังคาวิหารในสมัยนี้ คงมีการเปลี่ยนมาใช้กระเบื้องเคลือบปลา และกระเบื้องดินขอแทน เนื่องจากจะพบชั้น ทับถมของเศษกระเบื้องกาบกล้วย ในชั้นดินถมที่ขยายขนาดของพื้นรอบ ๆ วิหารสมัยที่ 2 และ 3 และในหลุมขุดตรวจ ทั่วพื้นภายในวิหาร อาจจะเป็นเพราะก่อนการสร้างเพิ่มเติมในตัววิหาร หลังคาอาจจะพังลงมา จึงมีการเปลี่ยนกระเบื้อง มุงหลังคาใหม่ทั้งหมด

ฐานชุกชีในสมัยที่ 2 จะพบขอบฐานบัวคว่ำห่างจากฐานพระประธานประมาณ 50 ซม. ซึ่งน่าจะเป็นขอบ ของแท่นฐานพระประธาน ก่อนจะถูกก่ออิฐพอกทับในสมัยหลัง (ดูผังแผ่นที่ 11 และ 12)

อาคารที่สร้างในสมัยที่ 3 เป็นช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายหลังสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ

โบราณสถานหมายเลข 8 (ตำหนัก) เป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าทรงตึก 2 ชั้น ฐานแอ่นท้องลำภา เมื่อแรกสร้างตำหนักนั้นยังไม่มีชานตำหนักทั้งสองด้าน แต่คงมีทางเดินสำหรับขึ้นตำหนักอยู่ก่อน โดยในด้านทิศ ตะวันออกจะพบพื้นปูอิฐสอดอยู่ใต้ฐานชานตำหนักและยาวออกมาทางด้านหน้าอีกประมาณ 1.20 เมตร ส่วนพื้นอิฐ ที่สอดอยู่ใต้ฐานชานตำหนักนั้นมีความยาวประมาณ 3 เมตร และตรงกลางยกเป็นแท่นสูงกว่าส่วนพื้นขึ้นมาประมาณ 20 ซม. ตำแหน่งค่อนข้างตรงกับประตูกลาง สันนิษฐานว่าได้ฐานชานตำหนักอาจจะมีชั้นบันไดก่ออิฐต่อจากพื้นปูอิฐ ขึ้นสู่ประตูทั้ง 3 ประตู

ส่วนด้านทิศตะวันตกที่ได้พบพื้นอิฐในหลุมขุดตรวจทางมุมกระเบื้องด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ นั้น สันนิษฐานว่าจะเป็นพื้นอิฐที่ยกขึ้นมาจากขอบทางเดินที่อยู่ถัดไปทางทิศตะวันตก ซึ่งขอบทางเดินจะตรงไปยังพื้นอิฐที่ มีระดับสูงกว่าประมาณ 20 ซม. จากนั้นจะเป็นขอบอิฐสูงในระดับเดียวกับพื้นอิฐ กว้างยาวประมาณ 6X8 เมตร หรือ

โบราณสถานหมายเลข 24 (ซากอาคารหมายเลข 1)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของตำหนักจะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับตำหนักพระพุทโธโฆษาจารย์ที่วัดพุทธไส สวรรย ตำหนักวัดกุฎีดาว และที่วัดตึก ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย มีลักษณะเป็นอาคารทรงตึก 2 ชั้น ที่ได้รับ อิทธิพลจากตะวันตก ซึ่งนิยมสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย หลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (ดูผังแผ่นที่ 13)

โบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์หมายเลข 4) เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง บนฐานไพที อยู่ทางทิศ ตะวันออกของวัด

โบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์หมายเลข 2) เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานไพที อยู่ทางด้านทิศเหนือของโบราณสถานหมายเลข 2 (เจดีย์ประธาน)

โบราณสถานหมายเลข 11 (เจดีย์หมายเลข 9) เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานไพที อยู่ทางด้านทิศใต้ของโบราณสถานหมายเลข 2 (เจดีย์ประธาน)

โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์หมายเลข 3) เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานไพที อยู่ทางทิศตะวันออกของวัด ถัดจากโบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์หมายเลข 4) มาทางทิศเหนือ

โบราณสถานหมายเลข 13 (เจดีย์หมายเลข 5) เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานเขียงสี่เหลี่ยม อยู่ทางทิศตะวันออกของวัด ถัดจากโบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์หมายเลข 4) มาทางทิศใต้

โบราณสถานหมายเลข 14 (เจดีย์หมายเลข 8) เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้ยี่สิบบนฐานไพที ประดับชุดฐานสิงห์ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของโบราณสถานหมายเลข 2 (เจดีย์ประธาน)

โบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์หมายเลข 7) เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองประดับชุดฐานสิงห์ บนฐานทักษิณ ขนาดประมาณ 5X5 เมตร บันไดทางขึ้นหันหน้าไปทางทิศตะวันตก

โบราณสถานหมายเลข 16 (เจดีย์หมายเลข 6) เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองประดับชุดฐานสิงห์ บนฐานทักษิณ ขนาดประมาณ 3.50X3.50 เมตร บันไดทางขึ้นอยู่ทางทิศเหนือ

โบราณสถานหมายเลข 17 (วิหารน้อย) เป็นวิหารขนาด 3X3.50 เมตร หลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องเกล็ดปลา หันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีกำแพงแก้วล้อม

โบราณสถานหมายเลข 18 (พระปรางค์น้อย) อยู่ระหว่างวิหารน้อย และ โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์หมายเลข 8) ลักษณะเป็นพระปรางค์ย่อมุมไม้สิบสอง สูงประมาณ 1.00 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางส่วนฐานประมาณ 1.50 เมตร

โบราณสถานหมายเลข 19 (เจดีย์รายหมายเลข 1) สถาปัตยกรรมที่พบเหลือเพียงฐานสี่เหลี่ยมฉาบปูน ภายในเป็นโครงสร้างอิฐก่อเป็นรูปกากบาท ขนาดกว้างประมาณ 3X3 เมตร อยู่ระหว่างกลุ่มเจดีย์ประธานและวิหาร เจดีย์รายหมายเลข 1 จะอยู่ค่อนไปทางทิศเหนือ

โบราณสถานหมายเลข 20 (เจดีย์รายหมายเลข 3) สถาปัตยกรรมที่พบเหลือเพียงฐานสี่เหลี่ยมฉาบปูน ภายในเป็นโครงสร้างอิฐก่อเป็นรูปกากบาท ขนาดกว้างประมาณ 3X3 เมตร อยู่ระหว่างกลุ่มเจดีย์ประธานและวิหาร เจดีย์รายหมายเลข 3 จะอยู่ค่อนมาทางทิศใต้ ถัดจาก เจดีย์รายหมายเลข 2 หรือเจดีย์แปดเหลี่ยม

โบราณสถานหมายเลข 21 (เจดีย์รายหมายเลข 4) สถาปัตยกรรมที่พบเหลือเพียงฐานสี่เหลี่ยม ภายในเป็นโครงสร้างอิฐก่อเป็นรูปกากบาท ขนาดกว้างประมาณ 3X3 เมตร อยู่ระหว่างกลุ่มเจดีย์ประธานและวิหาร เจดีย์รายหมายเลข 4 อยู่ค่อนมาทางทิศใต้ และถูกบางส่วนของฐานเจดีย์หมายเลข 6 ก่อทับ สถาปัตยกรรมหรือปรับพื้นที่เพื่อสร้างเจดีย์หมายเลข 6

โบราณสถานหมายเลข 22 (กุฏิหมายเลข 1) อยู่นอกกำแพงฝั่งพุทธาวาสออกไปทางทิศเหนือ กุฏิหมายเลข 1 จะอยู่ค่อนไปทางทิศเหนือ ลักษณะเป็นอาคารทรงกลม 2 ชั้น มีช่องประตูและหน้าต่างเป็นช่องโค้งแหลม หลังคาโดม ลำตัวชั้นล่างป่องกลางเล็กน้อย ระหว่างพื้นชั้นบนมีช่องสอดคานไม้เชื่อมถึงกับ กุฏิหมายเลข 2 สันนิษฐานว่ามีหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องดินเผา

โบราณสถานหมายเลข 23 (ภูมิหมายเลข 2) อยู่นอกกำแพงฝั่งพุทธาวาสออกไปทางทิศเหนือ **ภูมิหมายเลข 2** จะอยู่ก่อนมาทางทิศใต้ ลักษณะเป็นอาคารทรงกลม 2 ชั้น มีช่องประตูและหน้าต่างเป็นช่องโค้งแหลม หลังคาโดม ลำตัวชั้นล่างป้องกันเล็กน้อย ระหว่างพื้นชั้นบนมีช่องสอดคานไม้เชื่อมถึงกับ **ภูมิหมายเลข 1** สันนิษฐานว่ามีหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องดินเผา

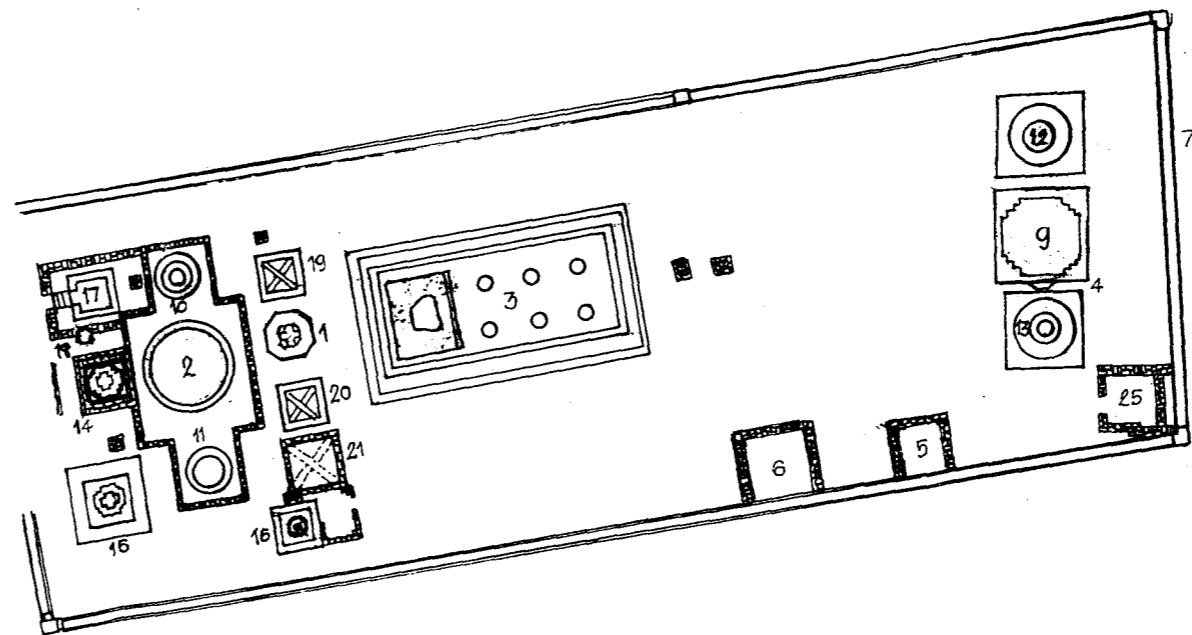
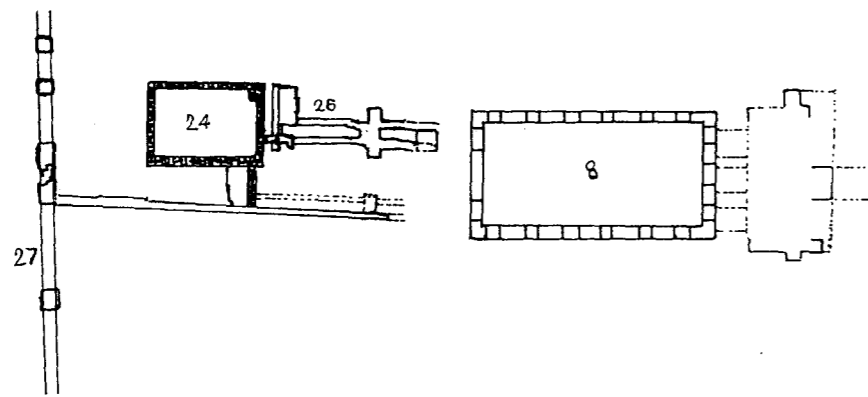
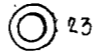
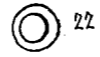
โบราณสถานหมายเลข 24 (ซากฐานอาคารหมายเลข 1) อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของหอรบะมัง ซึ่งบันไดทางขึ้นหอรบะมังชั้นล่างสุดจะทับอยู่บนขอบอิฐของฐานอาคาร ลักษณะเป็นขอบอิฐสูงในระดับเดียวกับพื้นอิฐที่ยกขึ้นจากขอบทางเดินหลังตำหนัก กว้างยาวประมาณ 6X8 เมตร ลักษณะเป็นขอบของลานดินที่น่าจะมีหลังคาเครื่องไม้ มุงกระเบื้องกาบกล้วย ด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือจะพบปูนฉาบติดอยู่ที่ด้านนอกของขอบอิฐ แล้วจึงเป็นลานดินที่เดินไปถึงแนวกำแพงด้านทิศตะวันตก

โบราณสถานหมายเลข 25 (ศาลารายหมายเลข 1) พบบริเวณมุมกำแพงทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขนาดประมาณ 5X4 เมตร

โบราณสถานหมายเลข 26 (ขอบทางเดิน) บริเวณฐานด้านทิศตะวันออก และทิศใต้ของหอรบะมัง จะพบแนวอิฐก่อยาวขนานกับฐานบัวคว่ำห่างออกมาประมาณ 25 ซม. และที่มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้แนวอิฐนี้ก่อต่อเนื่องตรงไปทางตำหนัก ขนาดความกว้างของแนวอิฐประมาณ 30 ซม. และเมื่อขุดปรับพื้นที่เพื่อตามแนวอิฐที่พบนี้เพิ่มอีก 2 กริดทางด้านทิศใต้ของหอรบะมัง ได้พบแนวอิฐเพิ่มอีก 2 แนว แนวที่ 2 มีขนาดความกว้างมากกว่าแนวแรก คือกว้างประมาณ 45 ซม. ระยะที่พบห่างจากแนวแรกประมาณ 50 ซม. ส่วนแนวที่ 3 มีขนาดเท่ากับแนวแรก ระยะห่างจากแนวที่ 2 ประมาณ 80 ซม. ทั้งสองแนวมีลักษณะคดไปมา สันนิษฐานว่าแนวอิฐทั้ง 3 แนวนี้ อาจจะเป็นขอบทางเดินไปสู่ตำหนัก ในแนวอิฐขอบทางเดินนี้เดิมเป็นดินถม แล้วปูอิฐเป็นพื้นทางเดิน เนื่องจากทิศทางของแนวอิฐจะมุ่งตรงจากตำหนักไปทางคลองด้านหลังตำหนัก และแนวทางเดินนี้แนวหนึ่งครอบคลุมขอบฐานทางด้านใต้ของหอรบะมังออกมา สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นทางเดินด้านข้างหอรบะมัง ซึ่งบางส่วนต่อเนื่องเชื่อมต่อไปกับทางเดินที่ตรงไปยังตำหนัก

โบราณสถานหมายเลข 27 (แนวกำแพงฝั่งสังฆาวาส) พบแนวกำแพงยาวประมาณ 20 เมตร บริเวณริมคลองสระบัว ปลายกำแพงด้านทิศเหนือขาดหายไปที่หน้าบ้านเรือนริมคลอง ส่วนปลายด้านทิศใต้สิ้นสุดที่ **โบราณสถานหมายเลข 29 (ซากฐานอาคารหมายเลข 2)**

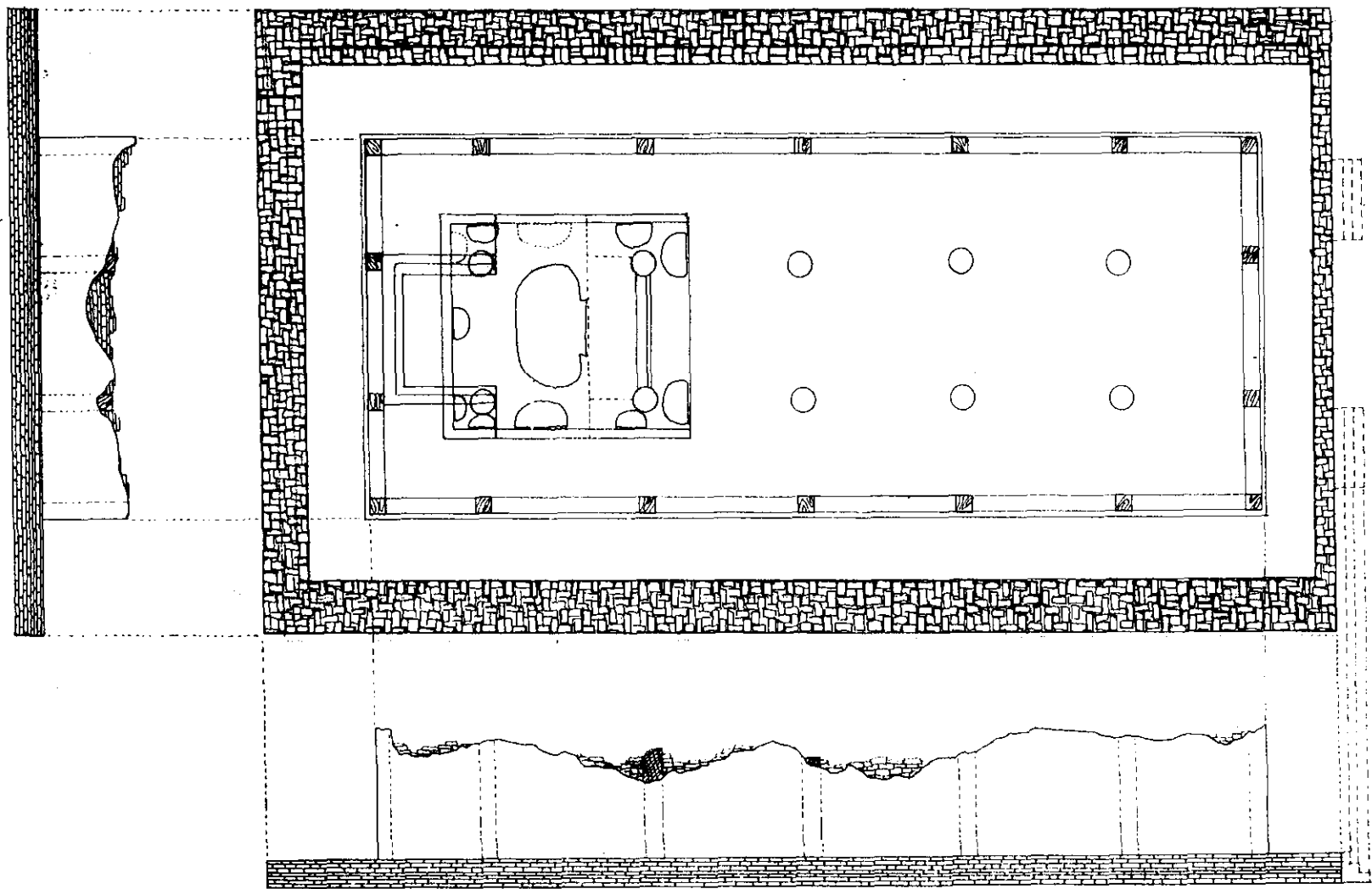

หมายเหตุ : หมายเลขที่ให้เป็นหมายเลขโบราณสถานเรียงลำดับตามยุคสมัยและความสำคัญ

แผนผังที่ 10 ผังบริเวณโบราณสถานสมัยที่ 3 ของวัด

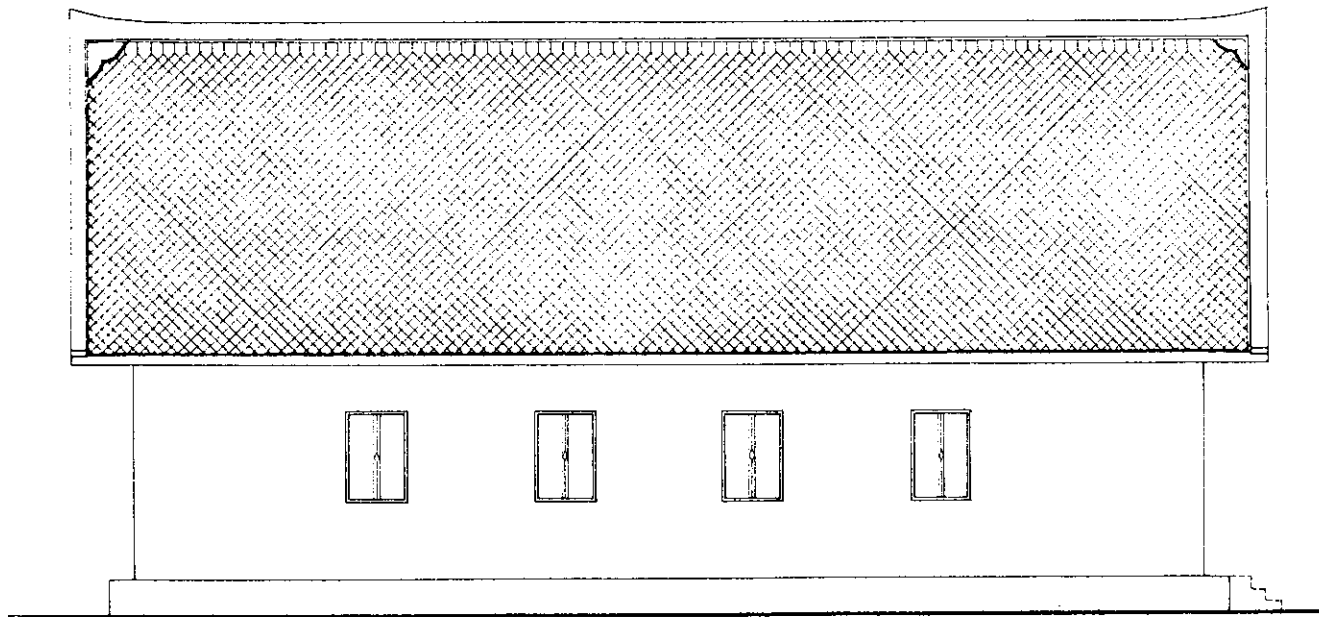
1 : 400

1 : 75

แผนผังที่ ๑๑ แผนผังโบราณสถานหมายเลข ๓ (วิหาร) สมัยที่ ๒

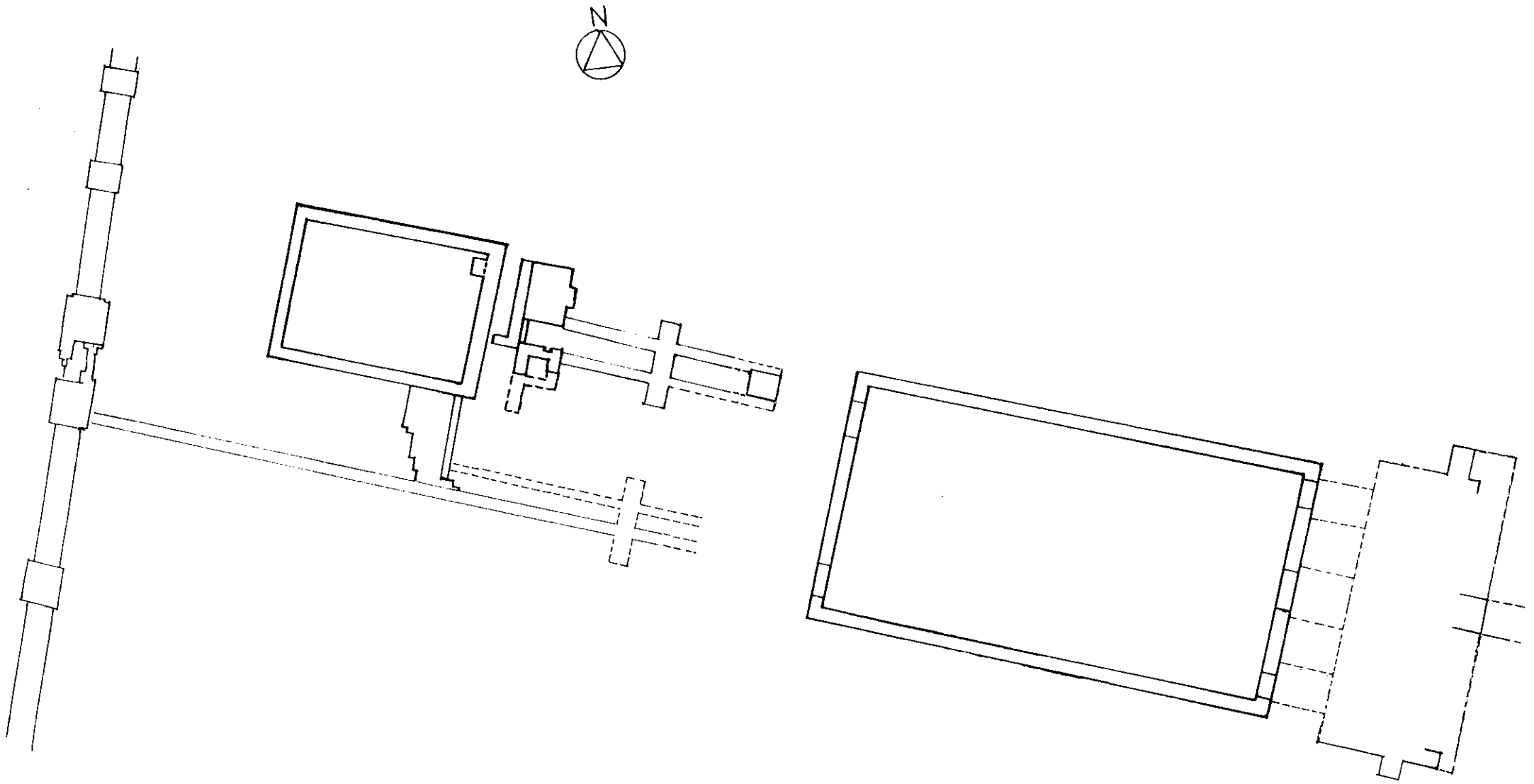
แผนผังที่ 12 แบบสันนิษฐานฐานแผนผังโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) สมัยที่ 2

1:75

ด้วยกัน โดยในช่องว่างระหว่างแนวอิฐที่เป็นขอบทางเดินกับฐานอาคารนั้นน่าจะถมดินจนมีระดับพื้นเท่ากับขอบบนของแนวอิฐ และใช้เป็นลานด้านหน้าหอรระฆังที่เล็กใช้หลังคาแล้ว ซึ่งคงมีการเปลี่ยนแปลงในภายหลังการสร้าง ตำนานไม่น่าหนัก

การกำหนดอายุของหอรระฆังสามารถเปรียบเทียบได้กับหอรระฆังวัดใหม่ที่ตั้งอยู่ริมคลองเมืองใกล้กับวัดหน้าพระเมรุ และวัดกุฎีทอง หอรระฆังที่วัดนี้มีลักษณะคล้ายกับหอรระฆังที่วัดเจ้าย่า ลวดลายปูนปั้นที่ประดับซุ้มเรือนธาตุเป็นลวดลายกาบไผ่ ซึ่งเป็นลวดลายปูนปั้นที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย

แผนผังที่ 13 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำนาน) สมัยที่ 3 ของวัด

1:200

สมัยที่ 4 (ดูแผนผังที่ 14) โบราณสถานที่มีการสร้างเพิ่มเติม หรือ ซ่อมแซมในสมัยที่ 4 นี้ได้แก่

โบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) วิหารสมัยที่ 3 น่าจะอยู่ในช่วงหลังการใช้งานในสมัยที่ 2 ไม่นานนัก ในสมัยนี้วิหารมีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปทรงของอาคารอีก มีการก่อขยายขนาดของระเบียงออกมาจากเดิมจนมีขนาดกว้างประมาณ 13 เมตร ยาวประมาณ 24 เมตร คือ พื้นทางเดินรอบวิหารจะกว้างขึ้นประมาณ 35-40 ซม. และก่อระเบียงโปร่ง เตี้ย ๆ โดยใช้อิฐจำนวน 4 ก้อน วางตั้งประกบกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด และก่อต่อกันเป็นรั้วระเบียง โดยจะมีเสาระเบียงเตี้ย ๆ คั่นเป็นระยะ ตามตำแหน่งเสาของวิหาร ซึ่งแนวระเบียงด้านทิศตะวันออกจะก่อทับอยู่บนฐานเตี้ยของวิหารสมัยที่ 1 ที่ยื่นออกมา และก่อบันไดขึ้นทั้ง 2 ข้าง ทั้งด้านหน้าและด้านหลังวิหาร

พื้นภายในวิหารมีการก่ออิฐยกพื้นฉาบปูนขึ้นมาอีก 1 ครั้ง มีระดับเท่ากับพื้นบนของอาสนะสงฆ์ และเสาวิหารคงใช้เสาไม้กลมต่อเนื่องมาตลอด

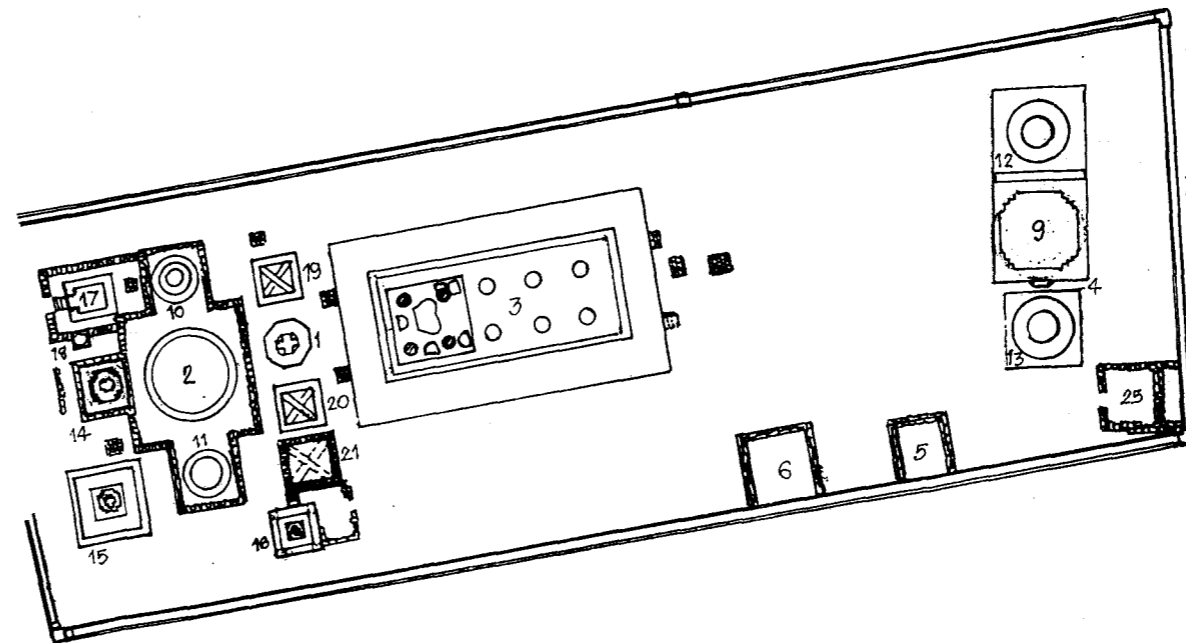
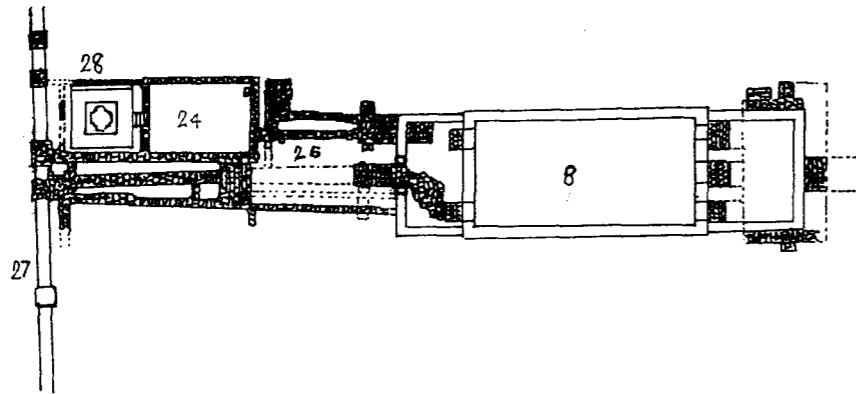
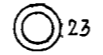
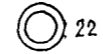
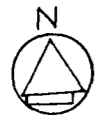
ฐานชุกชีสมัยที่ 3 มีการสร้างแทนฐานพระอันต์บรอบๆ พระประธาน จำนวนที่พบ 9 องค์ ลักษณะจะนั่งหันหลังให้พระประธาน บริเวณด้านหน้าพระประธาน จะพบขอบฐานบัวคว่ำห่างจากฐานบัวคว่ำในสมัยที่ 2 ประมาณ 50-55 ซม. ซึ่งเป็นการก่ออิฐพอกทับ เพื่อขยายพื้นด้านหน้าพระประธานให้กว้างขึ้น และได้ก่อทับบางส่วนของอาสนะสงฆ์ไปด้วย

หลังคาวิหารน่าจะเป็นกระเบื้องเกล็ดปลาเช่นเดียวกับสมัยที่ 2 เนื่องจากสภาพก่อนขุดแต่งพื้นวิหารและขณะขุดแต่งจะพบชั้นทับถมกระเบื้องเกล็ดปลาเป็นชั้นหนา กระจ่ายอยู่ทั่วทั้งพื้นวิหารและมีปริมาณมาก (ดูผังแผนที่ 15 และ 16)

โบราณสถานหมายเลข 8 (ตำหนัก) มีการก่อสร้างเพิ่มเติม คือ ก่อขานตำหนักขึ้นทั้ง 2 ด้าน ขานตำหนักด้านทิศตะวันออกก่อทับพื้นอิฐที่มีอยู่เดิมจนเกือบหมด ขนาดของขานตำหนักกว้างยาวประมาณ 6X9 เมตร มีทางขึ้นที่ด้านข้างทั้งสองด้าน ที่แนวขอบขานจะพบขอบอิฐเป็นช่องขนาดเดียวกับบันไดทางขึ้น และก่อบันไดเตี้ย ๆ หน้าประตูตำหนักทั้ง 3 ประตู ส่วนแท่นอิฐยกพื้นตรงกลางนั้นยังพบอยู่โดยจะอยู่ที่ระดับฐานเขียงของขานตำหนัก พื้นขานตำหนักน่าจะเป็นพื้นปูอิฐ ซึ่งในขานตำหนักด้านหลังยังพบพื้นอิฐปูอยู่ส่วนหนึ่ง สมัยนี้อาจจะยังไม่มีการก่อแนวระเบียงและเสาค้ำหัวเม็ดของระเบียง น่าจะเป็นเพียงพื้นขานเรียบเท่านั้น หรืออาจจะก่ออิฐขอบระเบียงและเสาค้ำหัวเม็ดแล้วมีการซ่อมในภายหลังอีกครั้งหนึ่ง ส่วนขานตำหนักด้านทิศตะวันตกก่อปิดทับขอบทางเดินส่วนหนึ่งและขึ้นบันไดที่ขึ้นสู่ประตูตำหนัก มีทางเข้าเพียงทางเดียวอยู่ตรงกลาง จากนั้นก่อบันไดเตี้ย ๆ หน้าประตูทั้ง 2 ประตู พื้นขานปูอิฐส่วนที่หน้าทางเข้าจะเป็นขอบอิฐก่อสูงเกือบเท่ากับระดับพื้นขานยาวจากช่องทางเข้าประมาณ 4 เมตร แล้วขาดหายไป สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นทางเดินตรงไปยังประตู หรือช่องประตูที่ด้านหน้ากำแพง บริเวณริมคลอง โดยจะพบแนวอิฐที่อยู่ในตำแหน่งเกือบตรงกับขอบอิฐที่หน้าทางเข้าขานตำหนัก แนวอิฐนี้อยู่เกือบติดกับ**โบราณสถานหมายเลข 24 (ซากฐานอาคารหมายเลข 1)** ทางด้านทิศใต้ของขอบอิฐ ยาวขนานไปจนเกือบถึงกำแพง ซึ่งในสมัยนี้คงถมดินปิดขอบทางเดินทั้งสองข้างจากประตูตำหนักเพื่อมาใช้ทางเดินตรงกลางเพียงทางเดียว (ดูผังแผนที่ 17)

โบราณสถานก่อสร้างในสมัยที่ 4 อยู่ในช่วงปลายของสมัยอยุธยาตอนปลาย อาคารที่สร้าง ได้แก่

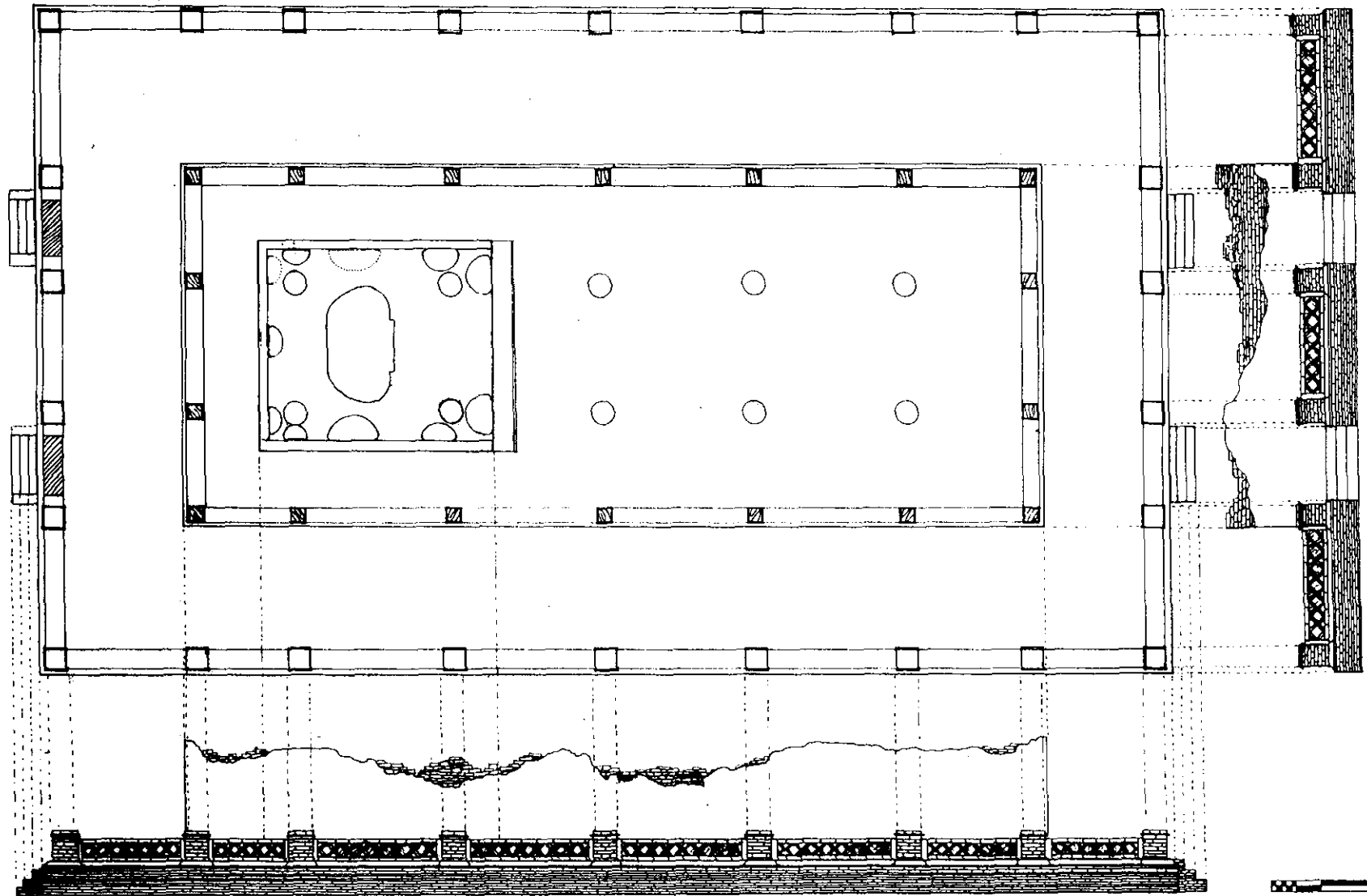
โบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง) มีการสร้างหอระฆังในบริเวณด้านทิศตะวันตกของ **โบราณสถานหมายเลข 24 (ซากฐานอาคารหมายเลข 1)** ซึ่งบันไดทางขึ้นหอระฆังจะทับบนขอบอิฐของฐานอาคารพอดี เมื่อสร้างหอระฆังเสร็จได้ก่ออิฐเป็นขอบต่อจากขอบฐานอาคารล้อมรอบหอระฆัง เพื่อเชื่อมหอระฆังและอาคารด้านหน้าเข้า

1 : 400

แผนผังที่ 14 ผังบริเวณโบราณสถานสมัยที่ 4 ของวัด

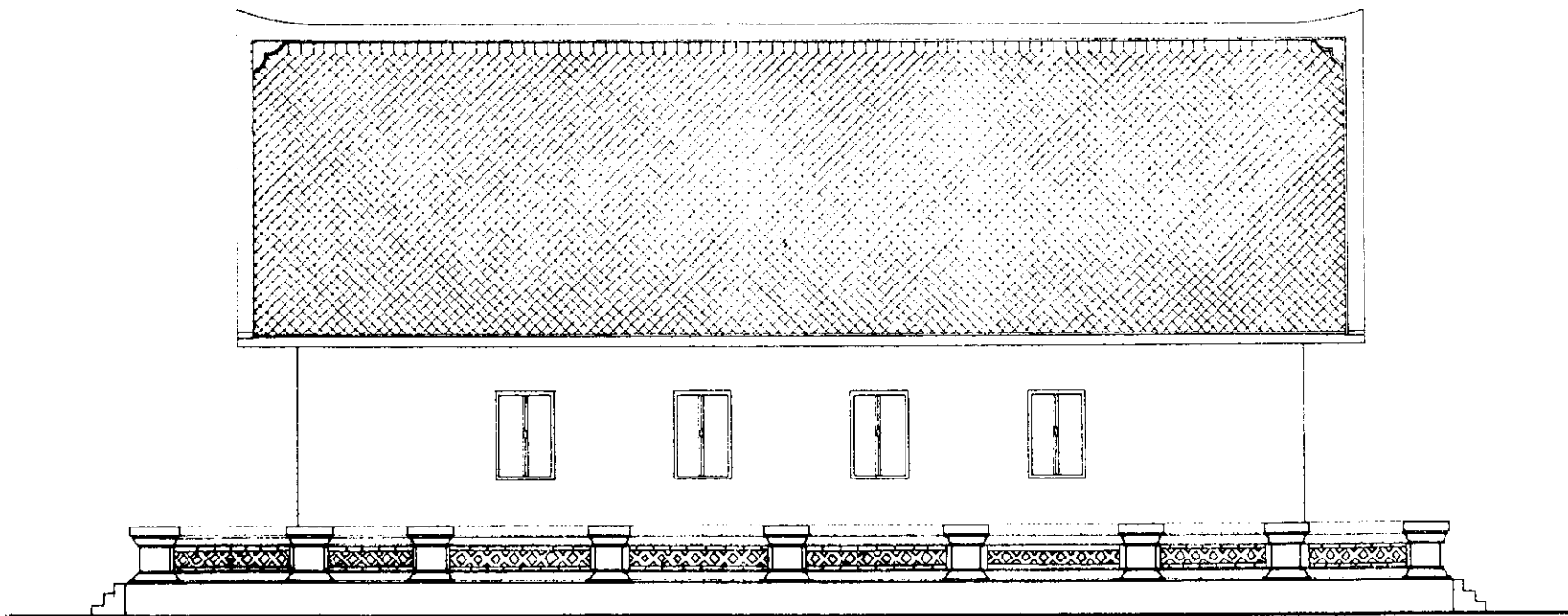
หมายเหตุ : หมายเลขที่ให้เป็นหมายเลขโบราณสถานเรียงลำดับตามยุคสมัยและความสำคัญ

1 : 75

แผนผังที่ 15 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) สมัยที่ 3

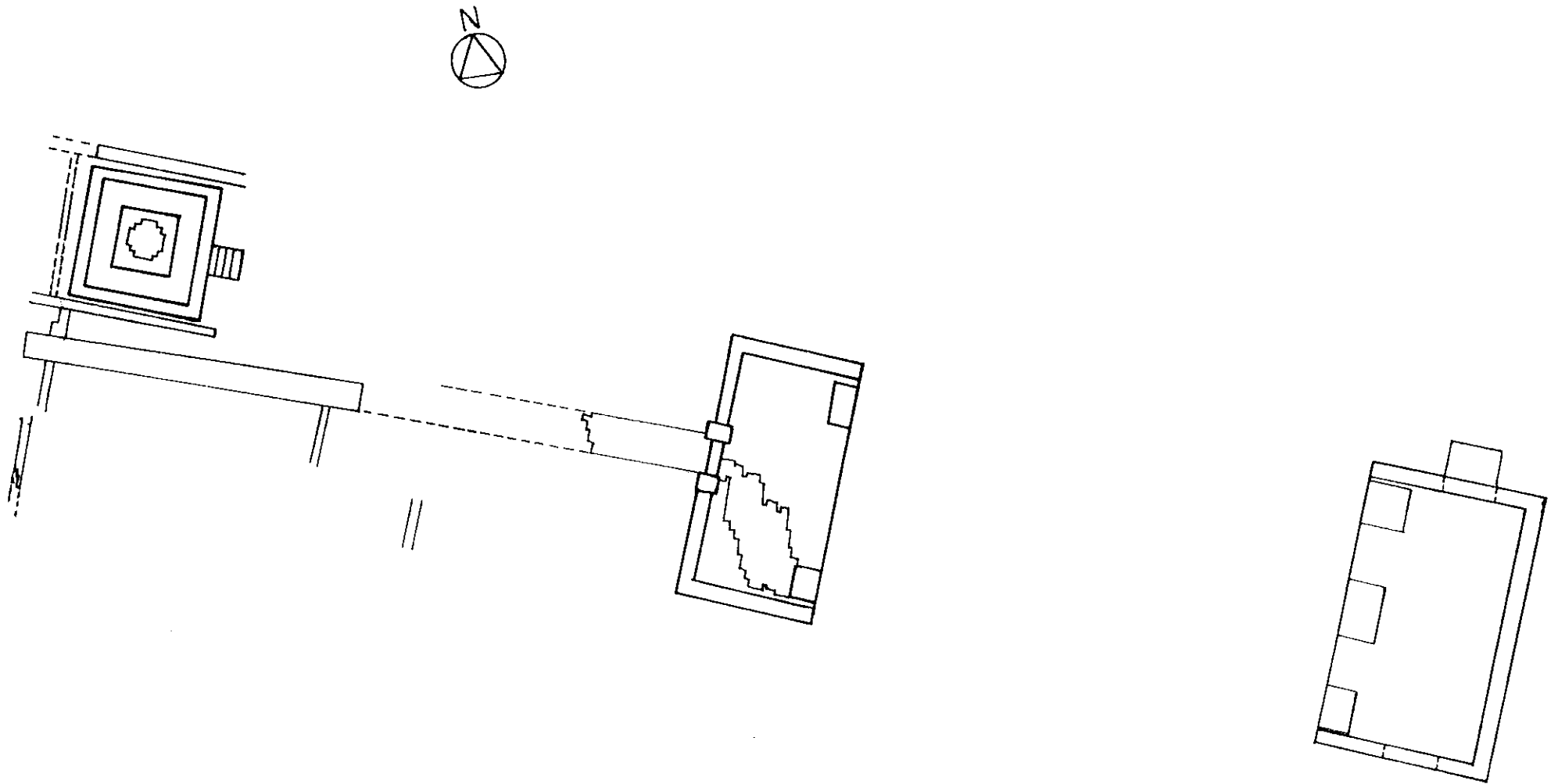

แผนผังที่ 16 แบบสันนิษฐานแผนผังโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) สมัยที่ 3

1 : 75

แผนผังที่ 17 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำหนัก)

และโบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง) สมัยที่ 4 ของวัด

1:200

สมัยที่ 5 (ดูแผนผังที่ 18) พบว่ามีการใช้งานของวัดอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมีการซ่อมแซมโบราณสถานภายในวัด ดังนี้

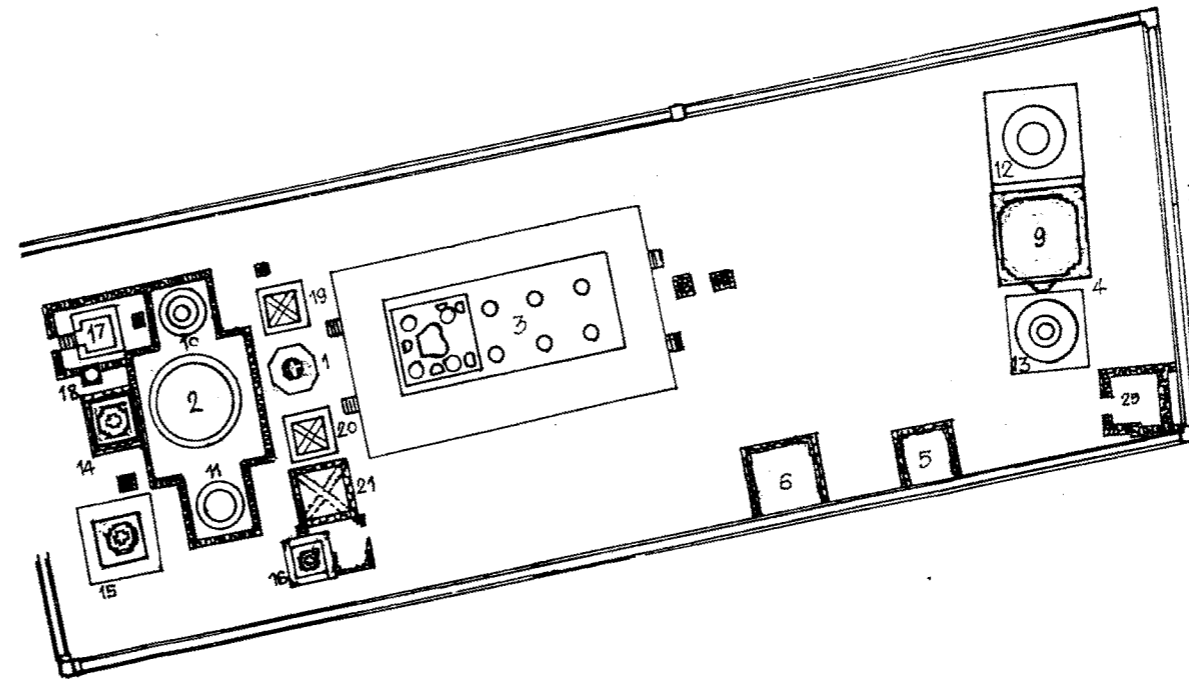
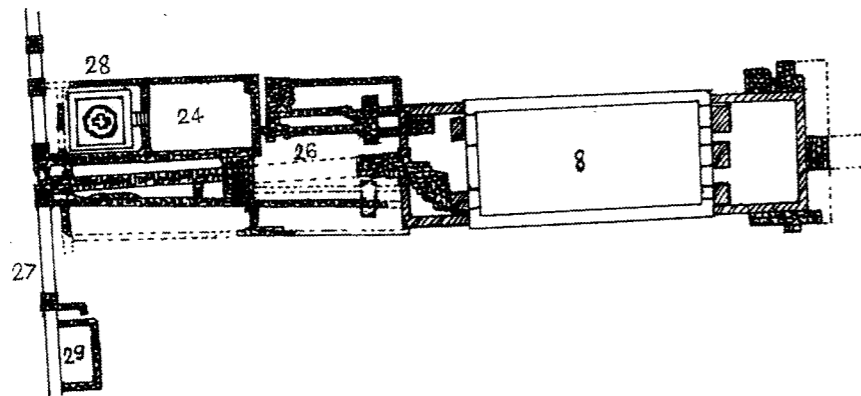
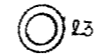
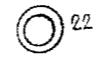
โบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) พื้นวิหารใช้อิฐกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50-55 ซม. แต่ละก้อนผ่ากากบาทเป็น 4 ก้อน ซึ่งใช้ก่อสร้างมาจากที่อื่นมาปูเป็นพื้นภายในวิหาร และปูยาวไปทางพื้นระเบียงด้านทิศตะวันออก โดยปูเต็มพื้นปิดหลุมเสาไม้ ซึ่งเป็นพื้นใช้งานครั้งล่าสุด และในหลุมขุดตรวจบริเวณฐานบัวของวิหารสมัยที่ 1 จำนวน 2 หลุม จะพบร่องรอยที่ถูกสกัดเป็นครึ่งวงกลมคล้ายหลุมเสาไม้ และตำแหน่งของหลุมสกัดนี้จะค่อนข้างตรงกับหลุมเสาติดผนังวิหาร แสดงว่ามีการตั้งเสาไม้อีกชุด รองรับเครื่องไม้หลังคาเสริมแทนเสากลางวิหารที่ถูกถมปิดหลุมเสาไปในสมัยนี้ ในคราวที่ปูพื้นด้วยอิฐกลม

โบราณสถานหมายเลข 8 (ตำหนัก) ตำหนักมีการก่อ (ซ่อม) แนวระเบียงชานตำหนักทั้งด้านหน้าและด้านหลัง โดยเป็นการก่ออิฐสองปูน (ดูแผนผังที่ 19)

โบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง) การใช้งานต่อเนื่องของวัดได้มีมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ที่พบว่าการซ่อมแซมหอระฆัง ด้วยการนำเศษเครื่องถ้วยจีนมาประดับที่ส่วนยอดของปรางค์ทั้ง 5 ยอด ซึ่งความนิยมในการใช้เครื่องถ้วยจีนประดับอาคารนี้เป็นความนิยมในราวสมัยรัชกาลที่ 3 ลวดลายที่พบบนเศษเครื่องถ้วยเป็นของสมัยราชวงศ์หมิงตอนปลาย และราชวงศ์ชิงตอนต้นมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22-23

โบราณสถานหมายเลข 26 (ขอบทางเดิน) มีการขยายพื้นทางเดินระหว่างตำหนักและหอระฆังให้กว้างขึ้น โดยก่อแนวอิฐห่างจากมุมของชานตำหนักด้านละประมาณ 1-2 เมตร เป็นขอบกั้นดินขึ้นมามีความกว้างประมาณ 11 เมตร ภายในถมดินจนมีระดับประมาณครึ่งหนึ่งของทางเดินขึ้นชานตำหนัก แนวอิฐด้านทิศเหนือยาวไปถึงขอบลานดิน ส่วนแนวอิฐด้านทิศใต้มีหลักฐานเหลือค่อนข้างน้อยสันนิษฐานจากลักษณะของแนวอิฐมีทิศทางที่ตรงไปทางกำแพง ซึ่งระหว่างแนวอิฐขอบดินนี้กับขอบทางเดินสมัยที่ 1 จะมีเอ็นยึดเอาไว้ด้วย ระดับพื้นโดยรอบตำหนักมีดินทับถมสูงขึ้นมาจากระดับพื้นในสมัยแรกประมาณ 20 ซม.

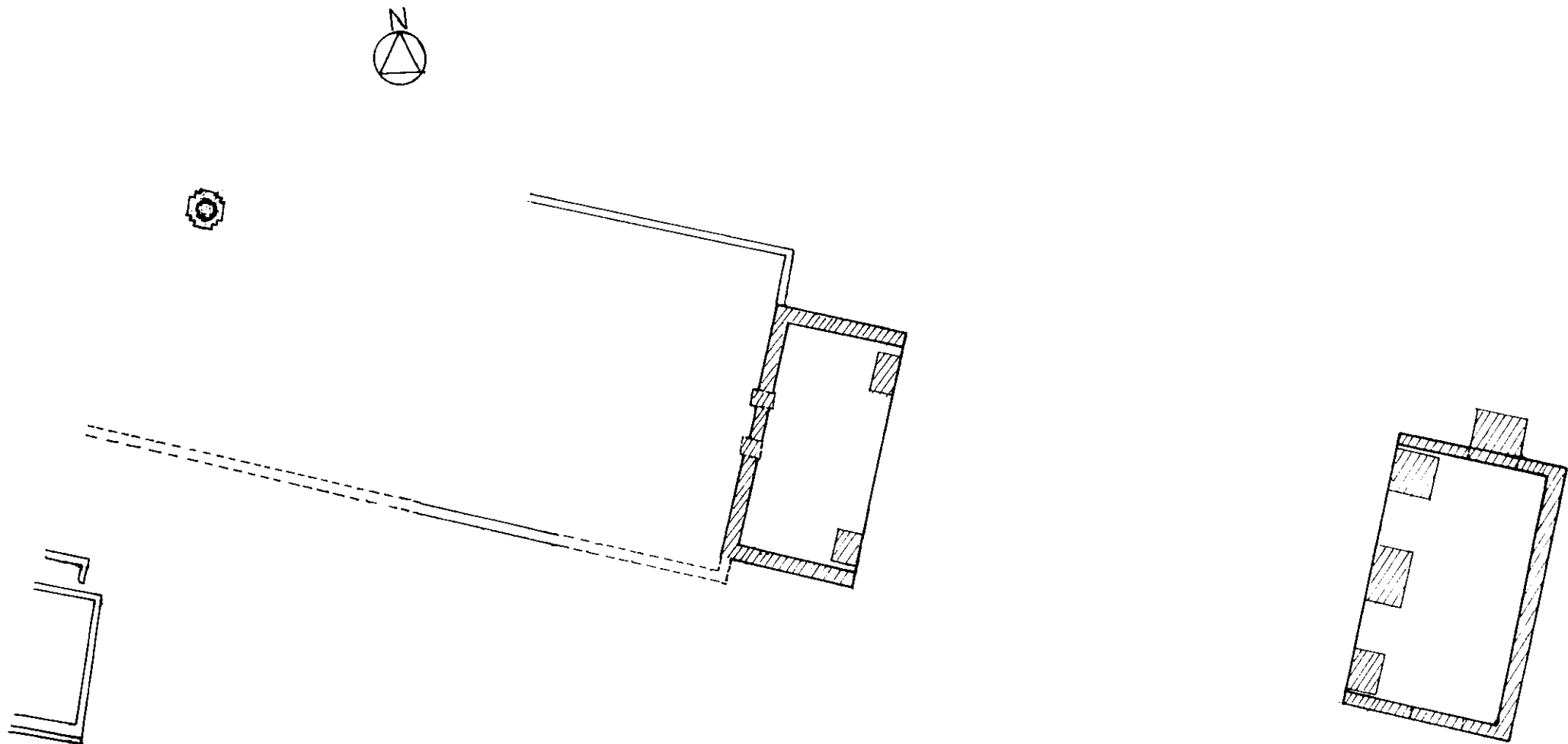
โบราณสถานหมายเลข 29 (ซากฐานอาคารหมายเลข 2) พบในบริเวณแนวกำแพงทิศตะวันตกริมคลองสระบัว ขนาดประมาณ 2X4 เมตร

หมายเหตุ : หมายเลขที่ให้เป็นหมายเลขโบราณสถานเรียงลำดับตามยุคสมัยและความสำคัญ

แผนผังที่ 18 ผังบริเวณโบราณสถานสมัยที่ 5 ของวัด

1 : 400

แผนผังที่ 19 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำหนัก)

และโบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง) สมัยที่ 5 ของวัด

1:200

สรุปการแบ่งยุคสมัยโบราณสถาน

การแบ่งยุคสมัยของโบราณสถานวัดเจ้าย่า สามารถสรุปถึงยุคสมัยที่สร้าง การเปลี่ยนแปลง และการบูรณะปฏิสังขรณ์ได้เป็น 5 สมัยคือ

สมัยที่ 1 เป็นช่วงที่มีการอยู่อาศัยในระยะเวลาแรก พบว่ามีการสร้างเจดีย์แปดเหลี่ยมเป็นเจดีย์ประธานของวัด และน่าจะมีอาคารที่สร้างคู่กับเจดีย์ แต่จากการขุดตรวจ ไม่พบหลักฐานของซากอาคารที่ร่วมสมัยกับเจดีย์แปดเหลี่ยม สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุก่อนสมัยอยุธยาตอนกลาง (ดูแผนผังที่ 20/1 ,21/1 , 22 ,23/1)

สมัยที่ 2 เริ่มสร้างเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่กว่าและน่าจะสูงกว่าในด้านทิศตะวันตกของเจดีย์แปดเหลี่ยม สร้างวิหารที่ด้านทิศตะวันออกของเจดีย์แปดเหลี่ยม จากนั้นปรับพื้นที่โดยรอบฐานเจดีย์แปดเหลี่ยมขึ้นเล็กน้อยและสร้างเจดีย์แปดเหลี่ยมองค์ใหม่ทับลงไปพื้นฐานเดิม ฐานของเจดีย์ประธานของเจดีย์แปดเหลี่ยมมาเป็นเจดีย์รายแทน และได้สร้างเจดีย์รายองค์อื่นขนาดข้างเจดีย์ 8 เหลี่ยม มีการสร้างแนวกำแพงวัดและคูน้ำเป็นขอบเขตของวัด สันนิษฐานว่ามีอายุราวสมัยอยุธยาตอนกลางก่อนมาทางตอนปลาย กำหนดอายุจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมขององค์เจดีย์ประธาน ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงลังกาขนาดเล็ก (ดูแผนผังที่ 20/2 ,21/2 ,23/2)

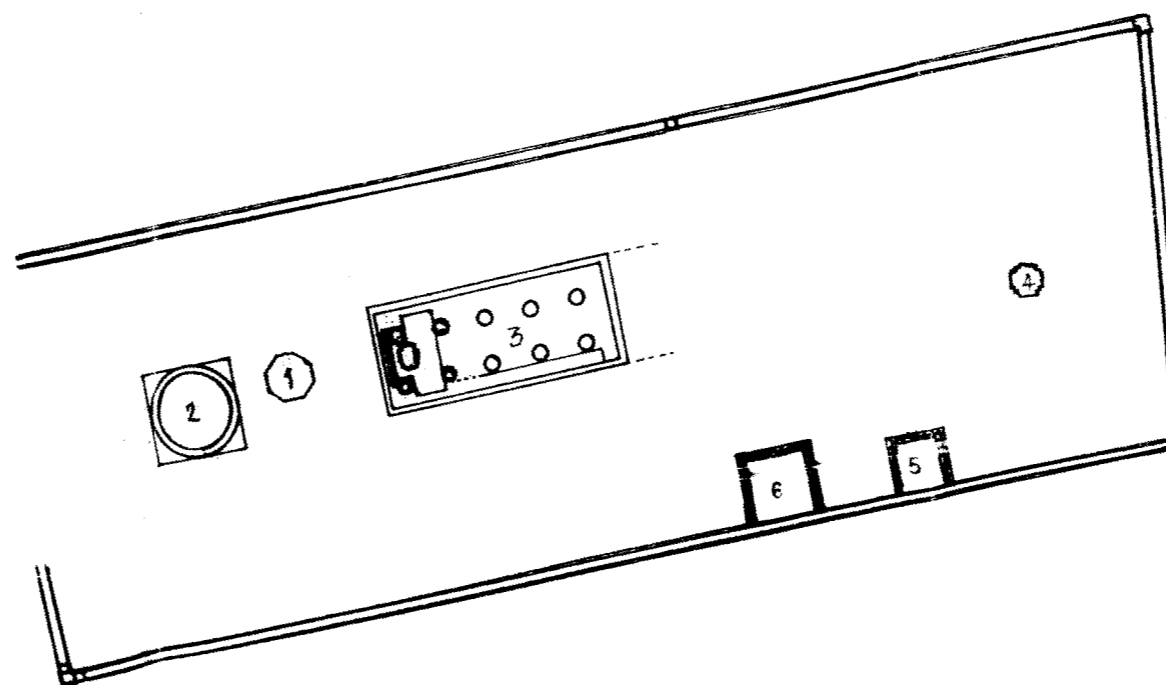
สมัยที่ 3 พบว่ามีการสร้างเจดีย์ทรงระฆังอีก 2 องค์ขนาดข้างซ้าย-ขวาของเจดีย์ประธานโดยก่อฐานไปชิดกับฐานเจดีย์ประธานลักษณะเป็นฐานไพที ส่วนที่วิหารมีการขยายขนาดเพิ่มขึ้นและมุงหลังคาใหม่ ภายในวิหารยกพื้นสูงกว่าเดิมเล็กน้อย ทางด้านหน้าหรือด้านทิศตะวันออกของวิหาร สร้างเจดีย์ฐานย่อมุมไม้สิบสองในแนวเดียวกับเจดีย์ประธาน เจดีย์แปดเหลี่ยม และวิหาร และสร้างเจดีย์ทรงระฆัง 2 องค์ขนาดข้างซ้าย-ขวาของเจดีย์ฐานย่อมุมไม้สิบสอง และขยายพื้นที่วัดออกไปที่ริมคลองสระบัว โดยมีการสร้างตำหนักทรงตึก 2 ชั้น มีทางเดินจากตำหนักไปแนวกำแพงและซุ้มประตูสู่น้ำ สร้างวิหารน้อยหันหน้าไปหาตำหนัก หรือหันหน้าไปทางทิศตะวันตก นอกจากนี้มีการสร้างกุฏิวิปัสสนา ลักษณะเป็นอาคารทรงกลม 2 ชั้นมีช่องประตูหน้าต่างเป็นช่องโค้งแหลม ที่ด้านทิศเหนือนอกกำแพงวัด สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ประมาณสมัยอยุธยาตอนปลาย (ดูแผนผังที่ 20/3 ,23/3 ,24 ,25 และ 26/1)

สมัยที่ 4 สร้างเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองประดับซุ้มฐานสิงห์ที่ด้านทิศตะวันตกของเจดีย์ประธาน และก่อฐานไปชิดฐานเจดีย์ประธานเช่นเดียวกับเจดีย์ทรงระฆัง 2 องค์ และสร้างเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองประดับซุ้มฐานสิงห์บนฐานทักษิณก่อนไปทางทิศใต้ของเจดีย์ประธานอีก 2 องค์ วิหารมีการขยายขนาดโดยก่อระเบียงเดี่ยว ๆ ขึ้นทั้ง 4 ด้านพื้นระเบียงกว้างขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย ส่วนบริเวณริมคลองสระบัวสร้างหอรบระฆังใกล้กับแนวกำแพงริมคลอง ที่ตำหนักมีการสร้างชานตำหนักขึ้นทั้งด้านหน้าและด้านหลังเพื่อใช้แทนทางเดินเดิม สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงปลายของสมัยอยุธยาตอนปลาย โบราณสถานถูกทิ้งร้างไป เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 (ดูแผนผังที่ 20/4 และ 26/2)

สมัยที่ 5 เป็นการซ่อมแซมโบราณสถานหลังจากถูกทิ้งร้างไปชั่วคราว คือ วิหารมีการนำอิฐกลมมาปูพื้นภายใน ส่วนหลังคาน่าจะเปลี่ยนใหม่อีกครั้ง ตำหนักก่อราวระเบียงโดยใช้เทคนิคการก่ออิฐสอปูนแทนการสอดหิน หอรบระฆังมีการติดกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ส่วนยอดของปรางค์ทั้ง 5 ยอด สันนิษฐานว่ามีอายุราวสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ดูแผนผังที่ 20/5 และ 26/3)

โบราณสถานที่ยังคงเหลืออยู่ในวัดเจ้าย่า มีการอยู่อาศัยและการบูรณะต่อเนื่องกันตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางลงมา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 ลงมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย แล้วทิ้งร้างไปประยะหนึ่ง จนกระทั่งมี

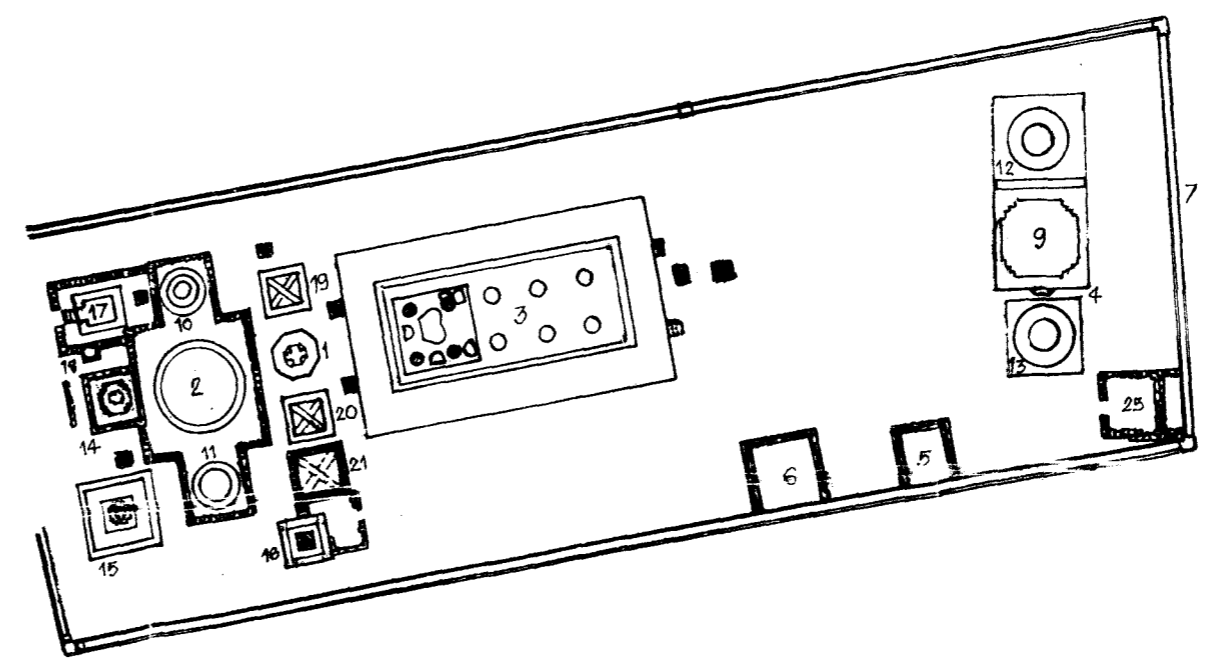
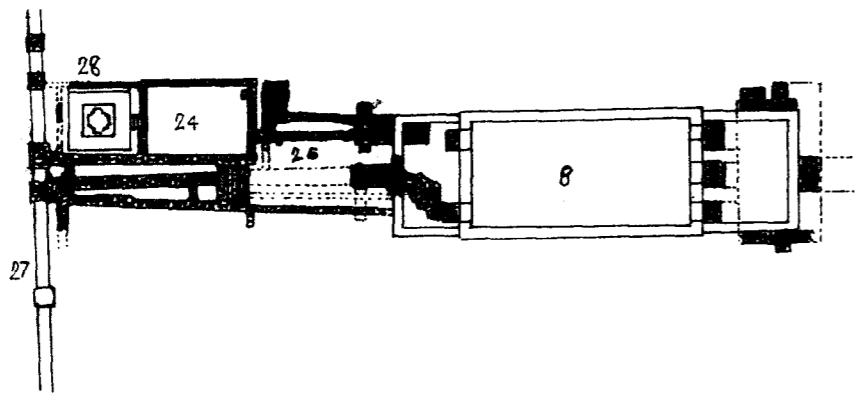
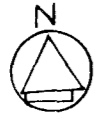
แผนผังที่ 20/2 ผังบริเวณโบราณสถานสมัยที่ 2 ของวัด

1 : 400

หมายเหตุ: หมายเลขที่ให้เป็นหมายเลขโบราณสถานเรียงลำดับตามยุคสมัยและความสำคัญ

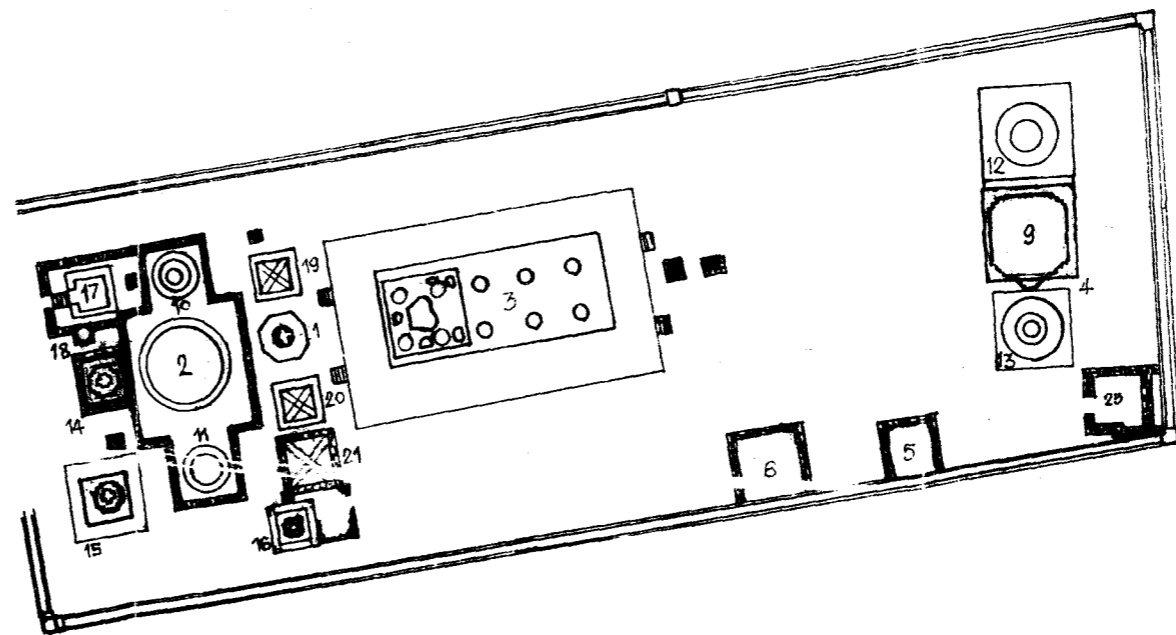
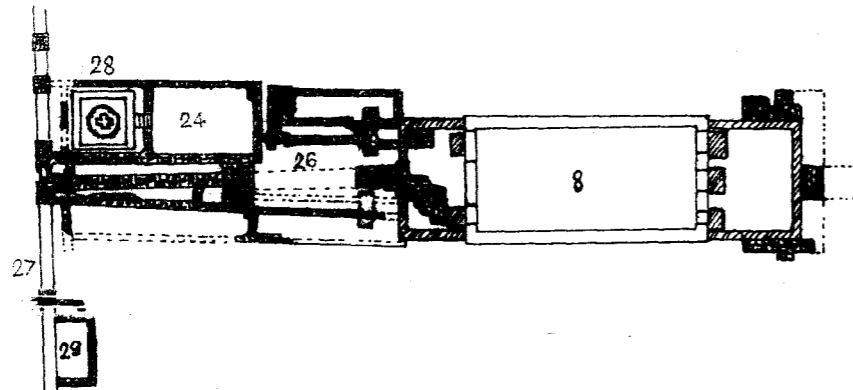
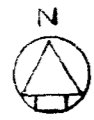

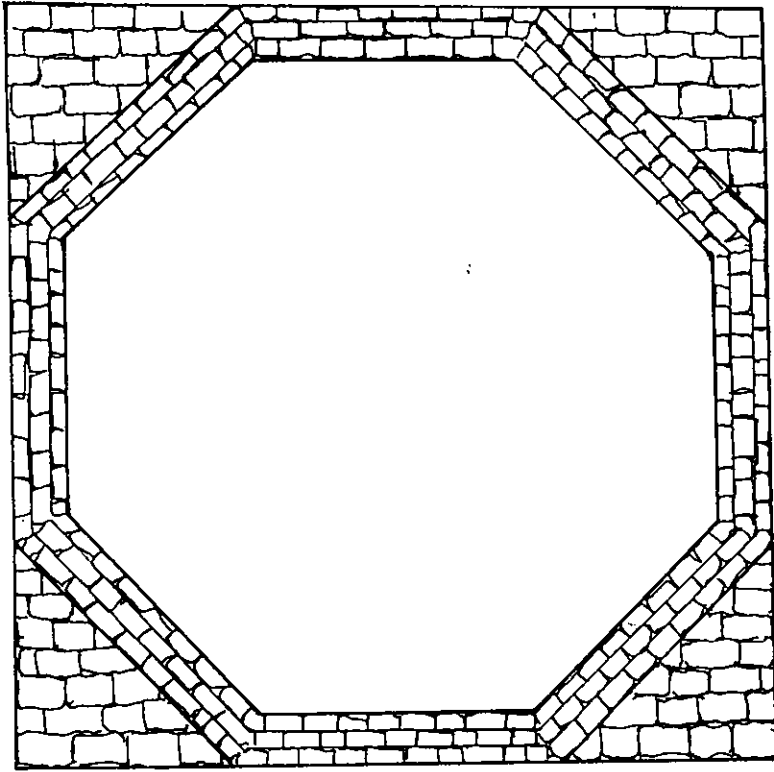
หมายเหตุ: หมายเลขที่ให้เป็นหมายเลขโบราณสถานเรียงลำดับตามยุคสมัยและความสำคัญ

แผนผังที่ 20/4 ผังบริเวณโบราณสถานสมัยที่ 4 ของวัด

1 : 400

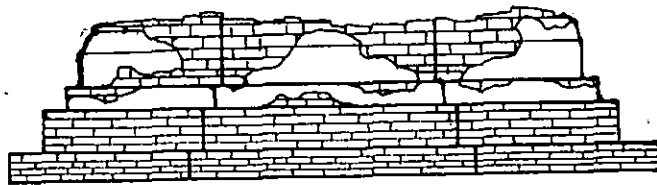
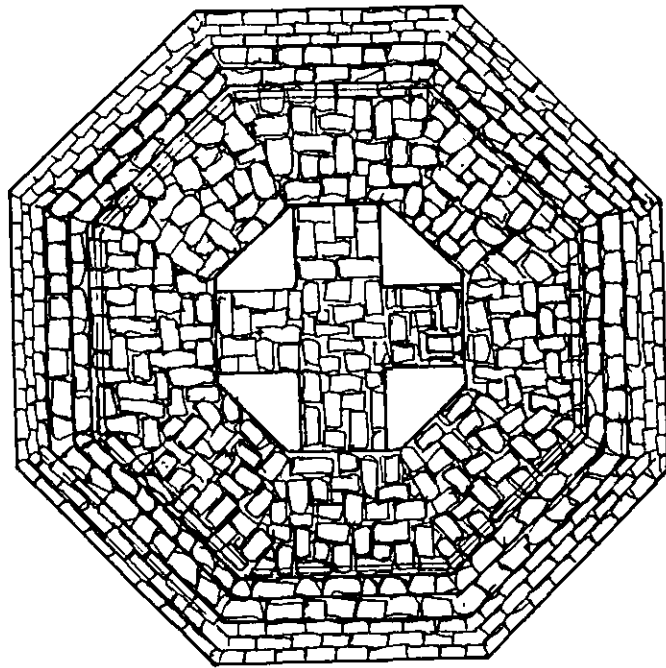

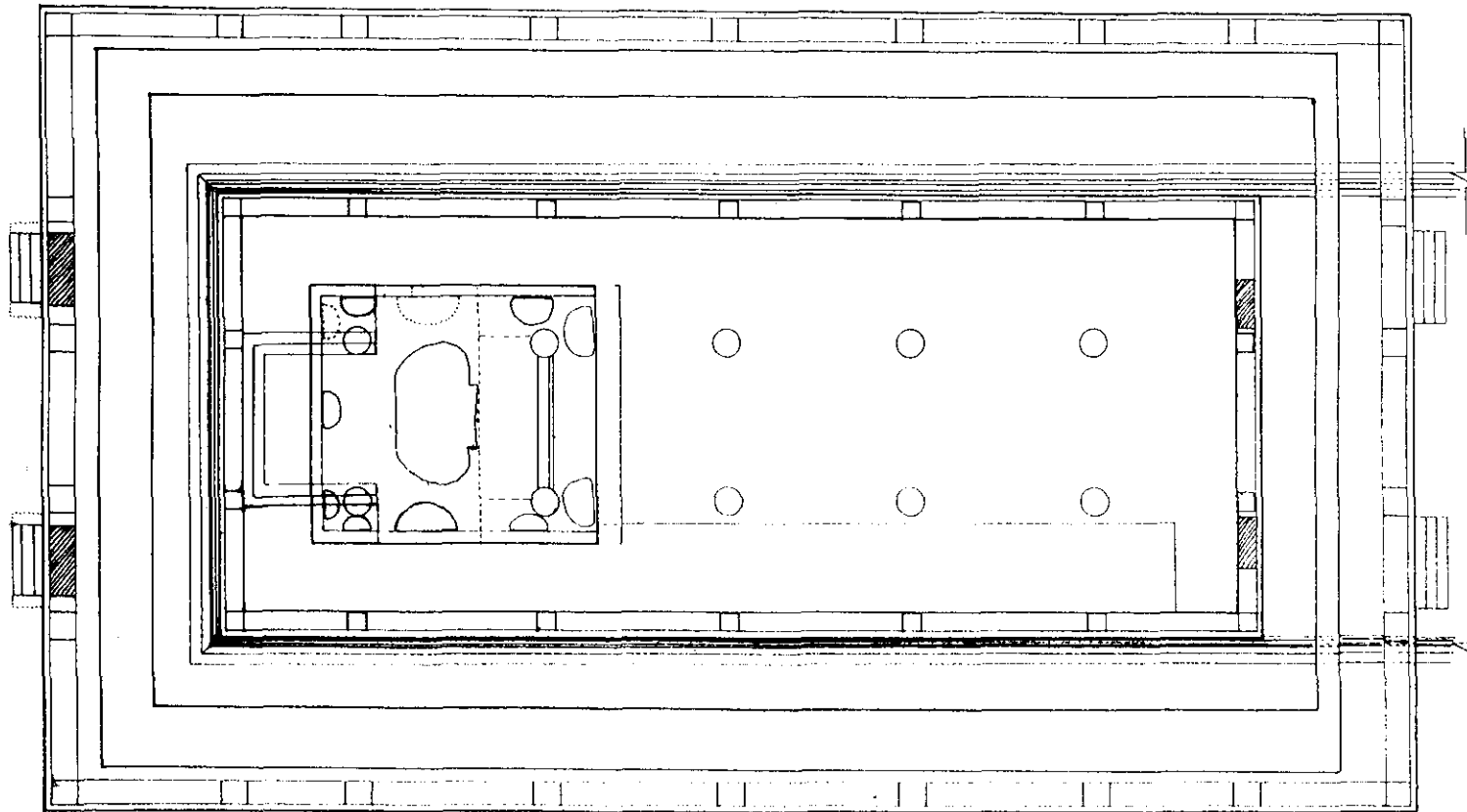
1 : 50

แผนผังที่ 21/1 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 1
(เจดีย์รายหมายเลข 2 หรือ เจดีย์แปดเหลี่ยม) สมัยที่ 1 ของวัด

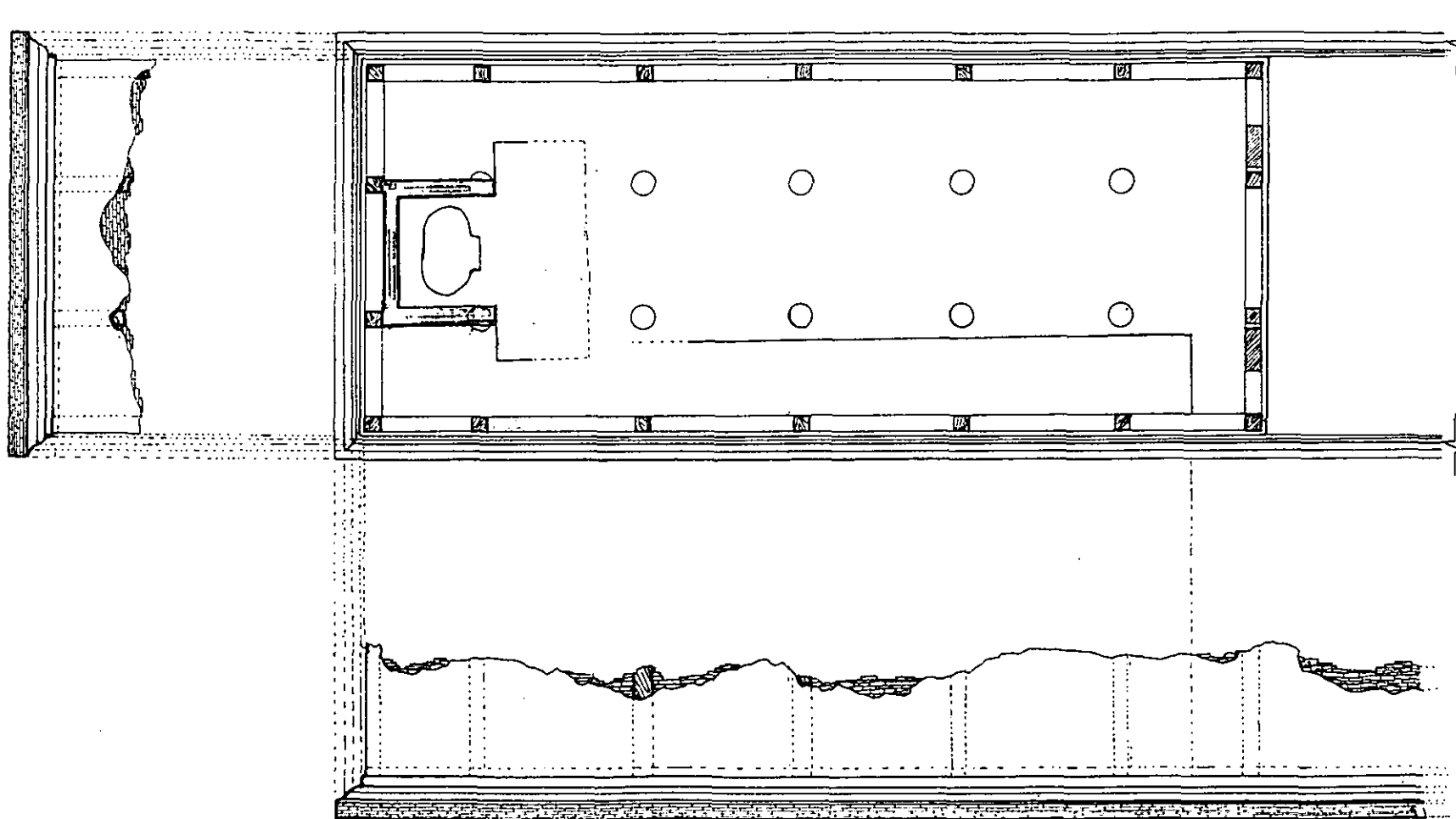
1:50

แผนผังที่ 21/2 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 1
(เจดีย์รายหมายเลข 2 หรือ เจดีย์แปดเหลี่ยม) สมัยที่ 2 ของวัด

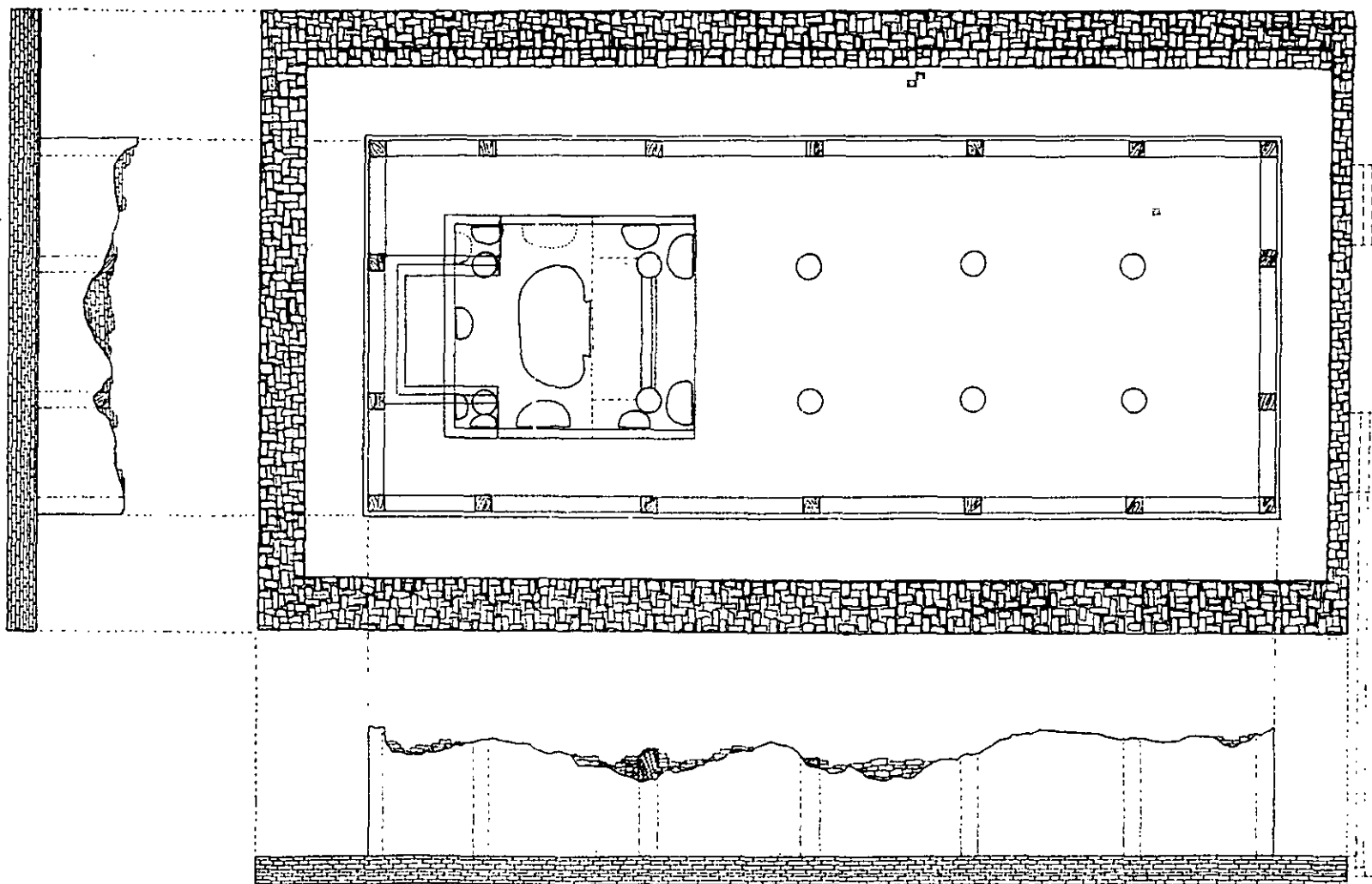
1 : 75

แผนผังที่ 22 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) ทั้ง 3 สมัย

1 : 75

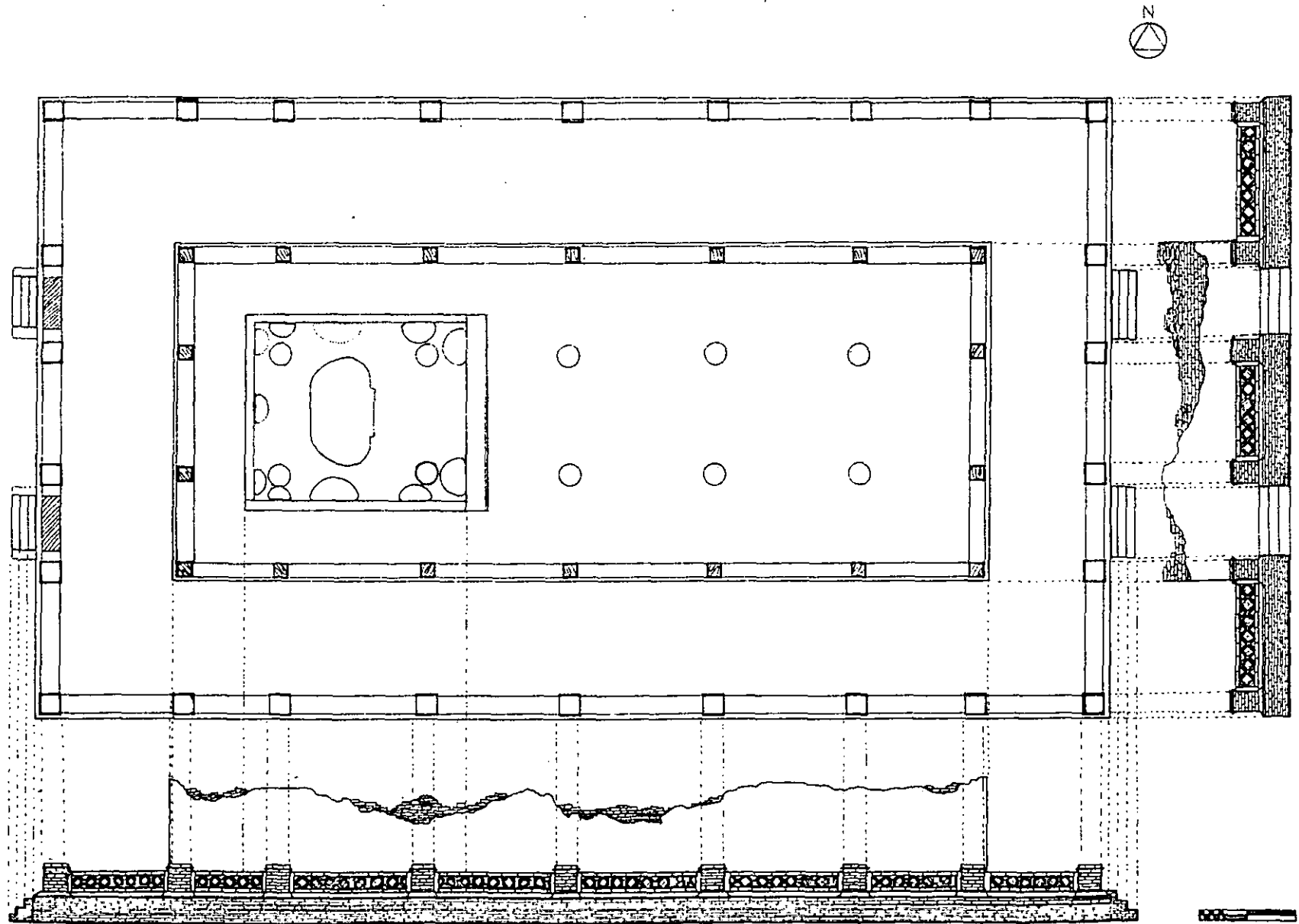
แผนผังที่ 23/1 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) สมัยที่ 1

1 : 75

แผนผังที่ 23/2 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) สมัยที่ 2

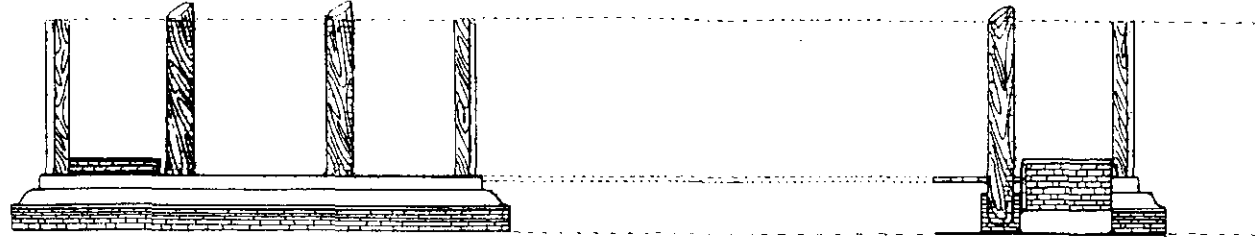

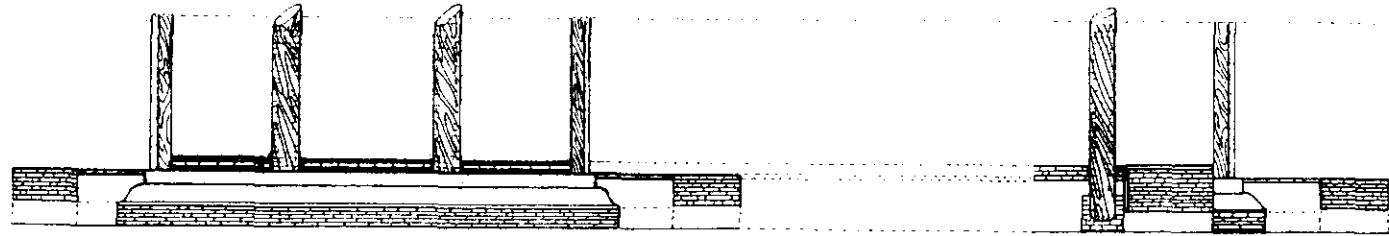
แผนผังที่ 23/3 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) สมัยที่ 3

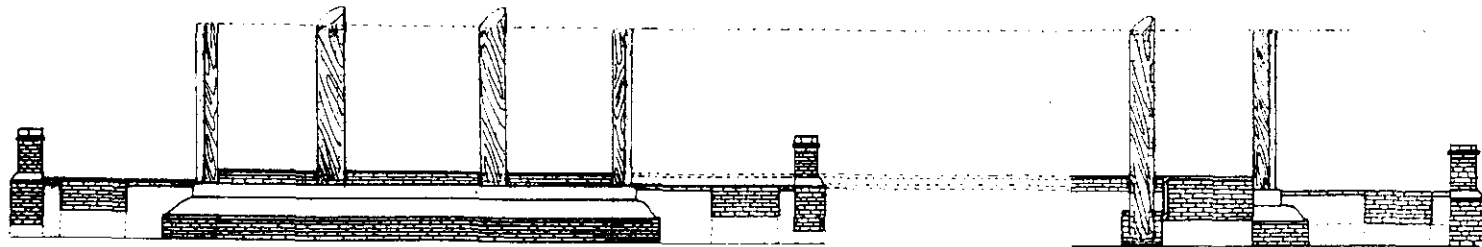
สมัยที่ 1

สมัยที่ 2

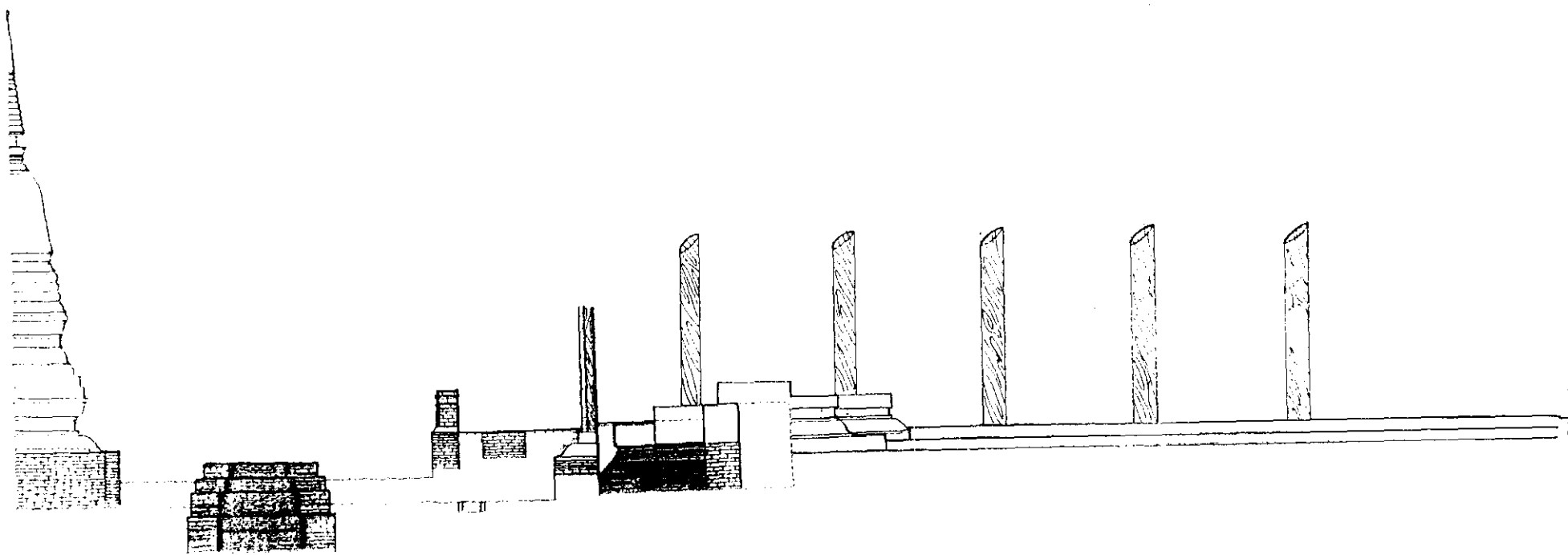
สมัยที่ 3

แผนผังที่ 24 ผังรูปด้านตามยาวของโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) ทั้ง 3 สมัย

1 : 75

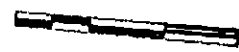
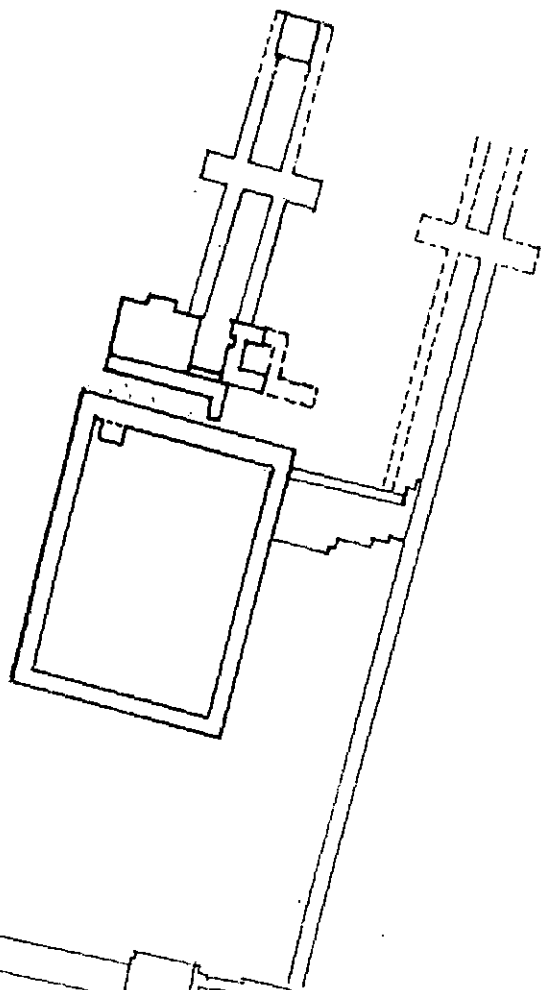
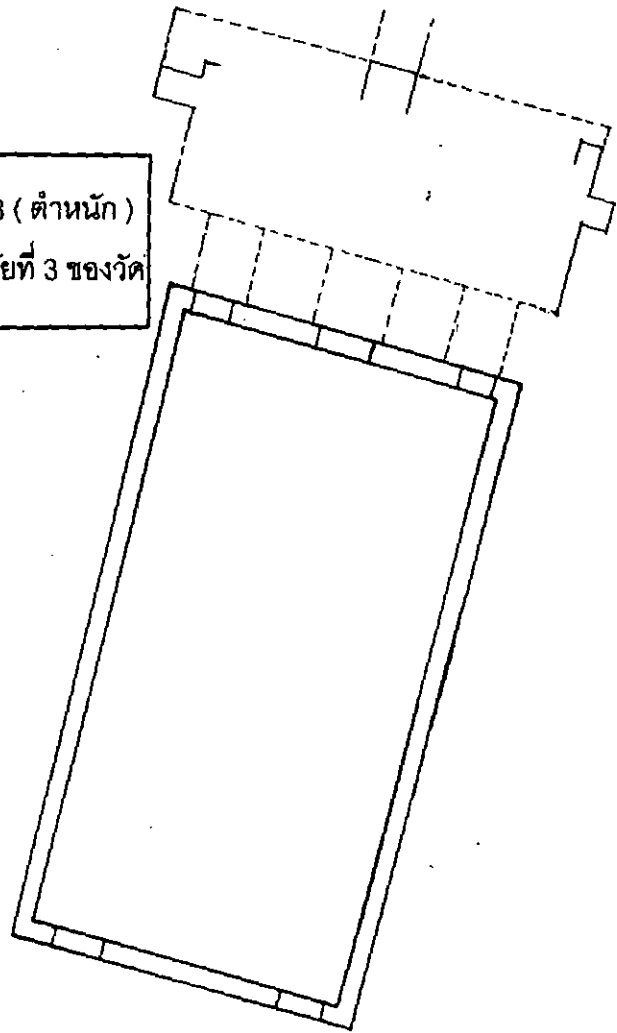

แผนผังที่ 25 ผังรูปตัดแสดงระดับของโบราณสถานแต่ละหลัง

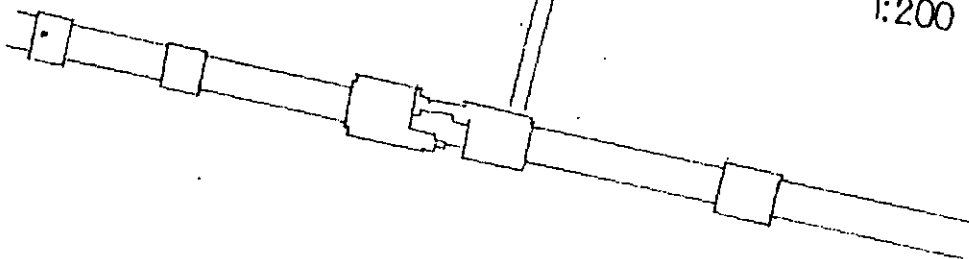

1 : 75

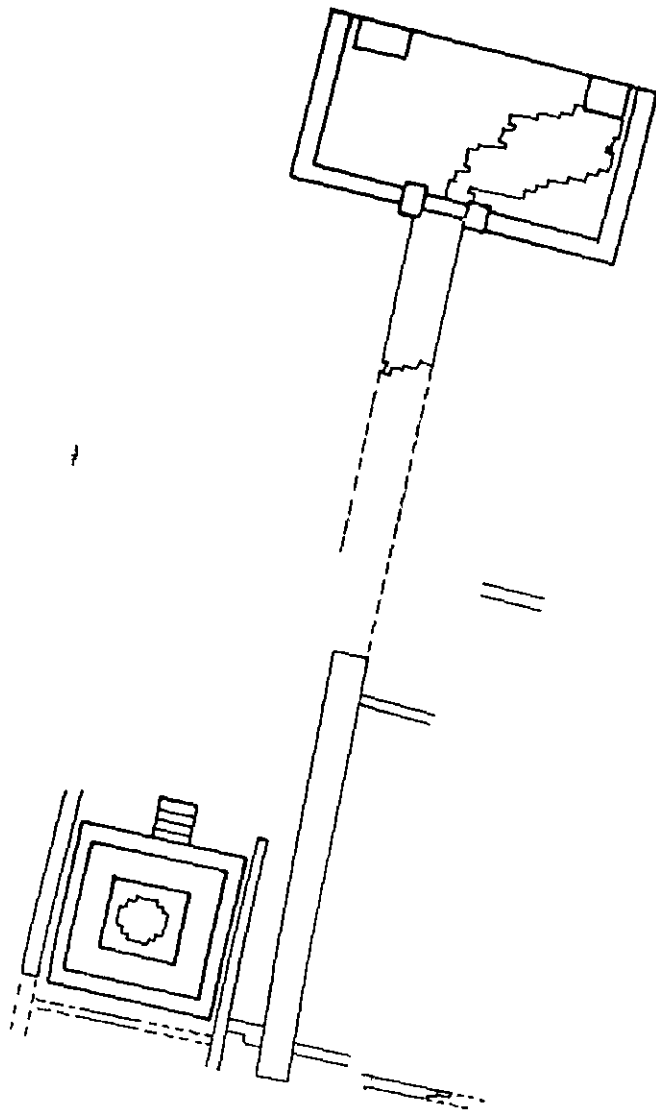
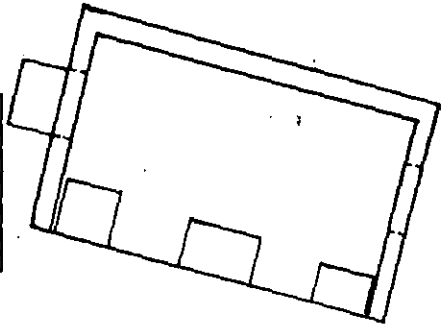
แผนผังที่ 26/1 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำหนัก)
และโบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง) สมัยที่ 3 ของวัด

1:200

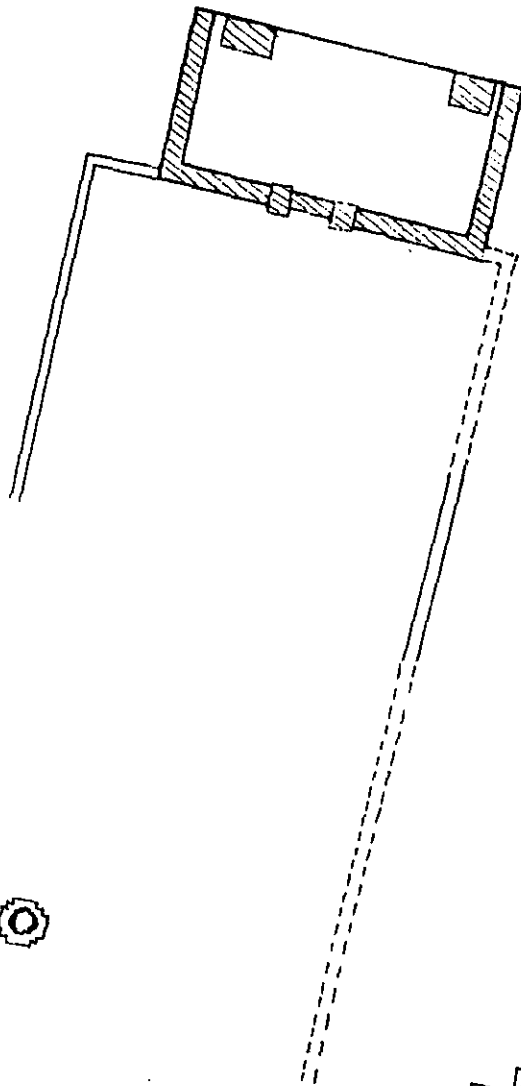
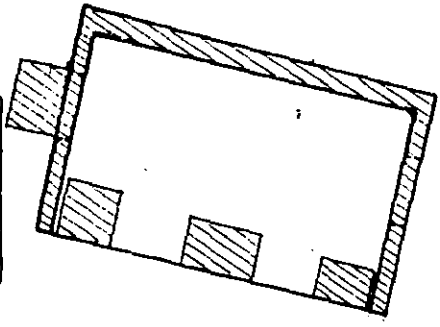

แผนผังที่ 26/2 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำนก)
และโบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง) สมัยที่ 4 ของวัด

1:200

แผนผังที่ 26/3 แผนผังโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำหนัก)
และโบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง) สมัยที่ 5 ของวัด

1:200

การเข้ามาใช้พื้นที่โบราณสถานอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมีการใช้งานต่อเนื่องมา จนถูกทิ้งร้างอีกครั้งเมื่อประมาณ 60 – 70 มาปีนี้เอง

งานขุดค้นทางโบราณคดี

งานขุดค้นทางโบราณคดี ขนาดของหลุมขุดค้น 3X3 เมตร จำนวน 3 หลุม คือ

- หลุมขุดค้นที่ 1 (TP.1) บริเวณด้านตะวันออกของวิหาร ระหว่างวิหารและกลุ่มเจดีย์ทางด้านตะวันออกของวัด

- หลุมขุดค้นที่ 2 (TP.2) บริเวณด้านข้างด้านทิศใต้ของตำหนัก

- หลุมขุดค้นที่ 3 (TP.3) อยู่ระหว่างตำหนักและหอรบั้ง

ผลจากการขุดค้นและวิเคราะห์หลักฐานทางด้านโบราณคดี สามารถกำหนดชั้นวัฒนธรรมที่พบภายในโบราณสถานวัดเจ้าย่า ได้ดังนี้คือ

หลุมขุดค้นที่ 1 (TP.1) (ดูแผนผังที่ 27)

ทำการขุดค้นจนหมดชั้นวัฒนธรรม ระดับความลึก 330 cm.dt. หรือประมาณ 310 ซม. จากระดับผิวดิน สามารถแบ่งชั้นวัฒนธรรมได้ดังนี้

ชั้นดินธรรมชาติ (ชั้นดิน ระดับ 300 – 330 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่ไม่มีการอยู่อาศัย ไม่มีการรบกวน ชั้นดินทั้งจากธรรมชาติและมนุษย์ ลักษณะดินเป็นดินเหนียวสีเหลืองเข้ม มีจุดประสีเทาอมมาก เนื้อดินเหนียวจับตัวเป็นปึกแน่น มีน้ำซึมอยู่ในเนื้อดินมาก

ชั้นดินอยู่อาศัยครั้งที่ 1 (ชั้นดินที่ 4 ระดับ 220–300 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่มีการอยู่อาศัย มีความหนาของชั้นดินประมาณ 25–70 ซม. ลักษณะดินเป็นดินเหนียวสีน้ำตาลเข้ม เนื้อดินอ่อนตัว มีกองถ่านและจุดถ่านกระจายอยู่ทั่วไป มีความชื้นสูง สันนิษฐานว่าคงมีการเข้ามาใช้พื้นที่เป็นระยะเวลาที่นานพอสมควร จากโบราณวัตถุคือ พบเศษกระเบื้องกาบกล้วยค่อนข้างมาก อาจจะมีอาคารเครื่องไม้ขนาดเล็กในบริเวณนี้ พบเศษภาชนะดินเผาหนาแน่น ส่วนใหญ่มาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน ส่วนเครื่องถ้วยจากต่างประเทศเป็นเครื่องถ้วยอันมัมจากเวียดนาม ทั้ง 2 ประเภท เป็นโบราณวัตถุที่มีอายุร่วมสมัยกัน คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 20–21

ชั้นดินถมและชั้นดินอยู่อาศัย (ชั้นดินที่ 3 ระดับ 160–220 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่มีการถมปรับพื้นที่ โดยนำดินจากบริเวณอื่นเข้ามาถม ลักษณะดินเป็นดินเหนียวแน่นแข็งความหนาของชั้นดินประมาณ 30–75 ซม. มีจุดประสีเหลือง มีดินเหนียวสีดำและสีเหลืองปนกัน มีกองถ่านอยู่เล็กน้อยแทรกเป็นชั้นบางๆ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการเตรียมพื้นที่ในการสร้างโบราณสถานบนพื้นที่ที่เคยมีการอยู่อาศัยมาแล้ว โบราณวัตถุพบทั้งประเภทกระเบื้องกาบกล้วย เศษภาชนะดินเผา เศษถ่าน เม็ดพระศกปูนปั้น เศษเหล็ก เป็นต้น

ชั้นดินใช้งานของโบราณสถานครั้งที่ 1 (ชั้นดินที่ 2 ระดับที่ 120–160 cm.dt.) เป็นชั้นดินร่วนปนทรายของพื้นวัด ซึ่งเป็นระดับการใช้งานของโบราณสถานในสมัยแรก ความหนาของชั้นดินประมาณ 10–60 ซม. ในระดับที่ 135–137 cm.dt. พบแนวจุดประของถ่านกระจายตัวกว้างประมาณ 60–80 ซม. พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินมาก ส่วนเครื่องถ้วยจากต่างประเทศเป็นของในสมัยราชวงศ์หมิงตอนปลาย ส่วนในชั้นดินระดับบนของชั้นใช้งานโบราณสถานนี้จะเริ่มพบเศษกระเบื้องกาบกล้วยมากกว่าชั้นดินที่ผ่านมาซึ่งน่าจะเป็นช่วงระยะเวลาที่โบราณสถานเสื่อมสภาพลง

ชั้นดินใช้งานของโบราณสถานครั้งที่ 2 (ชั้นดินที่ 1 ระดับ 80-120 cm.dt.) เป็นชั้นดินใช้งานโบราณสถานที่อยู่เนื่องจากโบราณสถานในรุ่นแรก คือ เมื่อโบราณสถานภายในวัดเสื่อมสภาพและเริ่มหักพังลงมานั้น ได้มีการขุดลอกดินท้องคูวัดขึ้นมาปรับถมพื้นที่เพื่อให้มีระดับเรียบเท่ากัน และมีการใช้งานต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ความหนาของชั้นดินนี้ประมาณ 25-40 ซม. พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งจากเตาบ้านบางปูนและกลุ่มเตาศรีสังขนาลัย เครื่องถ้วยต่างประเทศเป็นของจากราชวงศ์หมิงตอนปลาย

ชั้นดินปัจจุบัน (ชั้นดินที่ 1 และชั้นดินผิวดิน ระดับ SURFACE-70 cm.dt.) เป็นชั้นดินของการพังทลายหรือระยะเวลาที่โบราณสถานถูกทิ้งร้าง พบเศษอิฐ เศษกระเบื้องกาบกล้วย ทับถมเป็นชั้นหนาและมีปริมาณมากกว่าทุกระดับที่ผ่านมา จากนั้นเป็นชั้นดินที่เกิดขึ้นจากการทับถมตามธรรมชาติ ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทรายเล็กน้อย สีดินเป็นสีน้ำตาลอ่อน เนื้อดินแข็ง แต่ร่วนแห้งความหนาของชั้นดินประมาณ 20-70 ซม.

หลุมขุดค้นที่ 2 (TP.2) (ดูแผนผังที่ 28)

ทำการขุดค้นจนหมดชั้นวัฒนธรรม ระดับความลึก 420 cm.dt. หรือประมาณ 400 cm. จากระดับผิวดิน สามารถแบ่งชั้นวัฒนธรรมได้ดังนี้

ชั้นดินธรรมชาติ (ชั้นดินธรรมชาติ ระดับ 330 - 420 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่ไม่มีการอยู่อาศัย ไม่มีการรบกวนชั้นดินแต่อย่างใด ลักษณะของชั้นดินนี้จะเป็นดินเหนียวสีเหลืองเข้ม มีดินเหนียวสีเทาแทรกเล็กน้อย จับตัวเป็นปึก และมีน้ำซึมอยู่ในเนื้อดินมาก

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 (ชั้นดินที่ 5 ระดับ 290 - 330 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่เริ่มมีการอยู่อาศัย ลักษณะของดินเป็นดินเหนียวสีเทาเข้ม ความชื้นสูง มีเศษถ่าน และเมล็ดปูนขาวแทรกอยู่มาก พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งในปริมาณหนาแน่น มาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน จ.สุพรรณบุรี มากที่สุด รองลงมาเป็นแหล่งเตาจากเตาแม่น้ำน้อย จ.สิงห์บุรี และจากแหล่งเตาสุโขทัย, ศรีสังขนาลัย ตามลำดับ เครื่องถ้วยต่างประเทศ มีทั้งจากจีนและเวียดนาม คือ เครื่องถ้วยจีนของราชวงศ์หมิง ราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 และเครื่องถ้วยอันนัม ราวพุทธศตวรรษที่ 21 สันนิษฐานว่าเป็นชั้นดินอยู่อาศัยก่อนการสร้างโบราณสถาน

ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 (ชั้นดินที่ 4 ระดับ 260 - 290 cm.dt.) เป็นชั้นดินอยู่อาศัยครั้งที่ 2 ต่อจากชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ลักษณะดินเป็นดินร่วนสีน้ำตาลเข้ม ปนดินเหนียว มีถ่านแทรกเป็นจุด ๆ โบราณวัตถุที่พบ มีทั้งเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน และเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง โดยเป็นเศษภาชนะดินเผาที่มาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน จ.สุพรรณบุรี มากกว่าแหล่งเตาอื่นๆ ส่วนเครื่องถ้วยต่างประเทศ เป็นเครื่องถ้วยจีนในราชวงศ์หมิงตอนปลาย พุทธศตวรรษที่ 21-22

ชั้นดินถม (ชั้นดินที่ 3 ระดับ 210 - 260 cm.dt.) เป็นชั้นดินอัดเพื่อเตรียมพื้นที่ในการสร้างวัด ความหนาของชั้นดินอัดนี้ ประมาณ 30 - 60 ซม. ลักษณะของดินค่อนข้างแข็ง เนื้อดินเหนียวปนดินร่วน มีสีน้ำตาลเข้ม มีดินร่วนปนทรายแทรกเป็นจุด ๆ เล็กน้อย มีเศษภาชนะดินเผา, เศษกระเบื้องมุงหลังคาไม่มากนัก พบเศษอิฐกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป

ชั้นดินร่วมกับโบราณสถาน (ชั้นดินที่ 2 ระดับ 180 - 210 cm.dt.) เป็นชั้นดินในการใช้งานของโบราณสถาน ความหนาของชั้นวัฒนธรรมนี้ ประมาณ 15 - 50 ซม. ลักษณะดินเป็นดินร่วนค่อนข้างเหนียว มีสีน้ำตาลเข้ม พบชั้นทับถมของกระเบื้องมุงหลังคาแบบกาบกล้วยในปริมาณมาก มีกระเบื้องดินขอเล็กน้อย ความหนาประมาณ 10-15 ซม. พบแนวชั้นอิฐ ที่มีระดับตรงกับพื้นของคาน้ำบริเวณช่องประตู ส่วนในระดับบนชั้นอิฐขึ้นไป จึง

เริ่มเป็นชั้นที่โบราณสถานเริ่มถูกทิ้งร้าง กระเบื้องมุงหลังคา ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่มีน้ำหนักค่อนข้างมาก คงจะหักพัง หลุดร่วงลงมาก่อน และซ้อนทับถมกันเป็นชั้นดังปรากฏในผนังชั้นดิน

ชั้นที่โบราณสถานมีการใช้งานและถูกทิ้งร้าง (ชั้นดินที่ 1 ระดับ 140 – 180 cm.dt.) เป็นชั้นที่โบราณสถานเริ่มถูกทิ้งร้างและพังทลาย ต่อเนื่องมาจากชั้นดินที่ 2 และพื้นที่ใช้งานของโบราณสถานโดยรอบคงจะเริ่มถูกทิ้งร้างไปพร้อมกัน เนื่องจากในชั้นทับถมของกระเบื้องมุงหลังคานั้นจะพบเศษภาชนะดินเผาอยู่ใต้ชั้นทับถมของกระเบื้อง แสดงว่ามีการใช้งานเกี่ยวกับกิจกรรมการอยู่อาศัยก่อนที่โบราณสถานจะเริ่มมีการพังทับถม ลักษณะดินเป็นดินร่วนค่อนข้างเหนียว สีน้ำตาลเข้ม

ชั้นดินปัจจุบัน (ชั้นผิวดิน ระดับ 0 – 140 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่เกิดขึ้นภายหลังการทิ้งร้างของโบราณสถาน เกิดจากการทับถมตามธรรมชาติ ดินสีน้ำตาลอ่อน ร่วนแห้ง มีวัชพืชขึ้นทั่วผิวดิน ชั้นดินหนาประมาณ 15 - 40 ซม. พบเศษกระเบื้องดินเผาและเศษอิฐจำนวนเล็กน้อย

หลุมขุดค้นที่ 3 (TP.3) (ดูแผนผังที่ 29)

อยู่ระหว่างตำหนักและหอระฆัง ทำการขุดค้นจนกระทั่งหมดชั้นวัฒนธรรม จนถึงระดับความลึก 420 cm.dt. หรือประมาณ 400 cm. จากระดับผิวดิน สามารถแบ่งชั้นวัฒนธรรมได้ดังนี้

ชั้นดินธรรมชาติ (ชั้นดินที่ 7 ระดับ 380 – 420 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่ไม่มีการอยู่อาศัย ไม่มีร่องรอยของการรบกวนชั้นดิน ลักษณะของดินเป็นดินเหนียว เนื้อแน่น จับตัวเป็นปึก สีน้ำตาลออกเหลืองเข้ม มีน้ำซึมอยู่ในเนื้อดินมาก เนื่องจากอยู่ในระดับเดียวกับน้ำใต้ดิน จึงมีน้ำไหลซึมอยู่กันหลุมขุดค้นมาก ทำให้ผนังหลุมอ่อนตัวพังง่าย

ชั้นดินธรรมชาติที่มีน้ำท่วมขัง (ชั้นดินที่ 6 ระดับ 330 – 380 cm.dt.) ลักษณะของชั้นดินนี้จะแตกต่างจากชั้นดินธรรมชาติ คือ ดินจะมีลักษณะเป็นดินเหนียวสีเทาเข้ม เนื้อดินจับตัวเป็นปึกแน่น เมื่อขุดจะแตกเปราะง่าย มีความมันวาว มีความชื้นสูง มีสนิมของดินปนอยู่มาก ซึ่งได้พบก้อนแร่คล้ายซีแร่ของเหล็ก ลักษณะเป็นก้อนกลมขนาดตั้งแต่ 2 ซม. ไปจนถึงขนาด 6-7 ซม. พบโบราณวัตถุที่ถูกพัดพามากับน้ำเช่น เปลือกหอย เศษอิฐ ชั้นดินนี้มีความหนาตั้งแต่ 20-80 ซม.

ชั้นดินที่มีการอยู่อาศัยครั้งที่ 1 (ชั้นดินที่ 5 ระดับ 300 – 330 cm.dt.) เป็นชั้นดินของการอยู่อาศัยครั้งที่ 1 ลักษณะดินเป็นดินสีเทาเข้ม เนื้อดินเหนียว มีจุดถ่านเล็กๆ อยู่ทั่วไปทำให้สีดินเป็นสีเข้ม มีจุดประสีแดงบริเวณด้านตะวันตกเฉียงใต้ของหลุม ในผนังทิศใต้ของหลุมมีร่องรอยของการถูกรบกวนคือพบลักษณะของหลุมเสากว้างประมาณ 22 ซม. สูงประมาณ 50 ซม. จากชั้นดินที่ 4 ผ่านลงมาในชั้นดินที่ 5 พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาบ้านบางปูน จ.สุพรรณบุรีค่อนข้างมาก พบเครื่องถ้วยจากจีนสมัยราชวงศ์หมิงตอนปลาย กำหนดอายุในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 - 22

ชั้นดินที่มีการอยู่อาศัยครั้งที่ 2 (ชั้นดินที่ 4 ระดับ 280 – 300 cm.dt.) เป็นชั้นดินในการอยู่อาศัยครั้งที่ 2 ลักษณะดินเหนียวปนถ่านสีน้ำตาลเทาเข้มมาก ความหนาของชั้นดินนี้ประมาณ 6-24 ซม. ส่วนบริเวณที่พบเป็นหลุมเสาทรงลงไป ในชั้นดินที่ 5 นั้น ความหนาของชั้นดินประมาณ 70 ซม. เป็นชั้นดินที่มีการอยู่อาศัยหนาแน่นมากกว่าชั้นดินที่ 1 พบเศษภาชนะดินเผาและหนาแน่นกว่าชั้นดินที่ 5 โดยที่พบมากจะเป็นเศษภาชนะเนื้อดิน ส่วนเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งที่มาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน จ.สุพรรณบุรี แหล่งเตาแม่น้ำน้อย จ.สิงห์บุรี นอกจากนี้พบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หมิงราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21-22 เช่นกัน

ชั้นดินถม (ชั้นดินที่ 3 ระดับ 220- 280 cm.dt.) เป็นชั้นดินในการเตรียมพื้นที่เพื่อสร้างวัด ลักษณะดินเป็นดินสีน้ำตาลเข้มออกเหลือง เนื้อดินเหนียวและแข็ง ความหนาของชั้นดินประมาณ 40 – 80 ซม. มีจุดเด่นเป็นจุดประเล็ก ๆ สันนิษฐานว่าคงมีการนำดินจากที่อื่นมาถมปรับพื้นที่บริเวณนี้ให้สูงและแน่นเพื่อรองรับน้ำหนักของโบราณสถานที่ต้องการสร้างในบริเวณนั้น ๆ

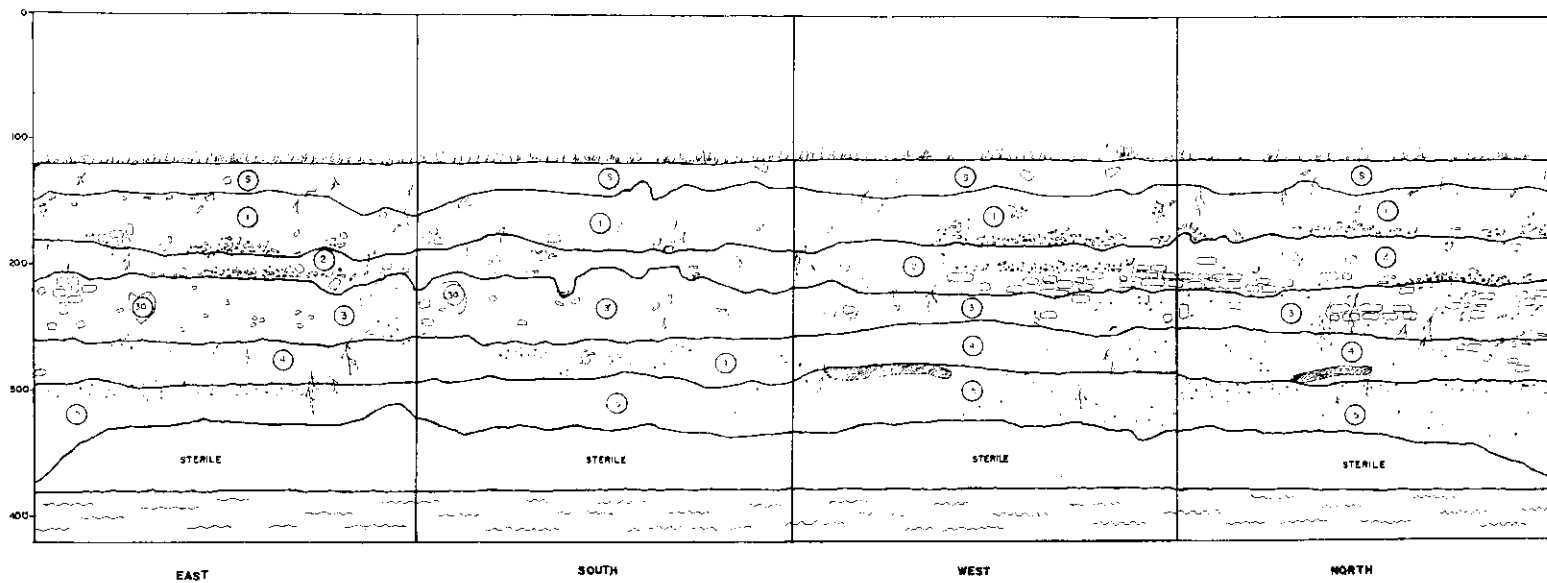
ชั้นดินร่วมกับโบราณสถาน (ชั้นดินที่ 2 ระดับ 200 – 220 cm.dt.) เป็นชั้นใช้งานของโบราณสถาน ความหนาของชั้นดินประมาณ 10 – 40 ซม. โบราณวัตถุที่พบเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินมาก ส่วนเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งพบไม่มากนัก มีเครื่องถ้วยจีนในราชวงศ์หมิงตอนปลายเล็กน้อย และพบชิ้นทรายบาง ๆ เป็นกลุ่มเล็ก ๆ แทรกอยู่บริเวณทางด้านตะวันออกของหลุม ซึ่งอาจจะเป็นทรายที่นำมาใช้เพื่อประโยชน์บางอย่าง แต่ไม่ใช่การนำทรายมาถมปรับพื้นที่

ชั้นที่มีการใช้งานเป็นครั้งสุดท้ายและโบราณสถานมีการพังทลาย (ชั้นดินที่ 1 ระดับ 140 – 200 cm.dt.) เป็นชั้นที่โบราณสถานมีการพังทลาย และถูกทิ้งร้างอย่างชัดเจน พบพื้นอิฐปูเป็นแนวในด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหลุม ก่อซ้อน 2 ชั้น ปูยาวเป็นขอบอิฐ กว้างประมาณ 60 ซม. คล้ายกับการปูขอบทางเดินด้านหน้าตำหนัก ลักษณะชั้นดินเหนียวพื้นอิฐนี้เป็นชั้นของกรพังทลาย เศษอิฐ, เศษกระเบื้องมุงหลังคาแบบกบกล้วยมีปริมาณที่ค่อนข้างมาก สันนิษฐานว่ามีอาคารหลังคาเครื่องไม้ในบริเวณนี้ พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชิง ราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 24 ความหนาของชั้นวัฒนธรรมที่ 1 นี้ประมาณ 50 – 80 ซม.

ชั้นดินปัจจุบัน (ชั้นผิวดิน ระดับ 120 – 140 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่เกิดขึ้นภายหลังจากการทิ้งร้างของโบราณสถาน เกิดจากการทับถมตามธรรมชาติ ดินมีสีน้ำตาลอ่อน ร่วนแห้ง มีวัชพืชขึ้นทั่วผิวดิน ชั้นดินหนาประมาณ 10-30 ซม. ไม่พบโบราณวัตถุ

โครงการขุดแต่งและปรับปรุงสภาพแวดล้อมโบราณสถานวัดเจ้ายา

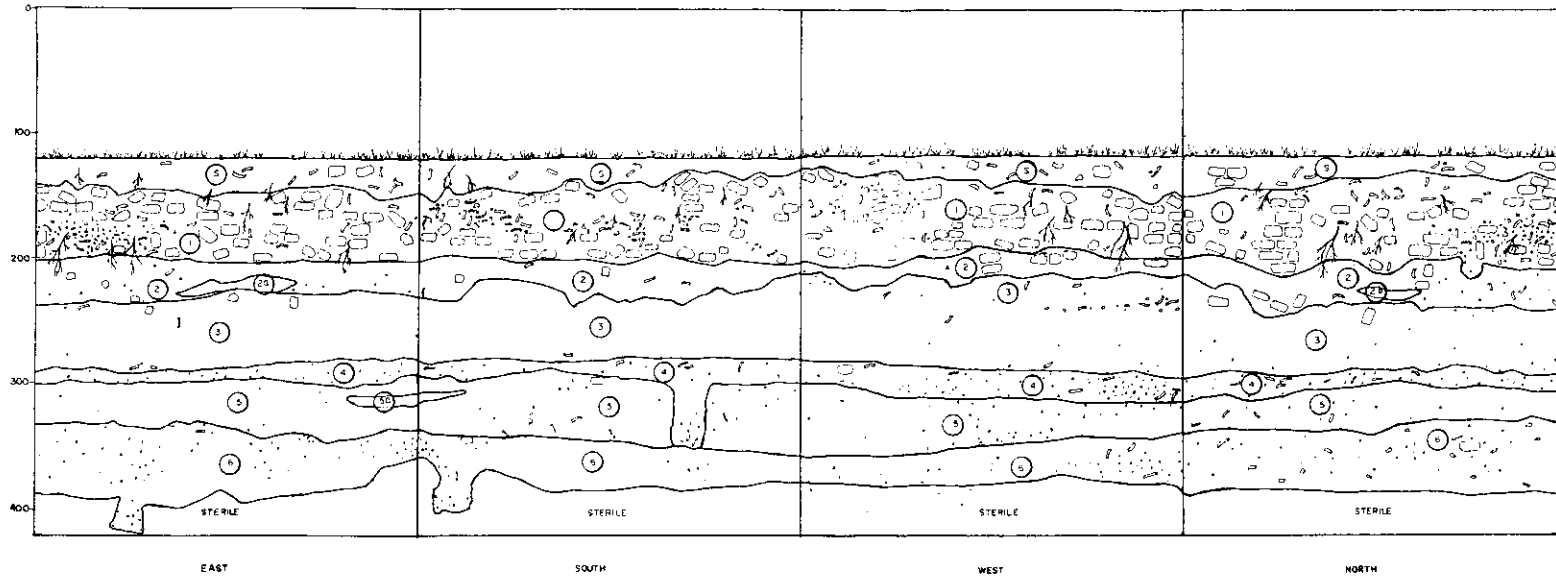
ผังแสดงชั้นดิน หลุมทดสอบที่ 2 (TR.2)

มาตราส่วน 1:20 0 50 100 150 ซม.

10 YR 4/3 ดินน้ำตาลเข้ม ดินร่วนค่อนข้างเหนียว	10 YR 4/2 ดินน้ำตาลเข้ม ดินร่วนค่อนข้างเหนียว
10 YR 3/2 ดินน้ำตาลเข้ม ดินจุ่มปนดินเหนียว	10 YR 3/2 ดินน้ำตาลเข้ม ดินจุ่มปนดินเหนียว
10 YR 3/1 ดินน้ำเข้มปนเทา ดินเหนียว	10 YR 5/3 ดินน้ำตาลอ่อน ดินจุ่มปนทรายเนื้อแน่นแฉะ
10 YR 5/3 ดินน้ำตาลอ่อน ดินทรายเนื้อละเอียด	

ผังชั้นดิน			
รายการ			
ดำเนินงานโดย			
บริษัท มรดกโลก จำกัด WORLD HERITAGE Co., Ltd. 264/8 ถนนพหลโยธิน แขวงจตุจักร เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10200 โทร. 0-243-4243			
ช่างเขียน			
ช่างศิลปกรรม			
นักโบราณคดี	น.ส. ศิวาพรพงษ์	กฤษณ	
สถาปนิก			
วิศวกรโยธา			
ผู้เขียนข้อมูล			
ตรวจ / วิจารณ์รูปแบบ			
ช่างศิลปกรรม			
นักวิชาการช่างศิลป์			
นักโบราณคดี			
สถาปนิก			
วิศวกรโยธา			
เห็นด้วย/อนุมัติ			
หน้ฝ่ายวิชาการ			
หน้ฝ่ายโบราณสถาน			
ผอ.ศูนย์มรดกโลก			
ผอ.ศูนย์มรดกโลก			
อธิบดี			
แบบ			
วัดเจ้ายา ต.คลองกระบัว อ.เมือง จ.พระนครศรีอยุธยา			
รหัส	แบบหมายเลข	แผนที่	จำนวน
แสดง	ผังชั้นดินหลุมทดสอบที่ 2		
โครงการอนุรักษ์และพัฒนา			
นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา			
สำนักงานโบราณคดี			
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 3			
กรมศิลปากร			

โครงการขุดแต่งและปรับปรุงสภาพแวดล้อมโบราณสถานวัดเจ้าฟ้า

ผังแสดง ชั้นดิน หลุมทดลองที่ 3 (TP.3)

มาตราส่วน 1:20 0 50 100 200 ซม.

- ดินเหนียว
- ดินทรายปนโคลน/ดินเหนียว
- รากพืช
- ดินเหนียว

- 10 YR 3/2 ดินน้ำตาลเทาเข้มมาก ดินร่วนปนทราย
- 10 YR 3/3 ดินน้ำตาลเข้ม ดินเหนียวแข็งปนทรายเล็กน้อย
- 10 YR 4/4 ดินน้ำตาลเหลืองเข้ม ดินทรายละเอียด
- 10 YR 2/1 ดินดำ ดินร่วนปนถ่าน
- 10 YR 3/3 ดินน้ำตาลเข้ม ดินเหนียวแข็ง
- 10 YR 3/2 ดินน้ำตาลเทาเข้มมาก ดินเหนียวปนถ่าน
- 10 YR 3/1 ดินเทาเข้มมาก ดินเหนียว
- 10 YR 3/3 ดินน้ำตาลเข้ม ดินเหนียวปนถ่าน
- 10 YR 3/1 ดินเทาเข้มมาก ดินเหนียวเนื้อแข็ง
- 10 YR 5/3 ดินน้ำตาล ดินร่วนปนทราย
- STERILE 10 YR 5/3 ดินน้ำตาล ดินเหนียวเนื้อแน่น

ผังดัชนี

รายการ

ดำเนินงานโดย

บริษัท มรดกโลก จำกัด
WORLD HERITAGE Co., Ltd.
284/8 ถนนพหลโยธิน แขวงจตุจักร กรุงเทพฯ 10300 โทร. 243-4233
284/8 Phrae Road, Dusit Bangkok 10300 Tel/Fax 243-4233

ช่างโยธา	
ช่างศิลปกรรม	
นักโบราณคดี	น.ส. พิษณุพงษ์ สุทธิสุข
สถาปนิก	
วิศวกรโยธา	
ผู้เขียนรายงาน	

ตรวจสอบ/วิเคราะห์รูปแบบ	
ช่างศิลปกรรม	
นักวิชาการด้านศิลป	
นักโบราณคดี	
สถาปนิก	
วิศวกรโยธา	

เห็นด้วย/อนุมัติ	
พนักวิชาการ	
พนักโบราณคดี	
ผอ.ส่วนศิลป	
ผอ.ส่วนศิลป	
อธิบดี	

แบบ	วัดเจ้าฟ้า ต.คลองสระบัว อ.เมือง จ. พระนครศรีอยุธยา		
รหัส	แผ่นที่	แบบแปลน	จำนวน

ผัง	ผังชั้นดินหลุมทดลองที่ 3		
โครงการอนุรักษ์และพัฒนา			
นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา			
สำนักงานโบราณคดี			
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 3			
กรมศิลปากร			

สรุปลำดับยุคสมัย โบราณสถาน วัดเจ้าย่า

พื้นที่การใช้งานภายในโบราณวัดเจ้าย่า มีการใช้งานต่อเนื่องมาตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยาตอนกลาง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20- 21 ลงมา และมีการใช้งานต่อเนื่องมาตลอดจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย การลำดับยุคสมัยของโบราณสถาน วิเคราะห์ตามหลักฐานที่พบทั้งการสร้างและการซ่อมต่อเติมโบราณสถานต่างๆ ประกอบกับหลักฐานที่พบในชั้นดินทางโบราณคดี สามารถลำดับยุคสมัยของโบราณสถานได้ดังนี้คือ

สมัยที่ 1 เมื่อแรกสร้างวัด ได้สร้างโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์แปดเหลี่ยม) เป็นเจดีย์ประธานของวัด และน่าจะมีอาคารอื่นใช้ร่วมกับเจดีย์แปดเหลี่ยม แต่ไม่พบหลักฐานประเภทซากอาคาร แต่ในชั้นดินในหลุมขุดค้นที่ 1 มีร่องรอยกิจกรรมการอยู่อาศัยที่น่าจะร่วมสมัยกับการสร้างวัดในสมัยแรก คือชั้นดินที่มีการอยู่อาศัยครั้งที่ 1 ซึ่งหลักฐานที่พบมากในชั้นดินจะเป็นเศษภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาเผาบ้านบางปูน มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 และได้พบเศษเครื่องถ้วยอันนัม จากเวียดนาม ซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับเตาบ้านบางปูน และตรงกับสมัยอยุธยาตอนต้น อีกทั้งรูปแบบของเจดีย์ที่สร้างอยู่บนฐานแปดเหลี่ยมก็เป็นลักษณะที่นิยมในสมัยนี้เช่นกัน เปรียบเทียบได้กับเจดีย์ 8 เหลี่ยมที่พบในจังหวัดสุพรรณบุรีและในบึงพระราม จ.พระนครศรีอยุธยา เจดีย์แปดเหลี่ยมที่วัดหลังคาขาว เจดีย์วัดจวงกลม วัดกระซ่าย เป็นต้น

สมัยที่ 2 เริ่มมีการสร้างโบราณสถานเพิ่ม และมีการถมปรับพื้นที่ให้สูงขึ้นกว่าเดิม ลักษณะของดินที่พบในชั้นดินหลุมขุดค้นที่ 1 และชั้นดินของหลุมขุดตรวจ ลักษณะดินจะคล้ายกัน คือ เป็นดินเหนียวท้องนา สลับกับชั้นทราย ซึ่งเป็นการถมเพื่อปรับพื้นที่ให้สูงและแน่น สำหรับรองรับน้ำหนักของอาคารหรือโบราณสถานในบริเวณนั้น โดยโบราณสถานพบในสมัยนี้ คือ มีการสร้างโบราณสถานหมายเลข 2 (เจดีย์ประธาน) เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่กว่าเจดีย์แปดเหลี่ยม และโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) ขนาบข้างเจดีย์แปดเหลี่ยม ในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก ส่วนเจดีย์แปดเหลี่ยมเอง มีการเปลี่ยนแปลงโดยถูกถมเพื่อปรับพื้นที่ขึ้นมาและสร้างเจดีย์แปดเหลี่ยมอีกองค์ทับลงไปบนฐานเจดีย์องค์เดิม ซึ่งในสมัยนี้เจดีย์แปดเหลี่ยมที่เคยเป็นเจดีย์ประธาน ได้เปลี่ยนมาเป็นเจดีย์ราย นอกจากนี้ในสมัยที่ 2 ได้สร้างโบราณสถานหมายเลข 7 (แนวกำแพง) และขุดคุ้ยน้ำขึ้นมาเพื่อกำหนดขอบเขตของวัดแล้วสันนิษฐานว่าดินที่นำมาถมปรับพื้นวัดน่าจะเป็นดินที่มาจากคูน้ำรอบวัด

สมัยที่ 3 โบราณสถานมีการสร้างเพิ่มและบูรณะในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย หลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ลงมา เนื่องจากโบราณสถานหลายองค์มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่มีอิทธิพลแบบตะวันตก เช่น โบราณสถานหมายเลข 8 (ตำนก) ที่เป็นอาคารทรงตึก 2 ชั้น และโบราณสถานหมายเลข 22 และ 23 (ฎีกาหมายเลข 1 และ 2) ที่มีช่องประตูหน้าต่างเป็นช่องโค้งแหลม ส่วนโบราณสถานหมายเลข 17 (วิหารน้อย) จะพบลักษณะของส่วนฐานแอ่นท้องลำเภา ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลายเช่นกัน

และได้สร้างฐานไพทีเชื่อมต่อกับฐานเชิงสี่เหลี่ยมของโบราณสถานหมายเลข 2 (เจดีย์หมายเลข 1) ออกมาอีก 3 ด้าน คือด้านข้าง 2 ข้างและด้านหลัง และสร้างโบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์หมายเลข 2) บนฐานไพทีด้านทิศเหนือของเจดีย์หมายเลข 1 สร้างโบราณสถานหมายเลข 11 (เจดีย์หมายเลข 9) บนฐานฐานไพทีด้านทิศใต้ของเจดีย์หมายเลข 1 สุดท้ายคือสร้างโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์หมายเลข 8) ที่ฐานฐานไพทีด้านทิศตะวันตก นอกจากนี้ยังสร้างโบราณสถานหมายเลข 16 (เจดีย์หมายเลข 6) และโบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์หมายเลข

เลข 7) ใกล้กับฐานไฟที่ด้านทิศใต้และทิศตะวันตก ในสมัยนี้เจดีย์หมายเลข 6 ได้สร้างทับลงบางส่วนของโบราณสถานหมายเลข 21 (เจดีย์รายหมายเลข 4) และก่อขอบอิฐเป็นพื้นทางเดินทับบนขอบนอกของเจดีย์รายหมายเลข 4

ในด้านทิศตะวันออกของวัดใกล้กับแนวกำแพงได้สร้างโบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์หมายเลข 4), โบราณสถานหมายเลข 13 (เจดีย์หมายเลข 3) และโบราณสถานหมายเลข 14 (เจดีย์หมายเลข 5) โดยจากลักษณะรูปแบบเจดีย์ที่เหลืออยู่ สันนิษฐานว่าเจดีย์หมายเลข 4 คงสร้างหลังจากเจดีย์หมายเลข 1 ไม่นานนัก และการที่สร้างองค์เจดีย์ทับบนโบราณสถานหมายเลข 4 (ฐานย่อมุมไม้สิบสอง) นั้น แสดงว่า อาจจะความต้องการที่จะสร้างเจดีย์หมายเลข 4 ให้อยู่ในแนวแกนเดียวกับโบราณสถานที่สำคัญของวัด ไม่ว่าจะเป็นเจดีย์แปดเหลี่ยม เจดีย์หมายเลข 1 และวิหาร จากนั้นจึงสร้างเจดีย์หมายเลข 3 และหมายเลข 5 ขนาดทั้ง 2 ซ้ำ ระยะเวลาในการสร้างเจดีย์ทั้งสององค์นี้ น่าจะใกล้เคียงกับการสร้างเจดีย์หมายเลข 2 และหมายเลข 9

สมัยที่ 4 มีการใช้งานโบราณสถานภายในวัดอย่างต่อเนื่อง คือขยายขนาดของวิหารออกมาและก่อระเบียบอิฐปราง ส่วนเจดีย์หมายเลข 3 และ 4 ได้ก่ออิฐเชื่อมเป็นฐานไฟที่เดียวกัน และฐานไฟของเจดีย์ประธานได้ก่อฐานบัวคว่ำพอกที่ส่วนฐาน ส่วนโบราณสถานที่ยังสร้างขึ้น คือโบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง) ที่บริเวณด้านทิศตะวันตกของตำหนัก หรือริมคลองสระบัว ลักษณะเรือนธาตุของหอระฆังจะสร้างรับกับตำหนัก คือ ชุ่มคูหาทั้งสี่ด้านของเรือนธาตุ จะเป็นช่องโค้งแหลมแบบเดียวกับหน้าต่างช่องที่ 4 ของตำหนัก

สมัยที่ 5 อยู่ในราวสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นช่วงหลังจากที่วัดคงถูกทิ้งร้าง หรือโบราณสถานเสื่อมสภาพลงไปอาจจะหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 แต่ภายในวัดมีการซ่อมแซม และเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย คือ วิหารมีการนำอิฐกลมมาใช้เป็นอิฐก่อเสามาจากที่อื่นปูเป็นพื้นภายในวิหารแทนพื้นอิฐลาดปูน ส่วนตำหนักมีร่องรอยการซ่อมแซมที่ส่วนของชานตำหนักทั้งด้านหน้าและด้านหลัง โดยการก่ออิฐสอปูน แทนการก่ออิฐสอดิน นอกจากนี้หอระฆังมีการประดับกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งความนิยมในการประดับโบราณสถานด้วยกระเบื้องเคลือบนี้เป็นความนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 จากนั้นวัดเจ้าหน้าจะมีการใช้งานมาอีกระยะหนึ่งก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปเมื่อประมาณ 60-70 ปีที่แล้ว

ภาพที่ 1 สภาพก่อนขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 2 สภาพหลังขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) ด้านทิศตะวันตก

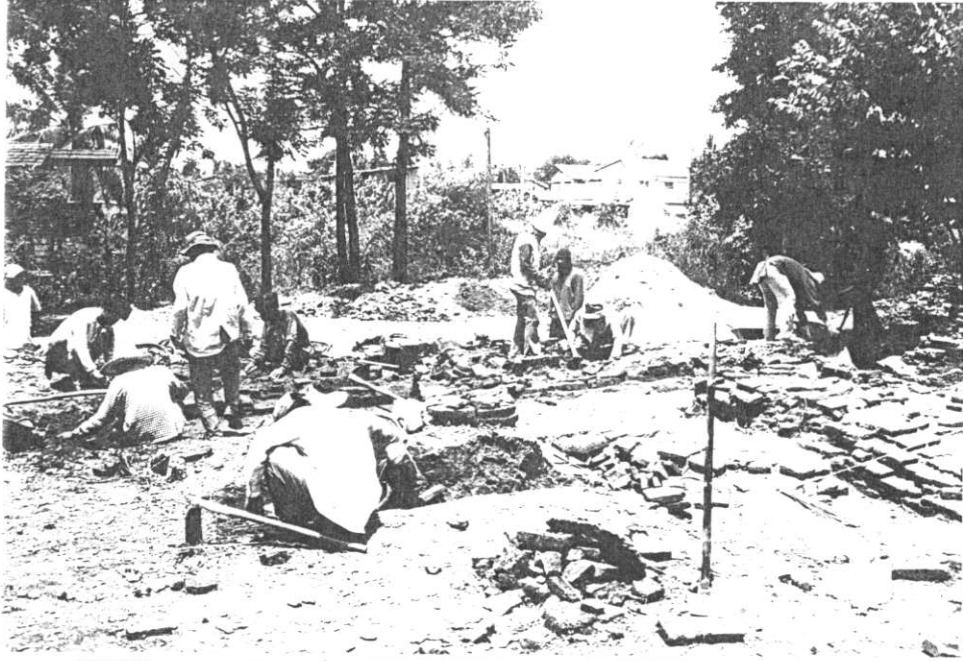

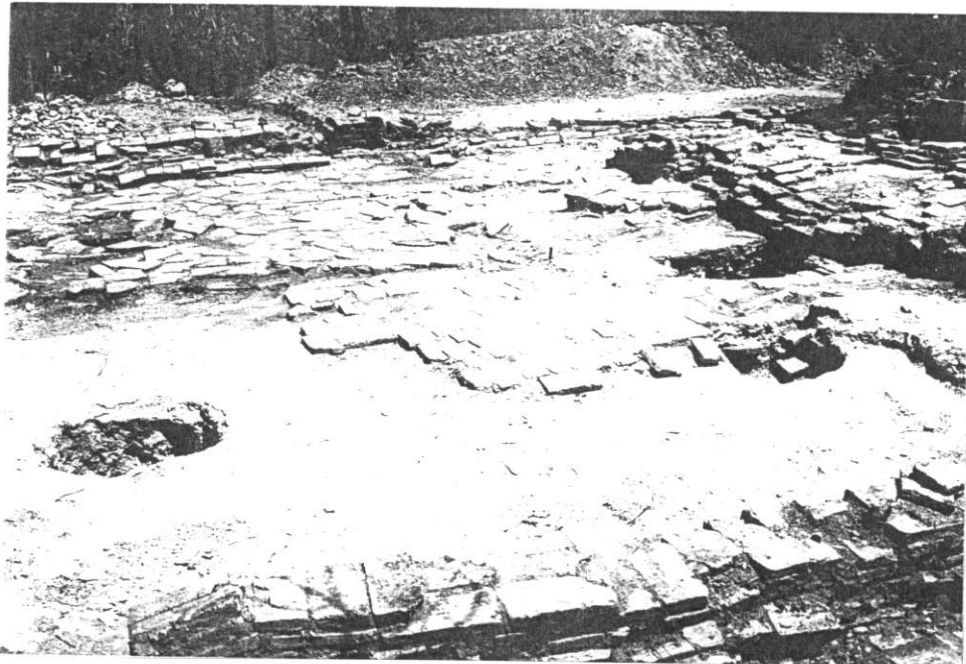
ภาพที่ 3 สภาพก่อนขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) ด้านทิศใต้

ภาพที่ 4 สภาพหลังขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) ด้านทิศใต้

ภาพที่ 5 ขณะขุดแต่งบนพื้นโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร)

ภาพที่ 6 พื้นโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) หลังขุดแต่งและหลุมขุดตรวจหลุมเสา

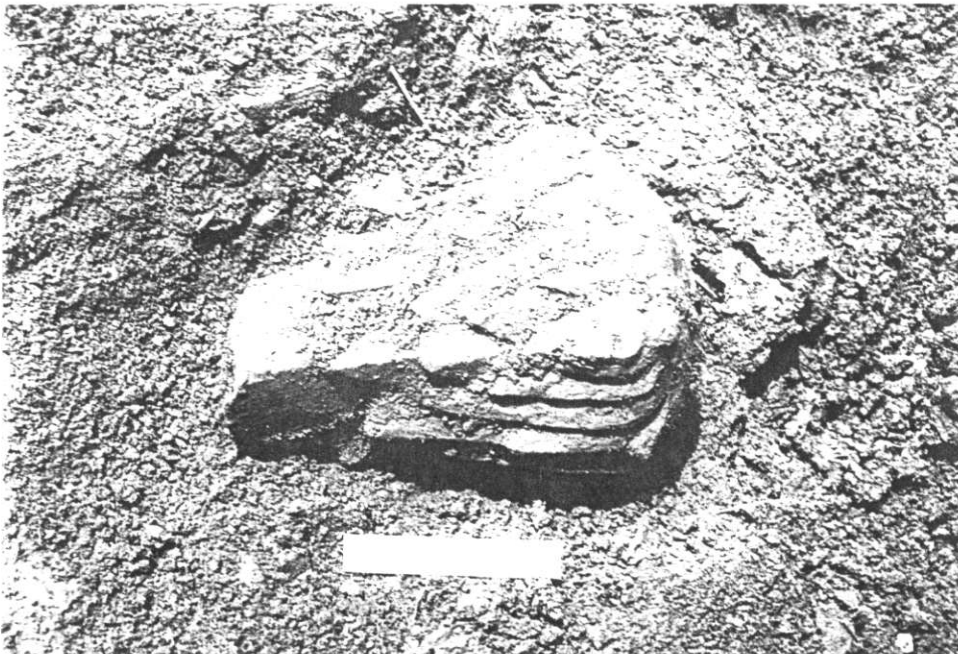
ภาพที่ 7 สภาพก่อนขุดแต่งฐานชุกชีบนโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร)

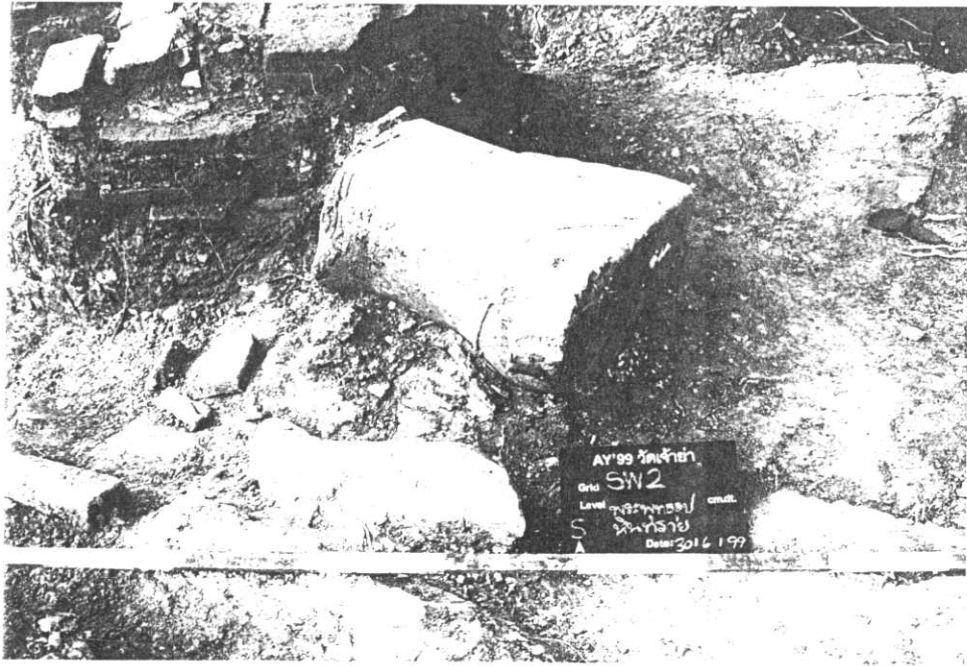
ภาพที่ 8 สภาพหลังขุดแต่งฐานชุกชีบนโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร)

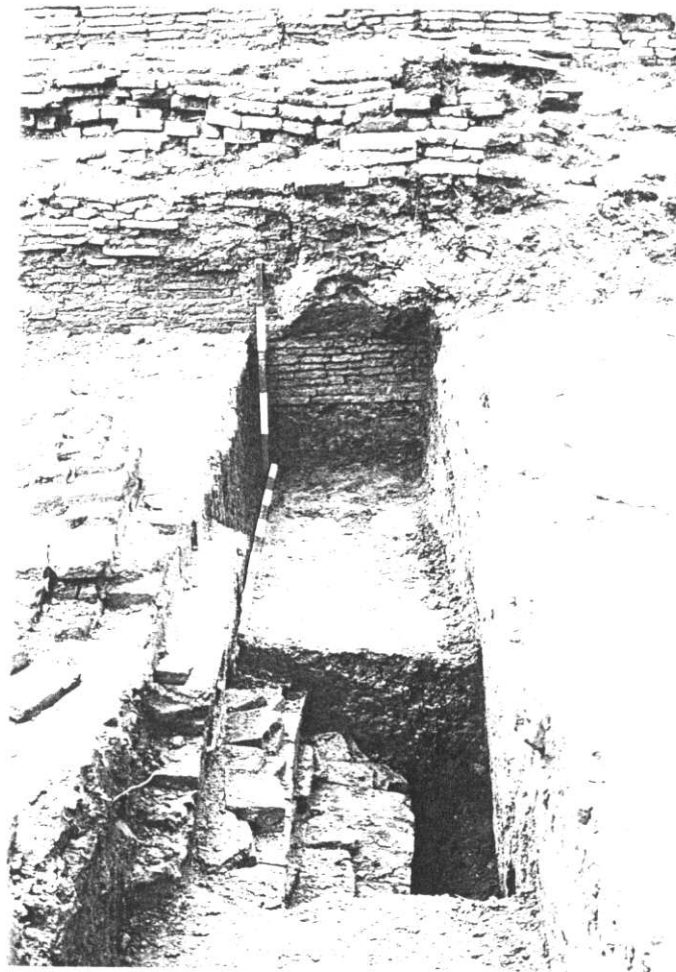
ภาพที่ 9 สภาพหลังขุดแต่งที่ระเบียงโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร) ด้านทิศใต้

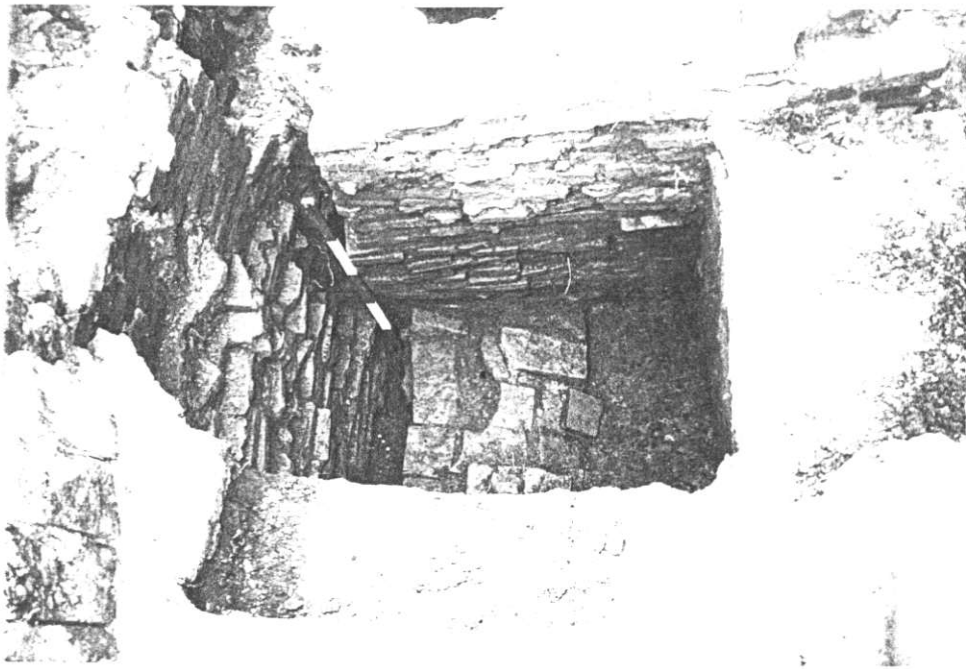
ภาพที่ 10 เปลวรัศมีดินเผาบนพื้นโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร)

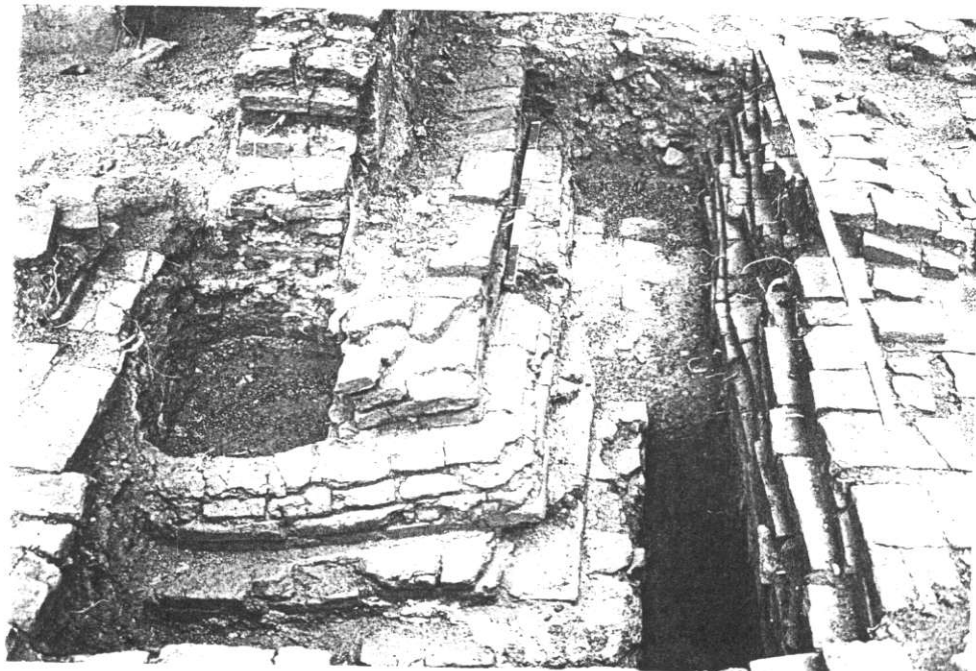
ภาพที่ 11 ชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินทรายบนโบราณสถานหมายเลข 3 (ฉินหาร)

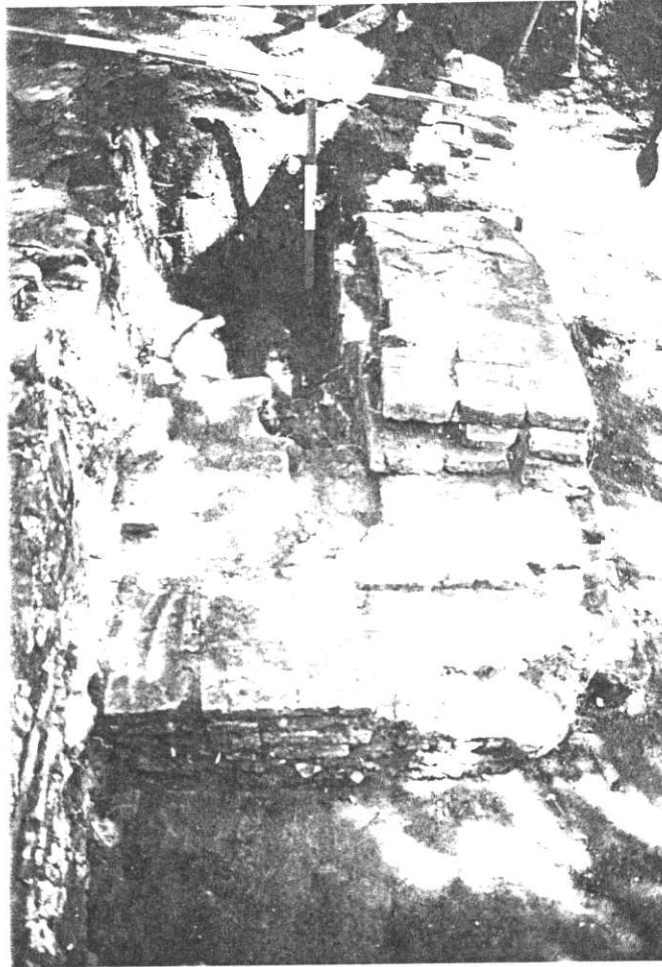
ภาพที่ 12 หลุมขุดตรวจฐานรากโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 2)

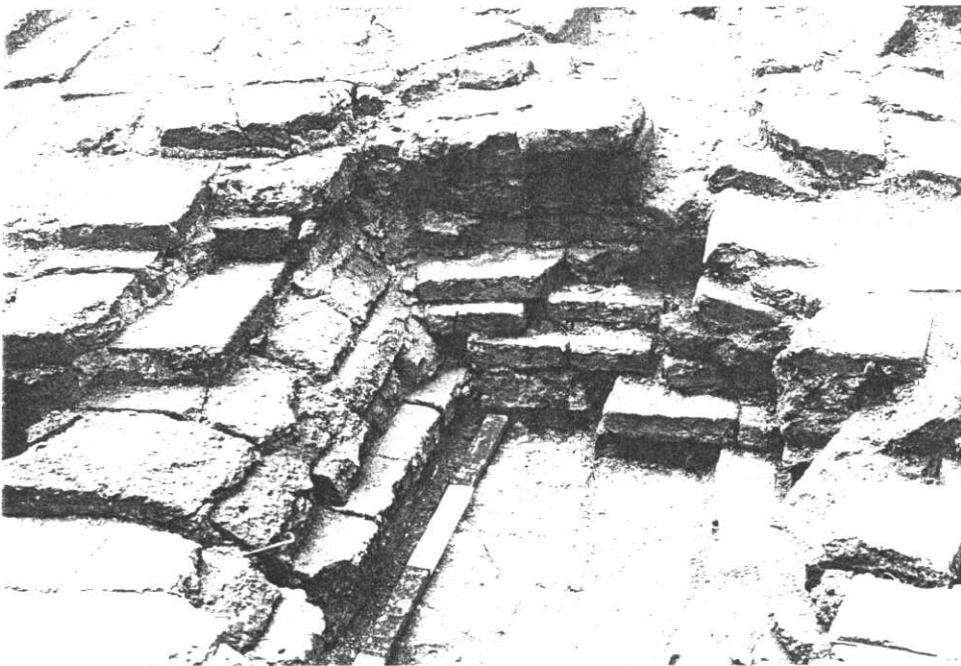
ภาพที่ 13 ขอบอิฐที่ฐานล่างของฐานพระประธาน ในหลุมขุดตรวจ
สันนิษฐานว่าเป็นฐานกับน้ำหนักองค์พระประธาน

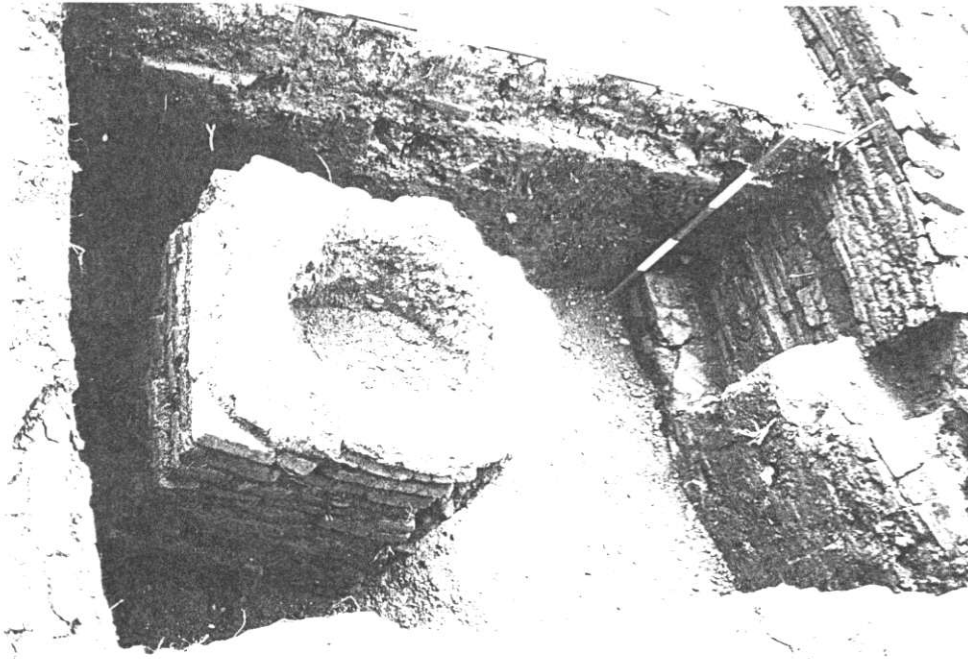
ภาพที่ 14 ฐานบัวและฐานหน้ากระดานของโบราณสถานหมายเลข 3 (วิหาร)

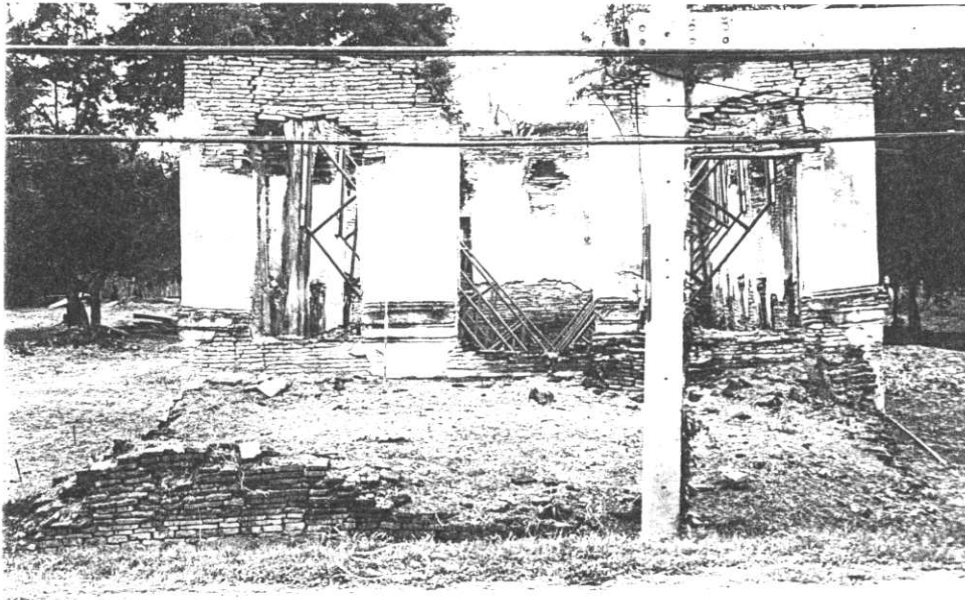
ภาพที่ 15 สุสานโบราณสถานหมายเลข 3 (ลมัยที่ 1) ถูกฐานหินกลมมัยที่ 2 และ 3 ก่อทับ

ภาพที่ 16 สุสานซุกซีลมัยที่ 2 ลักษณะเป็นฐานแก้ว

ภาพที่ 17 หลุมขุดตรวจภายใน พบต่อม่อของเสา ภายในเป็นหลุมสำหรับตั้งเสา

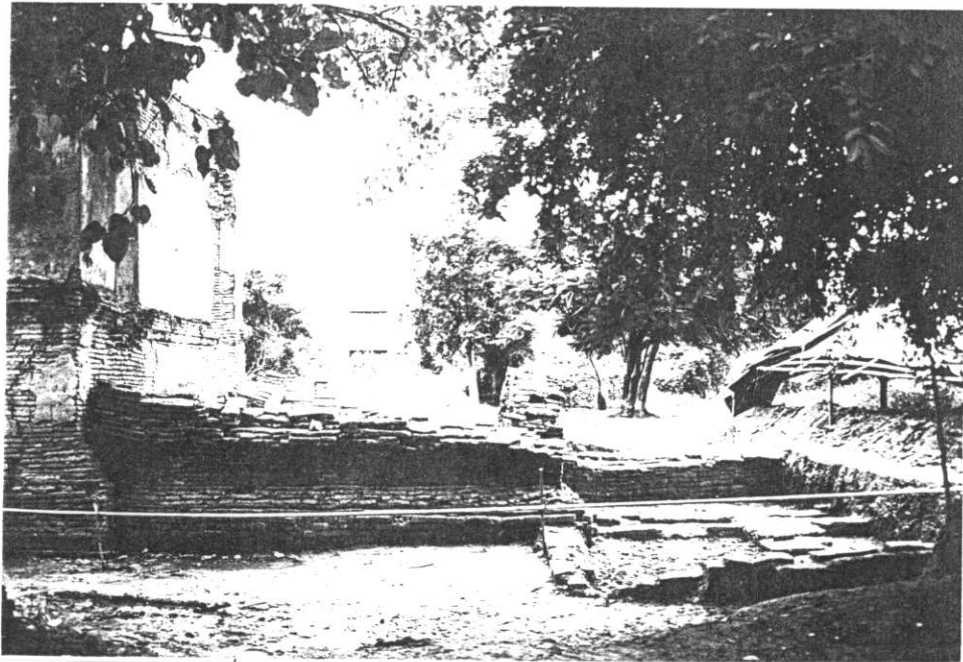

ภาพที่ 18 สภาพก่อนขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 8 (ต้าหนัก) ด้านทิศตะวันตก

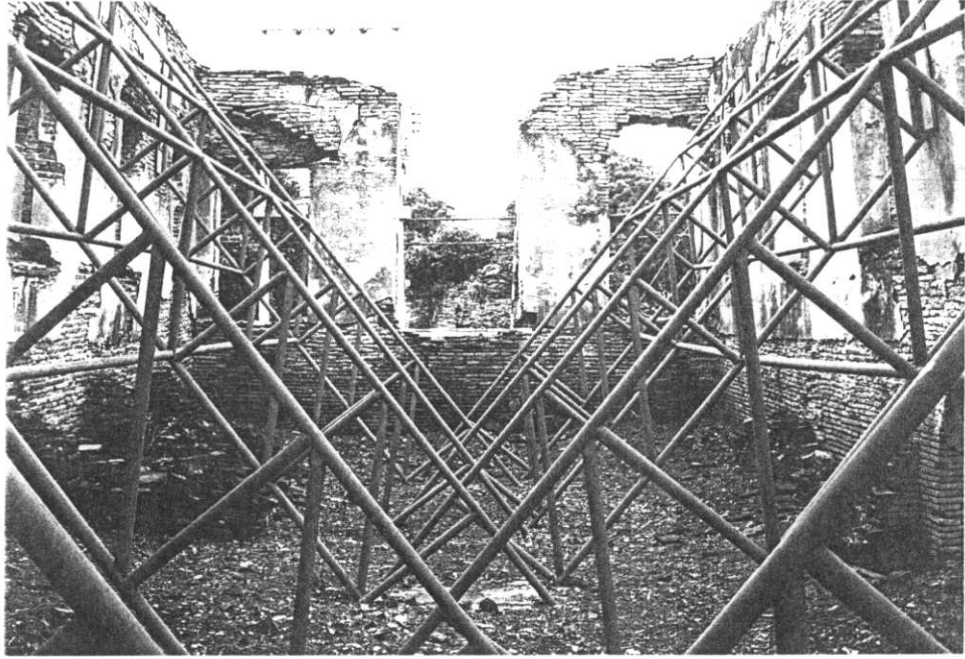

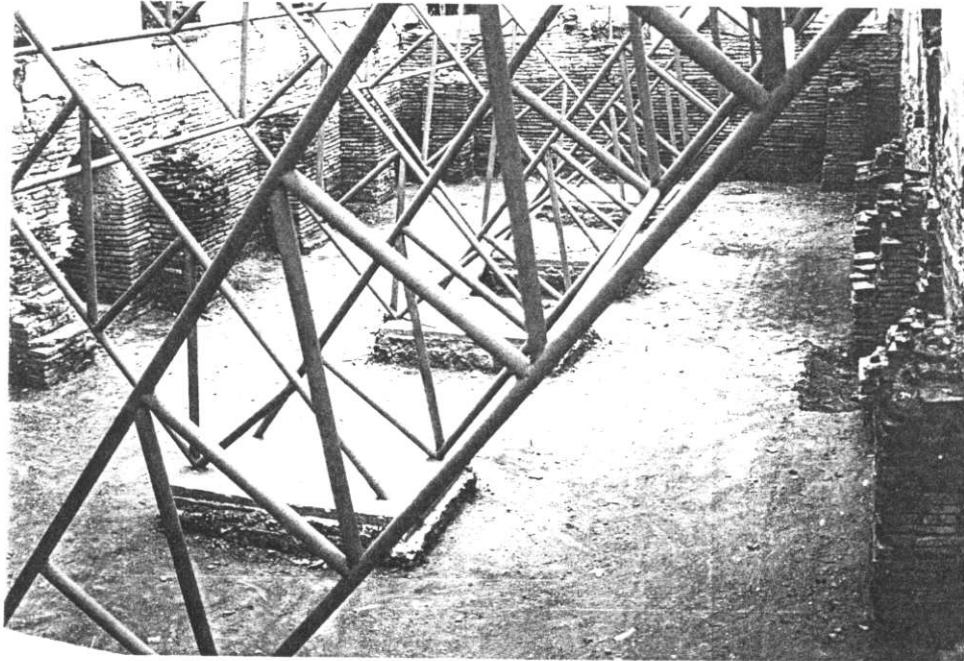
ภาพที่ 19 สภาพหลังขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำนก) ด้านทิศตะวันออก

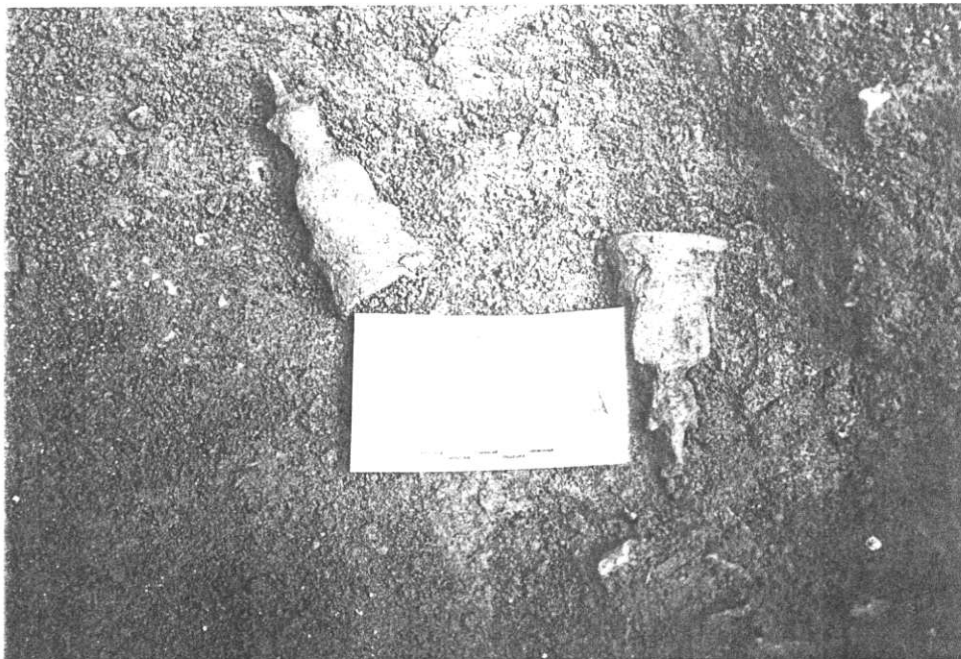
ภาพที่ 20 สภาพหลังขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำนก) ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 21 สภาพก่อนชุดแต่งภายในโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำนก) ถ่ายไปด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 22 สภาพหลังชุดแต่งภายในโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำนก) ถ่ายไปด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 23 ชิ้นส่วนพระพุทธรูปสำริดบริเวณภายในโบราณสถานหมายเลข 8 (ตำนก)

ภาพที่ 24 หลุมขุดตรวจพื้นที่ขานตำหนักพบชั้นดินเดิมสำหรับขึ้นตำหนัก

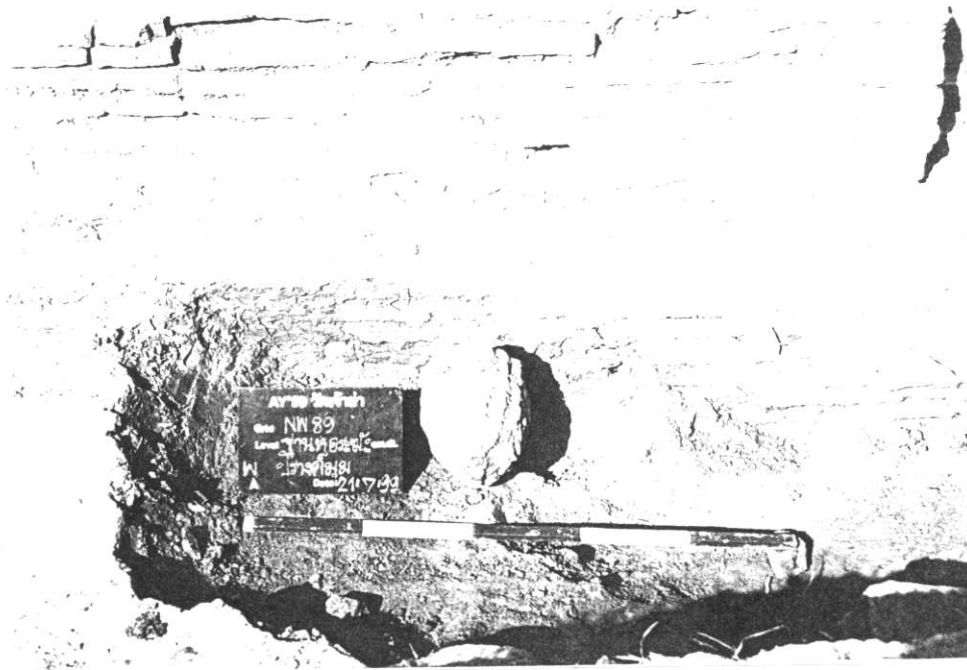
ภาพที่ 25 ภาพก่อนชุดแต่งโบราณสถาน
หมายเลข 28 (หอระฆัง) ด้าน
ทิศตะวันออก

ภาพที่ 26 ภาพหลังชุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 28
(หอระฆัง) ด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 27 สภาพหลังขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง) ด้านทิศใต้

ภาพที่ 28 ปรากฏบัวบริวารโบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง)

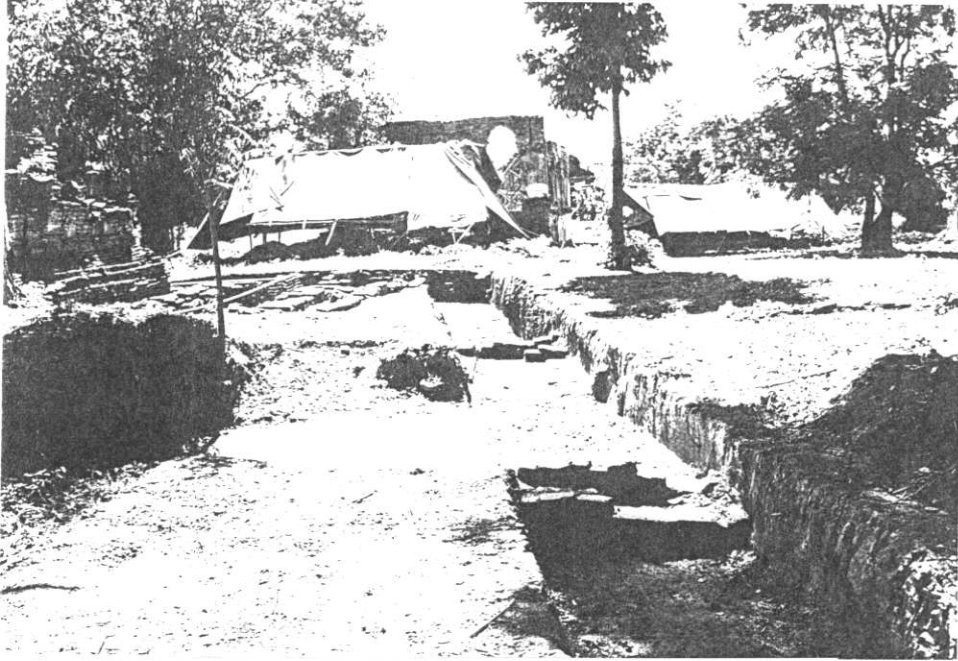

ภาพที่ 29 พระพิมพ์ดินเผาบนระเบียงโบราณสถานหมายเลข 28 (หอระฆัง)

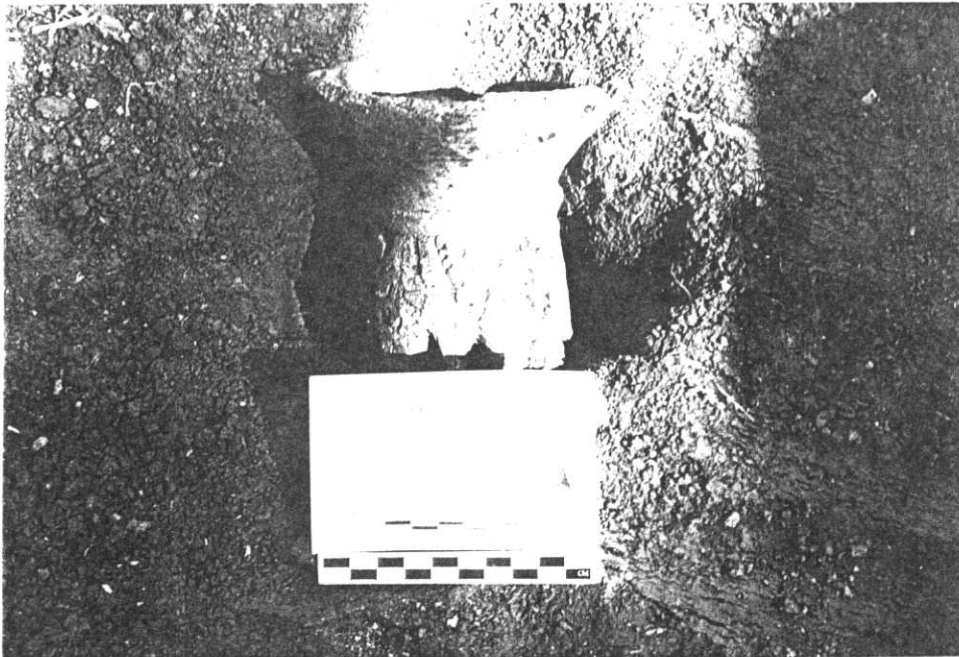
ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

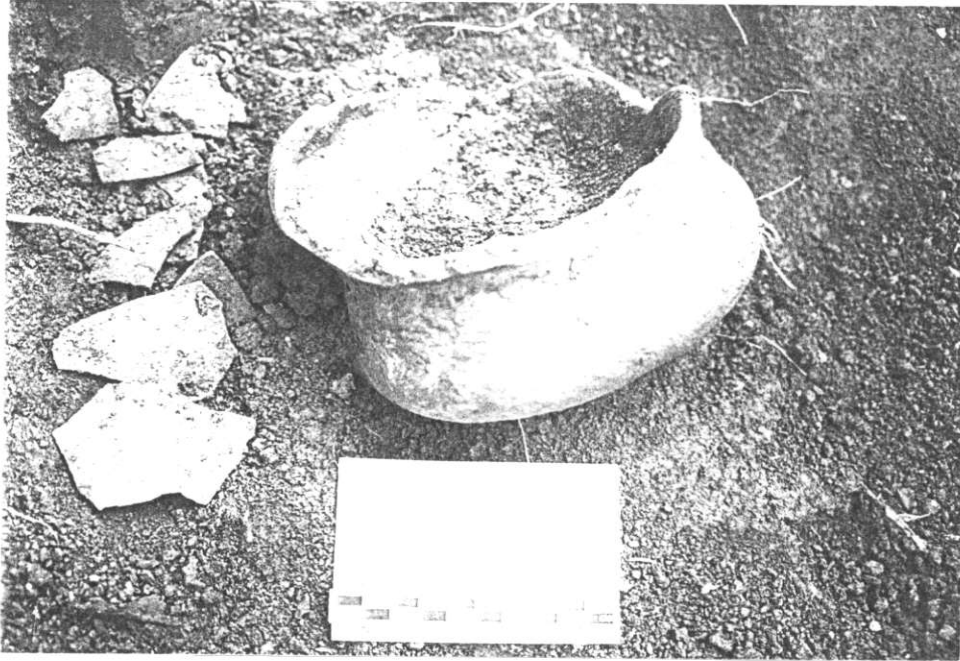
ภาพที่ 30 ขณะกำลังขุดแนว Trench ทางทิศตะวันตก

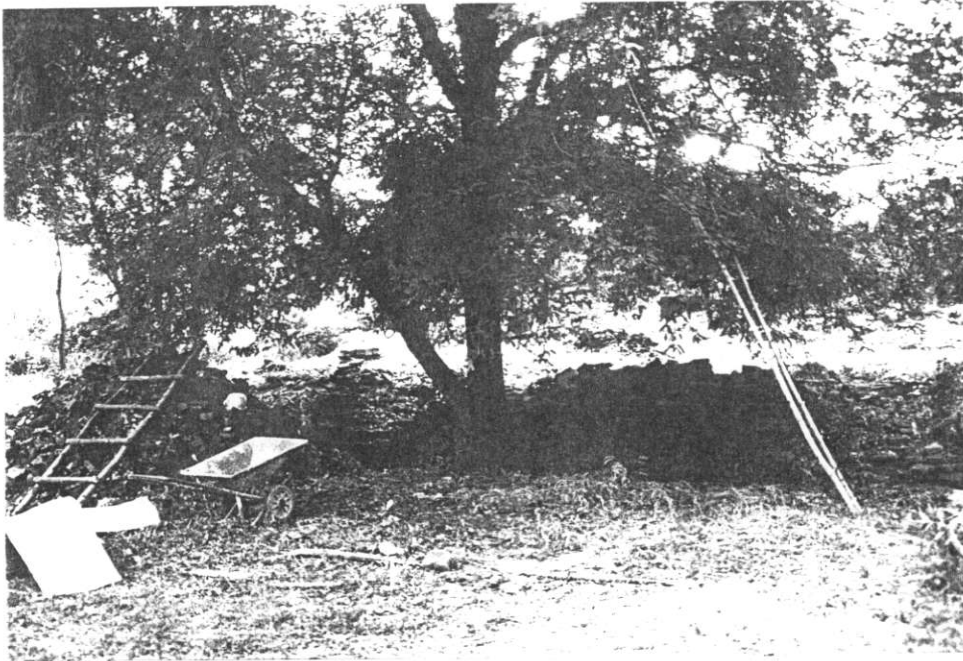
ภาพที่ 31 หลังขุดเปิด Trench ทางทิศตะวันตก

ภาพที่ 32 Trench SW32 เครื่องปั้นดินเผา

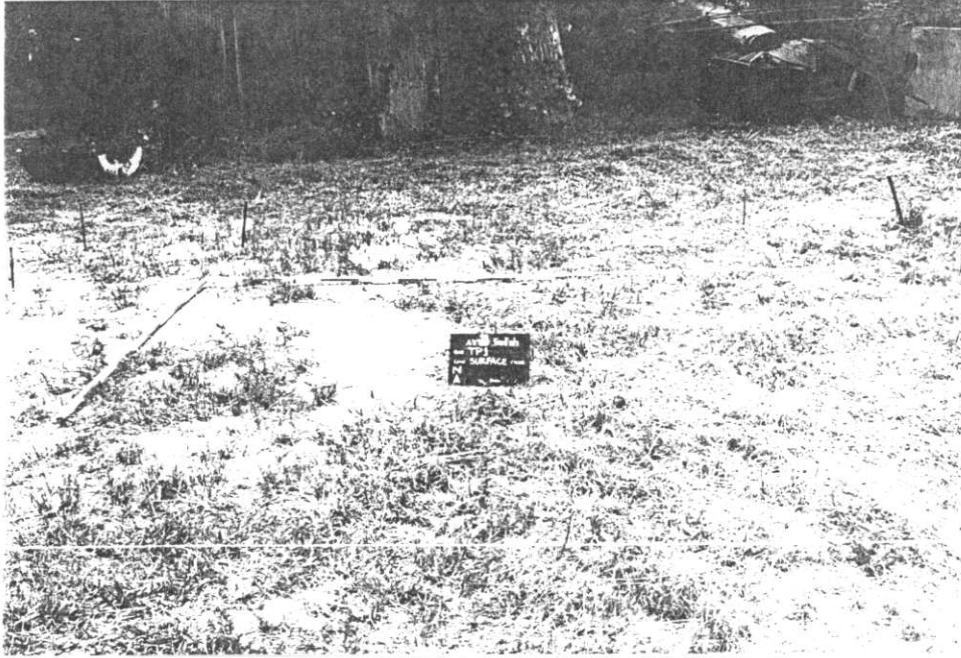

ภาพที่ 33 Trench SW65 ภาชนะดินเผา

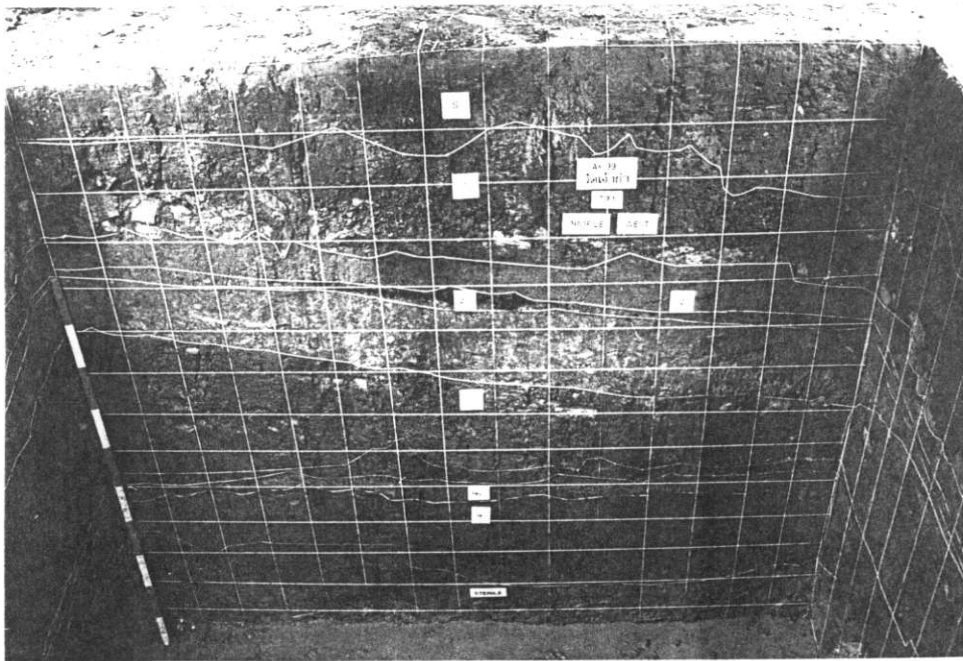

ภาพที่ 34 ต้นมะขามด้านหน้าวิหารที่เป็นจุดกำหนด Datum Point

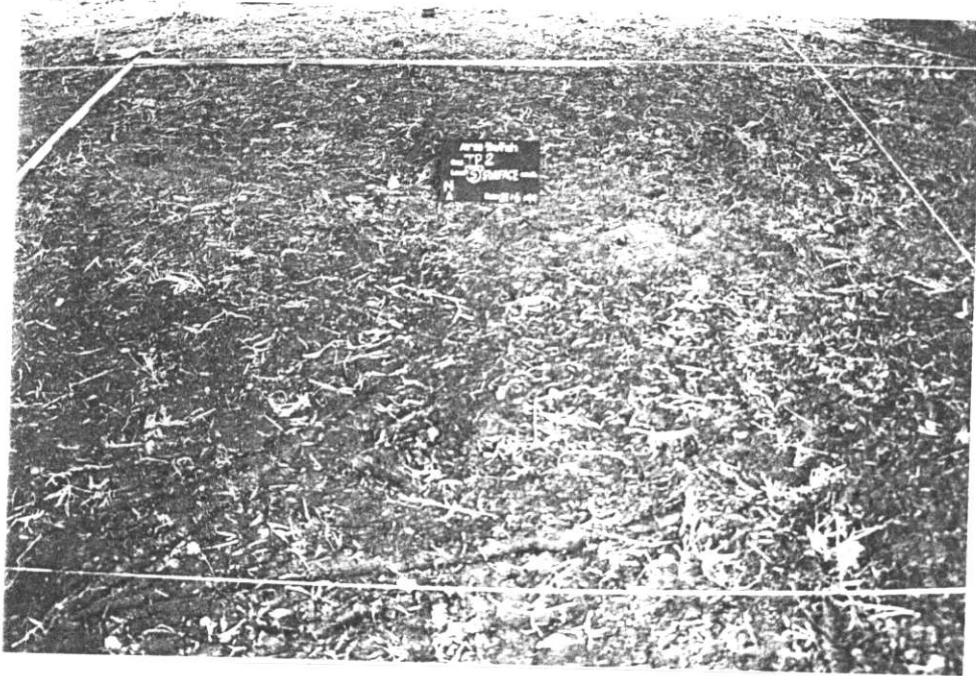

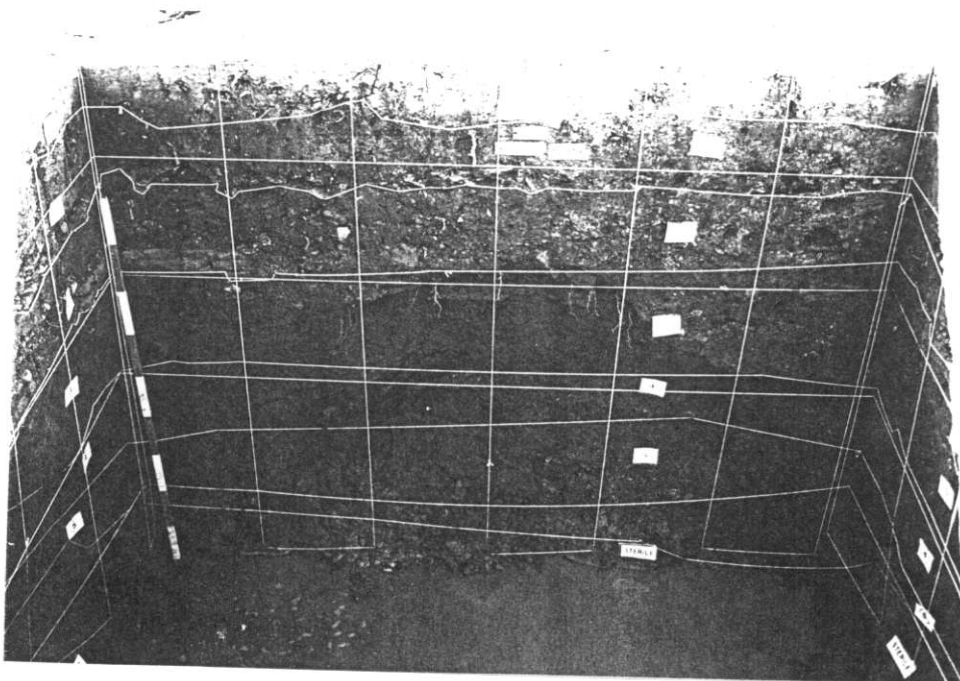
ภาพที่ 35 ผิวดินหลุมขุดค้นที่ 1 (ถ่ายไปด้านทิศเหนือ)

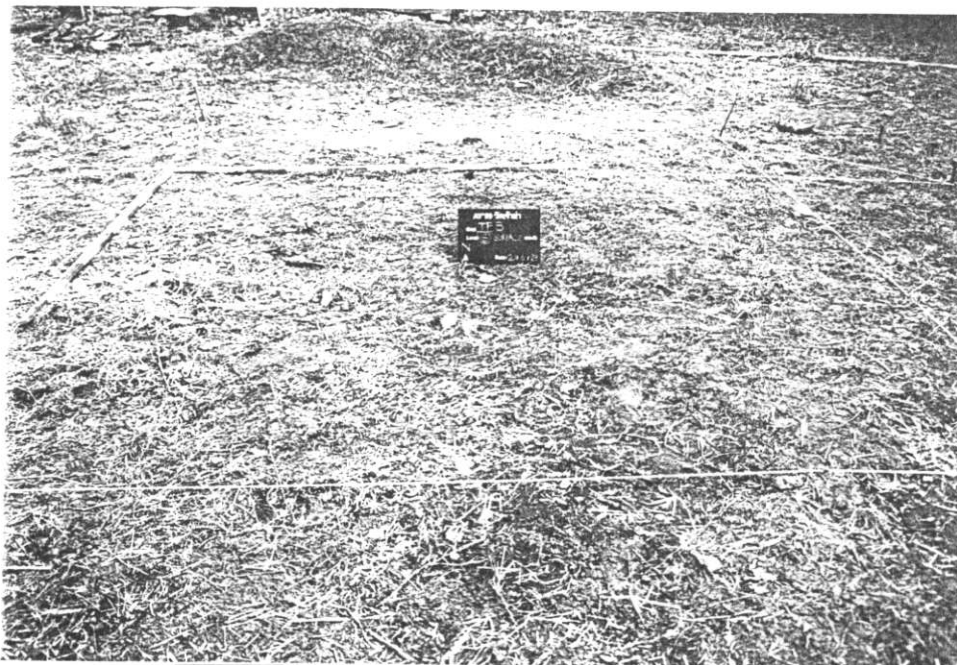
ภาพที่ 36 ผังชั้นดินหลุมขุดค้นที่ 1 ด้านทิศตะวันตก

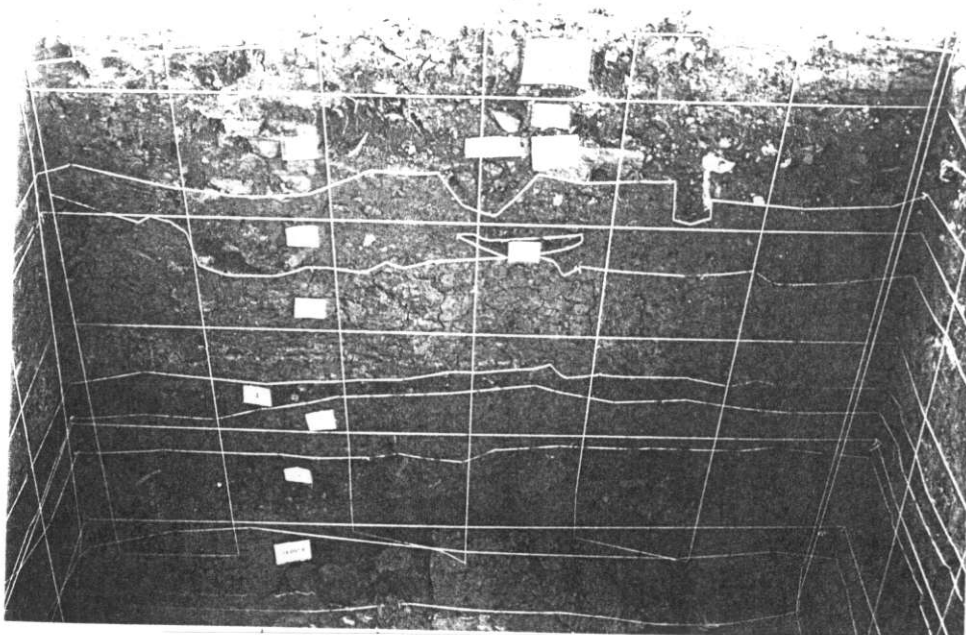
ภาพที่ 37 ผิวดินหลุมขุดค้นที่ 2 ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 38 ผืนงชั้นดินหลุมขุดค้นที่ 2 ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 39 ผิวดินหลุมขุดค้นที่ 3 ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 40 ผนังชั้นดินหลุมขุดค้นที่ 3 ด้านทิศเหนือ

วัดแค

วัดแค

ที่ตั้ง

วัดแค ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ติดถนนลาดยางจากวัดหน้าพระเมรุ ผ่านวัดกลางคลองสระบัว แล้วเลี้ยวขวาตรงทางแยกวัดครุฑवास ไปตามถนน รพช. บ้านร่างแค-บ้านคลองวัดพร้าว อีกประมาณ 500 เมตร ประกาศขึ้นเป็นทะเบียนโบราณสถานแห่งชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 60 ตอนที่ 39 วันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2486

ขอบเขตของงานและการดำเนินงาน (ดูตารางที่ 2 และแผนผังที่ 1)

ตารางที่ 1 ตารางแสดงขอบเขตและผลการดำเนินงานภายในวัดแค

งวดที่	ขอบเขตงานที่กำหนด	ผลการดำเนินงาน
1	<ul style="list-style-type: none"> ▶ หลุมขุดค้น ขนาด 3 X 3 เมตร จำนวน 2 หลุม ▶ ขุดแต่งพื้นที่ 2,288 ตารางเมตร บริเวณเจดีย์ทรงระฆังบนฐานทักษิณ วิหาร 2 หลัง และกลุ่มเจดีย์บริวาร	<ul style="list-style-type: none"> ▶ หลุมขุดค้น ขนาด 3 X 3 เมตร จำนวน 2 หลุม ▶ ขุดแต่งพื้นที่ 2,288 ตารางเมตร บริเวณเจดีย์ทรงระฆังบนฐานทักษิณ วิหาร 2 หลัง และกลุ่มเจดีย์บริวาร
2	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ขุดแต่งพื้นที่ 1,816 ตารางเมตร บริเวณเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา เจดีย์ทรงระฆัง 2 องค์ และวิหาร 1 หลัง	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ขุดแต่งพื้นที่ 1,816 ตารางเมตร บริเวณเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา เจดีย์ทรงระฆัง 2 องค์ และวิหาร 1 หลัง
3	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ขุดแต่งพื้นที่ 4,156 ตารางเมตร ในส่วนของกำแพงวัดและพื้นที่ภายใน	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ขุดแต่งแนวกำแพง และพื้นที่ภายในวัดที่เหลือ ประมาณ 3,825 ตารางเมตร
4	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ทำแบบโบราณสถานสภาพหลังการขุดแต่ง, แบบสันนิษฐานทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถาน และแบบบูรณะโบราณสถานทั้งหมด พร้อมรายงานผลดำเนินงาน	<ul style="list-style-type: none"> ▶ อยู่ในระยะเวลาการทำแบบสภาพโบราณสถานหลังการขุดแต่งในส่วนที่ได้ดำเนินการขุดแต่งแล้ว
รวมพื้นที่การปฏิบัติงาน 8,260 ตารางเมตร		ดำเนินการขุดแต่งแล้ว 7,929 ตารางเมตร

สภาพทั่วไป

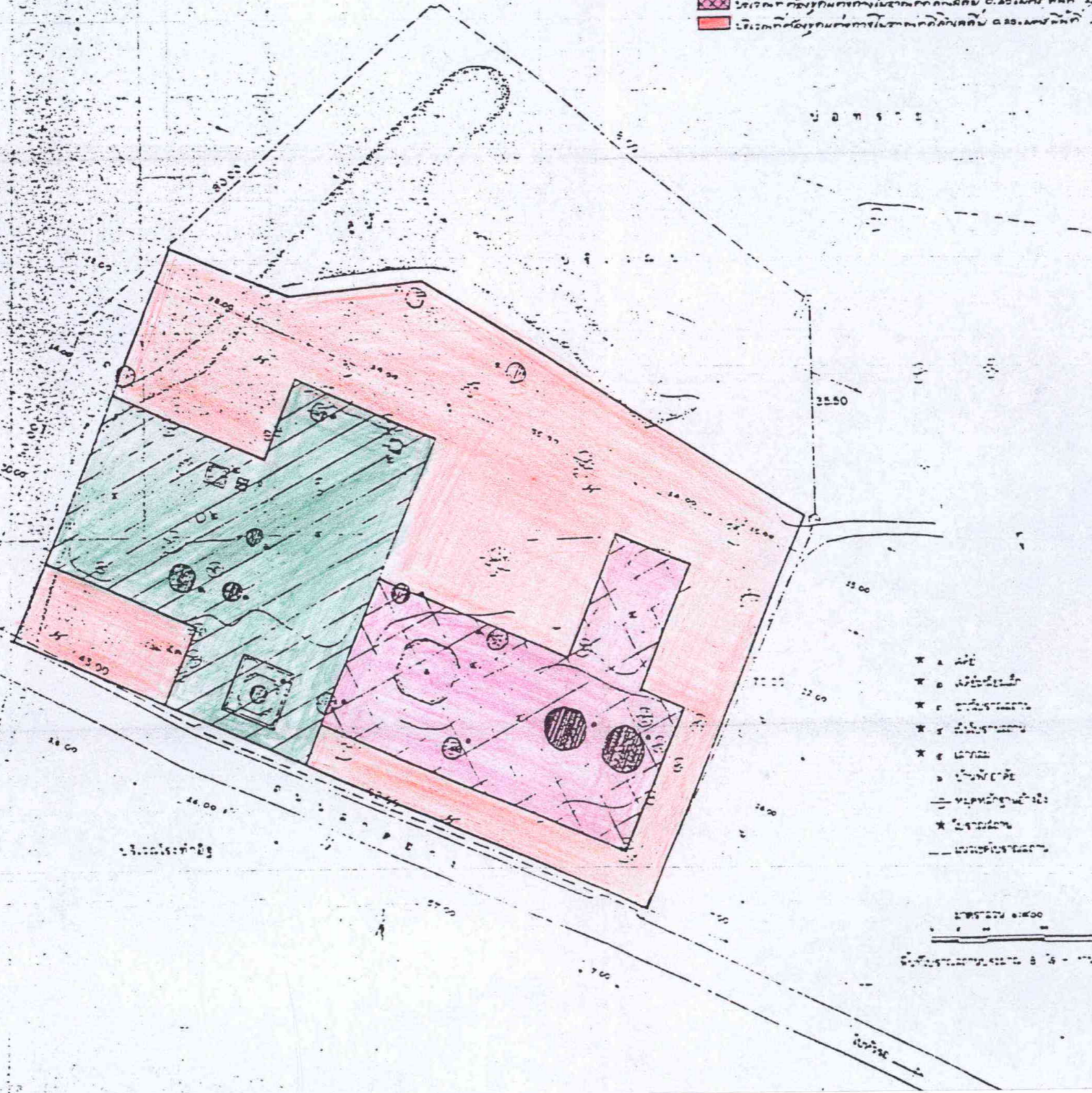
วัดแคมีความยาวติดถนนลาดยาง รพช. บ้านร่างแค - บ้านคลองวัดพร้าวประมาณ 125 เมตร มีความกว้างจากถนนลาดยางเข้าไปประมาณ 85 เมตร มีบ้านเรือนราษฎรปลูกชิดกับวัด รวมทั้งมีถนนตัดผ่านทางด้านใต้ของวัด ซึ่งถนนสายนี้เดิมเป็นถนนทางลูกรัง ดัดเมื่อประมาณ พ.ศ. 2504 และเพิ่งลาดยางเมื่อไม่กี่ปีนี้เอง นอกจากนี้ด้านทิศใต้ของวัดที่ติดกับถนน ได้มีการวางท่อประปา และเสาไฟฟ้าอีกด้วย ส่วนทางด้านเหนือเป็นพื้นที่ติดกับคลองบางขวด บริเวณด้านตะวันตกและด้านเหนือของวัดมีร่องน้ำขนาดกว้างประมาณ 2 - 5 เมตร เป็นร่องน้ำที่ขุดขึ้นมาใหม่

**ตารางที่ 2 การแบ่งวงงานการขุดแต่ง ขุดค้น วัดแค
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**

งวดที่	รายการ	ระยะเวลา (วัน)						
		ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.
1	ขุดแต่งเจดีย์ทรงระฆังบนฐานทักษิณ วิหาร 2 หลัง และกลุ่มเจดีย์บริวาร พื้นที่ 2,288 ตร.ม. ขุดค้นทางโบราณคดี ขนาด 3 x 3 เมตร จำนวน 2 หลุม							
2	ขุดแต่งเจดีย์ ทรงระฆังแบบล้านนา เจดีย์ทรงระฆัง 2 องค์ และวิหาร พื้นที่ 1,816 ตร.ม.							
3	ขุดแต่งกำแพง และพื้นที่ที่เหลือทั้งหมด พื้นที่ 4,156 ตร.ม.							
4	ทำรายงาน และแบบบูรณะ							

ผังบริเวณแสดงพื้นที่ปฏิบัติงานทางโบราณคดีวัดแค

- แสดงแนวเขตที่ดินของทางโบราณคดี พื้นที่รวม 1,260 ตารางเมตร
- ▨ แสดงพื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดีด้วย 0.35 เมตร ลึกถึง 1,216 ตารางเมตร
- ▤ แสดงพื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดีด้วย 0.25 เมตร ลึกถึง 4,216 ตารางเมตร
- ▩ แสดงพื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดีด้วย 0.25 เมตร ลึกถึง 2,256 ตารางเมตร

- * A ลู่
- * B ลู่วัง
- * C ซากเครื่องถ้วย
- * D ซากเครื่องถ้วย
- * E ลู่วัง
- * F ลู่วัง
- * G ลู่วัง
- * H ลู่วัง
- * I ลู่วัง
- * J ลู่วัง
- * K ลู่วัง
- * L ลู่วัง
- * M ลู่วัง
- * N ลู่วัง
- * O ลู่วัง
- * P ลู่วัง
- * Q ลู่วัง
- * R ลู่วัง
- * S ลู่วัง
- * T ลู่วัง
- * U ลู่วัง
- * V ลู่วัง
- * W ลู่วัง
- * X ลู่วัง
- * Y ลู่วัง
- * Z ลู่วัง

แผนผังที่ 1 ผังบริเวณแสดงพื้นที่ปฏิบัติงานทางโบราณคดีวัดแค
 โครงการอนุรักษ์และพัฒนา นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
 โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3

<p>ผังคชป</p> <p>(ตรา) </p> <p>(ตรา) </p> <p>(ตรา) </p> <p>(ตรา) </p> <p>(ตรา) </p>			
<p>รายการ</p>			
<p>ผู้ดำเนินการ</p>			
อัตรา			
ปี			
หน่วยงาน			
นางสาวไมลา	รองอธิบดี	ผู้อำนวยการ	
นางสาวสมพร			
เจ้าหน้าที่บริหารงาน			
นักโบราณคดี			
สถาปนิก			
ช่างเทคนิค			
ช่างเขียน			
<p>ตรวจ/วิเคราะห์รูปแบบ</p>			
นางสาวสมพร			
นักวิทยาศาสตร์			
นักโบราณคดี			
สถาปนิก			
ช่างเขียน			
<p>เห็นชอบ/อนุมัติ</p>			
นางสาวสมพร			
นางสาวไมลา			
นางสาวสมพร			
นางสาวไมลา			
รูปแบบ			
วิไล			
<p>และ</p>			
<p>พื้นที่ปฏิบัติงานทางโบราณคดี</p>			
หน่วยงาน	ราชการ	งบ	จำนวน
<p>โครงการอนุรักษ์และพัฒนา นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา</p>			
<p>สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3</p>			
<p>กรม APPROVED SOCIAL INVESTMENT PROJECT : SIP</p>			

สภาพก่อนการขุดแต่ง

สภาพพื้นที่วัดแคก่อนการขุดแต่งประกอบด้วยเจดีย์ที่สามารถสังเกตเห็นได้บนผิวดินจำนวน 15 องค์ และมีเนินโบราณสถาน 3 เนิน ดังนี้

เจดีย์ขนาดใหญ่ จำนวน 4 องค์ คือ

- เจดีย์ประธานหมายเลข 1 (เจดีย์ทรงลังกาบนฐานทักษิณ) มีดินและเศษอิฐที่พังจากตัวองค์เจดีย์ปกคลุมสูงประมาณ 1 - 1.5 เมตร ผนังของฐานทักษิณมีรอยแยกทั้งสามด้าน ยกเว้นทางทิศเหนือพบว่ามีกรงพังทลายเห็นร่องรอยของฐานเจดีย์เดิม
- เจดีย์ประธานหมายเลข 2 (เจดีย์ทรงล้านนา) อยู่ในแนวกึ่งกลางวัด ถัดจากเจดีย์ประธานหมายเลข 1 ไปทางด้านทิศตะวันออก รอบฐานถูกปกคลุมด้วยอิฐที่พังลงมาจกตัวองค์เจดีย์และดินหนาประมาณ 2 เมตร
- เจดีย์ประธานหมายเลข 3 (เจดีย์ทรงระฆัง) อยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกของวัด ปกคลุมด้วยอิฐที่พังลงมาจกตัวองค์เจดีย์ บัลลังก์และปล้องโหนดกลางมาอยู่ทางด้านทิศใต้ของตัวองค์เจดีย์
- เจดีย์ประธานหมายเลข 4 (เจดีย์ทรงระฆัง) อยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกสุดของวัด ถัดจากเจดีย์ประธานหมายเลข 3 รอบฐานเจดีย์ถูกปกคลุมด้วยอิฐที่พังลงมาจกเจดีย์และดิน

เจดีย์ราย จำนวน 12 องค์

- เจดีย์รายหมายเลข 1 อยู่บริเวณมุมตะวันออกเฉียงเหนือของเจดีย์ประธานหมายเลข 2 (เจดีย์ทรงล้านนา) องค์ระฆังมีสภาพชำรุดมาก มีดินและอิฐปกคลุมอยู่โดยรอบฐาน สูงประมาณ 1 เมตร
- เจดีย์รายหมายเลข 2 อยู่บริเวณมุมตะวันตกเฉียงเหนือของเจดีย์ประธานหมายเลข 2 (เจดีย์ทรงล้านนา) มีสภาพเป็นเนินของอิฐสูงประมาณ 1.5 เมตร บริเวณด้านทิศตะวันออกมีปล้องโหนดกอยู่
- เจดีย์รายหมายเลข 3 อยู่ห่างจากเจดีย์ประธานหมายเลข 1 ไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 5 เมตร สภาพชำรุดมาก และถูกต้นไม้ขึ้นแทรกขององค์เจดีย์ รอบฐานเจดีย์มีดินและอิฐขององค์เจดีย์ที่พังลงมาปกคลุม ด้านตะวันออกเฉียงใต้พบชิ้นส่วนปล้องโหนดกอยู่ด้วย มีดินปกคลุมส่วนฐานประมาณ 1 เมตร
- เจดีย์รายหมายเลข 4 อยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์ประธานหมายเลข 2 (เจดีย์ทรงล้านนา) ห่างจากองค์เจดีย์ประมาณ 3 เมตร สภาพชำรุดมาก องค์เจดีย์ถูกต้นไม้ขึ้นแทรก รอบฐานเจดีย์มีดินและอิฐขององค์เจดีย์ที่พังลงมาปกคลุม
- เจดีย์รายหมายเลข 5 อยู่บริเวณมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเนินโบราณสถานหมายเลข 1 เป็นเจดีย์ทรงปราสาท บริเวณฐานเจดีย์มีดินปกคลุมและมีรากไม้เกาะอยู่โดยรอบ องค์เจดีย์ทรุดเอียงไปทางด้านตะวันออก หลงเหลือส่วนของเรือนธาตุสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ 28 ตรงกลางแต่ละด้านทำเป็นจระนำ ส่วนบนที่อยู่เหนือเรือนธาตุไม่มีสภาพเหลืออยู่แล้ว
- เจดีย์รายหมายเลข 6 อยู่บริเวณมุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเนินโบราณสถานหมายเลข 1 แต่ถูกต้นไม้ปกคลุมอยู่จนไม่เห็นรายละเอียดชัดเจน

---

¹ หมายเลขที่กำหนดโบราณสถานในหัวข้อ "สภาพก่อนขุดแต่ง" เป็นหมายเลขที่ใช้เรียกระหว่างการดำเนินงานทางโบราณคดี ไม่ได้เรียงลำดับก่อนหลังของช่วงเวลาในการก่อสร้าง

- เจดีย์รายหมายเลข 7 อยู่ถัดจากเนินโบราณสถานหมายเลข 1 ไปทางด้านตะวันตกประมาณ 6 เมตร สภาพชำรุดมากหลงเหลือแต่ฐานเจดีย์เหลี่ยมและฐานรากขององค์เจดีย์ ส่วนบนไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นเจดีย์รูปแบบใด

- เจดีย์รายหมายเลข 8 อยู่ห่างจากเจดีย์รายหมายเลข 7 ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 2 เมตร เป็นเจดีย์ทรงระฆังสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ฐานเป็นฐานสิงห์ 1 ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นชุกชุกรอบ 3 ชั้น รองรับองค์ระฆัง แต่องค์ระฆังเหลือความสูงเพียงครึ่งองค์เท่านั้น

- เจดีย์รายหมายเลข 9 อยู่บริเวณชายเนินด้านตะวันตกของเนินโบราณสถานหมายเลข 1 สภาพถูกดินปกคลุมเกือบทั้งองค์ พบเฉพาะส่วนบนสูงประมาณ 1.2 เมตร แต่สภาพถูกขูดรื้อจนหมดสภาพ

- เจดีย์รายหมายเลข 10 อยู่ห่างจากเจดีย์รายหมายเลข 9 ไปทางด้านทิศตะวันตกประมาณ 3.5 เมตร สภาพชำรุดมากจนไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นเจดีย์รูปแบบใด

- เจดีย์รายหมายเลข 11 อยู่บริเวณชายเนินด้านตะวันตกของเนินโบราณสถานหมายเลข 1 ใกล้กับเจดีย์ประธานหมายเลข 1 (เจดีย์ทรงลังกาทนฐานทักษิณ) สภาพชำรุดค่อนข้างมาก มีดินปกคลุมเกือบทั้งองค์ บัลลังก์และปล้องไฉนล้มไปทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์พาดเข้าไปบริเวณด้านทิศใต้ของเนินโบราณสถานหมายเลข 1

- เจดีย์รายหมายเลข 12 อยู่ห่างจากเจดีย์รายหมายเลข 11 ไปทางด้านทิศตะวันตกประมาณ 2 เมตร สภาพมีดินปกคลุมต่อเนื่องมาจากเจดีย์รายหมายเลข 11 องค์ระฆังมีสภาพพังลงมามาก แต่ยังพอสันนิษฐานได้ว่า เป็นเจดีย์ทรงระฆังกลม

เนินโบราณสถาน จำนวน 3 เนิน

- เนินโบราณสถานหมายเลข 1 อยู่บริเวณด้านหน้าหรือด้านทิศเหนือของเจดีย์ประธานหมายเลข 1 บริเวณกลางวัด เป็นเนินรูปสี่เหลี่ยมมุมมน ขนาดกว้างประมาณ 25 เมตร ยาวประมาณ 40 เมตร อยู่ในแนวเหนือ-ใต้ เนินดินสูงประมาณ 2 เมตร ที่มุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ตั้งของเจดีย์รายหมายเลข 5 ส่วนทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือมีดินโพธิ์ขึ้นปกคลุมเจดีย์รายหมายเลข 6 อยู่

- เนินโบราณสถานหมายเลข 2 อยู่บริเวณด้านตะวันออกของวัด และอยู่ทางทิศเหนือของเจดีย์ประธานหมายเลข 3 เป็นเนินรูปสี่เหลี่ยมมุมมน ขนาดกว้างประมาณ 15 เมตร ยาวประมาณ 25 เมตร วางตัวในแนวเหนือ-ใต้ เนินดินสูงประมาณ 1.5 เมตร

- เนินโบราณสถานหมายเลข 3 อยู่บริเวณริมด้านตะวันตกของวัด ห่างจากเนินโบราณสถานหมายเลข 1 ประมาณ 6 เมตร เป็นเนินรูปสี่เหลี่ยมมุมมน ขนาดกว้างประมาณ 10 เมตร ยาวประมาณ 30 เมตร เนินดินสูงประมาณ 2 เมตร วางตัวในแนวเหนือ-ใต้

สภาพหลังการขุดแต่ง (ดูแผนผังที่ 2)

พื้นที่ในงวดงานที่ 1 มีขอบเขต 2,288 ตารางเมตร เป็นพื้นที่บริเวณด้านตะวันตกของวัดถึงตอนกลางของวัด ประกอบด้วย เจดีย์ประธานหมายเลข 1 (เจดีย์ทรงระฆังกลมบนฐานทักษิณ), เจดีย์รายหมายเลข 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 และ 12, เนินโบราณสถานหมายเลข 1 และเนินโบราณสถานหมายเลข 3

สภาพหลังการขุดแต่ง โบราณสถานที่อยู่ในพื้นที่งวดงานที่ 1 มีสภาพปรักหักพังเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเนินดินโบราณสถานหมายเลข 1 ซึ่งแทบไม่ปรากฏสภาพของฐานอาคาร นอกจากเสาอิฐกลม เพียงไม่กี่ต้นเท่านั้น องค์ประธานของวัดคือ เจดีย์ประธานหมายเลข 1 (เจดีย์ทรงลังกานบนฐานทักษิณ) ด้านทิศเหนือเจดีย์ประธานซึ่งก่อนขุดแต่งเป็นเนินโบราณสถานหมายเลข 1 เมื่อขุดแล้วพบอาคารหมายเลข 1 (วิหาร) 1 หลัง หันไปทางทิศเหนือ เจดีย์ประธานและวิหารอยู่บนฐานไพทีเดียวกัน ด้านตะวันตกของวิหารมีการต่อบูฐานไพทีออกไปเป็นฐานไพทีของเจดีย์รายหมายเลข 7, 8, 9, 10, 11 และ 12 ถัดออกไปทางด้านตะวันตกจากเจดีย์รายหมายเลข 12 ประมาณ 5 เมตร ซึ่งสภาพก่อนขุดแต่งเป็นเนินโบราณสถานหมายเลข 3 ได้พบอาคารหมายเลข 3 (วิหาร) อีก 1 หลัง ส่วนทางด้านตะวันออกของอาคารหมายเลข 1 (วิหาร) ใกล้กับเจดีย์ประธานหมายเลข 1 (เจดีย์ทรงลังกานบนฐานทักษิณ) เป็นที่ตั้งของเจดีย์รายหมายเลข 3

จากการขุดตรวจฐานรากตรงมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์ประธานหมายเลข 1 และบริเวณกลางอาคารหมายเลข 1 (วิหาร) พบแนวกำแพงกว้างประมาณ 1.2 เมตร แนวทั้งสองอยู่ห่างกัน 34 เมตร ขนานกันอยู่ในแนวตะวันออก - ตะวันตก ซึ่งแนวกำแพงนี้จะเป็นกำแพงวัดสมัยแรกเริ่ม และได้ถูกสร้างทับในสมัยที่มีการสร้างเจดีย์ประธานหมายเลข 1 และอาคารหมายเลข 1 (วิหาร)

ในพื้นที่งานงวดที่ 1 นี้ ยังได้พบโบราณสถานเพิ่มเติมอีก คือ เจดีย์รายหมายเลข 13 และ 15 อยู่บริเวณด้านตะวันออกของอาคารหมายเลข 1 (วิหาร) และอยู่ด้านทิศใต้ของเจดีย์รายหมายเลข 6 บนฐานไพทีด้านตะวันตกเฉียงเหนือของอาคารหมายเลข 1 (วิหาร)

นอกจากนี้ยังได้ดำเนินการขุดแต่งในพื้นที่งานงวดที่ 2 และ 3 บ้างแล้ว พบว่าฐานไพทีด้านตะวันออกของอาคารหมายเลข 1 (วิหาร) ได้มีการต่อขยายออกไปเชื่อมกับฐานไพทีของเจดีย์ประธานหมายเลข 2 (เจดีย์ทรงล้านนา) เจดีย์รายหมายเลข 1, 2, 4, 14 ซึ่งเจดีย์รายหมายเลข 14 นี้เป็นเจดีย์ที่ไม่ปรากฏบนผิวดินก่อนขุดแต่ง

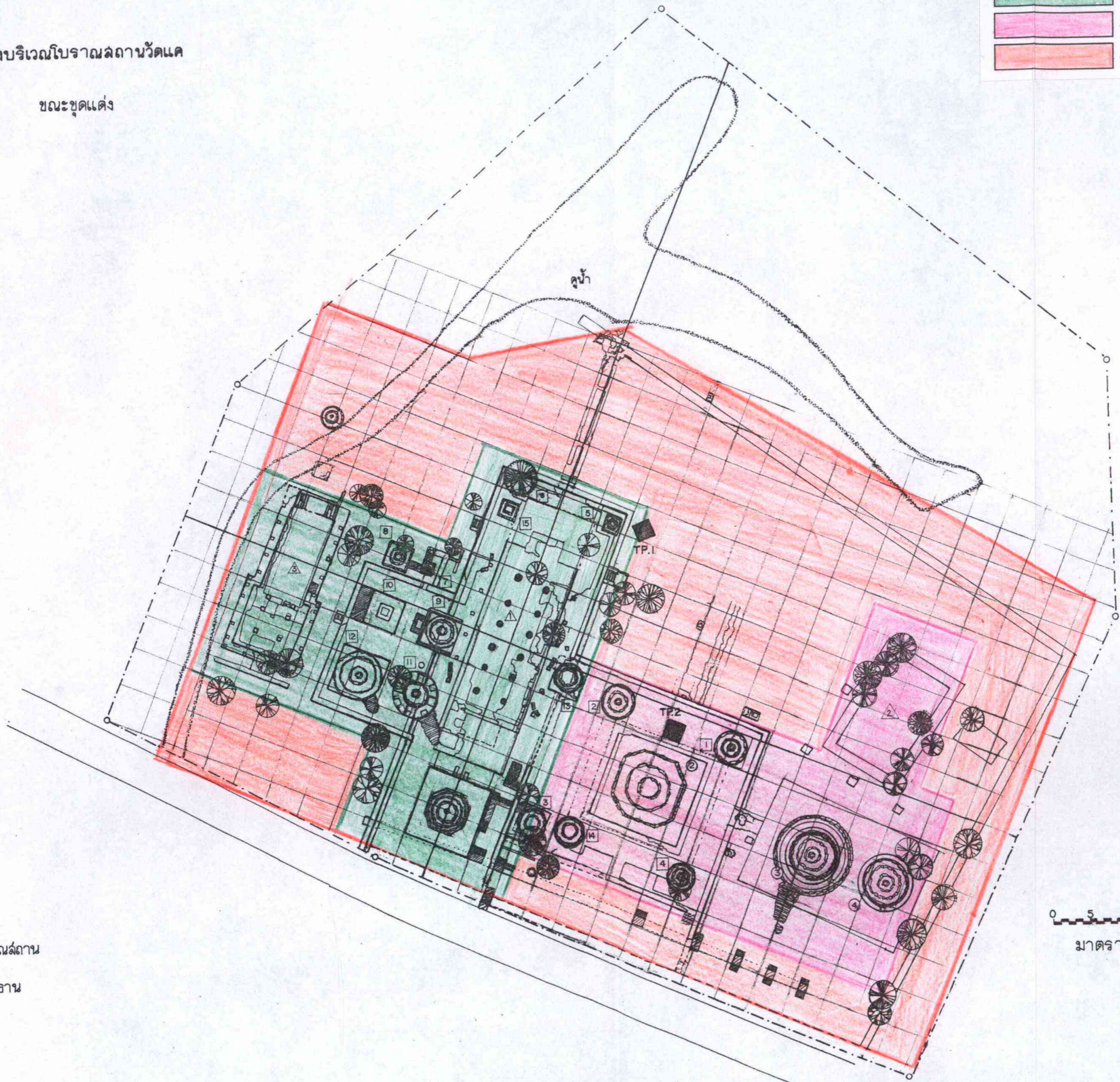
ถัดออกไปทางทิศตะวันออกจากเจดีย์ประธานหมายเลข 2 ประมาณ 12 เมตร เป็นที่ตั้งของเจดีย์ประธานหมายเลข 3 และ 4 (เจดีย์ทรงระฆังกลม) ตั้งอยู่บนฐานไพทีเดียวกัน ด้านทิศเหนือของเจดีย์ประธานหมายเลข 3 เดิมเป็นเนินโบราณสถานหมายเลข 2 ได้ขุดพบอาคารหมายเลข 2 (อุโบสถ) มีฐานใบเสมาล้อมรอบ

ริมพื้นที่วัดด้านตะวันออก ด้านทิศเหนือ ด้านทิศใต้ พบแนวกำแพงขนาดประมาณ 1 เมตร ส่วนทางด้านตะวันตกไม่พบ เนื่องจากได้มีการขุดคูน้ำใหม่รบกวนพื้นที่ทางด้านตะวันตกของวัด ซึ่งแนวกำแพงก็อาจจะถูกรบกวนจนไม่เหลือสภาพไปด้วย ตามแนวกำแพงวัดในแนวที่ตรงกับอาคารหมายเลข 1 (วิหาร), เจดีย์ประธานหมายเลข 2 (เจดีย์ทรงล้านนา) และอาคารหมายเลข 2 (อุโบสถ) ยังได้พบประตูทางเข้าวัดและทางเดินเชื่อมต่อเข้ามาในวัด ซึ่งเป็นซุ้มประตูทางเข้าวัดมายังโบราณสถานแต่ละกลุ่ม

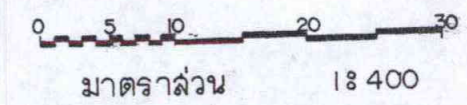
แผนผังที่ 2 **ผังบริเวณโบราณสถานวัดแค**

ขณะขุดแต่ง

	งวดที่ 1 พื้นที่ 2,288 ตารางเมตร
	งวดที่ 2 พื้นที่ 1,816 ตารางเมตร
	งวดที่ 3 พื้นที่ 4,156 ตารางเมตร

- △ เหมโบราณสถาน
- เจดีย์ประธาน
- เจดีย์ราย

การแบ่งยุคสมัยของโบราณสถาน

จากการขุดแต่งและขุดตรวจอาคารโบราณสถานภายในพื้นที่ขุดที่ 1 สามารถแบ่งเป็นสมัยการเปลี่ยนแปลงของโบราณสถานต่างๆ ได้ดังนี้²

สมัยที่ 1 (ดูแผนผังที่ 3) เป็นสมัยแรกเริ่มของการสร้างวัด แนวแกนของวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีโบราณสถานดังนี้

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) จากตำแหน่งและรูปแบบของโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเจดีย์ประธานของวัด ฐานเขียงสี่เหลี่ยมชั้นล่างสุดมีขนาดกว้างด้านละประมาณ 7 เมตร ถัดขึ้นมาเป็นฐานเขียงกลม องค์กระฆังมีขุมคูหา 8 ทิศ ถัดขึ้นไปเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยม ก้านฉัตรปล้องโชน และปลียอดตามลำดับ เจดีย์องค์นี้น่าจะสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นลงมา ราวตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ 20 เนื่องจากมีความนิยมที่จะสร้างเจดีย์ที่มีขุมคูหา 8 ทิศ นอกจากนี้ลวดลายปูนปั้นโดยเฉพาะลายประจำยามก้ามปูประดับหน้ากระดานโคนเส้าขุม ยังมีลักษณะใกล้เคียงกับลวดลายที่ประดับฐานพระปรางค์วัดส้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ราว พ.ศ.1913) และเจดีย์แปดเหลี่ยมวัดไก่เตี้ย จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. 1913 - 1952) แต่ลักษณะของลวดลายมีลักษณะที่คลี่คลายไปจากลวดลายเดิมบางส่วน เนื่องจากมีการซ่อมลวดลายปูนปั้นบางส่วนใหม่ พร้อมกับการบูรณะโครงสร้างองค์เจดีย์

โบราณสถานหมายเลข 2 (วิหารหลังเดิม) พบร่องรอยของโบราณสถานหมายเลข 2 อยู่ห่างออกไปจากโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) ประมาณ 10 เมตร ซึ่งน่าจะเป็นวิหารที่อยู่ด้านหน้าของเจดีย์ประธานด้านทิศตะวันออก จากการขุดแต่งไม่สามารถหาแนวผนังของวิหารหลังนี้ได้ เนื่องจากได้ถูกรื้อแล้วสร้างวิหารอีกหลังทับ แต่อย่างไรก็ตามได้พบแนวปูนฉาบบัวคว่ำอยู่ใต้แนวผนังของวิหารสมัยต่อมา

โบราณสถานหมายเลข 3 (เจดีย์รายหมายเลข 12) อยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกของโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมเตี้ย ตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละประมาณ 6.4 เมตร

โบราณสถานหมายเลข 4 (เจดีย์รายหมายเลข 10) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 6 เมตร พบแต่ส่วนฐานของเจดีย์ (?) เป็นขุดฐานบัวสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ 3.8 เมตร สูงประมาณ 1.2 เมตร ส่วนบนถูกรื้อไปแล้ว

โบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 9) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) ไปทางทิศเหนือประมาณ 4 เมตร ไม่ทราบลักษณะส่วนบนขององค์เจดีย์ เนื่องจากมีร่องรอยการเปลี่ยนแปลงองค์เจดีย์ในสมัยหลัง แต่ฐานล่างที่ไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ 5 เมตร ทางด้านทิศตะวันตกห่างจากฐานเจดีย์ประมาณ 50 ซม. มีแท่นบูชาลักษณะเป็นฐานสิงห์ขนาดกว้างประมาณ 1 เมตร ยาวประมาณ 1.2 เมตร. สูงประมาณ 80 ซม.

² การเรียงลำดับหมายเลขของอาคารโบราณสถานในหัวข้อ "การแบ่งยุคสมัย" จะเรียงลำดับใหม่ตามสมัย โดยให้คำเรียกว่า "โบราณสถานหมายเลข..." และมีข้อความในวงเล็บต่อท้าย ซึ่งจะบ่งชี้ชื่อและหมายเลขของโบราณสถานที่ใช้ในการบันทึกหลักฐานระหว่างดำเนินการขุดแต่ง ดังตัวอย่าง โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1)

โบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 13) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 9) ไปทางตะวันออกประมาณ 15 เมตร ไม่ทราบลักษณะส่วนบนขององค์เจดีย์ เนื่องจากมีร่องรอยการเปลี่ยนแปลงองค์เจดีย์ในสมัยหลัง แต่ฐานล่างที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงคือเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ 5 เมตร

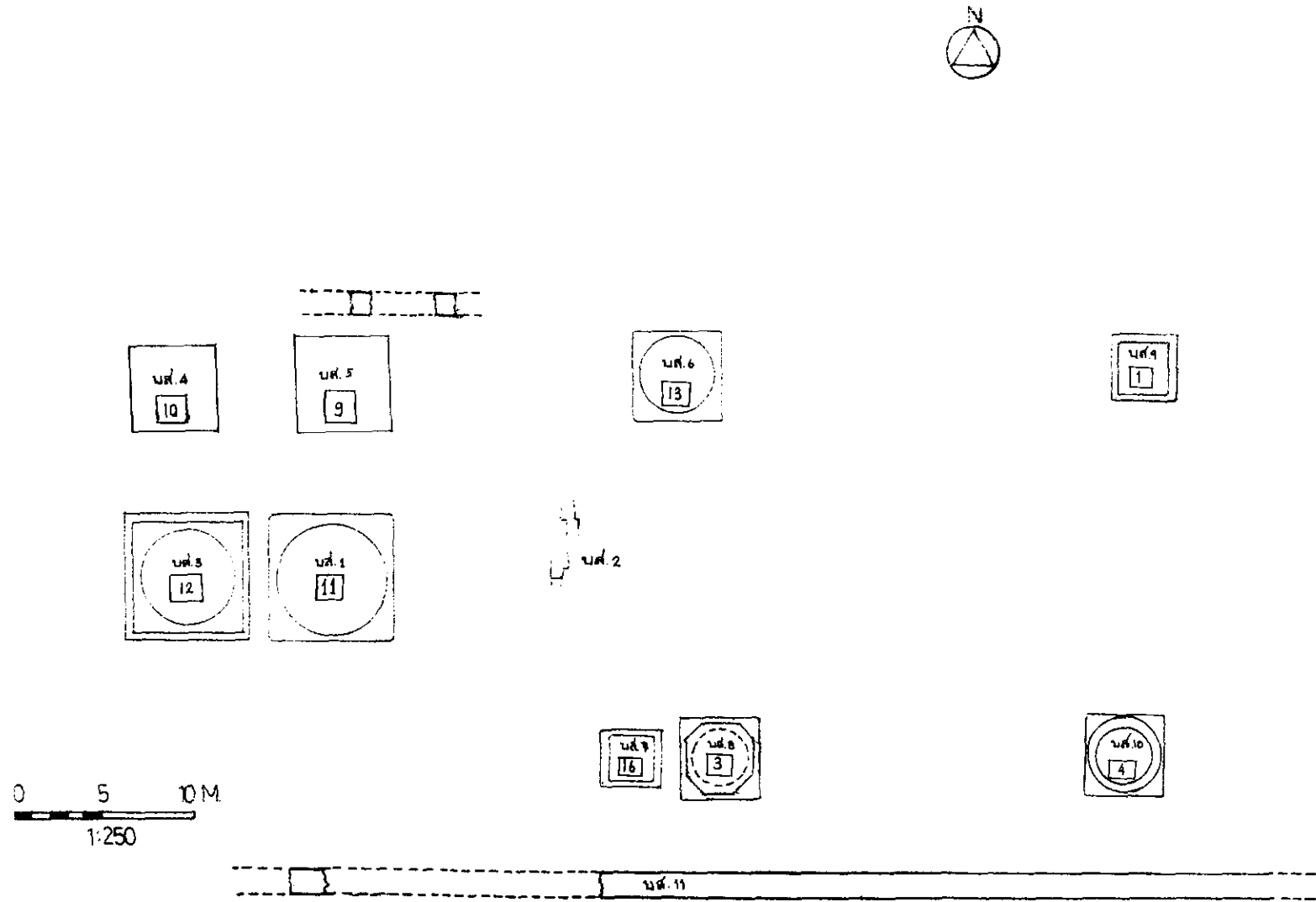
โบราณสถานหมายเลข 7 (เจดีย์รายหมายเลข 16) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 13) ไปทางทิศใต้ประมาณ 17 เมตร เป็นส่วนฐานของเจดีย์ (?) เหลือสภาพแค่ฐานเขียงสี่เหลี่ยมสูงประมาณ 40 เซนติเมตรเมตร กว้างด้านละ 3.2 เมตร เท่านั้น

โบราณสถานหมายเลข 8 (เจดีย์รายหมายเลข 3) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 7 (เจดีย์รายหมายเลข 16) ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 1 เมตร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานเขียงสี่เหลี่ยมและฐานเขียง 8 เหลี่ยม ขนาดฐานเขียงสี่เหลี่ยมล่างสุดกว้างด้านละ 4.6 เมตร

โบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์รายหมายเลข 1) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 13) ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 18 เมตร เป็นส่วนของฐานบัวสี่เหลี่ยมกว้างด้านละประมาณ 4 เมตร พบแต่ส่วนของฐานบัวคว่ำ และท้องไม้ ส่วนบนถูกรื้อออกไปหมด เมื่อสร้างเจดีย์รายหมายเลข 1

โบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์รายหมายเลข 4) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 8 (เจดีย์รายหมายเลข 3) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 8 ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 18 เมตร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมบนฐานเขียงกลม ฐานชั้นล่างเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยม กว้างด้านละประมาณ 4.6 เมตร

โบราณสถานหมายเลข 11 (กำแพงวัดเดิม) โบราณสถานที่กล่าวมาทั้งหมดในสมัยที่ 1 อยู่ในในขอบเขตของกำแพงวัดที่กินขอบเขตของวัดกว้างประมาณ 34 เมตร แต่ยังไม่ทราบความยาวที่ชัดเจน แต่เท่าที่ชุดตรวจสอบภายในขอบเขตวัดปัจจุบัน พบว่าแนวกำแพงเดิมมีความยาวประมาณ 80 เมตร แนวกำแพงซีกใต้มีแนวยาวต่อเนื่องไปทางตะวันออก ส่วนของกำแพงถูกกำแพงวัดปัจจุบันทางด้านตะวันออกทับอยู่ แต่ความยาวของกำแพงเดิมยังมีต่อไปอีก กำแพงกว้างประมาณ 1.2 เมตร เหลือความสูงประมาณ 40 ซม. เท่านั้น ส่วนบนถูกรื้อออกทั้งหมด ลักษณะของกำแพงประกอบไปด้วย ฐานเขียงรองรับชุดบัวคว่ำทั้ง 2 ด้าน และท้องไม้ พื้นภายในเขตกำแพงวัดปูด้วยอิฐขนาด 30 x 15 x 5 ซม. จำนวน 2 ชั้น

แผนผังที่ 3 แผนผังแสดงโบราณสถานวัดคัมมัยที่ 1 (ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

สมัยที่ 2 (ดูแผนผังที่ 4) เป็นสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงวัดครั้งสำคัญ โดยเปลี่ยนทิศทางด้านหน้าของวัด ซึ่งแต่เดิมหันไปทางทิศตะวันออก ให้หันไปทางทิศเหนือเพื่อให้สอดคล้องกับคลองบางขวดซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่ผ่านบริเวณนี้ โบราณสถานที่สร้างเพิ่มเติมในสมัยนี้จะสร้างฐานรากอยู่บนพื้นอิฐของวัดสมัยที่ 1

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) เนื่องจากมีการเปลี่ยนแนวแกนของวัด เจดีย์องค์นี้จึงไม่ใช่เจดีย์ประธานของวัด ฐานเชิงสี่เหลี่ยมคี่องค์ถูกกำแพงฐานไพทีก่อกั้น แบ่งเจดีย์ออกเป็น 2 ระดับคือ องค์เจดีย์ส่วนที่อยู่บนฐานไพทีจะถูกถมดินยกพื้นสูงเท่ากับพื้นบนฐานไพทีรอบวิหาร ส่วนองค์เจดีย์อีกส่วนที่อยู่ด้านนอกกำแพง ยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานเดิม เจดีย์องค์นี้ถูกเปลี่ยนการใช้งานเป็นเจดีย์รายแทน

โบราณสถานหมายเลข 2 (วิหารหลังเดิม) ถูกขุดหรือเพื่อสร้างวิหารหลังใหม่ (ดูโบราณสถานหมายเลข 13)

โบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 9) มีการบูรณะ โดยการพอกฐานเชิงสี่เหลี่ยม ทำให้ฐานเชิงมีขนาดกว้างประมาณด้านละ 5.4 เมตร

โบราณสถานหมายเลข 7 (เจดีย์รายหมายเลข 16) เนื่องจากมีการถมปรับพื้นวัดขึ้นมาประมาณ 20 - 40 ซม. เจดีย์องค์นี้จึงถูกรื้อลงและถมปิดทั้งหมด

ส่วน **โบราณสถานหมายเลข 3 (เจดีย์รายหมายเลข 12)**, **โบราณสถานหมายเลข 4 (เจดีย์รายหมายเลข 10)**, **โบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 13)**, **โบราณสถานหมายเลข 8 (เจดีย์รายหมายเลข 3)**, **โบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์รายหมายเลข 1)**, **โบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์รายหมายเลข 4)** ยังคงอยู่ในสภาพเดิม ไม่พบหลักฐานการเปลี่ยนแปลง

โบราณสถานหมายเลข 11 (กำแพงวัดเดิม) เมื่อมีการเปลี่ยนทิศของวัด จึงมีการเปลี่ยนตำแหน่งของเจดีย์ประธานของวัด (ดู โบราณสถานหมายเลข 12) โดยสร้างฐานรากของเจดีย์ตัดแนวกำแพงทางด้านทิศใต้ของวัด นอกจากนี้ยังได้มีการรื้อแนวกำแพงและถมปรับพื้นปิดแนวกำแพงวัดทั้งหมด

โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) เมื่อมีการเปลี่ยนทิศของวัด จึงมีการสร้างเจดีย์ประธานขึ้นใหม่ โดยสร้างห่างจากโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) ซึ่งเป็นเจดีย์ประธานเดิมไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 5 เมตร เป็นเจดีย์ก่ออิฐสอดิน ท่องระฆังบนชุกฐานเชิงสี่เหลี่ยม 3 ชั้น ชั้นล่างสุดมีขนาดกว้างด้านละ 9.8 เมตร ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ 1 ชุด ฐานบัว 8 เหลี่ยม 1 ชุด และฐานบัวกลมอีก 1 ชุด รองรับมาลัยลูกแก้ว องค์ระฆังกลม บัลลังก์ย่อมุมไม้สิบสอง ก้านฉัตร ปล้องโชน และปลียอดตามลำดับ (ดูแผนผังที่ 5)

โบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) ไปทางทิศเหนือประมาณ 6 เมตร เป็นอาคารก่ออิฐสอดิน หันหน้าไปทางทิศเหนือ ช้อนทับอยู่บนโบราณสถานหมายเลข 2 (วิหารหลังเดิม) มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 10 เมตร ยาว 24.5 เมตร ด้านหลังทำแท่นฐานบัวเป็นมุขกว้าง 4.6 เมตร ยื่นออกไปทางทิศใต้ประมาณ 3.5 เมตร มีเสาที่มุมทั้งสองข้างของมุขเพื่อรองรับหลังคามุข ด้านข้างของมุขทั้งสองข้างมีบันไดทางขึ้นเข้าไปภายในวิหาร ส่วนทางด้านหน้าวิหารพบร่องรอยของทางเข้า 2 ทาง ตรงกับทางเข้าด้านหลัง สันนิษฐานว่าน่าจะมีทางเข้าตรงกลางอีก 1 ช่อง (ดูแผนผังที่ 5)

ผนังวิหารเป็นผนังเรียบหนา 30 ซม. มีเสาติดผนังสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ 70 ซม. ห่างกันด้านละ 2.7 เมตร มีจำนวนทั้งหมด 8 คู่ มีแนวตรงกับเสาอิฐกลมภายในวิหาร เสาอิฐกลมนี้มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 70 ซม. จำนวน 6 คู่ ฐานเสาเป็นตอม่อสี่เหลี่ยมขนาดกว้างด้านละ 1.5 เมตร ตอม่อก่ออยู่บนพื้นอิฐของวัดสมัยที่ 1

ฐานชุกชีมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่ออิฐหุ้มเสากลมคู่ที่ 5 และ 6 กว้าง 5.6 เมตร ยาว 6.2 เมตร ห่างจากผนังสกัดใต้ชองวิหารประมาณ 2.4 เมตร ที่ขอบของฐานชุกชีประดับประติมากรรมปูนปั้นแบบนูนสูงรูปเทวดา ในลักษณะเดินประทักษิณรอบฐานชุกชี ติดกับด้านหลังฐานชุกชี มีแท่นบัวสี่เหลี่ยมขนาด 71 X 85 ซม. สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นแท่นสำหรับปักฉัตรด้านหลังพระประธาน

พื้นวิหารเป็นพื้นปูอิฐสลับกับแผ่นหินชนวนขนาด 48 X 48 X 4 ซม. และไม่มีระบบในการปูแผ่นหิน ติดกับผนังด้านตะวันออกในช่วงเสากลมภายในวิหารคูที่ 1 ถึงคูที่ 4 ทำเป็นอาสนสงฆ์ กว้างจากผนังออกมา 155 ซม. สูงประมาณ 30 ซม.

ด้านข้างของวิหารห่างจากผนังวิหารด้านนอกออกไปประมาณ 1 เมตร มีแนวของเสานางเรียงทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ 45 เซนติเมตร จำนวน 6 คู่ รองรับชายหลังคา ตำแหน่งของเสานางเรียงอยู่ในแนวเดียวกับเสากลมภายในวิหารและเสาดัดผนัง ฐานเสานางเรียงทำเป็นคานยกพื้นขึ้นประมาณ 10 ซม. ขนานไปกับผนังวิหาร

โบราณสถานหมายเลข 14 (ฐานโพธิ์) เป็นฐานก่ออิฐสอดิน มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 19 เมตร ยาว 38.5 เมตร อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) ไปทางด้านเหนือประมาณ 2.8 เมตร ฐานโพธิ์นี้เป็นฐานที่รองรับโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) ก่อเป็นฐานบัว ยกสูงจากพื้นวัดประมาณ 1 เมตร พื้นบนโพธิ์ด้วยอิฐและคาดปูน แต่บริเวณด้านหลังของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) พบว่ามีการปูด้วยอิฐสลับกับแผ่นหินชนวนด้วย

ขอบโพธิ์ทางด้านตะวันตกของวิหารประธานจะก่ออิฐขึ้นกับกึ่งกลางของโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) และโบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 9) ส่วนขอบโพธิ์ด้านตะวันออกของวิหารประธานจะก่อแนวชนกับกึ่งกลางของโบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 13)

โบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์ประธานหมายเลข 2 : เจดีย์ทรงล้านนา) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) ทางทิศตะวันออก 14.3 เมตร ขนาดของฐานเจดีย์กว้างด้านละ 12.8 เมตร เจดีย์องค์นี้เป็นเจดีย์ที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ลักษณะเหมือนกับพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน ซึ่งสามารถกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 ในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง

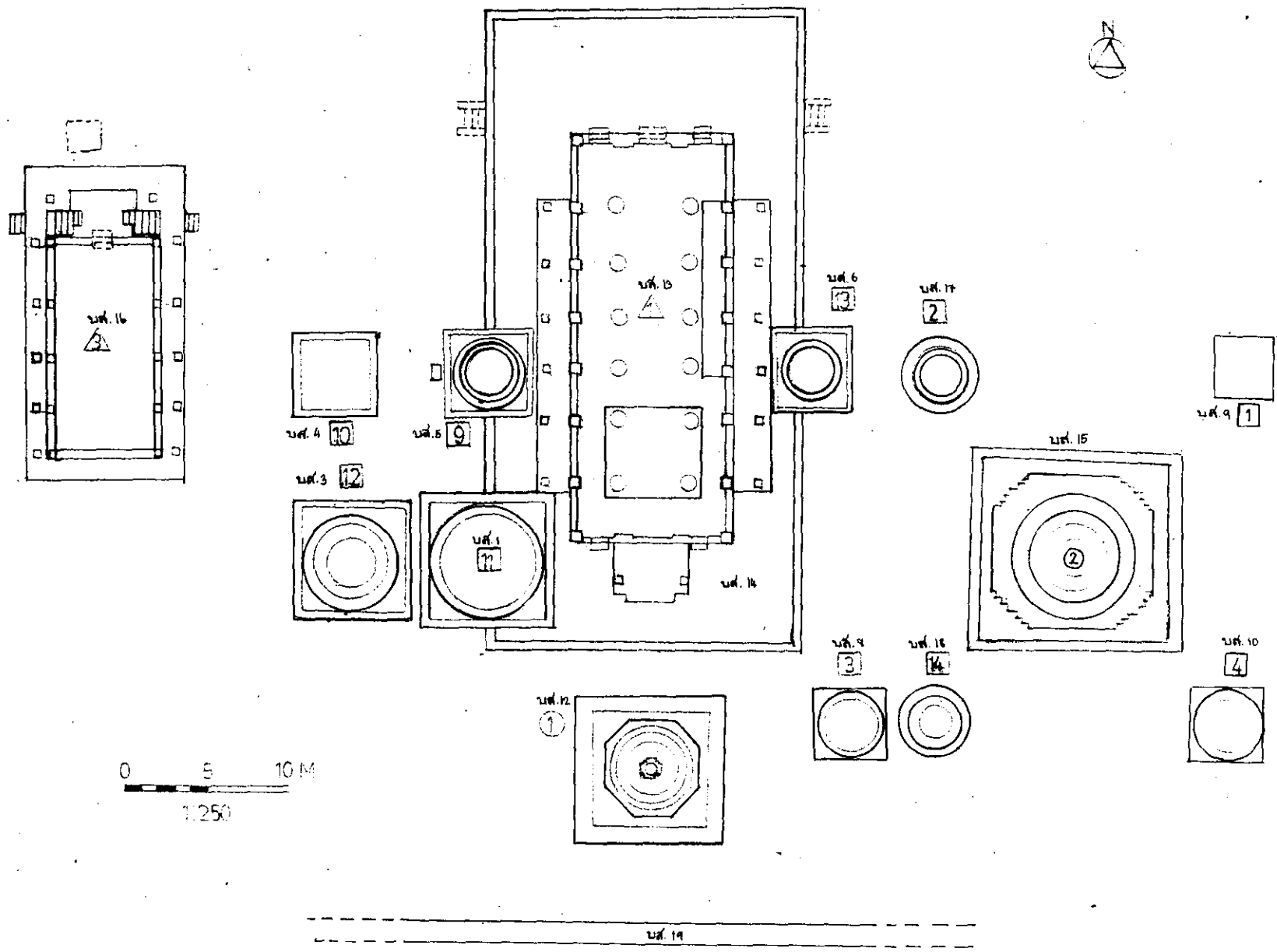
โบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) อยู่ถัดจากโบราณสถานหมายเลข 4 (เจดีย์รายหมายเลข 10) ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 7 เมตร เป็นอาคารก่ออิฐสอดิน มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด กว้าง 6.5 เมตร ยาว 16.5 เมตร หันหน้าไปทางทิศเหนือ ฐานผนังอาคารทำเป็นลายแข่งสิงห์ ตกแต่งผนังด้วยลายกระจัง ผนังอาคารหนา 30 ซม. มีเสาดัดผนังขนาด ซม. จำนวน 5 คู่ ภายในกลางวิหารไม่มีเสารองรับเครื่องหลังคา พื้นวิหารภายในเป็นพื้นคาดปูนปาดินถม ด้านข้างมีเสานางเรียงสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง 30 ซม. รองรับชายหลังคาจำนวน 5 คู่ มีแนวตรงกับเสาดัดผนัง ด้านหน้าอาคารมีมุขกว้างประมาณ 3 เมตร ต่อยื่นออกไป 4 เมตร มีเสาสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง 40 ซม. จำนวน 2 ต้น ตั้งอยู่บนพื้นชานห่างออกไปทางด้านข้างของมุขประมาณ 40 ซม. รองรับหลังคามุขทางด้านข้างมุขมีบันไดขึ้นสู่มุข และมีทางเข้า 1 ช่องทาง ตรงกลางของผนังสกัดเหนือเพื่อเข้าสู่ภายในอาคาร อาคารและเสาดาดั้งอยู่บนพื้นชานที่ยกสูงขึ้นจากพื้นวัดประมาณ 40 ซม. และมีบันไดทางขึ้นชานในแนวที่ตรงกับบันไดทางขึ้นมุขหน้า (ดูแผนผังที่ 6)

โบราณสถานหมายเลข 17 (เจดีย์รายหมายเลข 2) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 13) ไปทางด้านตะวันออกประมาณ 2.8 เมตร เป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมบนฐานเขียงสี่เหลี่ยมขนาดกว้างประมาณ 4.7 เมตร

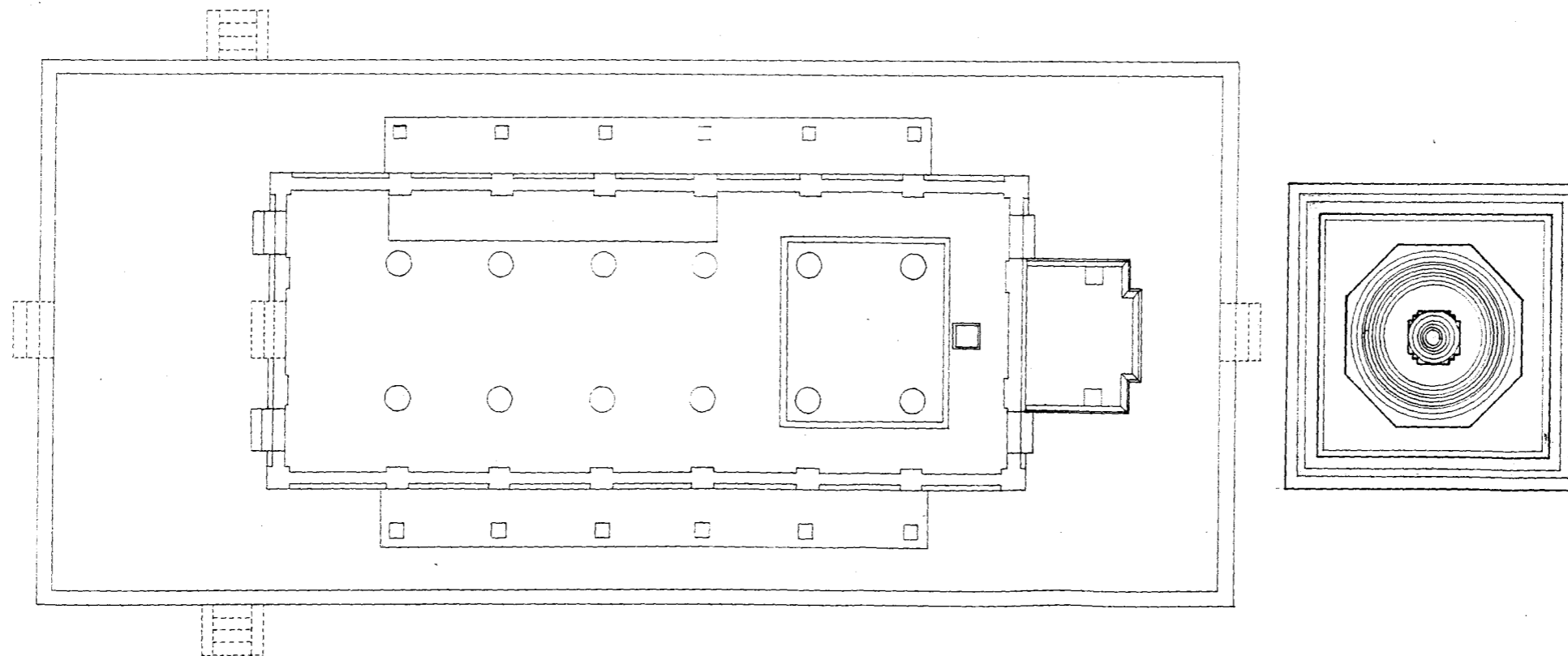
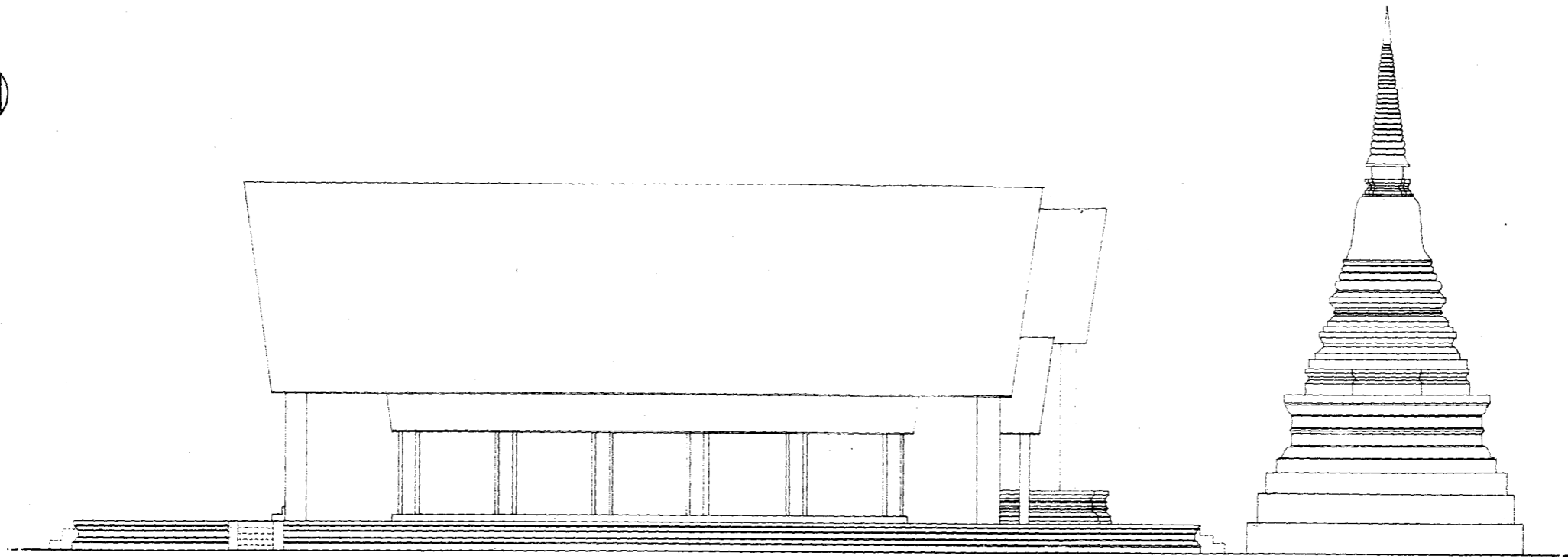
โบราณสถานหมายเลข 18 (เจดีย์รายหมายเลข 14) อยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 8 (เจดีย์รายหมายเลข 3) ไปทางด้านตะวันออกประมาณ 80 ซม. เป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมบนฐานเขียงสี่เหลี่ยมขนาดกว้างประมาณ 4.3 เมตร.

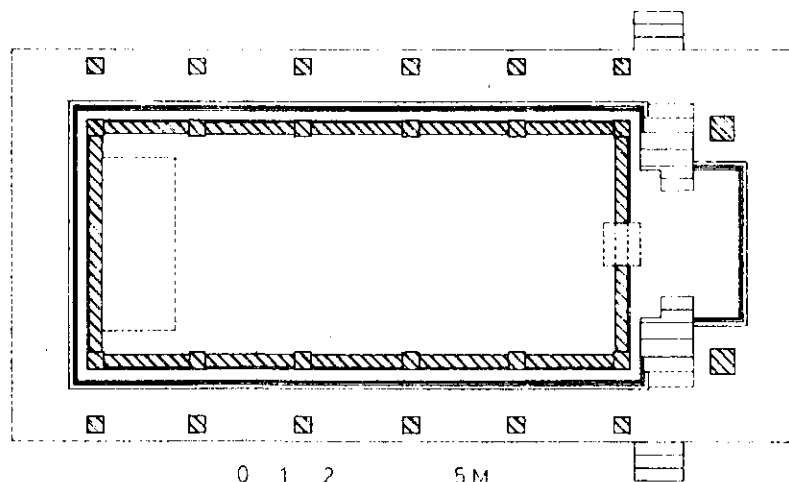
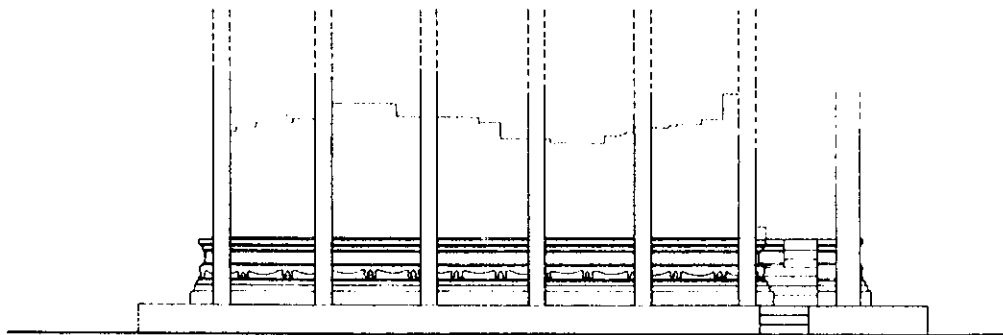
โบราณสถานหมายเลข 19 (กำแพงวัด) หลังจากที่มีการสร้างโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) ตัดแนวโบราณสถานหมายเลข 11 (กำแพงวัดเดิม) ได้มีการรื้อแนวกำแพงวัดเดิมจนเหลือแต่ฐานรากและถมพื้นวัดปิด จึงได้มีการสร้างโบราณสถานหมายเลข 19 เป็นกำแพงวัดใหม่ มีความหนาประมาณ 1.1 เมตร ทำให้พื้นที่ทางด้านใต้ของวัดขยายออกไปอีกประมาณ 4 เมตร กล่าวคือ แนวกำแพงจะอยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) ประมาณ 4 เมตร

แผนผังที่ 4 แผนผังแสดงโบราณสถานวัดแคสมัยที่ 2 (ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

แผนผังที่ 5 แผนผังและรูปด้านสันนิษฐานของโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) และหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 2 ของวัด

0 1 2 5M
1:100

แผนผังที่ 6 แผนผังและรูปด้านสันนิษฐานของโบราณสถานหมายเลข 16
(อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) สมัยที่ 2 ของวัด

สมัยที่ 3 (ดูแผนผังที่ 7) เป็นช่วงที่มีการบูรณะวัดครั้งใหญ่ มีการต่อเติมอาคารและถมปรับพื้นที่ ทำให้อาคารและโบราณสถานต่างๆ มีสภาพที่เปลี่ยนไปดังนี้

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) มีการซ่อมแซมฐานเจดีย์ และมีการถมพื้นที่รอบๆ เพื่อปรับเป็นฐานไพที (ดู โบราณสถานหมายเลข 14 ในสมัยเดียวกัน) ทำให้ฐานเขียงสี่เหลี่ยมถูกปิดไป กลายเป็นเจดีย์ประดับขุม 8 ทิศ บนฐานเขียงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 7 เมตร และคงมีการซ่อมลวดลายปูนปั้นบางส่วนด้วย

โบราณสถานหมายเลข 3 (เจดีย์รายหมายเลข 12), โบราณสถานหมายเลข 4, (เจดีย์รายหมายเลข 10), โบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 9), โบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 13), โบราณสถานหมายเลข 8 (เจดีย์รายหมายเลข 3), โบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์รายหมายเลข 4) มีลักษณะเหมือนเดิม แต่จากการถมปรับพื้นที่บนฐานไพทีให้สูงขึ้นจากพื้นบนฐานไพทีในสมัยที่ 2 ประมาณ 25-30 ซม. จึงเป็นการลดความสูงของชั้นฐานเขียงสี่เหลี่ยมลง เหลือแต่ฐานเขียงกลมตั้งอยู่บนพื้นฐานไพที ส่วน**โบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์รายหมายเลข 1)** มีการสร้างเจดีย์องค์ระฆังกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 เมตร ทับบนฐานบัวสี่เหลี่ยมเดิม และถมดินปิดฐานบัวดังกล่าว

โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) มีการเปลี่ยนแปลงรูปทรงตั้งแต่ส่วนฐานขึ้นมา คือสร้างพอกฐานเขียงและฐานบัวสี่เหลี่ยมเป็นชุดฐานทักษิณขนาดใหญ่ ขนาดกว้างประมาณ 10 X 10 เมตร ด้านบนทำระเบียงอิฐโปร่ง พื้นด้านบนลาดปูน ส่วนองค์เจดีย์ได้มีการพอกเพิ่มเติม คือ พอกซ่อมชุดฐานบัว 8 เหลี่ยมเป็นชุดฐานเขียง 8 เหลี่ยม พอกชุดฐานบัวลูกแก้ว ชุดมาลัยลูกแก้วและองค์ระฆังให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ส่วนบัลลังก์ย่อมุมไม้สิบสอง ก้านฉัตรและปล้องโชนไม่พบร่องรอยการเปลี่ยนแปลง (ดูแผนผังที่ 8)

โบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) (แผนผังที่ 8) ได้ทำการเสริมฐานของผนังอาคารจนมีความหนาประมาณ 1 เมตร และถมดินยกพื้นฐานวิหารหลังนี้สูงจากวิหารในสมัยที่ 2 ประมาณ 70 ซม. โดยทำเป็นลายแข้งสิงห์ประดับที่ฐานผนัง การปั้นปูนตกแต่งลวดลายนมสิงห์เป็นลวดลายดอกไม้ สามารถเปรียบเทียบลวดลายได้ใกล้เคียงกับฐานแข้งสิงห์ที่ฐานด้านหน้าวิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ (สร้าง พ.ศ. 2042 ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2) และคล้ายกับลวดลายที่ประดับฐานแข้งสิงห์เจดีย์พระศรีสุริโยทัย (วัดสวนหลวงสบสวรรค์) ซึ่งสร้างในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ 2091 -2111) ดังนั้นการบูรณะในสมัยนี้น่าจะเกิดขึ้นในช่วงสมัยอยุธยา-ยุคตอนกลางลงมา ภายหลังรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ลงมาไม่นานนัก

ด้านหลังของอาคารได้รื้อแท่นมุขด้านหลังออก จากนั้นทำการต่อผนังด้านข้างออกไปทำให้อาคารมีความยาวออกมาอีก 7 เมตร แล้วถมปรับพื้นขึ้นมาอีกประมาณ 55 ซม. ด้านหน้าอาคารมีเสานางจากแนวผนังด้านสกัดด้านเหนือประมาณ 1.6 เมตร. เพื่อรองรับจั่วหลังคาที่ต่อยื่นออกมาเพื่อคลุมประตูทางเข้าด้านหน้าอาคาร

ภายในวิหารได้ทำการรื้อฐานชุกชีส่วนบนและแท่นบัวด้านหลังฐานชุกชีออก แล้วถมปรับพื้นภายในขึ้นมา 55 ซม. เป็นพื้นอิฐลาดปูนในระดับที่ปิดฐานชุกชีเดิม แล้วสร้างฐานชุกชีใหม่ในตำแหน่งเดิม และได้ก่ออาสนะสงฆ์ในตำแหน่งเดิม แต่มีความกว้างห่างจากผนังเพิ่มขึ้นเป็น 1.75 เมตร

ด้านข้างของวิหาร ยังคงมีเสานางเรียงรองรับชายหลังคาเหมือนเดิม แต่ได้มีการถมพื้นพาไลชั้นอีก

โบราณสถานหมายเลข 14 (ฐานไพที) มีการรื้อและซ่อมฐานไพทีที่แต่เดิมมีลักษณะเป็นฐานบัว กลายเป็นฐานหน้ากระดานธรรมดาก่ออิฐสอดดิน และขยายความยาวออกไปจรชนกับโบราณสถานหมายเลข 19 (กำแพงวัด) ด้านทิศใต้ ทำให้โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) และโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคาร

หมายเลข 1 : วิหารประธาน) ตั้งอยู่บนฐานไฟที่เดียวกัน พื้นบนฐานไฟที่บริเวณด้านข้างของวิหารประธานพบว่าถมดินปรับระดับขึ้นมาประมาณ 30 - 40 ซม. แล้วปูด้วย 8 เหลี่ยม ขนาดกว้างประมาณ 27 ซม. หน้า 6 ซม. และอิฐสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างด้านละ 10 ซม. ปูเป็นลายสมมาตรด้านหน้า ด้านนอกเหนือบริเวณตรงแนวกับบันไดทางขึ้นด้านข้างของฐานไฟที่จะตรงมายังด้านหน้าอาคารพื้นจะปูด้วยอิฐโดยใช้สันตั้งเรียงเป็นลายจักษุและบริเวณด้านหลังของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) มีการปูอิฐยกพื้นขึ้นมาประมาณ 20 ซม. เชื่อมกับฐานของโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) และด้านหน้าเจดีย์มีแท่นอิฐขนาดกว้าง 70 ซม. ยาว 90 ซม. สูงประมาณ 30 ซม. ต่อเชื่อมเข้าไปชนฐานเจดีย์ สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นแท่นบูชา

ทางด้านตะวันตกมีการต่อขยายฐานไฟที่ของชุดเจดีย์รายออกไปอีก มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ 14 เมตร ยาวประมาณ 24 เมตร เป็นฐานไฟที่ของโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11), โบราณสถานหมายเลข 3 (เจดีย์รายหมายเลข 12), โบราณสถานหมายเลข 4 (เจดีย์รายหมายเลข 10) และ โบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 9) และถมปรับพื้นที่ภายในสูงขึ้นมาอีกประมาณ 60 ซม. แต่ก็มีระดับที่ต่ำกว่าพื้นไฟที่ด้านข้างของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) ประมาณ 20 ซม.

ส่วนทางด้านตะวันออกต่อขยายฐานไฟที่ออกไปอีกประมาณ 30 เมตร มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นฐานไฟที่ของโบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์ประธานหมายเลข 2 : เจดีย์ทรงล้านนา) และกลุ่มเจดีย์รายคือโบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์รายหมายเลข 1), โบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์รายหมายเลข 4), , โบราณสถานหมายเลข 16 (เจดีย์รายหมายเลข 2), โบราณสถานหมายเลข 17 (เจดีย์รายหมายเลข 14)

โบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์ประธานหมายเลข 2 : เจดีย์ทรงล้านนา) มีการพอกเรือนธาตุสี่เหลี่ยมให้มีขนาดใหญ่ขึ้น โดยเป็นการบูรณะพอกเพิ่มโดยอาศัยเค้าโครงขององค์เดิม

โบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) (ดูแผนผังที่ 9) มีการต่อเติมด้านหลังของอาคารออกไปอีกประมาณ 7 เมตร โดยส่วนที่ต่อเติมมีขนาดกว้างกว่าอาคารเดิมข้างละ 1 เมตร ยังคงมีเสานางเรียงรองรับชายหลังคาโดยรอบอาคาร แนวสานของเสานางเรียงก่ออิฐยกขอบสูง ๖ พื้นอิฐลาดบนเป็นชานกว้างประมาณ 1.5 เมตร ก่ออิฐสูงจากระดับพื้นชานเดิมขึ้นมาประมาณ 45 ซม. หุ้มโคนเสานางเรียงเดิม พื้นภายในอาคารเป็นพื้นปูอิฐลาดบน โดยสูงจากพื้นเดิมประมาณ 40 ซม.

อาคารส่วนที่ต่อเติมทางด้านหลังส่วนนี้เป็นส่วนของห้องประดิษฐานพระพุทธรูป ฐานชุกชีอยู่ติดผนังด้านหลัง น่าจะมีความกว้างประมาณ 2 เมตร และยาวประมาณ 4 เมตร ไม่ทราบความสูง ที่มุมด้านหน้าฐานชุกชีพบร่องรอยของเสาไม้ 1 คู่ และห่างจากฐานชุกชีมาทางทิศเหนือพบร่องรอยของเสาไม้อีก 1 คู่ในแนวเดียวกัน ห่างจากฐานชุกชีออกมาทางทิศเหนือบริเวณรอยต่อของอาคารเดิมและส่วนที่ต่อเติมมีเสาอิฐรองรับเครื่องไม้หลังคา 2 คู่ ในตำแหน่งที่ตรงกับเสาติดผนังและเสานางเรียง

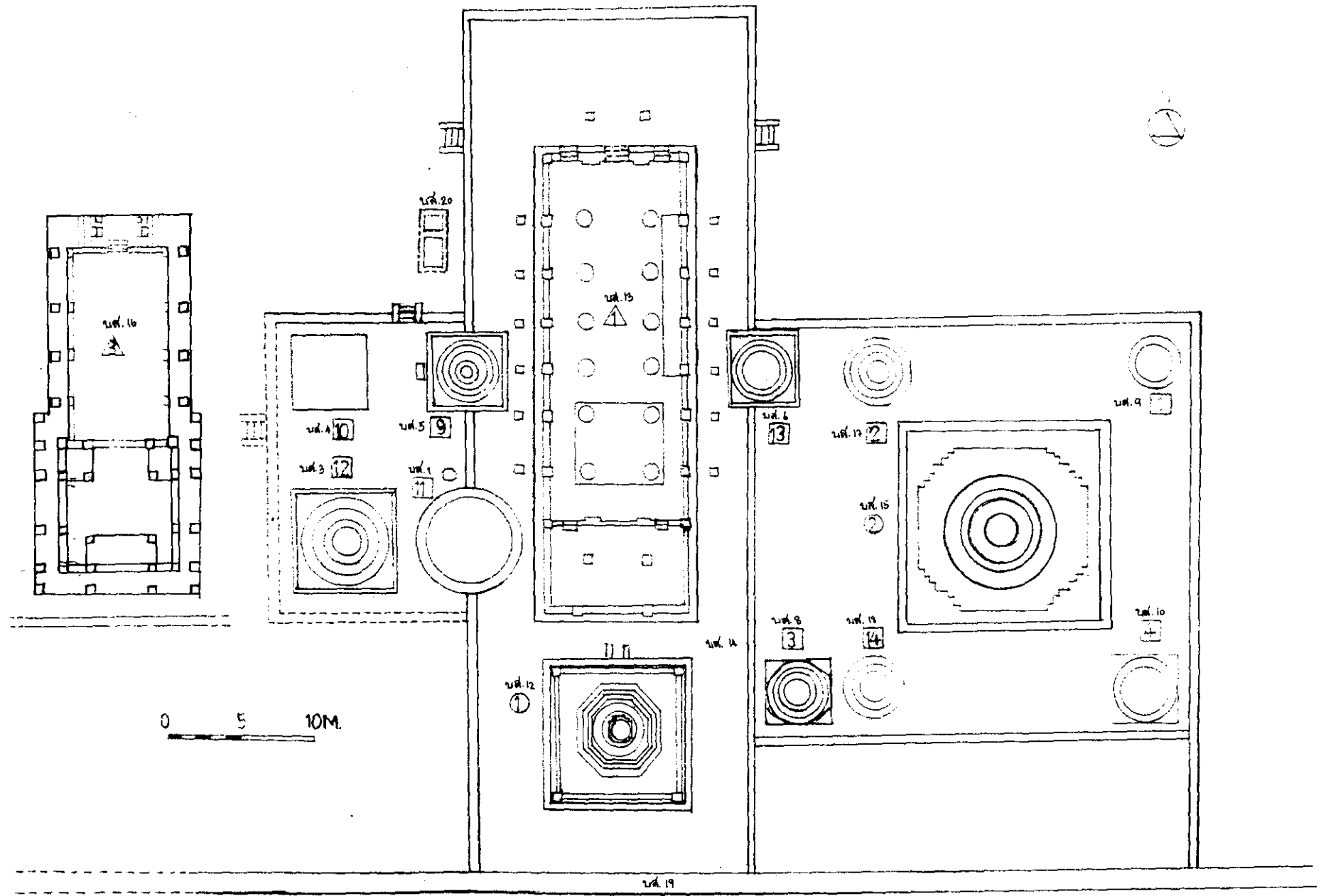
จากลักษณะและตำแหน่งของเสาภายในอาคารส่วนที่ต่อเติม สันนิษฐานได้ว่า อาคารส่วนที่ต่อเติมด้านนี้เป็นอาคารที่มีหลังคาสูงกว่าส่วนอาคารเดิม เพราะมีเสากลางภายในอาคารเป็นเสารับน้ำหนักหลังคา ส่วนอาคารเดิมที่ไม่มีเสากลางอาคาร ได้ใช้ผนังในการรับน้ำหนัก หลังคาจึงควรเป็นหลังคาลดระดับลงมามากกว่า

ด้านหน้าอาคารน่าจะได้ทำการรื้อหลังคามุขออก เนื่องจากเสามุขถูกถมดินและก่ออิฐปิด หลังคามุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วยและประดับชายหลังคาด้วยกระเบื้องเชิงชายลวดลายเทพนม

โบราณสถานหมายเลข 17 (เจดีย์รายหมายเลข 2) และ โบราณสถานหมายเลข 18 (เจดีย์รายหมายเลข 14) มีสภาพลักษณะเหมือนเดิม คือเป็นเจดีย์ทรงกลม ทบส่วนของฐานเชิงกลม

โบราณสถานหมายเลข 19 (กำแพงวัด) ยังคงอยู่ในสภาพเดิม ไม่พบหลักฐานการเปลี่ยนแปลง

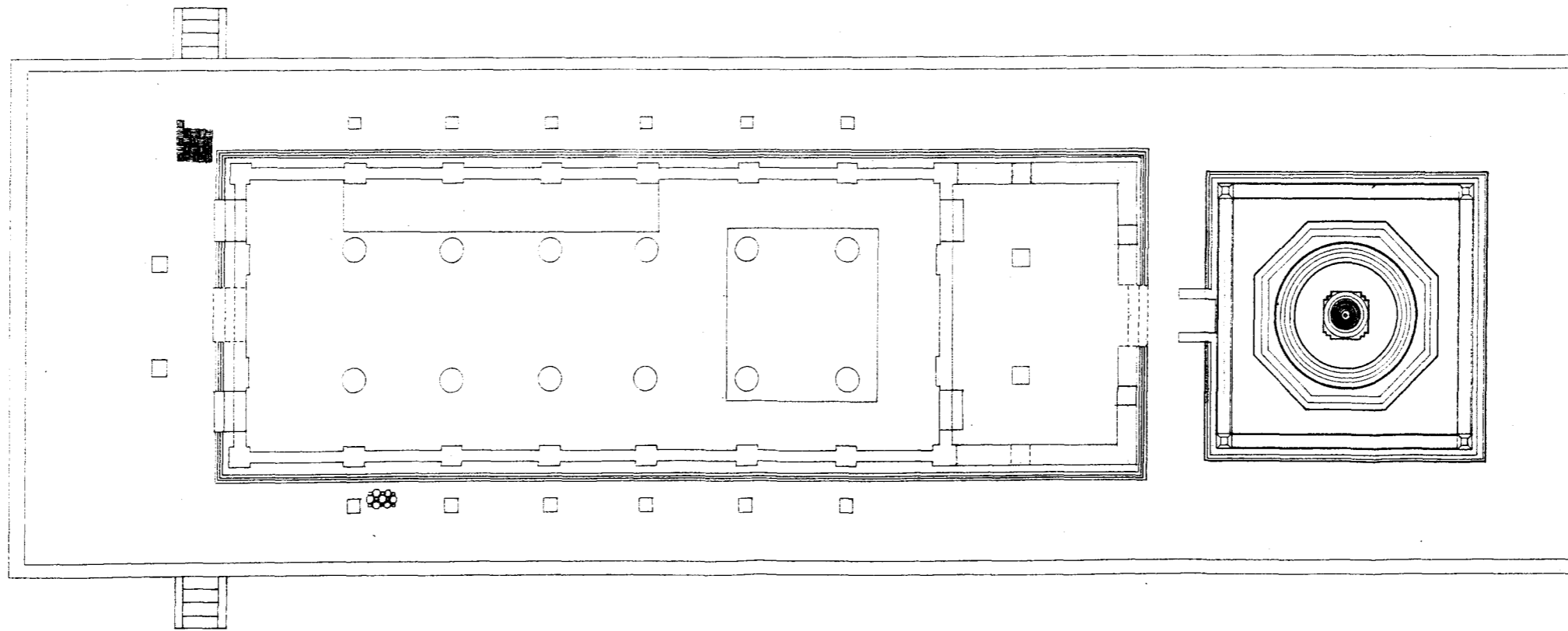
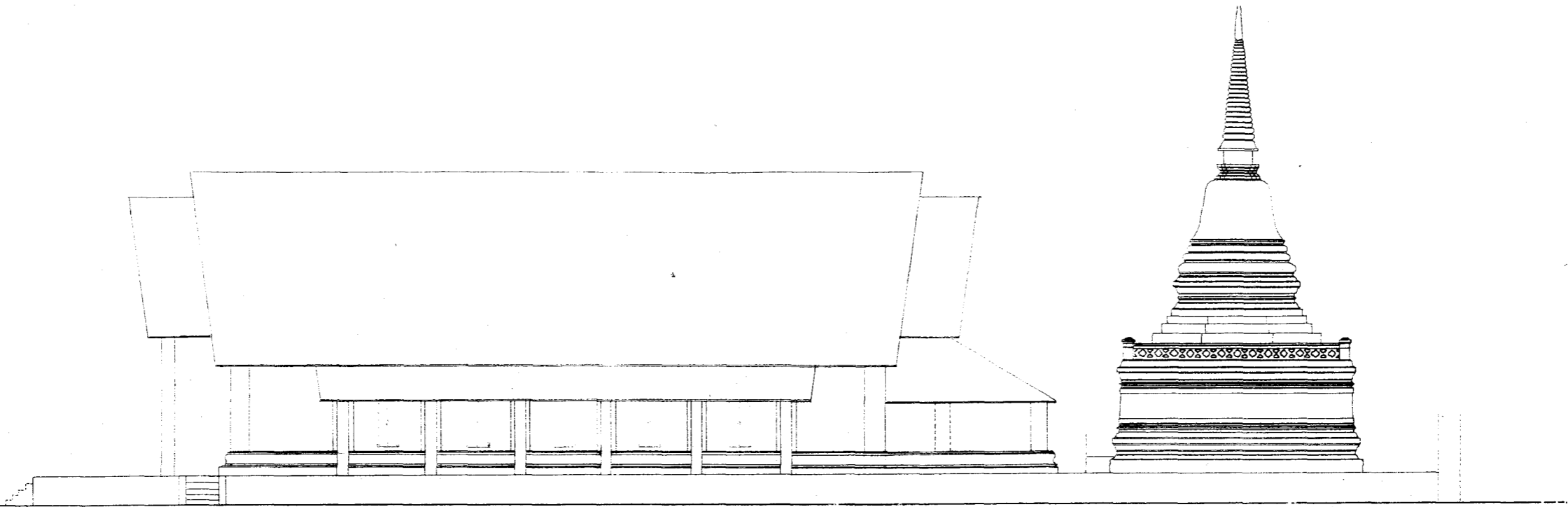
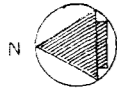
โบราณสถานหมายเลข 20 (แท่นหรือเจดีย์บรรจุกระดูก) อยู่บริเวณด้านทิศเหนือของโบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 9) มีลักษณะเป็นฐานก่ออิฐสอดิน แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาด 4 X 1.8 ซม. ตรงกลางก่ออิฐเป็นช่องสำหรับบรรจุภาชนะบรรจุกระดูก

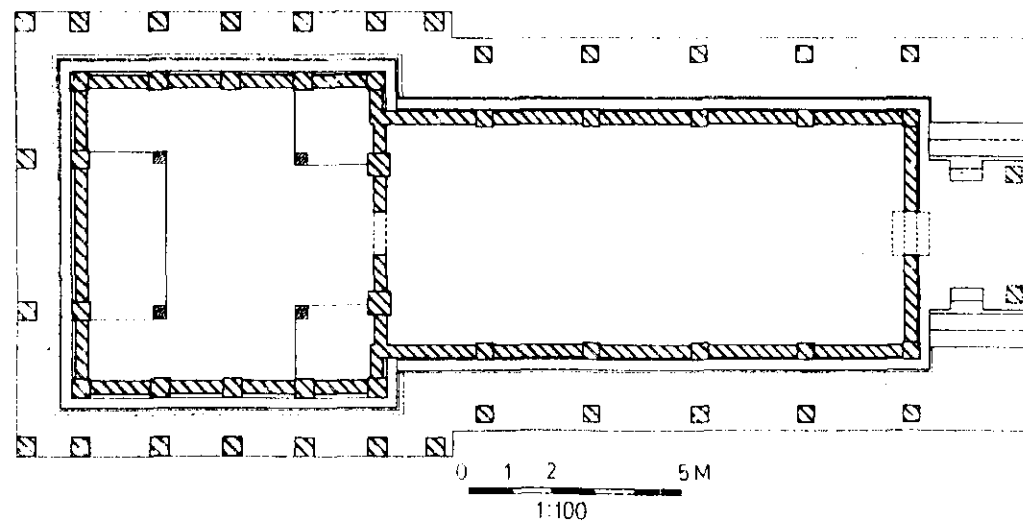
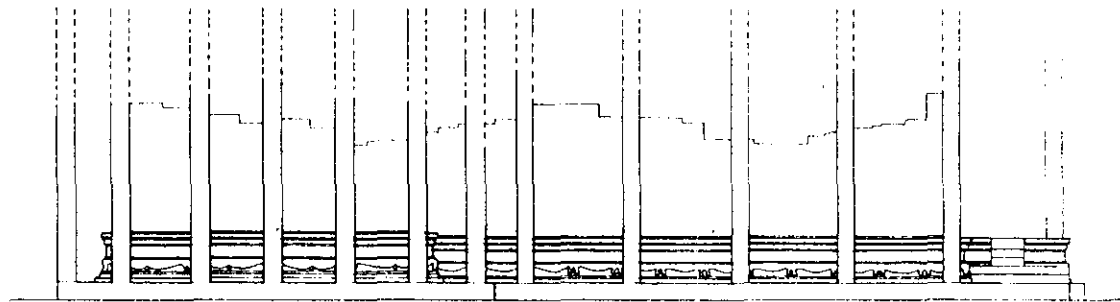

แผนผังที่ 7 แผนผังแสดงโบราณสถานวัดแคสมัยที่ 3 (ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

แผนผังที่ 8 แผนผังและรูปด้านสันนิษฐานของโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1)
และหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 3 ของวัด

แผนผังที่ 9 แผนผังและรูปด้านสันนิษฐานของโบราณสถานหมายเลข 16
(อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) สมัยที่ 3 ของวัด

สมัยที่ 4 (ดูแผนผังที่ 10) เป็นสมัยการบูรณะวัดและใช้งานโบราณสถานเป็นครั้งสุดท้าย โบราณสถานต่างๆ มีสภาพดังนี้

โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11), โบราณสถานหมายเลข 3 (เจดีย์รายหมายเลข 12) เนื่องจากมีการถมพื้นที่รอบๆ เพื่อปรับเป็นฐานไฟที (ดู โบราณสถานหมายเลข 14 ในสมัยเดียวกัน) ทำให้ความสูงของฐานเชิงกลมลดลง

โบราณสถานหมายเลข 4 (เจดีย์รายหมายเลข 10) ได้รื้อส่วนบนของเจดีย์ออกจนเหลือแต่ฐานบัวสี่เหลี่ยมแล้วถมดินปิดฐานบัวสี่เหลี่ยมดังกล่าว แล้วสร้างเจดีย์ทรงปราสาทขนาดเล็ก ขนาดกว้าง 1.5 X 1.5 เมตร ทับอยู่ข้างบน โดยที่ไม่ปรากฏร่องรอยของฐานบัวให้เห็น

โบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 9), โบราณสถานหมายเลข 6 (เจดีย์รายหมายเลข 13) ยังมีสภาพเดิม เพียงแต่มีการปรับพื้นรอบๆ ฐานสูงขึ้นเท่านั้น ทำให้ฐานเชิงกลมมีความสูงลดลง

โบราณสถานหมายเลข 8 (เจดีย์รายหมายเลข 3) มีการถมปรับพื้นไฟทีด้านตะวันออกของวิหารประธานขึ้นมาอีกประมาณ 30 - 40 ซม. จึงถมปิดฐานเชิงสี่เหลี่ยมและเชิง 8 เหลี่ยม เหลือแต่ฐานเชิงกลมที่พื้นระดับพื้นเท่านั้น องค์เจดีย์เป็นทรงระฆังกลมฐานขุดฐานบัวกลม สภาพชำรุดมาก

โบราณสถานหมายเลข 10 (เจดีย์รายหมายเลข 4) มีลักษณะเหมือนเดิม แต่จากการถมปรับพื้นที่โดยรอบให้สูงขึ้นจากพื้นวัดสมัยที่ 2 ประมาณ 30 - 40 ซม. จึงเป็นการลดความสูงของชั้นฐานเชิงสี่เหลี่ยมลง ส่วน **โบราณสถานหมายเลข 9 (เจดีย์รายหมายเลข 1)** มีการสร้างเจดีย์องค์ระฆังกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 เมตร ทับบนฐานบัวสี่เหลี่ยมเดิม และถมดินปิดฐานบัวดังกล่าว

โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) (แผนผังที่ 11) มีการบูรณะผนังเรือนธาตุและระเบียงของฐานทักษิณ โดยพบร่องรอยการซ่อมแซมด้วยการก่ออิฐสอปูน แต่รูปทรงไม่ได้เปลี่ยนแปลง

โบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) (แผนผังที่ 11) ด้านหน้าอาคารมีการต่อเติมมุขขนาดกว้างประมาณ 3.5 เมตร ยาวออกไปประมาณ 5 เมตร สูงประมาณ 80 ซม. มุขเสารองรับหลังคาจั่วที่ต่อยื่นออกมาในสมัยที่ 3 ด้านข้างมุขติดกับผนังสกัดเหนือบันไดขึ้นไปสู่พื้นมุข ฐานผนังอาคารมีร่องรอยการพอกซ่อมลายแข็งสิงห์เป็นแข็งสิงห์แบบเรียบ พื้นภายในอาคารทำการปูอิฐและลาดปูนซ่อมอีก 1 ชั้น โดยปรับระดับพื้นให้สูงขึ้นมาอีกประมาณ 5 ซม. ทำให้อาสนะสูงมีความสูงจากพื้นเพียง 30 ซม. ด้านหลังอาคารในส่วนที่ต่อเติมเป็นห้องกว้างในสมัยที่ 3 ได้ทำการกั้นห้องบริเวณบันไดทางเข้าหลังอาคารด้านตะวันตก เป็นห้องขนาด 4 X 4 เมตร และถมพื้นปิดชั้นบันได ส่วนบันไดทางเข้าด้านหลังอาคารด้านตะวันออกยังคงอยู่ในสภาพเดิม

โบราณสถานหมายเลข 14 (ฐานไฟที) ขยายฐานไฟทีด้านเหนือของไฟทีซีกตะวันตกออกไปทางทิศเหนืออีก 3.6 เมตร เป็นฐานไฟทีในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างออกไปทางทิศเหนือประมาณ 3.6 เมตร และยาวไปทางทิศตะวันออกประมาณ 8 เมตร ขนานไปกับกำแพงฐานไฟทีทางด้านเหนือ เพื่อเป็นฐานไฟทีของโบราณสถานหมายเลข 24 (เจดีย์รายหมายเลข 7) และโบราณสถานหมายเลข 25 (เจดีย์รายหมายเลข 8) พื้นบนฐานไฟทีกลุ่มนี้เป็นพื้นดินอัด แล้วลาดปูนบางๆ ระดับพื้นต่ำกว่าระดับพื้นบนฐานไฟทีของกลุ่มเจดีย์รายประมาณ 20- 30 ซม. ส่วนระดับพื้นบนฐานไฟทีทั้งด้านข้างโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) และบริเวณไฟทีของกลุ่มเจดีย์ราย มีการถมปรับสูงขึ้นอีกประมาณ 30 ซม. จนมีระดับเท่ากันทั้งหมด คือเท่ากับระดับขอบปูนฉาบที่เหลือบริเวณฐานเชิงกลมของโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) ส่วนพื้นอาจเป็นพื้นปูอิฐ หรือพื้นดินอัดแล้วลาดปูน เนื่องจากพื้นถูกขุดรื้อออกจนหมด

โบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์ประธานหมายเลข 2 : เจดีย์ทรงล้านนา) องค์เจดีย์มีลักษณะเหมือนเดิม พื้นรอบฐานเจดีย์มีการปูด้วยอิฐหักเป็นลาน

โบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) ไม่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของอาคาร พบแต่เพียงร่องรอยการซ่อมพื้นภายในวิหารส่วนหน้า โดยการปรับระดับพื้นสูงขึ้นมาอีกประมาณ 40 ซม. โดยการถมดินและตาดปู (แผนผังที่ 12)

โบราณสถานหมายเลข 17 (เจดีย์รายหมายเลข 2) และ โบราณสถานหมายเลข 18 (เจดีย์รายหมายเลข 14) เนื่องจากกรมศิลปากรปรับพื้นบนฐานไฟที่ซีกตะวันออก ทำให้ฐานเขียงสี่เหลี่ยมของเจดีย์ทั้งสองถูกปิดทับ

โบราณสถานหมายเลข 19 (กำแพงวัด) ยังคงอยู่ในสภาพเดิม

โบราณสถานหมายเลข 20 (แท่นหรือเจดีย์บรรจุกระดูก) ถูกรื้อและถมดินทับเมื่อมีการถมระดับพื้นวัดขึ้นมาอีกประมาณ 20 - 30 ซม. จากระดับพื้นวัดในสมัยที่ 3

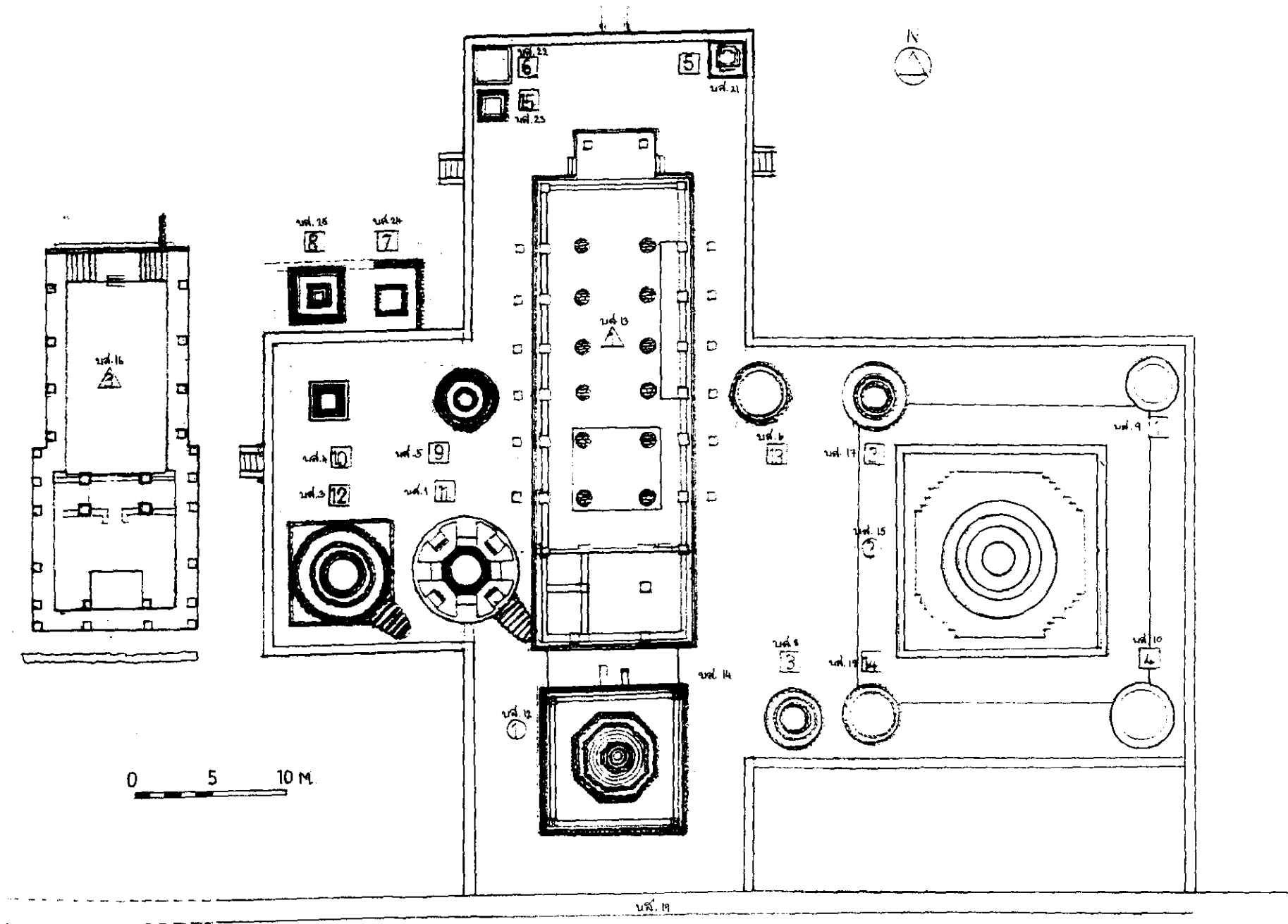
โบราณสถานหมายเลข 21 (เจดีย์รายหมายเลข 5) ตั้งอยู่มุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือบนฐานไฟที่ด้านหน้าของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) เป็นเจดีย์ทรงปราสาท มีฐานแข่งสิงห์ย่อมุมไม้สิบสอง มีสภาพชำรุดมาก องค์เรือนธาตุย่อมุมไม้สิบสอง มีจะนำทั้งสี่ด้าน สันนิษฐานว่าน่าจะมียอายุในราวสมัยอยุธยาตอนปลาย

โบราณสถานหมายเลข 22 (เจดีย์รายหมายเลข 6) ตั้งอยู่มุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือบนฐานไฟที่ด้านหน้าของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหารประธาน) ไม่ปรากฏสภาพที่ชัดเจน เนื่องจากถูกต้นไม้ขึ้นปกคลุม แต่น่าจะมีรูปทรงคล้ายกับโบราณสถานหมายเลข 22 (เจดีย์รายหมายเลข 6)

โบราณสถานหมายเลข 23 (เจดีย์รายหมายเลข 15) ตั้งอยู่บนฐานไฟที่ ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 22 (เจดีย์รายหมายเลข 6) ไปทางทิศใต้ประมาณ 30 ซม. สภาพส่วนบนถูกทำลายลงหมดแล้ว เหลือแต่ส่วนฐานบัวสี่เหลี่ยมขนาดกว้างด้านละประมาณ 2.4 เมตร

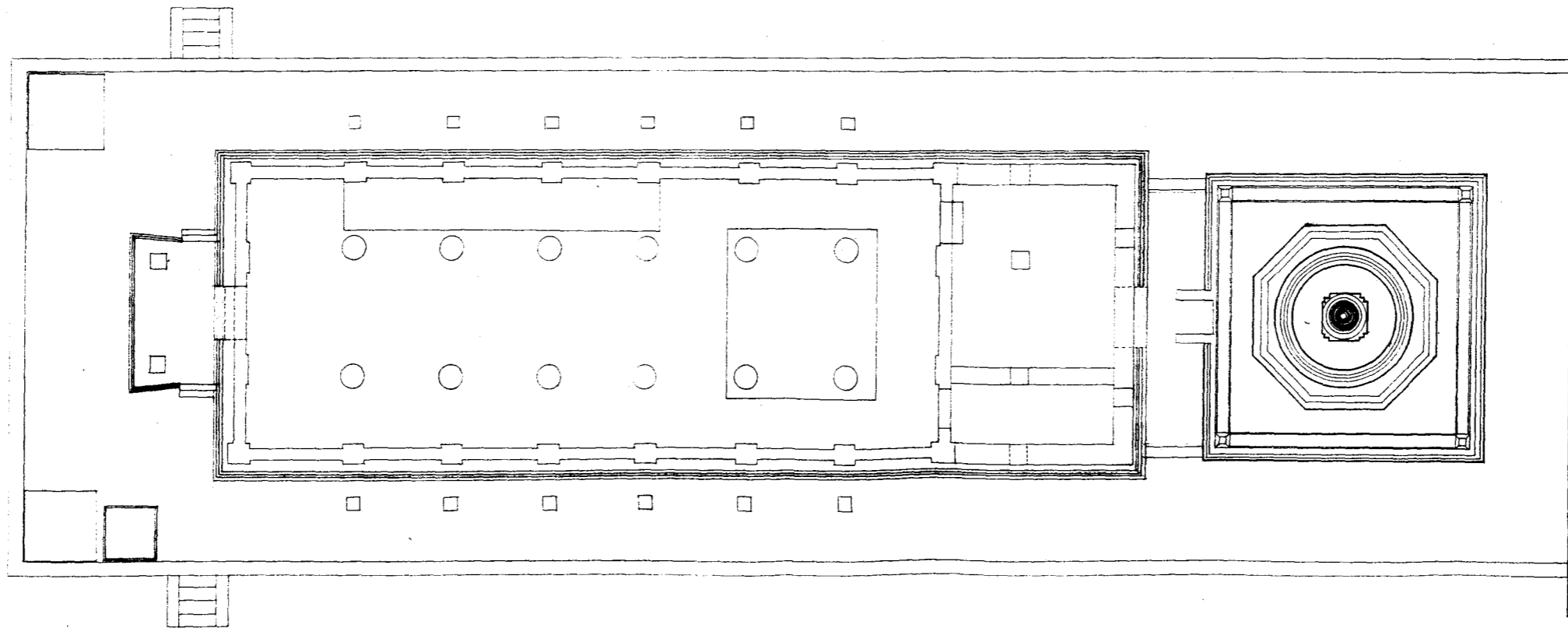
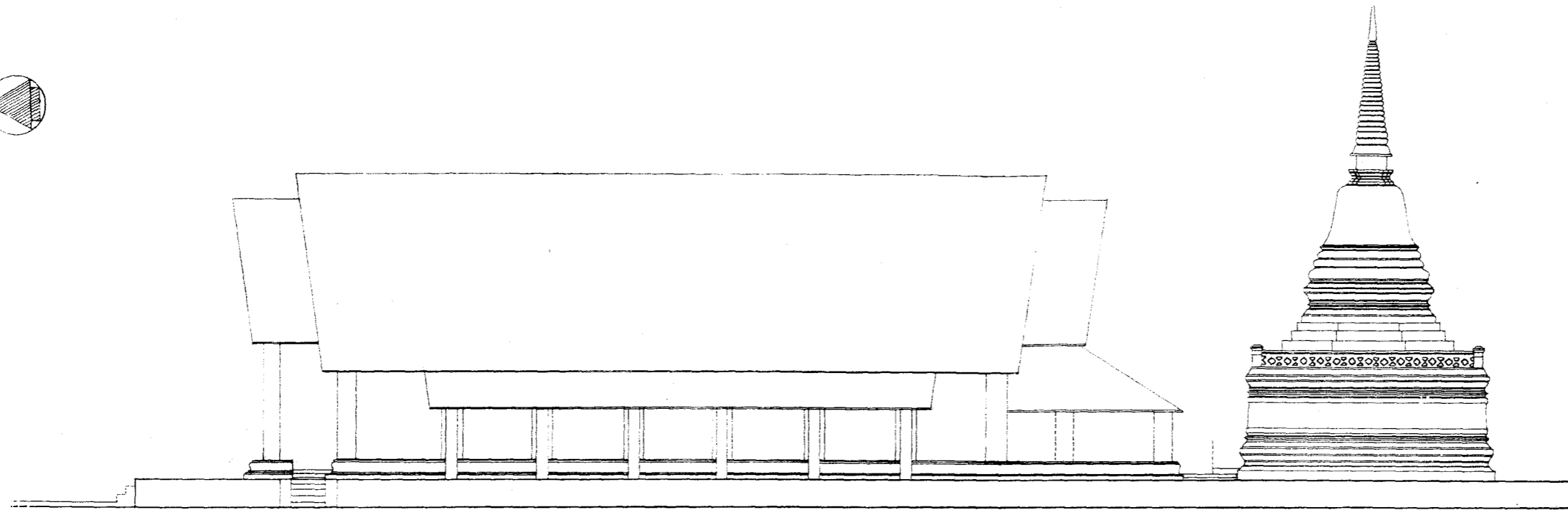
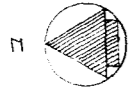
โบราณสถานหมายเลข 24 (เจดีย์รายหมายเลข 7) พบแต่ส่วนฐานเขียงสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 2 เมตร สูงประมาณ 1.38 เมตร ส่วนบนทั้งหมด

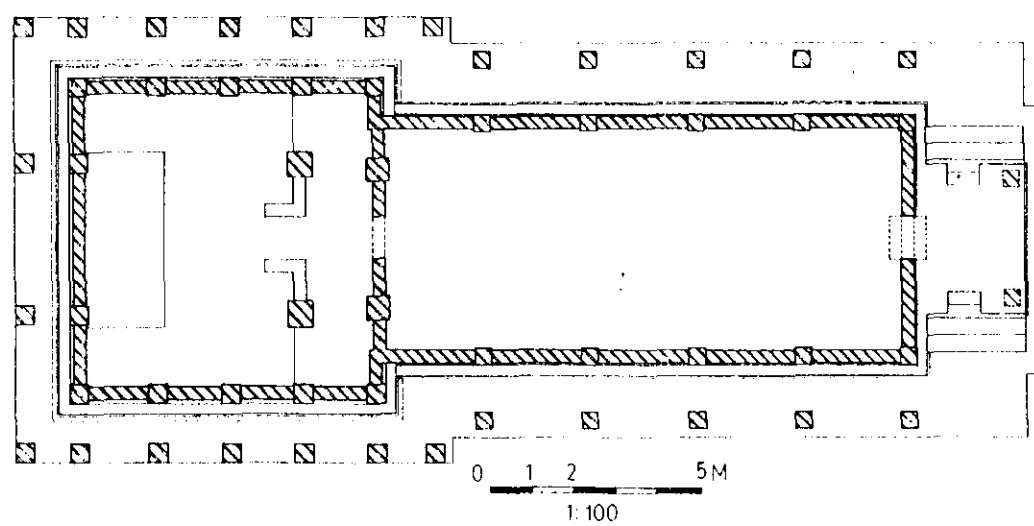
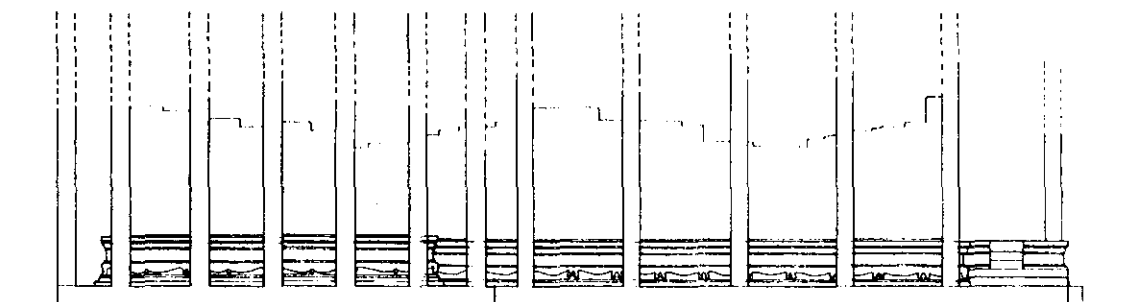
โบราณสถานหมายเลข 25 (เจดีย์รายหมายเลข 8) ตั้งอยู่ถัดจากโบราณสถานหมายเลข 24 (เจดีย์รายหมายเลข 7) ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 2 เมตร. บนฐานไฟที่เดียวกัน เป็นเจดีย์ที่มีแผนผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง ขนาดกว้างด้านละ 3.25 เมตร ฐานเป็นฐานสิงห์ 1 ชั้น รองรับฐานบัวสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองอีก 3 ชั้น ส่วนขององค์ระฆังเพิ่มมุม ปรากฏสภาพเพียงครึ่งองค์ ลักษณะคล้ายเจดีย์เพิ่มมุมที่วัดพญาแมน ซึ่งสร้างในสมัยพระเพทราชา กำหนดอายุได้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย

แผนผังที่ 10 แผนผังแสดงโบราณสถานวัดแคสมัยที่ 4 (ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

แผนผังที่ 11 แผนผังและรูปด้านสันนิษฐานของโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1)
และหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 4 ของวัด

แผนผังที่ 12 แผนผังและรูปด้านสันนิษฐานของโบราณสถานหมายเลข 16
(อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) สมัยที่ 4 ของวัด

สรุปการแบ่งยุคสมัยโบราณสถาน

โบราณสถานที่พบในวัดแคภายในพื้นที่จังหวัดที่ 1 สามารถสรุปถึงการสร้าง การเปลี่ยนแปลงและการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ได้เป็น 4 สมัยคือ (ดูแผนผังที่ 13/1 -4, 14/1 - 3, 15/1-3, 16/1-3)

สมัยที่ 1 สมัยที่วัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีความกว้างประมาณ 34 เมตร ความยาวยังไม่ทราบแน่ชัด มีโบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายหมายเลข 11) เป็นเจดีย์ประธานของวัด มีลักษณะเป็นเจดีย์ชุกุม 8 ทิศ มีวิหาร 1 หลัง (โบราณสถานหมายเลข 2) อยู่ทางด้านตะวันออกของเจดีย์ประธาน รอบเจดีย์ประธานและวิหาร มีเจดีย์ราย ล้อมรอบ พื้นวัดเป็นพื้นลานปูอิฐ

จากลักษณะเจดีย์ทรงกลม ประดับองค์ระฆังด้วยชุกุม 8 ชุกุม เป็นรูปแบบที่นิยมในช่วงอยุธยาตอนต้น อีกทั้ง ลวดลายปูนปั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับลวดลายที่พระปรางค์วัดส้ม (พ.ศ. 1913) จ. พระนครศรีอยุธยา และเจดีย์แปด เหลี่ยมวัดไก่เตี้ย (พ.ศ. 1913 - 1952) จ. สุพรรณบุรี แต่มีลักษณะที่คลี่คลายมาแล้ว จึงกำหนดอายุวัดแคได้อย่าง คร่าวๆ ว่าน่าจะเริ่มสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางของสมัยตอนต้น ลงมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19

สมัยที่ 2 เป็นสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงวัดครั้งสำคัญ โดยเปลี่ยนแนวแกนของวัดให้หันหน้าไปทางทิศเหนือ เพื่อให้สอดคล้องกับเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่ผ่านมาจากทิศเหนือของวัด ได้สร้างโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) เป็นเจดีย์ประธานของวัด ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงกลม บนฐานสี่เหลี่ยม และฐานแปดเหลี่ยม ด้านหน้าเจดีย์ประธาน ได้สร้างวิหารประธาน ขนาด 7 ห้อง ซ้อนทับวิหารหลังเดิม ในแนวแกนทิศใหม่ คือในแนวแกนทิศเหนือ - ใต้

ด้านตะวันออกของวิหารประธาน มีการสร้างโบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์ทรงล้านนา) มีรูปแบบคล้ายกับพระธาตุหริภุญไชย ส่วนทางริมวัดด้านตะวันตกมีการสร้างวิหารขนาด 5 ห้องอีก 1 หลัง

พื้นวัดในสมัยนี้ได้มีการถมขึ้นประมาณ 20 เซนติเมตร ทำให้กำแพงวัดเดิมถูกปิดทับ และได้สร้างแนวกำแพงวัดใหม่ ห่างออกไปทางด้านทิศใต้ไปอีกประมาณ 4 เมตร

สมัยที่ 3 เป็นช่วงที่มีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ รวมทั้งมีการสร้างและปรับปรุงศาสนสถานที่สำคัญ คือ เจดีย์ประธาน มีการก่อฐานทักษิณหุ้มฐานเขียงและฐานบัวสี่เหลี่ยมเดิม องค์เจดีย์บางส่วน คือ เปลี่ยนรูปแบบฐานเจดีย์บนฐานทักษิณมีการพอกทับฐานบัว 8 เหลี่ยม เป็นฐานเขียง 8 เหลี่ยม ส่วนฐานบัวกลมลูกแก้วกลมและมาลัยลูกแก้วพอกเพิ่มหนามากขึ้น รับกับองค์ระฆังที่พอกให้แบนขึ้น ส่วนบัลลังก์ ก้านฉัตร และปล้องใจไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง

ส่วนวิหารประธานมีการต่อผนังอาคารด้านหลังออกไปอีก กลายเป็นอาคารขนาด 9 ห้อง ฐานผนังอาคารมีการพอกเพิ่มเติมและปั้นปูนลายแข่งสิงห์ ซึ่งสามารถเปรียบเทียบลวดลายกับลายแข่งสิงห์ของวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ ที่สร้างในปี พ.ศ. 2042

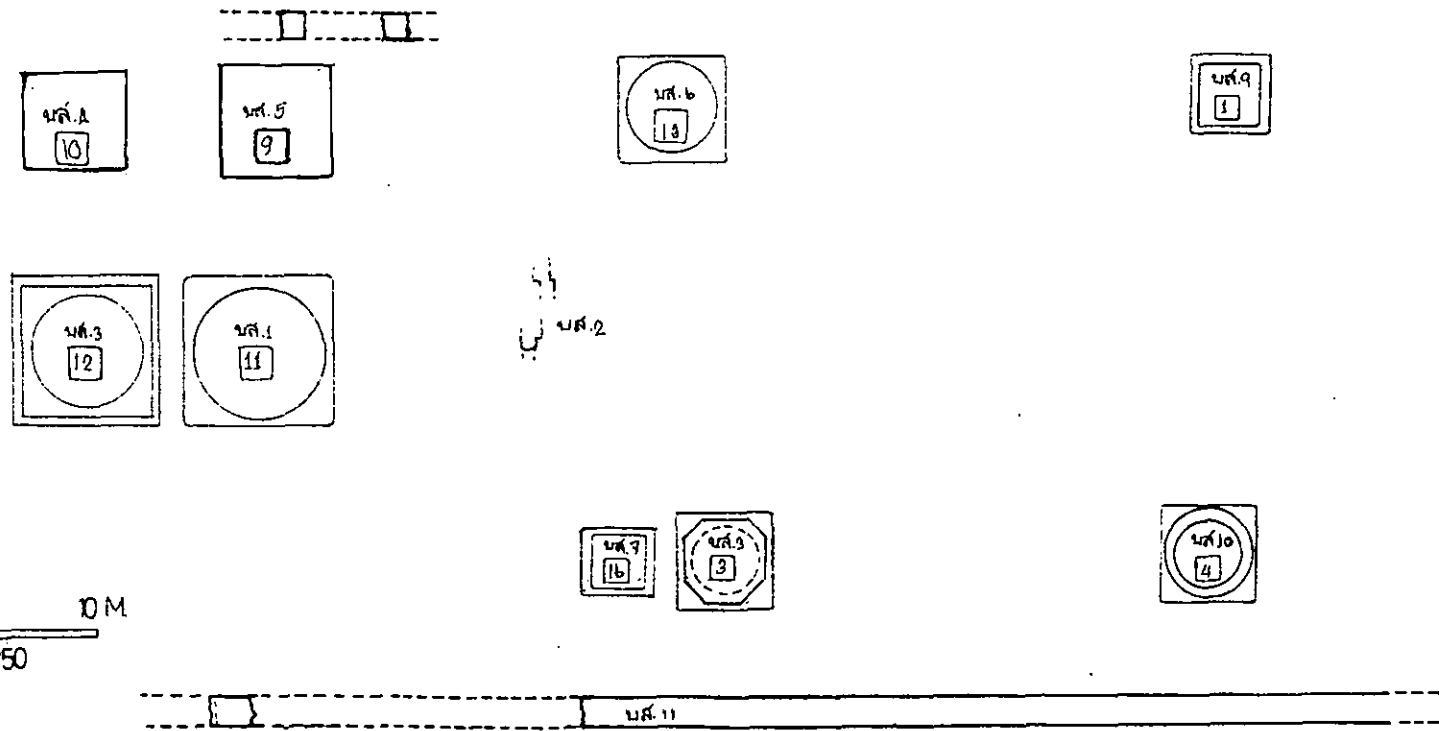
ฐานโพนที่มีการซ่อมกลายเป็นฐานโพนหน้ากระดาน โดยสร้างซ้อนทับอยู่ในแนวของฐานโพนที่เดิม และต่อขยายแนวออกไปทางด้านใต้ชนกับกำแพงวัด ทำให้เจดีย์ประธานและวิหารประธานอยู่บนฐานโพนที่เดียวกัน ทางด้านตะวันออกและตะวันตกของวิหารประธาน ได้ต่อขยายฐานโพนออกไปทั้งสองข้างเพื่อเป็นฐานโพนของกลุ่มเจดีย์ราย และเจดีย์ทรงล้านนา

จากลักษณะของฐานขังสิงห์ของวิหารประธาน เป็นหลักฐานที่บอกได้ว่า วัดแคในสมัยนี้มาจะอยู่ในช่วงปลายของสมัยอยุธยาตอนต้น หลังรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และหลังรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 กำหนดอายุในราวช่วงต้นของสมัยอยุธยาตอนกลาง

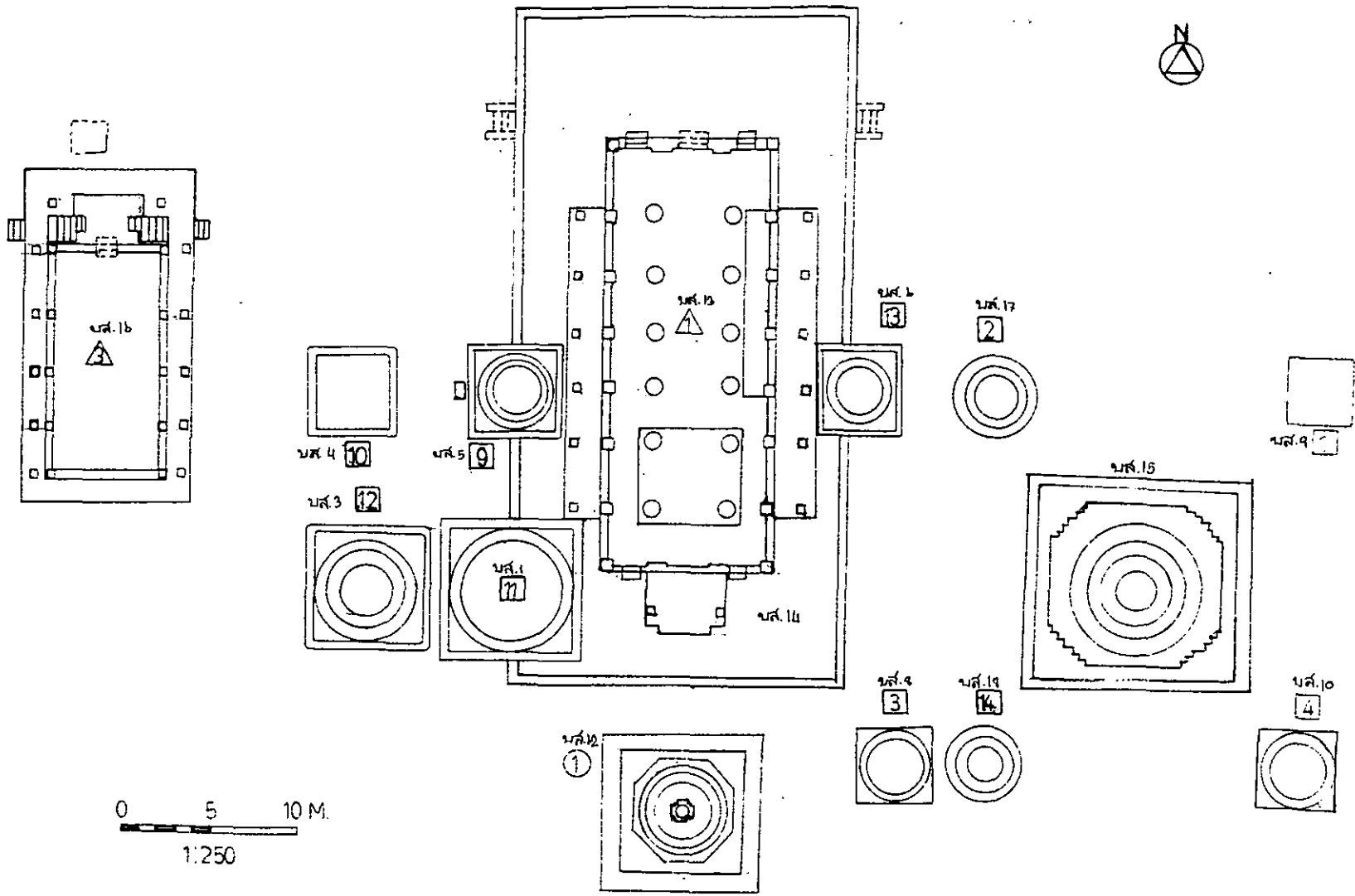
สมัยที่ 4 เป็นสมัยที่มีการบูรณะวัดครั้งสุดท้าย คือมีการถมทรายปรับพื้นที่วัดทั้งหมดขึ้นมาอีกประมาณ 20 ซม. ในแผนผังของโบราณสถานส่วนใหญ่ที่มีในสมัยที่ 3 ยังอยู่ในลักษณะเดิม มีแต่การบูรณะเป็นการต่อเติมรายละเอียดส่วนต่างๆ เท่านั้น เช่น การพอกปูนซ่อมลายขังสิงห์ฐานผนังวิหารประธาน การถมพื้นฐานไพทีให้สูงขึ้น

นอกจากนี้ได้สร้างโบราณสถานหมายเลข 21, 22 (เจดีย์รายหมายเลข 5, 6) เป็นเจดีย์ทรงปราสาท และโบราณสถานหมายเลข 23 (เจดีย์รายหมายเลข 15 : ฐานบัวสี่เหลี่ยม) ที่มุมด้านหน้าของฐานไพทีหน้าวิหารประธาน และยังได้สร้างโบราณสถานหมายเลข 24, 25 (เจดีย์รายหมายเลข 7, 8) เป็นเจดีย์รายโดยต่อฐานไพทีขยายออกไปทางด้านเหนือของฐานไพทีปีกตะวันตก ซึ่งโบราณสถานที่ยังสร้างเพิ่มเติมนี้สามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 23 หรือสมัยอยุธยาตอนปลาย

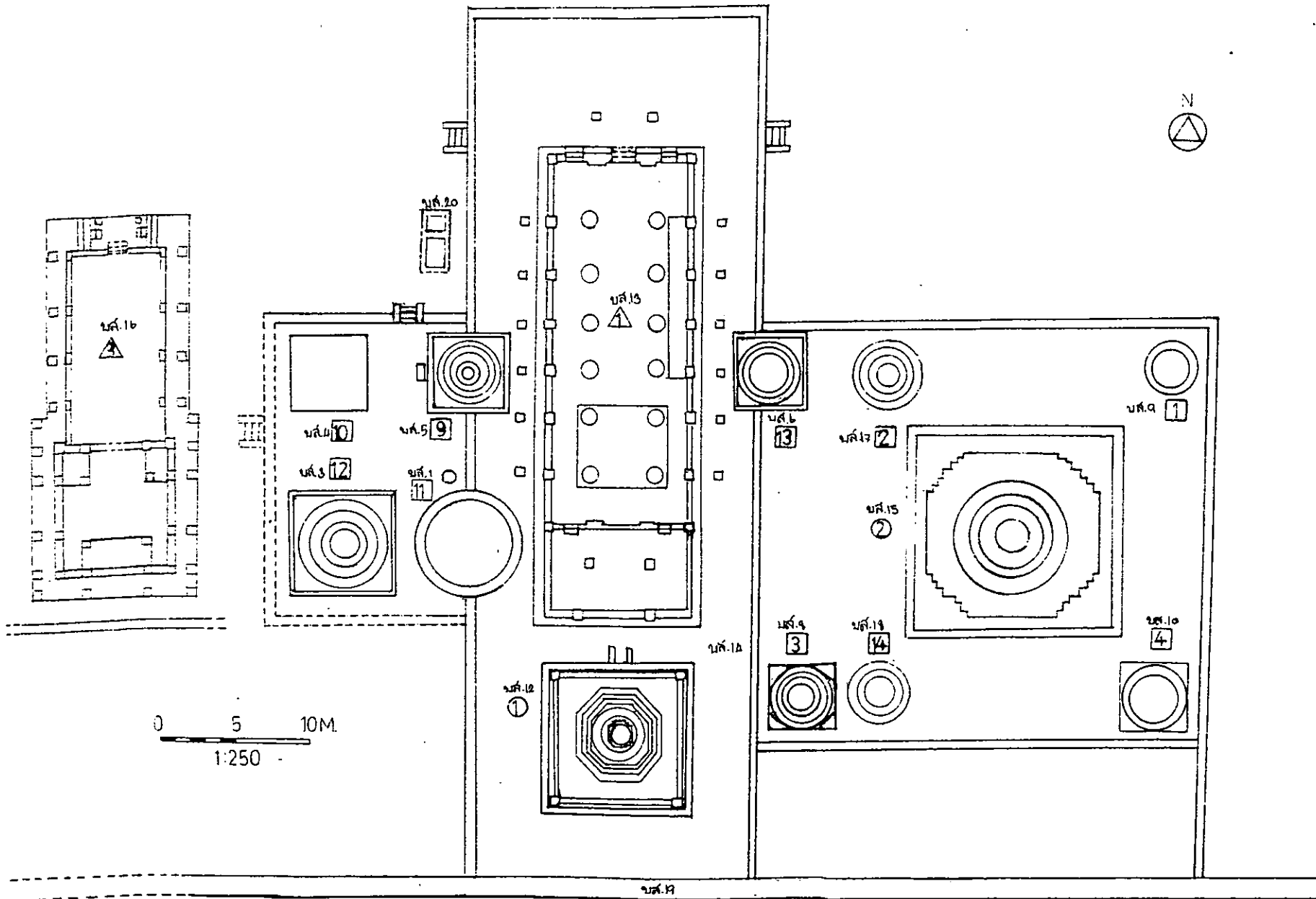

0 5 10 M
1:250

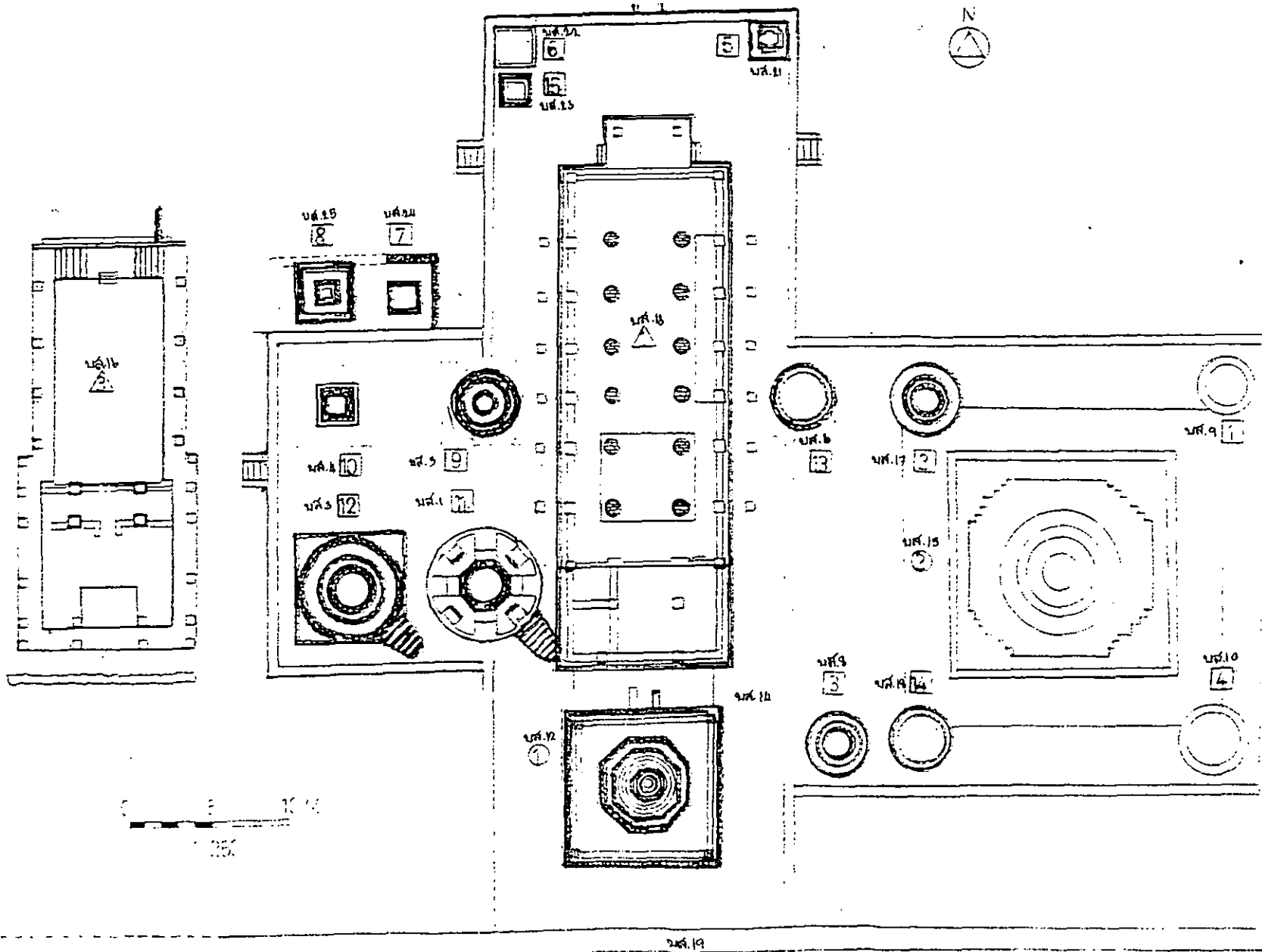
แผนผังที่ 13/1 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงโบราณสถานวัดแค สมัยที่ 1
(ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

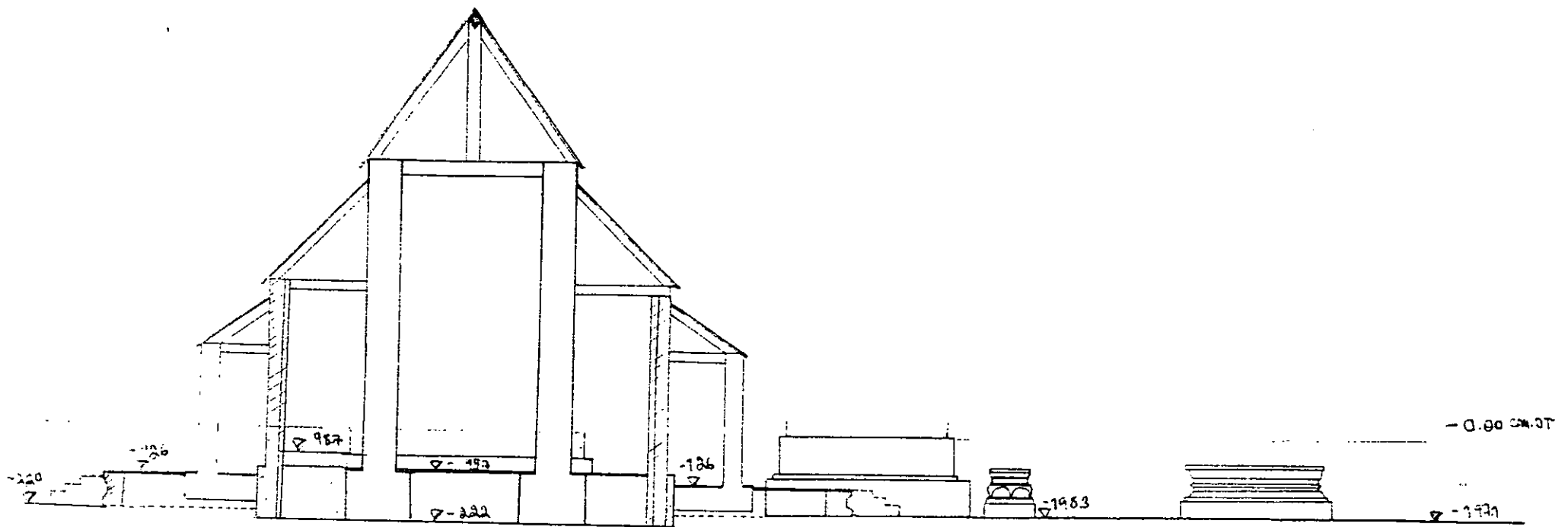
บส. 19
 แผนผังที่ 13/2 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงโบราณสถานวัดแค สมัยที่ 2
 (ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

แผนผังที่ 13/3 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงโบราณสถานวัดแค สมัยที่ 3
(ภายในพื้นที่จังหวัดที่ 1)

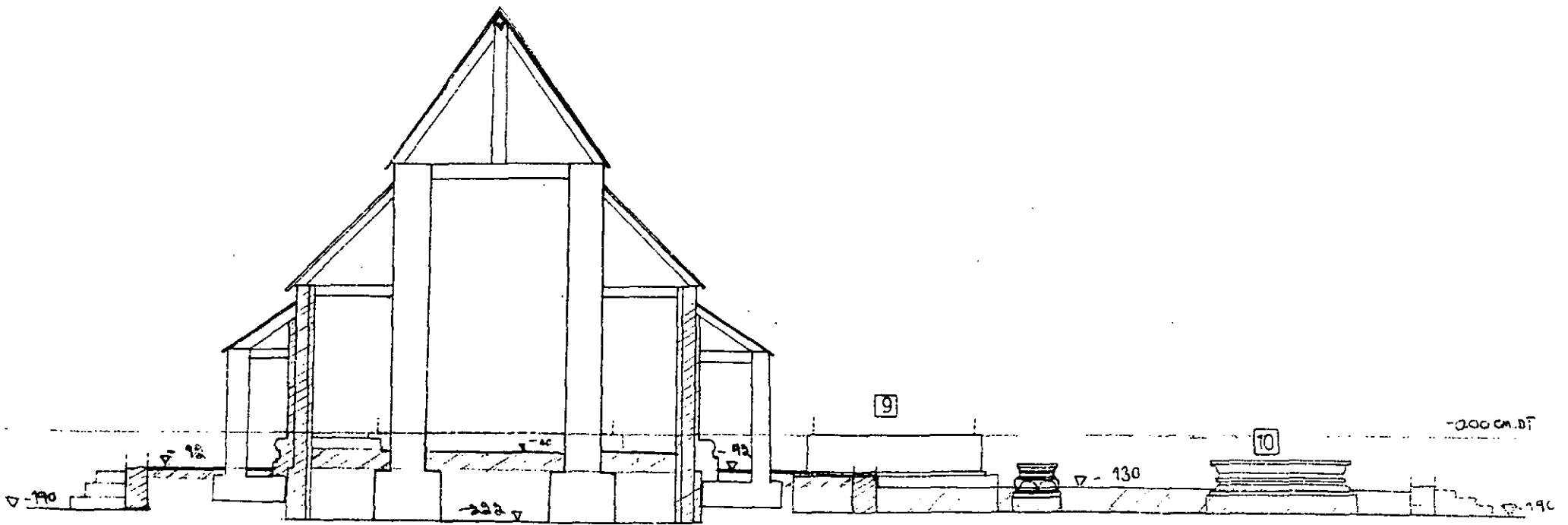

แผนผังที่ 13/4 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงโบราณสถานวัดแค สมัยที่ 4
(ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

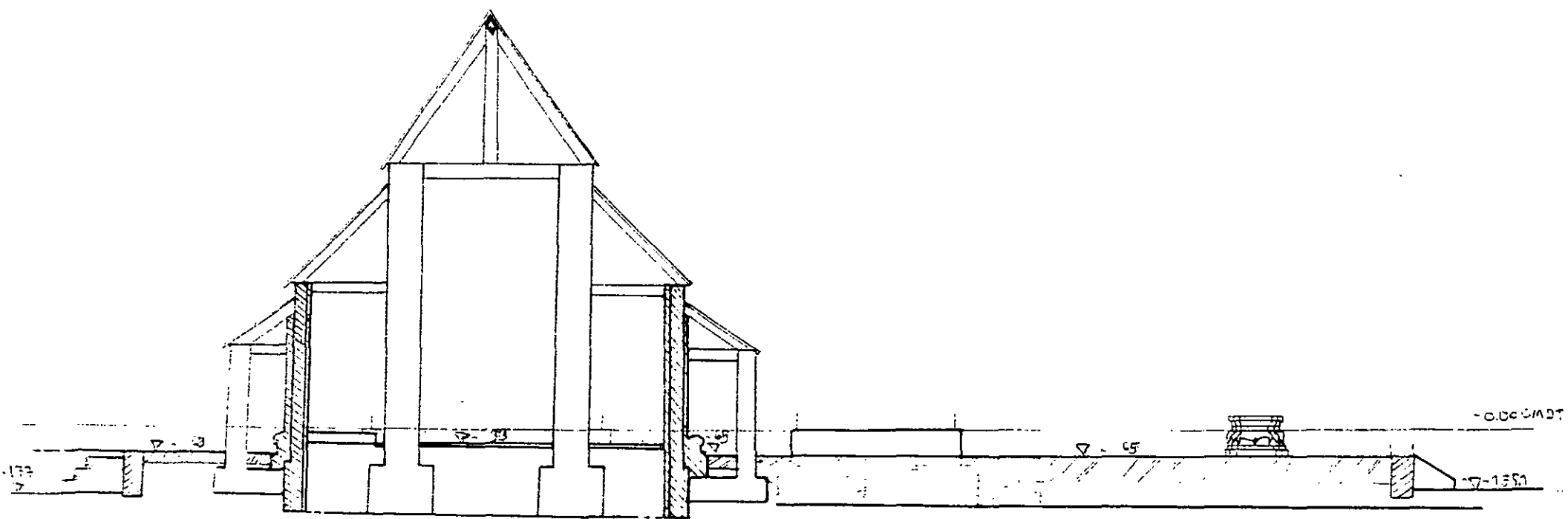
0 1 2 5 M
1:100

แผนผังที่ 14/1 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงระดับพื้นของโบราณสถานวัดแค สมัยที่ 2
(ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

0 1 2 5 M
1:100

แผนผังที่ 14/2 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงระดับพื้นของโบราณสถานวัดแค สมัยที่ 3
(ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

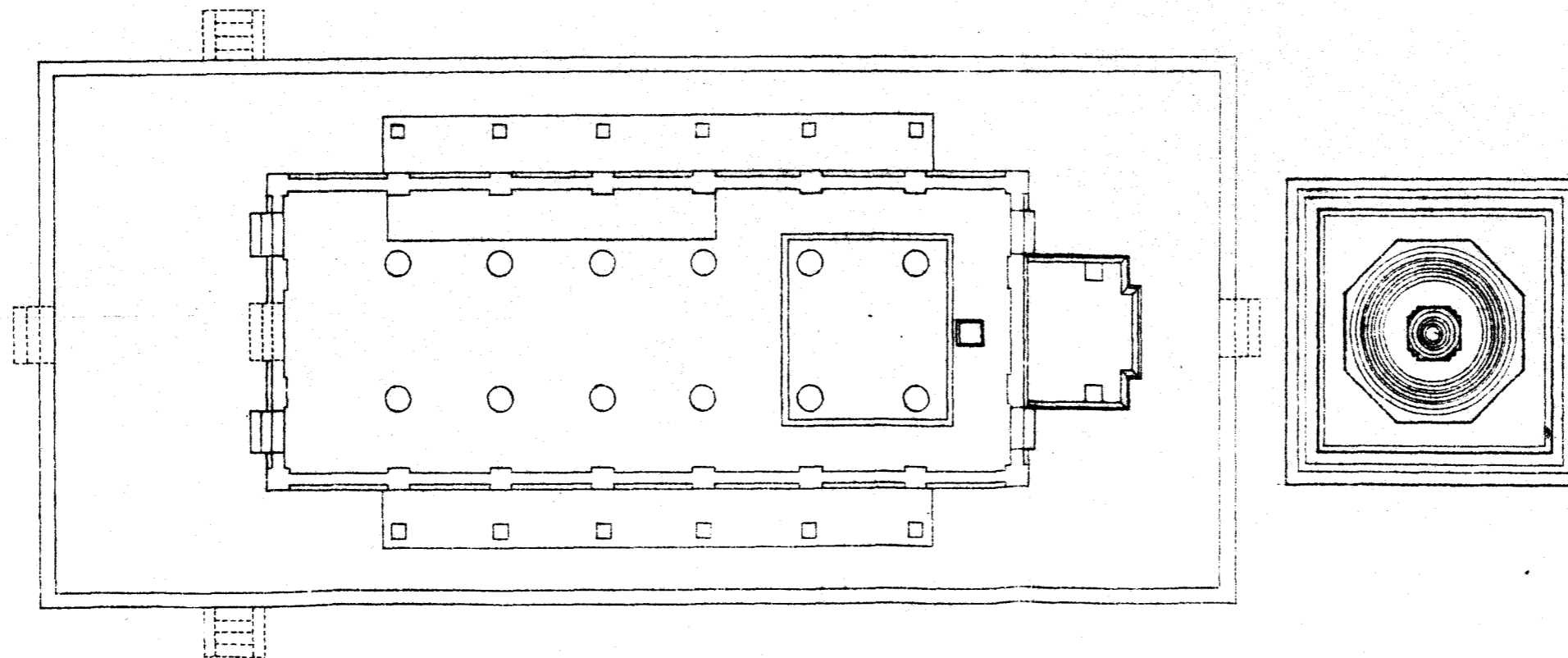
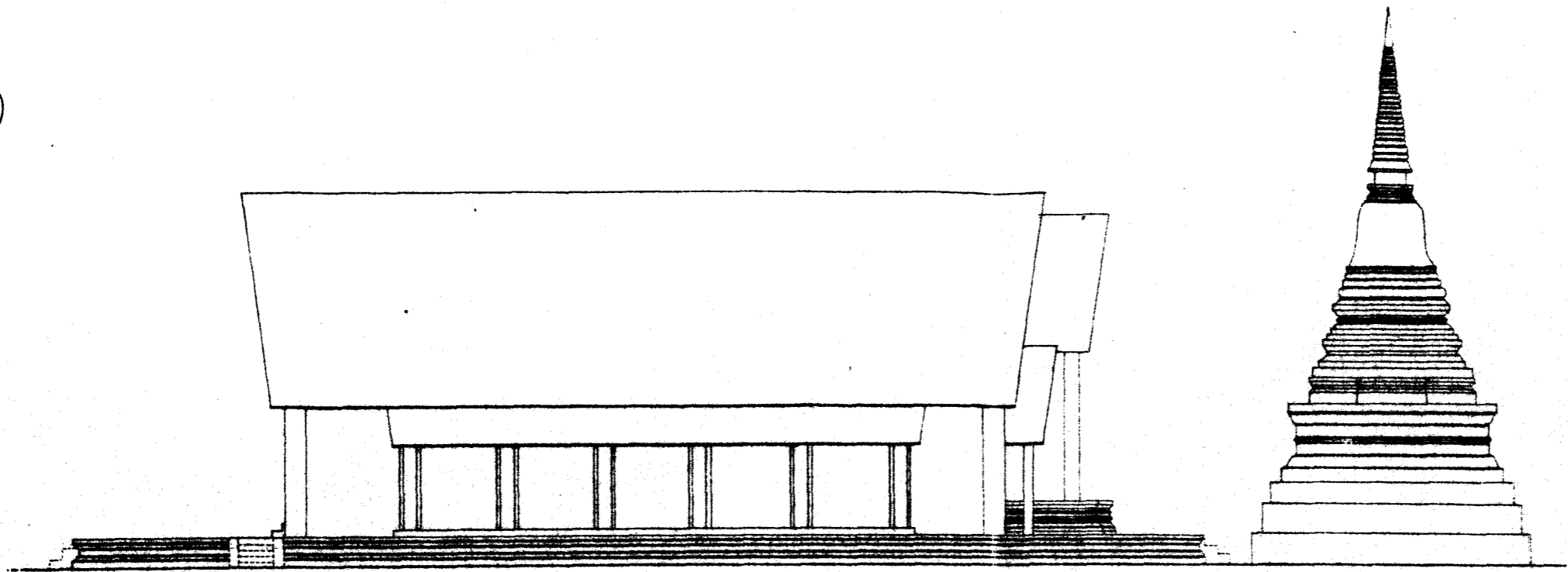
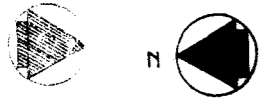

0 1 2 5M
1:100

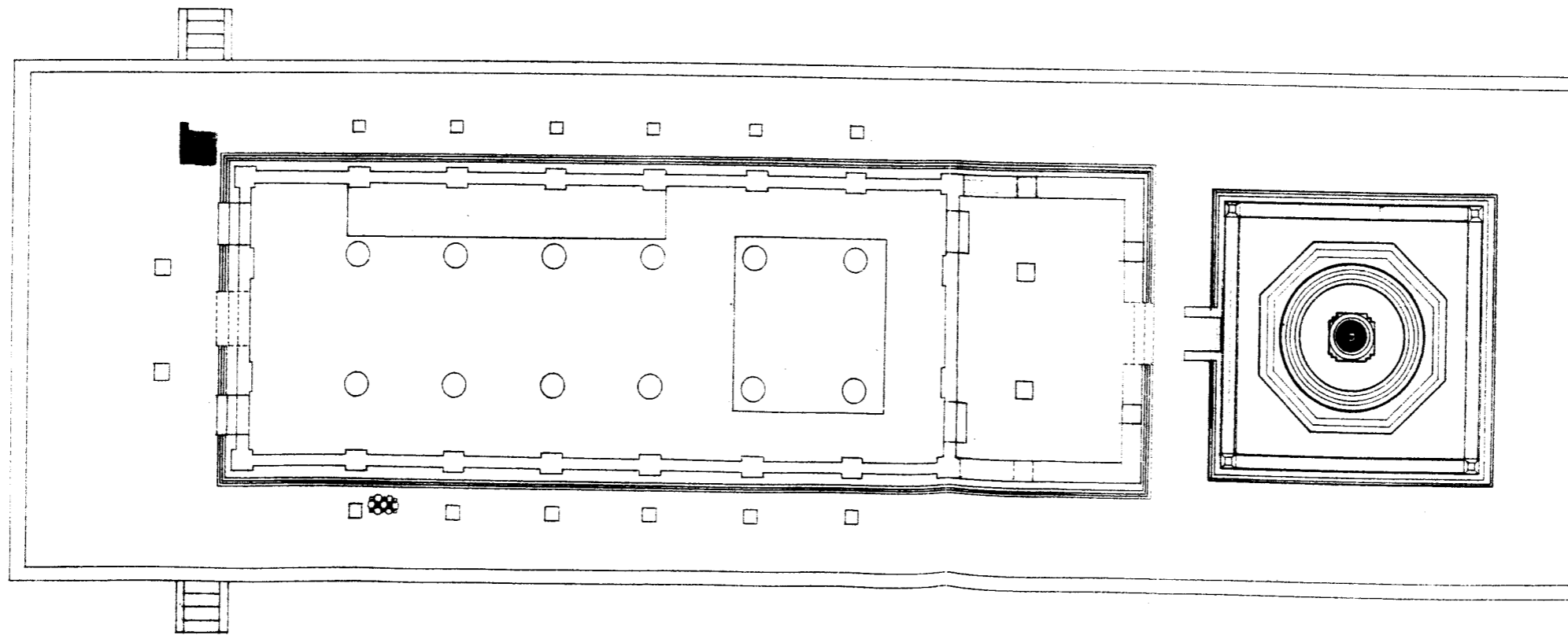
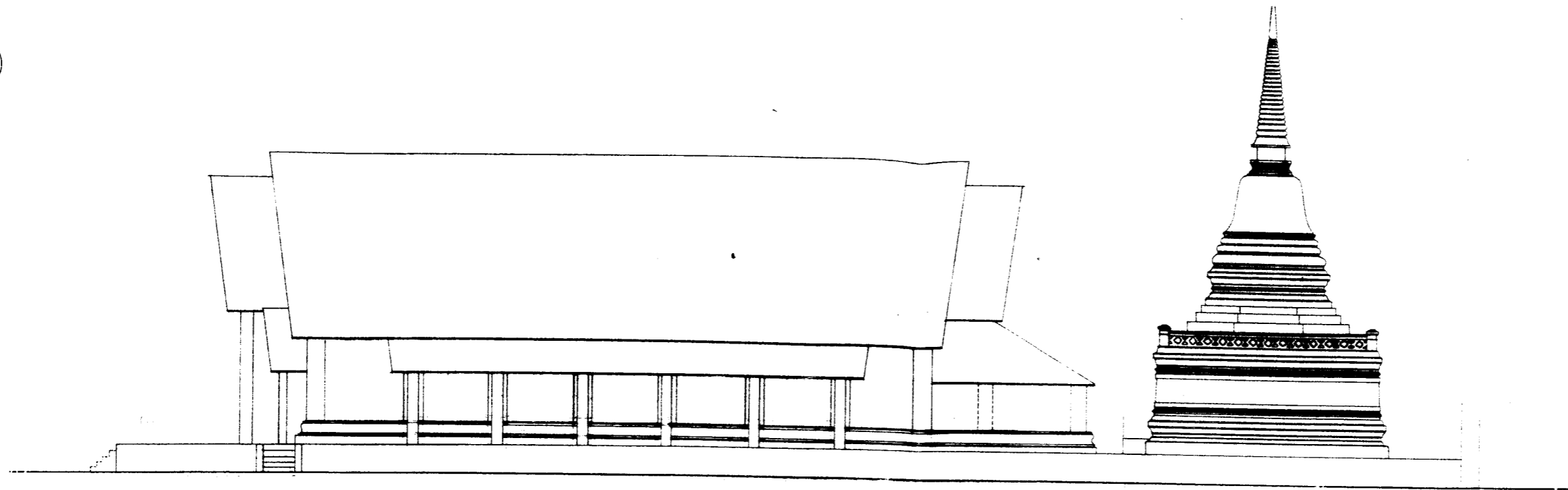
แผนผังที่ 14/3 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงระดับพื้นของโบราณสถานวัดแค สมัยที่ 4
(ภายในพื้นที่งวดที่ 1)

แผนผังที่ 15/1 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงลักษณะโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1)
และหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) ของวัดแคสมัยที่ 2

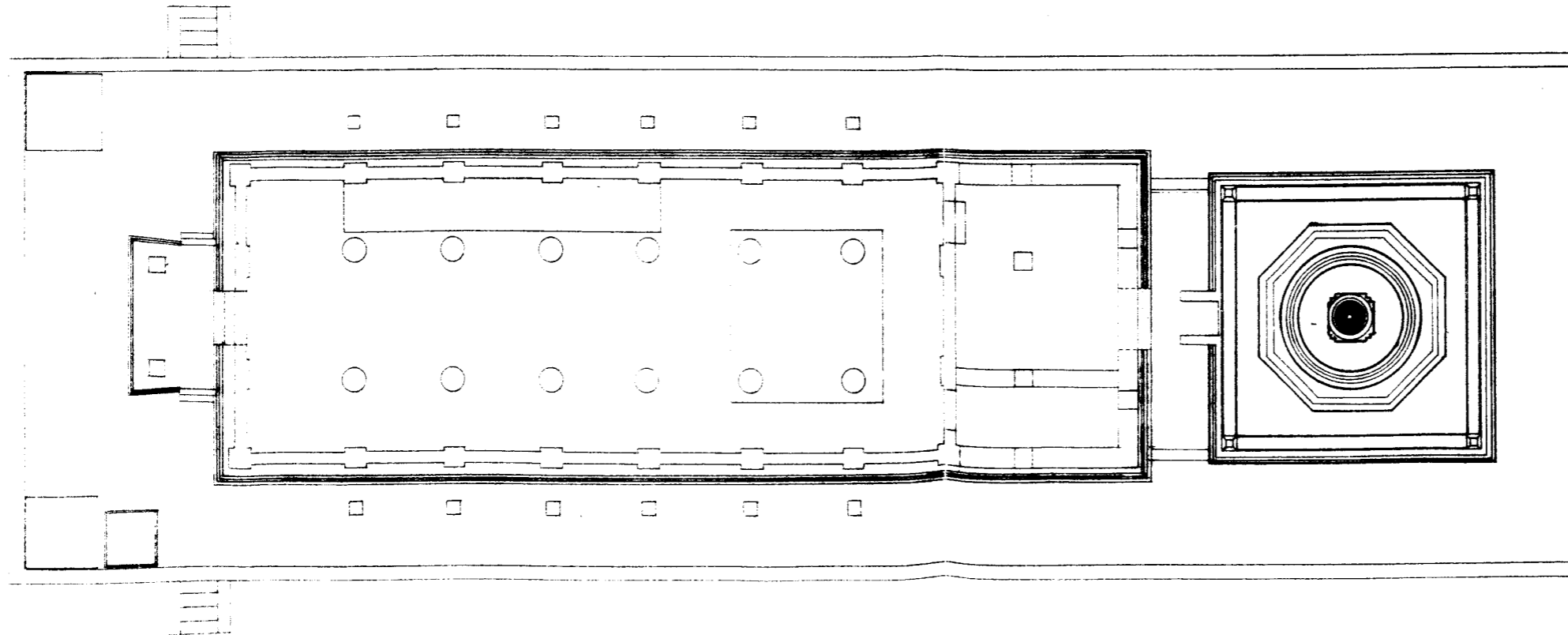
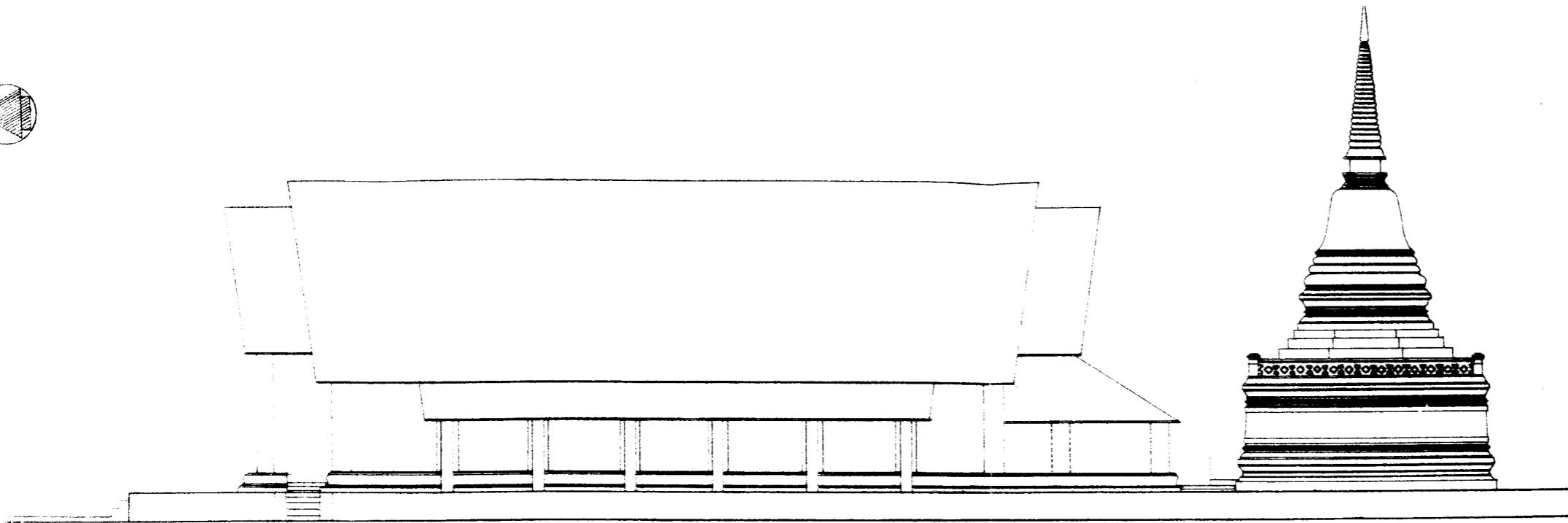
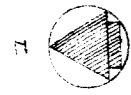

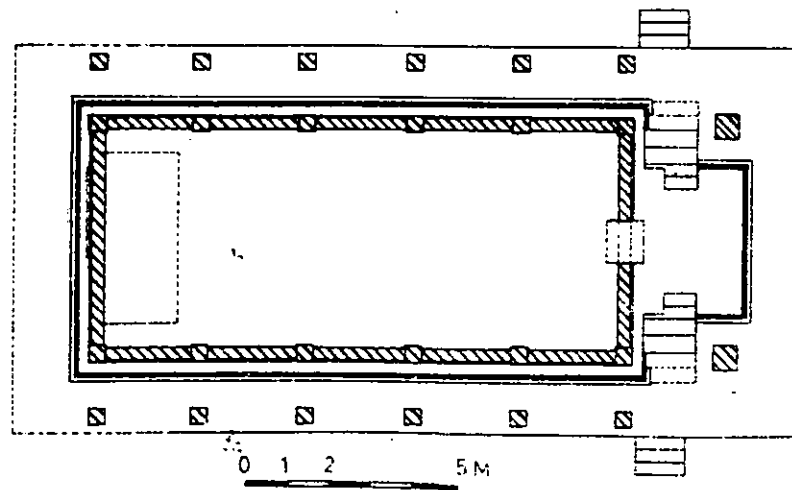
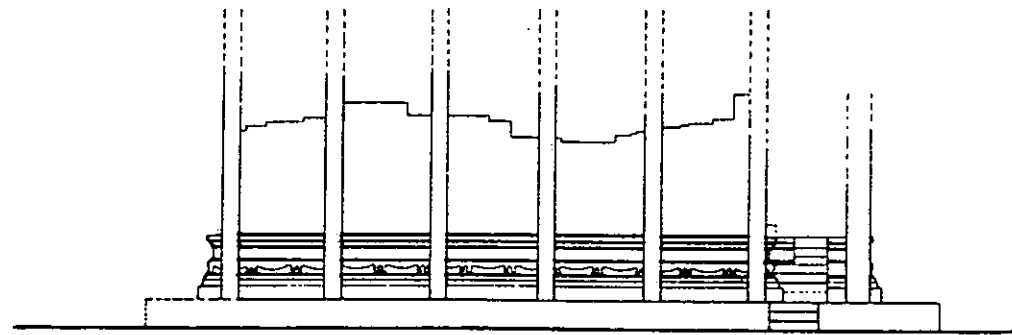
แผนผังที่ 15/2 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงลักษณะโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1)
และหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) ของวัดแคสมัยที่ 3

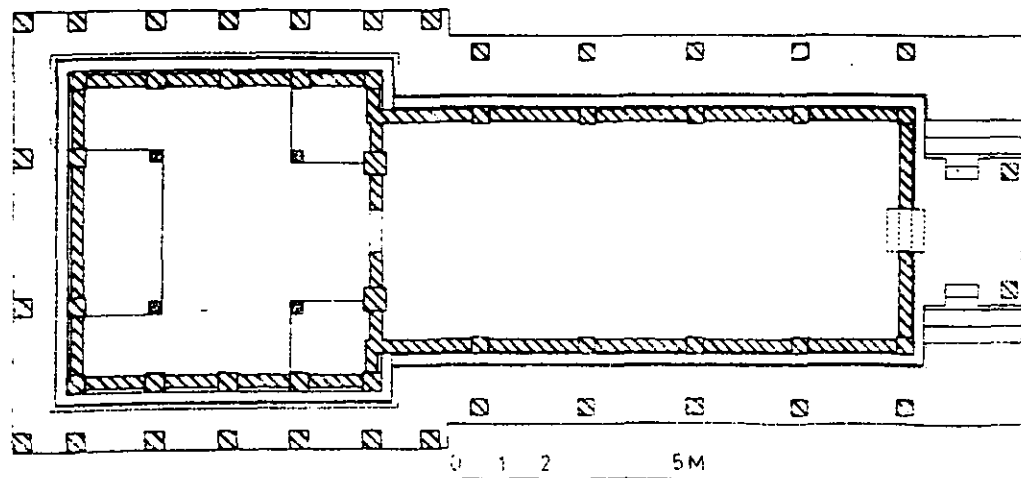
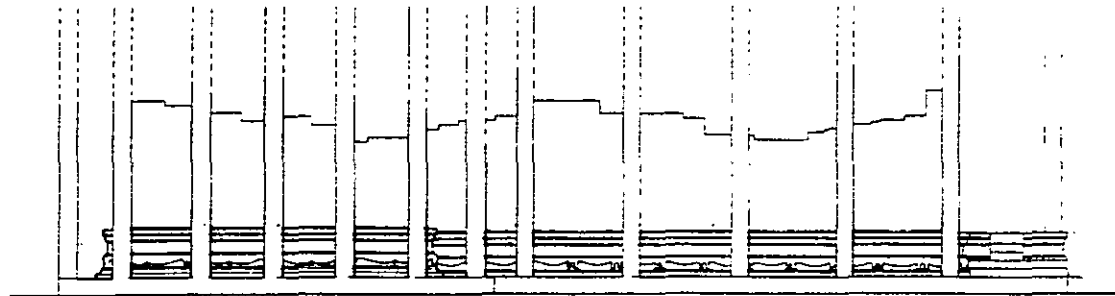
0 5 m.

แผนผังที่ 15/3 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงลักษณะโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1)
และหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) ของวัดแคสมัยที่ 4

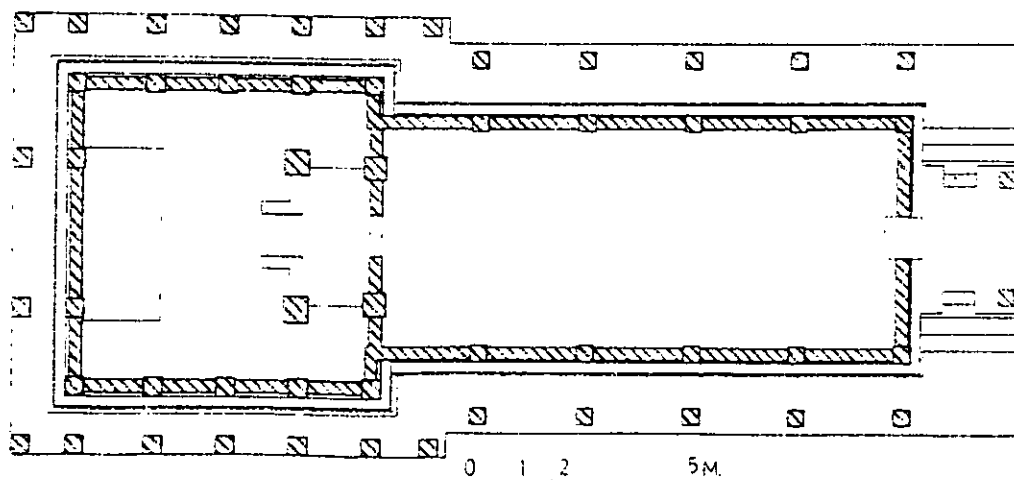
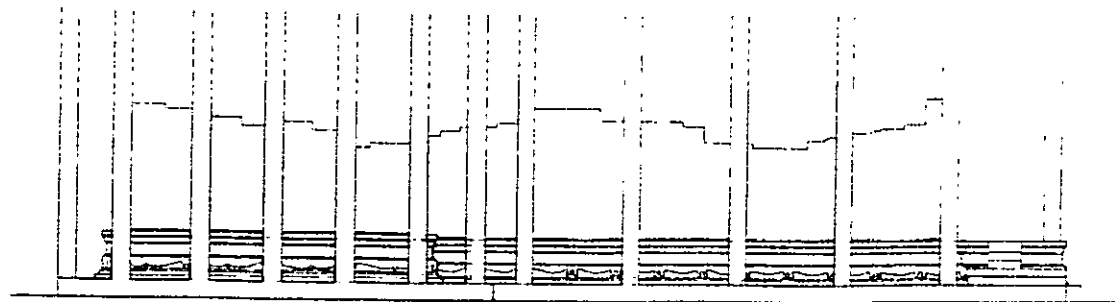

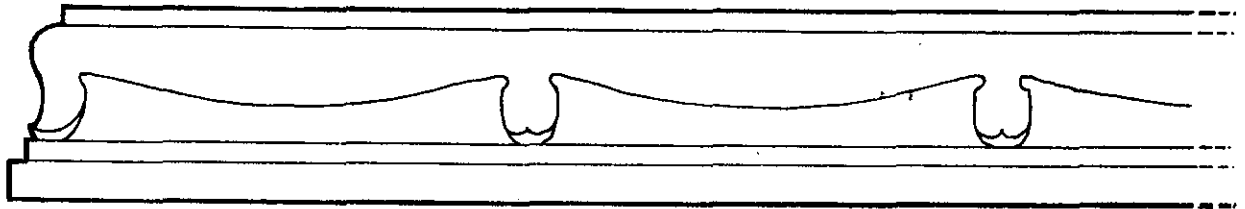
แผนผังที่ 16/1 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงลักษณะโบราณสถานหมายเลข 16
(อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) ของวัดแคสมัยที่ 2

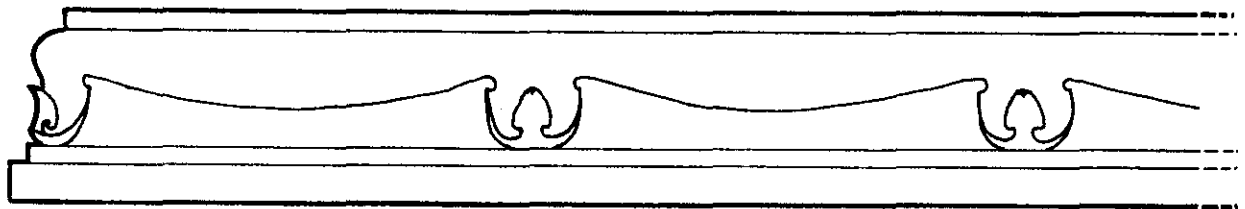
แผนผังที่ 16/2 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงลักษณะโบราณสถานหมายเลข 16
(อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) ของวัดแคสมัยที่ 3

แผนผังที่ 16/3 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงลักษณะโบราณสถานหมายเลข 16
(อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) ของวัดแคสมัยที่ 4

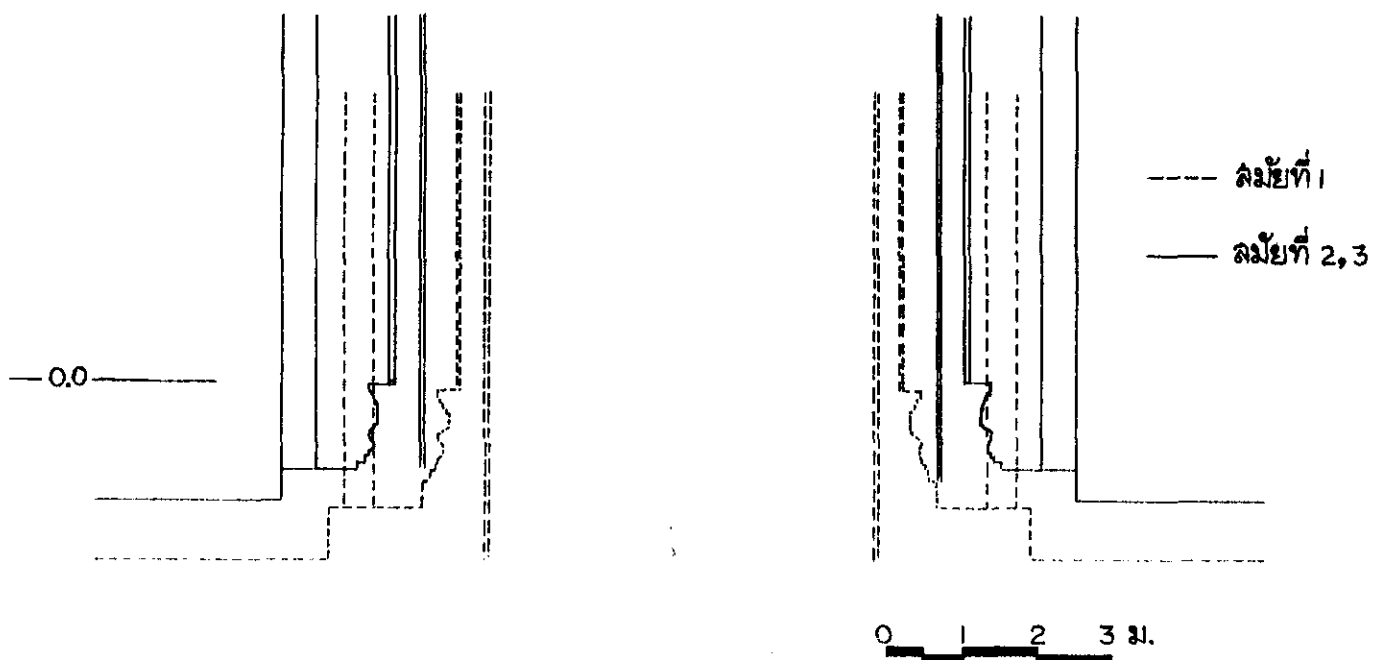
ลายแข่งสิงห์ อาคารหมายเลข 3 ลมัยที่ 1

ลายแข่งสิงห์ อาคารหมายเลข 3 ลมัยที่ 2, 3

ลายแข่งสิงห์ อาคารหมายเลข 3 (ส่วนต่อเติม)

แผนผังที่ 17 แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงและลายเส้นแสดงลักษณะแข่งสิงห์
ของโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร)

งานขุดค้นทางโบราณคดี

ขุดหลุมขุดค้นขนาด 3 X 3 เมตร เสร็จสิ้นจำนวน 2 หลุม ดังนี้

- หลุมขุดค้นที่ 1 (TP.1) บริเวณด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเนินโบราณสถานหมายเลข 1
- หลุมขุดค้นที่ 2 (TP.2) บริเวณด้านทิศเหนือของเจดีย์ประธานหมายเลข 2 ขุดกับฐานเจดีย์

จากการขุดค้นสามารถวิเคราะห์ชั้นวัฒนธรรมได้ดังนี้

หลุมขุดค้นที่ 1 (TP. 1) ขุดค้นถึงความลึกที่ระดับ 460 cm.dt. (ประมาณ 420 ซม. จากระดับผิวดิน) แบ่งชั้นดินจากล่างขึ้นบนได้ 5 ชั้น คือ (ดูแผนผังที่ 18)

ชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 (ชั้นดินที่ 5 ระดับ 420 – 440 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่มีกิจกรรมในระยะแรก ก่อนที่จะมีการสร้างวัด เป็นพื้นที่ลุ่มมีน้ำท่วมขังเป็นช่วงๆ พบเศษภาชนะดินเผาเล็กน้อย ทั้งเตาบ้านบางปูน และเตาแม่ น้ำน้อย ซึ่งน่าจะเป็นสิ่งที่พัดพามากับน้ำ

ชั้นดินวัฒนธรรมที่ 2 (ชั้นดินที่ 4 ระดับ 320 – 420 cm.dt.) เป็นชั้นที่เริ่มมีการอยู่อาศัย พบโบราณวัตถุในปริมาณค่อนข้างมาก นอกจากเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน เตาแม่ น้ำน้อยแล้ว ได้พบเครื่องถ้วยจากเตาเมืองศรีสัชชนาลัย เตาถ้ำนา ทุศศตวรรษที่ 18 - 19 และ 19 - 20 รวมทั้งเครื่องถ้วยอันนัมกำหนดอายุได้ประมาณ ทุศศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นชั้นดินที่มีกิจกรรมการอยู่อาศัยในระยะต่อมา ก่อนที่จะมีการสร้างวัด

ชั้นดินวัฒนธรรมที่ 3 (ชั้นดินที่ 3 ระดับ 140 – 320 cm.dt.) ชั้นนี้เป็นชั้นที่มีกิจกรรมการอยู่อาศัยหนาแน่นมากและเป็นชั้นที่เริ่มสร้างวัดในสมัยที่ 1 และมีการใช้พื้นที่โบราณสถานต่อมาในสมัยที่ 2 และ 3 เป็นระยะเวลา นาน มีการพังของตัวอาคารเป็นช่วงๆ โบราณวัตถุที่พบ คือเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน เตาแม่ น้ำน้อย (ไหเคลือบเขียวมะกอก และกระบอกขนาดกลาง) และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงตอนกลาง กำหนดอายุได้ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นลงมาถึงตอนกลาง

ชั้นดินวัฒนธรรมที่ 4 (ชั้นดินที่ 2 ระดับ 120 – 140 cm.dt.) เป็นชั้นที่มีการบูรณะวัดเป็นครั้งสุดท้าย มีการถมทรายปรับพื้นวัดในสมัยที่ 3 ขึ้นมาอีก ถมทรายหนาประมาณ 20 ซม.ทั้งวัด. โบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่เป็นเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่ น้ำน้อย เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงตอนปลาย และราชวงศ์ชิง ซึ่งสามารถกำหนดอายุได้ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 – 23

ชั้นดินที่มีการใช้งานโบราณสถานก่อนถูกทิ้งร้าง (ชั้นดินที่ 1 ระดับ 60 – 120 cm.dt.) มีการใช้งานโบราณสถานเป็นครั้งสุดท้ายหลังจากที่มีการบูรณะวัดเป็นครั้งสุดท้ายคือในสมัยที่ 4 และเป็นชั้นที่มีการขุดหรือทำลายโบราณสถานหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อพ.ศ. 2310 โบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่เป็นเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่ น้ำน้อย และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงตอนปลาย และสมัยราชวงศ์ชิง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 – 24

ชั้นดินปัจจุบัน (ชั้นดินระดับผิวดิน ระดับ 0 – 60 cm.dt.) เป็นชั้นที่มีการทับถมของชั้นดินและการรบกวนในสมัยปัจจุบัน จึงพบเศษวัสดุทับถมปะปนกัน

หลุมขุดค้นที่ 2 (TP. 2) ขุดค้นถึงระดับความลึก 350 cm.dt. (ประมาณ 3 เมตรจากระดับผิวดิน) แบ่งชั้นดินจากล่างขึ้นบนได้ 7 ชั้น (ดูแผนผังที่ 19) และเป็นชั้นดินถมอัดแน่นเพื่อเตรียมพื้นที่เป็นฐานรากของเจดีย์ประธานหมายเลข 2

ชั้นดินทางวัฒนธรรมชั้นที่ 1 (ชั้นดินระดับที่ 6 ระดับ 250 – 280 cm.dt.) เป็นชั้นดินแรกสุดที่มีการอยู่อาศัยในบริเวณนี้ ลักษณะดินเป็นดินที่ทับถมตามธรรมชาติ เริ่มพบเศษภาชนะดินเผาเตาบ้านบางปูน เตาแม่ น้ำน้อย

และเครื่องถ้วยอันมีเล็กน้อย มีการเตรียมถากถางพื้นที่ในการสร้างเจดีย์อยู่บ้าง เพราะพบเศษถ่านกระจายอยู่ทั่วไป
โบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่กำหนดอายุได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 21

ชั้นดินที่เตรียมการสร้างเจดีย์ครั้งที่ 1 (ชั้นดินระดับที่ 5 ระดับ 210 - 250 cm.dt.) เป็นชั้นที่เตรียมพื้นที่
ในการสร้างเจดีย์ประธานหมายเลข 2 องค์ใน โดยการถมอัดดินให้แน่นปะปนกับเศษอิฐและเศษภาชนะดินเผา

ชั้นดินที่มีกิจกรรมการอยู่อาศัยร่วมสมัยกับองค์เจดีย์ในครั้งแรก (ชั้นดินที่ 4 ระดับที่ 190 - 210 cm.dt.)
พบเศษอิฐจำนวนมากปะปนกับเศษกระเบื้องดินเผาจำนวนมากกว่าระดับอื่น รวมทั้งพบเศษภาชนะดินเผาจำนวนมาก
ทั้งจากเตาแม่น้ำน้อย เตาบ้านบางปูน เตาในเมืองศรีสัชชนาลัย เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งตอนปลาย เครื่อง
ถ้วยอันมี กำหนดอายุในราวสมัยอยุธยาตอนกลาง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 เป็นชั้นที่มีการสร้างเจดีย์องค์
ใน

ชั้นดินที่มีการพังขององค์เจดีย์องค์ใน ก่อนที่จะมีการบูรณะองค์เจดีย์ในครั้งที่ 2 (ชั้นดินที่ 3 ระดับที่
170 - 190 cm.dt.) พบเศษอิฐที่พังลงมาเป็นจำนวนมาก หนาประมาณ 20 - 30 ซม. รวมทั้งพบเศษกระเบื้องดินเผา
จำนวนมาก พบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน เตาแม่น้ำน้อย และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งตอน
ปลาย เครื่องถ้วยเขียนสีแดงและเขียว และเครื่องถ้วยอันมี โบราณวัตถุทั้งหมดกำหนดอายุในราวสมัยอยุธยาตอน
กลาง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 เป็นชั้นที่เจดีย์องค์ในมีการพังทลายกันมาก

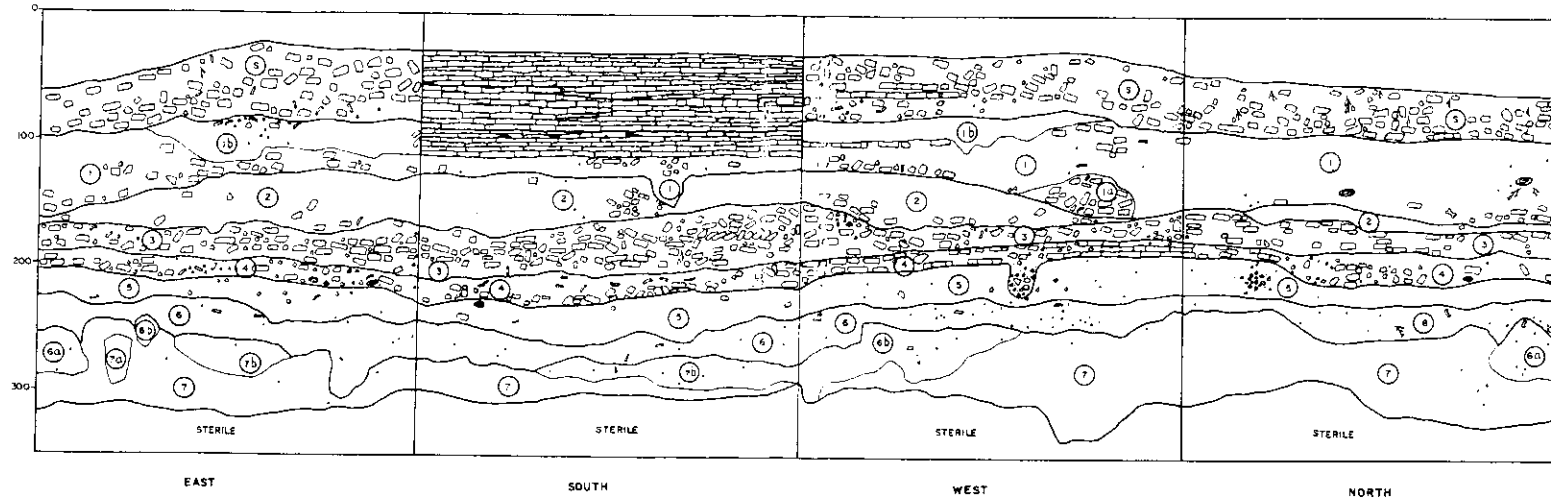
ชั้นดินที่มีการบูรณะเจดีย์เป็นครั้งที่ 2 (ชั้นดินที่ 2 ระดับที่ 150 - 170 cm.dt.) เป็นชั้นดินเหนียวแน่น
แข็งเตรียมพื้นที่สร้างขยายองค์เรือนธาตุออกมาใหม่ เป็นการบูรณะครั้งใหญ่ ดินที่นำมาถมยังพบเศษกระเบื้องดินเผา
และเศษภาชนะดินเผาลักษณะเดียวกับชั้นดินที่ 3

ชั้นดินที่มีการถมทรายปรับระดับพื้นที่ทั้งวัด (ชั้นดินที่ 1 ระดับ 90 - 150 cm.dt.) เป็นชั้นทรายถม
ตลอดทั้งชั้น หนาประมาณ 20 - 30 ซม. เปรียบเทียบได้กับชั้นดินที่ 2 ในหลุมขุดทดสอบที่ 1 เป็นชั้นที่มีการบูรณะวัด
เป็นครั้งสุดท้าย พบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน เตาแม่น้ำน้อย และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง
ตอนปลายและสมัยราชวงศ์ซ่ง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 - 23

ชั้นดินที่มีการทิ้งร้างและมีการพังของอาคาร (ชั้นดินระดับผิวดิน ระดับ 0 - 90 cm.dt.) ดินปนเศษอิฐ
จำนวนมาก ส่วนใหญ่พังและถูกขุดหรือลงมาจากองค์เจดีย์ และมีการรบกวนชั้นดินในสมัยปัจจุบัน

โครงการขุดแต่งและปรับปรุงสภาพแวดล้อมโบราณสถานวัดแค

ผังแสดงผังชั้นดินหลุมขุดสอบที่ 2

	ผนังเจดีย์		10 YR 3/2 5 น้ำตาลอ่อน ดินจุ่มละเอียดปนทราย		10 YR 5/3 6 น้ำตาลอ่อน ดินจุ่มละเอียดปนทราย
	เศษอิฐ		10 YR 5/4 1 น้ำตาลอ่อน ดินจุ่มละเอียดปนทราย		10 YR 5/2 6a ฟ้า ดินเหนียวแข็งปนทราย
	เศษกระเบื้อง, เศษภาชนะดินเผา		10 YR 4/4 4 น้ำตาลเหลืองเข้ม ดินจุ่มละเอียดปนทราย		10 YR 5/3 6b น้ำตาลอ่อน ดินจุ่มปนทราย
	รากพืช		10 YR 5/8 5a น้ำตาลเหลืองปนส้ม ดินจุ่มละเอียดปนทราย		10 YR 5/4 7 น้ำตาลเหลือง ดินทรายแข็ง
	รากไม้		10 YR 5/6 2 น้ำตาลเหลือง ดินเหนียวเหนียวปนทราย		10 YR 5/3 7a น้ำตาลอ่อน ดินทรายแน่นละเอียด
	เศษถ่าน		10 YR 4/3 3 น้ำตาลอ่อน ดินเหนียวเหนียวปนทรายเล็กน้อย		10 YR 5/4 7b น้ำตาลเหลือง ดินแข็งปนทราย
	กระดูกสัตว์		10 YR 4/3 4a น้ำตาลเข้ม ดินเหนียวปนทราย		STERILE 10 YR 3/3 7c น้ำตาลปนเทา ดินดานแข็งแน่น
	เศษปูน		10 YR 5/2 5b น้ำตาลเทา ดินจุ่มแข็งปนทราย		

ผังชั้นดิน

รายการ

ดำเนินงาน

บริษัท มรดกโลก จำกัด
 WORLD HERITAGE Co., Ltd.
เลขที่ ถนนพหลโยธิน เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10300 โทร. 243-4320
 2948 Phraek Road, Sathu, Bangkok 10300 Tel./Fax: 243-4320

ช่างโยธา	
ช่างศิลปกรรม	นางอ. ธิษณ์ หนูดี
นักโบราณคดี	นส.กมลภา ภาณุโยธิน, นส.สุภาวดี ธีระวิมลวสุกุล
สถาปนิก	
วิศวกรโยธา	
ผู้เขียนช่าง	

ตรวจ/วิเคราะห์แบบ	
ช่างศิลปกรรม	
นักวิชาการทางศิลป์	
นักโบราณคดี	
สถาปนิก	
วิศวกรโยธา	

เห็นด้วย/อนุมัติ			
พน. ฝ่ายวิชาการ			
พน. ฝ่ายโบราณคดี			
ผอ. สห. ม. พ. ศ. 5			
ผอ. อุทยานฯ สอ.			
อื่นใด			

วันที่	แบบทนาย	แผนที่	จำนวน

แบบ วัดแค ศ. ครุ. อ. จ. ระบิว
อ. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

แสดง ผังชั้นดินหลุมขุดสอบที่ 2

สำนักงานโบราณคดี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 3

โครงการอนุรักษ์และพัฒนา
นครประวัติศาสตร์ราชบุรีเมืองอโยธยา

กรมศิลปากร

สรุปลำดับยุคสมัย โบราณสถาน วัดแค

พื้นที่บริเวณวัดแคมีการใช้งานต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ต่อเนื่องมาถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งหลักฐานต่างๆ สามารถกำหนดยุคสมัยของโบราณสถานออกได้เป็น 4 สมัย

สมัยที่ 1 เป็นสมัยแรกสร้างวัดแค สันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มสร้างสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางของสมัยตอนต้น ลงมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นวัดที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีความกว้างประมาณ 34 เมตร ความยาวยังไม่ทราบแน่ชัด เจดีย์ประธานมีลักษณะเป็นเจดีย์ชุกุม 8 ทิศ มีวิหาร 1 หลัง อยู่ทางด้านตะวันออกของเจดีย์ประธาน พื้นวัดเป็นพื้นลานปูอิฐ

หลักฐานที่สนับสนุนการกำหนดอายุนั้น ได้จากลักษณะลวดลายปูนปั้นที่ประดับตามชุกุมทั้ง 8 ชุกุมของเจดีย์ประธาน มีลักษณะคล้ายกับลายปูนปั้นที่ประดับปราสาทวัดส้ม (พ.ศ. 1913) จ. พระนครศรีอยุธยา และเจดีย์แปดเหลี่ยมวัดไก่เตี้ย (พ.ศ. 1913 - 1952) จ. สุพรรณบุรี ซึ่งมีความสัมพันธ์กับชั้นวัฒนธรรมที่ 2 ในหลุมขุดค้น TP.1 ซึ่งพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาศรีสังขาลย์ เตาล้านนา กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 18 - 20

สมัยที่ 2 เป็นสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงวัดครั้งสำคัญ เพื่อให้สอดคล้องกับเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่ผ่านมาจากทางทิศเหนือของวัด ได้สร้างโบราณสถานหมายเลข 12 เป็นเจดีย์ประธานของวัดแทน เป็นเจดีย์ทรงกลม บนฐานสี่เหลี่ยม และฐานแปดเหลี่ยม ด้านหน้าเจดีย์ประธาน ได้สร้างวิหารประธาน ขนาด 7 ห้อง ซ้อนทับวิหารหลังเดิม ในแนวแกนทิศใหม่ คือในแนวแกนทิศเหนือ - ใต้

ด้านตะวันออกของวิหารประธาน มีการสร้างโบราณสถานหมายเลข 15 (เจดีย์ทรงล้านนา) มีรูปแบบคล้ายกับพระธาตุหริภุญไชย ส่วนทางริมวัดด้านตะวันตกมีการสร้างวิหารขนาด 5 ห้องอีก 1 หลัง

พื้นวัดในสมัยนี้ได้มีการถมขึ้นประมาณ 20 เซนติเมตร ทำให้กำแพงวัดเดิมถูกปิดทับ และได้สร้างแนวกำแพงวัดใหม่ ห่างออกไปทางด้านทิศใต้อีกประมาณ 4 เมตร

จากรูปแบบของเจดีย์ประธานทรงกลมบนฐานสี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยม วิหารประธานที่มีเสากลมขนาดใหญ่ ภายในอาคารรองรับโครงสร้างหลังคา เป็นรูปแบบที่นิยมกันในสมัยอยุธยาตอนต้น ประกอบกับเจดีย์ทรงล้านนาที่มีรูปแบบคล้ายกับพระธาตุหริภุญไชย (เป็นรูปแบบที่บูรณะแล้วในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 สมัยพระเจ้าติโลกราช) เป็นหลักฐานที่บอกได้ว่าวัดแคในสมัยนี้น่าจะมีอายุอยู่ในช่วงอยุธยาตอนต้น ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งสอดคล้องกับโบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผาที่พบในหลุมขุดค้น TP. 1 ในชั้นวัฒนธรรมที่ 3 ที่พบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน เตาแม่น้ำน้อย เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงตอนกลาง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 - 22

สมัยที่ 3 เป็นช่วงที่มีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ รวมทั้งมีการสร้างและปรับปรุงศาสนสถานที่สำคัญ คือเจดีย์ประธาน มีการก่อฐานทักษิณหุ้มฐานเชิงและฐานบัวสี่เหลี่ยมเดิม องค์เจดีย์บางส่วน คือ เปลี่ยนรูปแบบฐานเจดีย์บนฐานทักษิณมีการพอกทับฐานบัว 8 เหลี่ยม เป็นฐานเชิง 8 เหลี่ยม ส่วนฐานบัวกลมลูกแก้วกลมและมาลัยลูกแก้วพอกเพิ่มหนามากขึ้น รั้วกับองค์ระฆังที่พอกให้แน่นขึ้น ส่วนบัลลังก์ ก้านฉัตร และปล้องใจ ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง

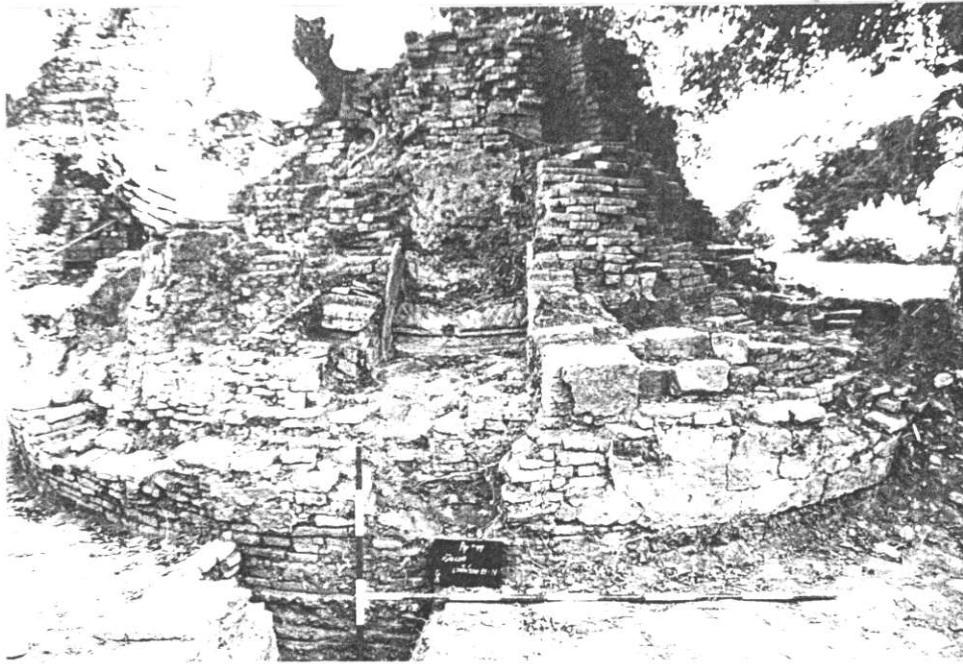
ส่วนวิหารประธานมีการต่อผนังอาคารด้านหลังออกไปอีก กลายเป็นอาคารขนาด 9 ห้อง ฐานผนังอาคารมีการพอกเพิ่มเติมและทำเป็นลายแข่งสิงห์ ซึ่งสามารถเปรียบเทียบกับลวดลายกับลายแข่งสิงห์ของวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ ที่สร้างในปี พ.ศ. 2042

ฐานโพนที่มีการซ่อมกลายเป็นโพนหน้ากระดาน โดยสร้างซ้อนทับอยู่ในแนวของโพนเดิม และต่อขยายแนวออกไปทางด้านใต้ชนกับกำแพงวัด ทำให้เจดีย์ประธานและวิหารประธานอยู่บนฐานโพนเดียวกัน ทางด้านตะวันออกและตะวันตกของวิหารประธาน ได้ต่อขยายฐานโพนออกไปทั้งสองข้างเพื่อเป็นฐานโพนของกลุ่มเจดีย์รายและเจดีย์ทรงล้านนา

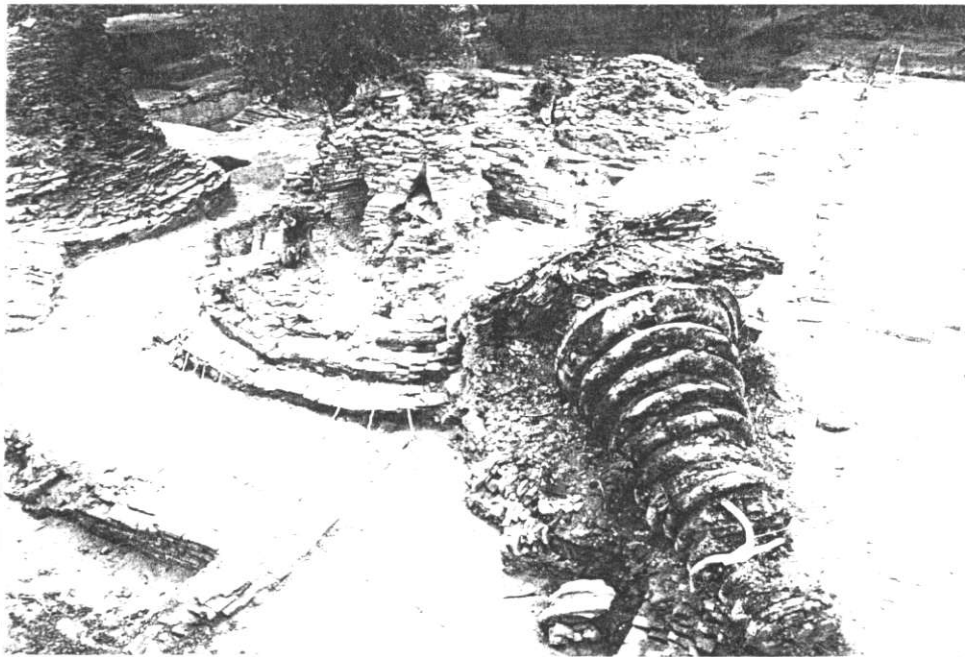
จากลักษณะของฐานแข่งสิงห์ของวิหารประธาน เป็นหลักฐานที่บอกได้ว่า วัดแคในสมัยนี้น่าจะอยู่ในช่วงปลายของสมัยอยุธยาตอนต้น หลังรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และหลังรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 กำหนดอายุในราวช่วงต้นของสมัยอยุธยาตอนกลาง

สมัยที่ 4 เป็นสมัยที่มีการบูรณะวัดครั้งสุดท้าย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 หรือสมัยอยุธยาตอนปลาย มีการถมทรายปรับพื้นที่วัดทั้งหมดขึ้นมาอีกประมาณ 20 ซม. ในแผนผังของโบราณสถานส่วนใหญ่ที่มีในสมัยที่ 3 ยังคงอยู่ในลักษณะเดิม มีแต่การบูรณะเป็นการต่อเติมรายละเอียดส่วนต่างๆ เท่านั้น เช่น การพอกปูนซ่อมลายแข่งสิงห์ฐานผนังวิหารประธาน การถมพื้นฐานโพนให้สูงขึ้น

หลักฐานที่แสดงถึงอายุสมัยของวัดแคในช่วงนี้คือ โบราณสถานหมายเลข 21, 22 เป็นเจดีย์ทรงปราสาทและโบราณสถานหมายเลข 24, 25 เป็นเจดีย์รายโดยต่อฐานโพนที่ขยายออกไปทางด้านเหนือของฐานโพนที่ปิดตะวันตกสามารถกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งสอดคล้องกับชั้นวัฒนธรรมที่ 4 ในหลุมขุดค้น TP. 1 ที่มีชั้นของทรายหนาประมาณ 20 ซม. ซึ่งเป็นการถมทรายปรับระดับพื้นวัดและมีการใช้พื้นที่วัดเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะถูกทำลาย นอกจากนี้ยังพบเศษเครื่องถ้วยจีนที่กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 คือประมาณสมัยอยุธยาตอนปลายลงมา ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานอื่นๆ

ภาพที่ 1 โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายนหมายเลข 11)

ภาพที่ 2 โบราณสถานหมายเลข 1 (เจดีย์รายนหมายเลข 11) หลังการขุดแต่ง

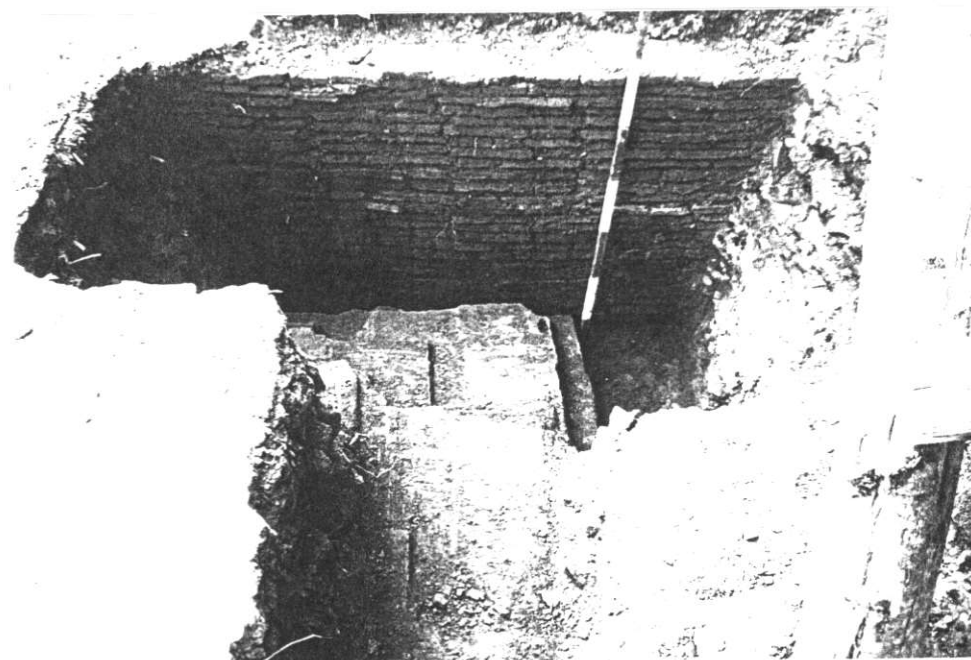
ภาพที่ 3 บริเวณที่พบร่องรอยปูนฉาบผิวของโบราณสถานหมายเลข 2 (วิหารหลังเดิม)

ภาพที่ 4 โบราณสถานหมายเลข 3 (เจดีย์หมายเลข 12) ก่อนขุดแต่ง

ภาพที่ 5 สภาพโบราณสถานหมายเลข 3 (เจดีย์รายหมายเลข 12) ขณะขุดแต่งด้านตะวันตก

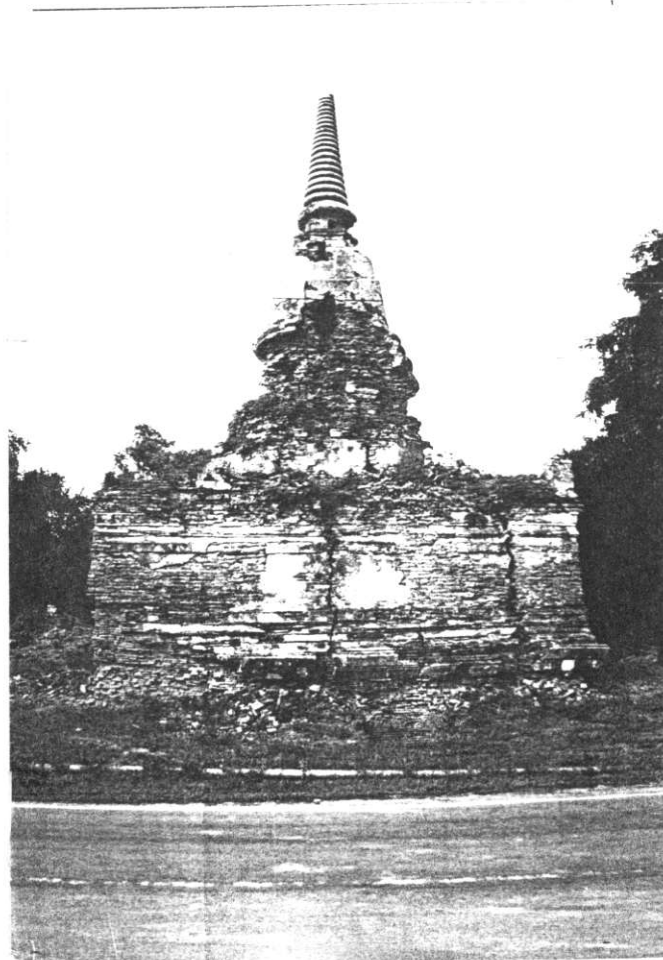

ภาพที่ 6 โบราณสถานหมายเลข 11 (กำแพงวัดเดิม) บริเวณมุมตะวันออกเฉียงใต้ของโบราณสถานหมายเลข 12
(เจดีย์ประธานหมายเลข 1)

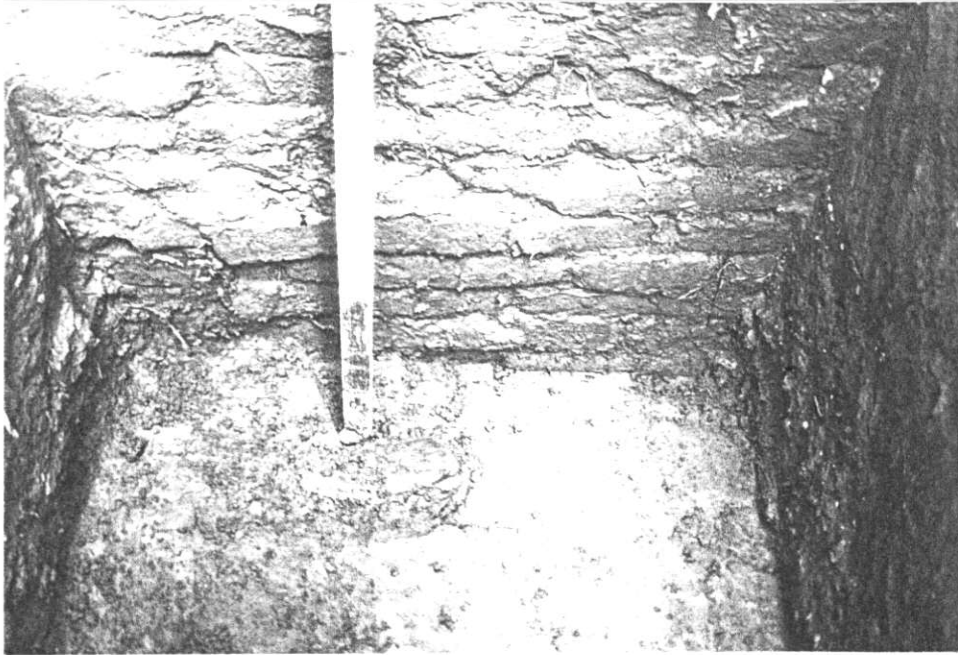

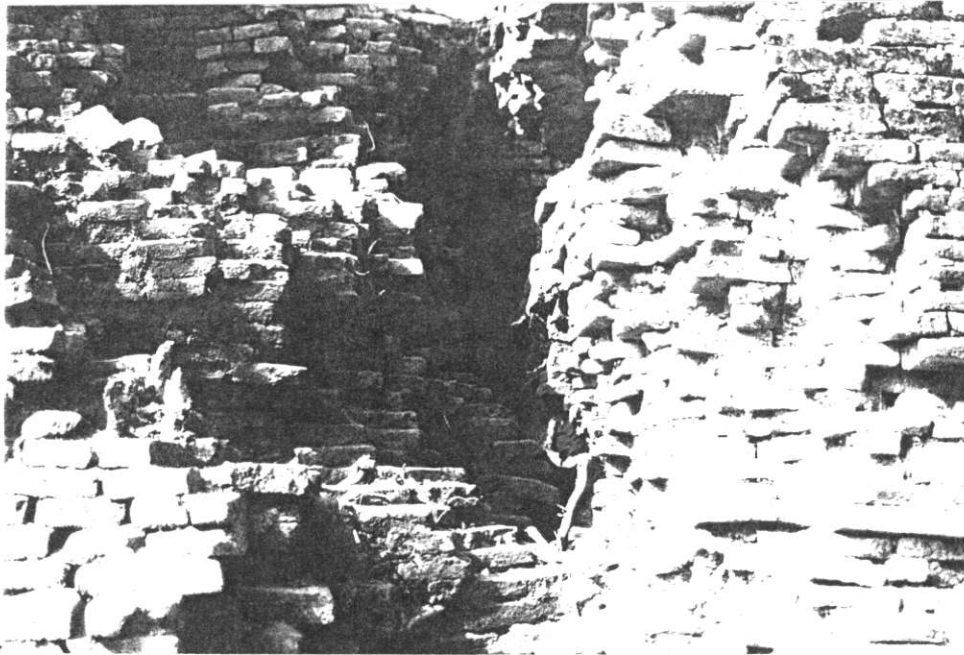
ภาพที่ 7 โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) ด้านทิศเหนือ ก่อนการขุดแต่ง

ภาพที่ 8 โบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) ด้านทิศใต้ ก่อนการขุดแต่ง

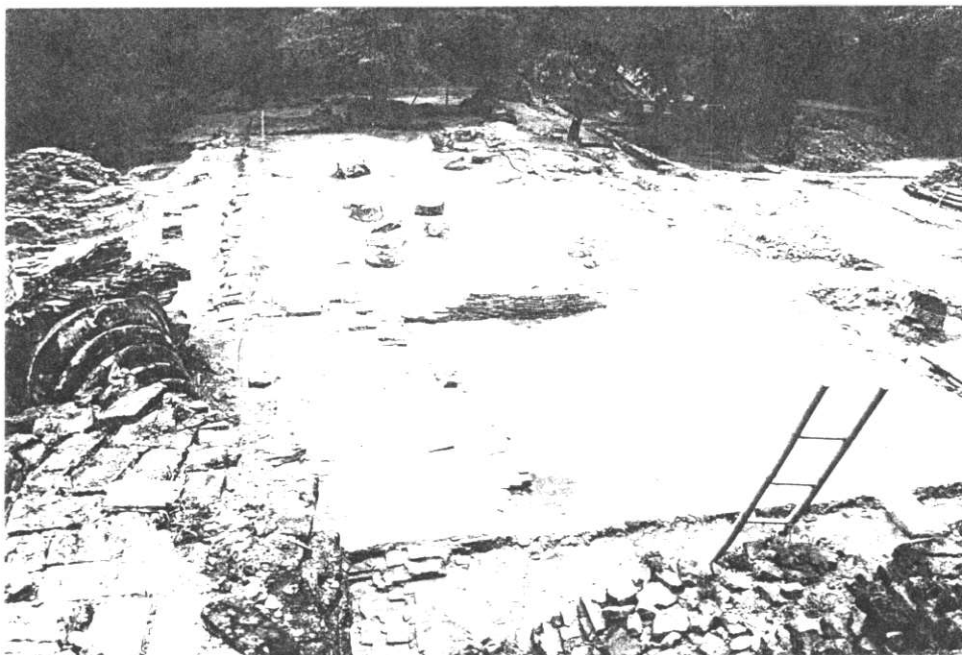
ภาพที่ 9 ฐานรากของโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1)
ที่สร้างอยู่บนพื้นอิฐของวัดแคสมัยที่ 1

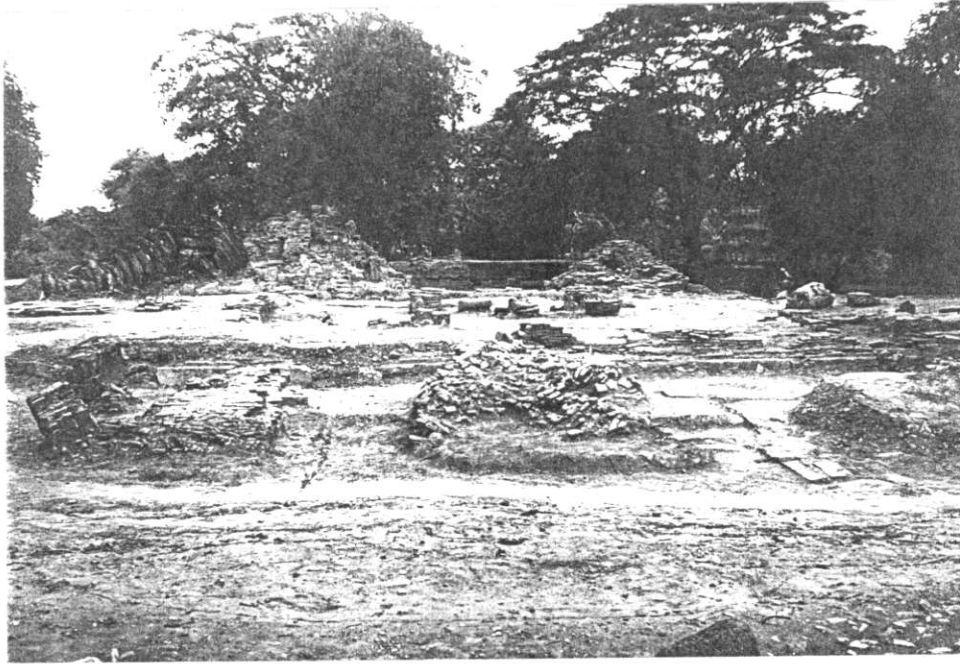
ภาพที่ 10 ฐานบัวลูกแก้วสี่เหลี่ยมของโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1)
สมัยที่ 2 ของวัดแค

ภาพที่ 11ฐานบัวแปดเหลี่ยมของโบราณสถานหมายเลข 12 (เจดีย์ประธานหมายเลข 1) สมัยที่ 2 ของวัดแค
ที่ถูกพอกทับด้วยฐานเชิงแปดเหลี่ยม

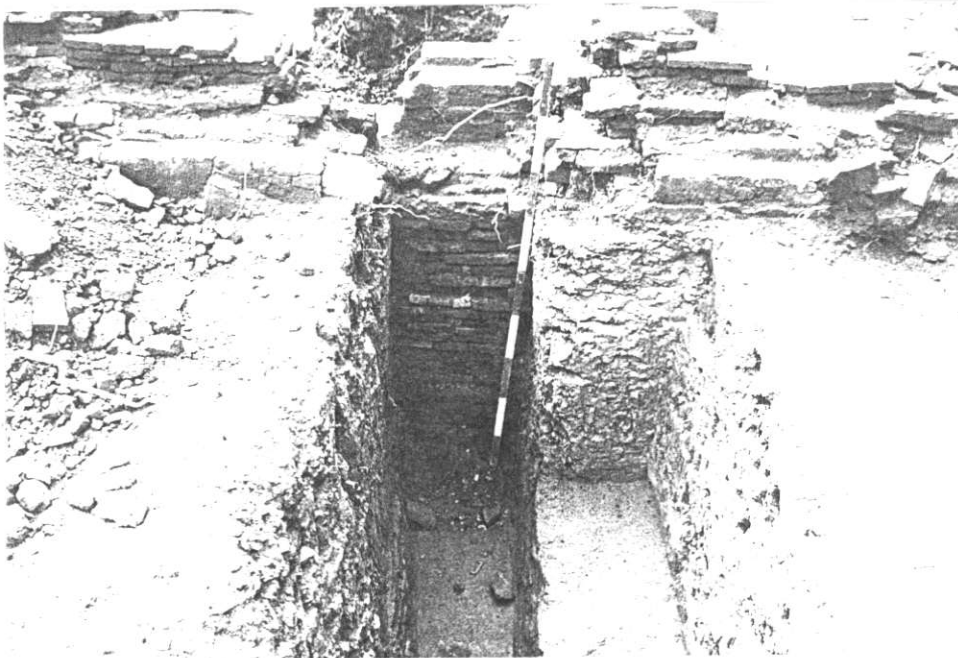
ภาพที่ 12 สภาพโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) หลังขุดแต่ง

ภาพที่ 13 สภาพโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) ด้านตะวันออก ภายหลังจากการขุดแต่ง

ภาพที่ 14 สภาพหลุมขุดตรวจบริเวณด้านหลังโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)

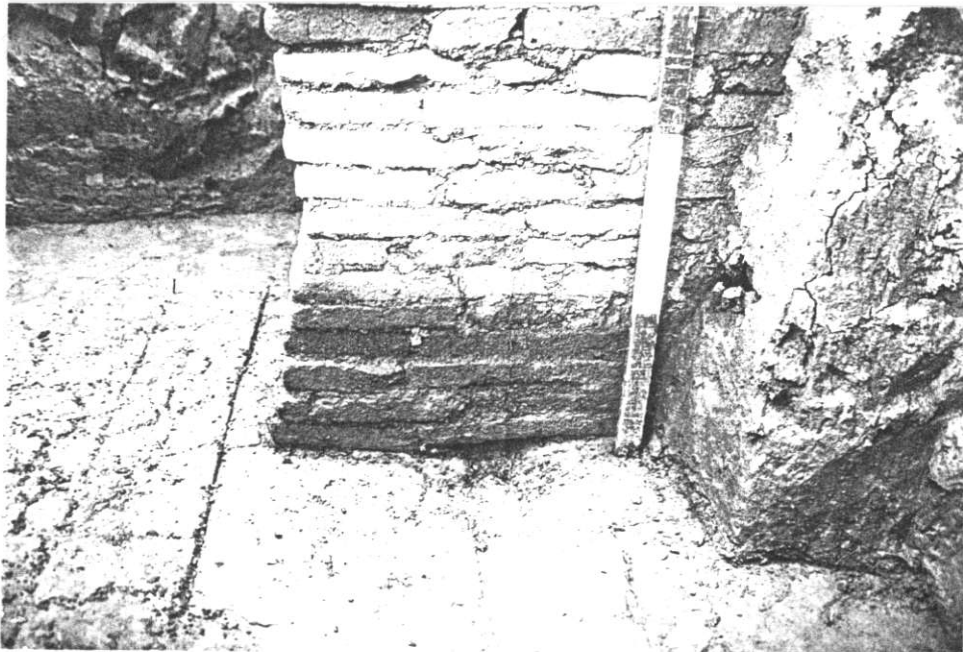
ภาพที่ 15 สุสานรากของผนังตะวั่นออกของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)
สมัยที่ 2 ของวัด

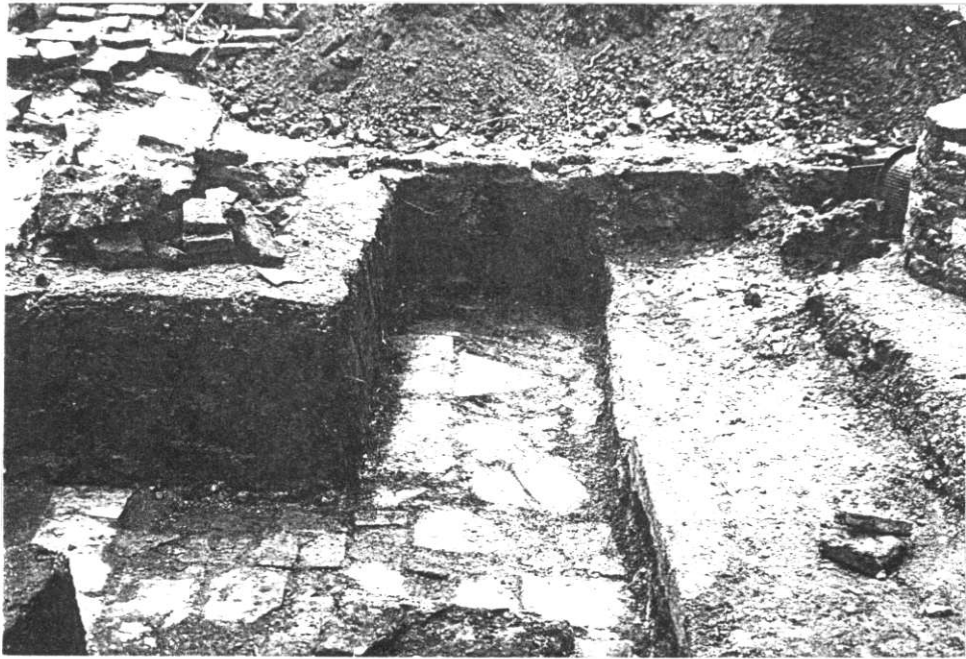
ภาพที่ 16 บริเวณทางเข้าด้านหน้าของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)
สมัยที่ 2 ของวัด

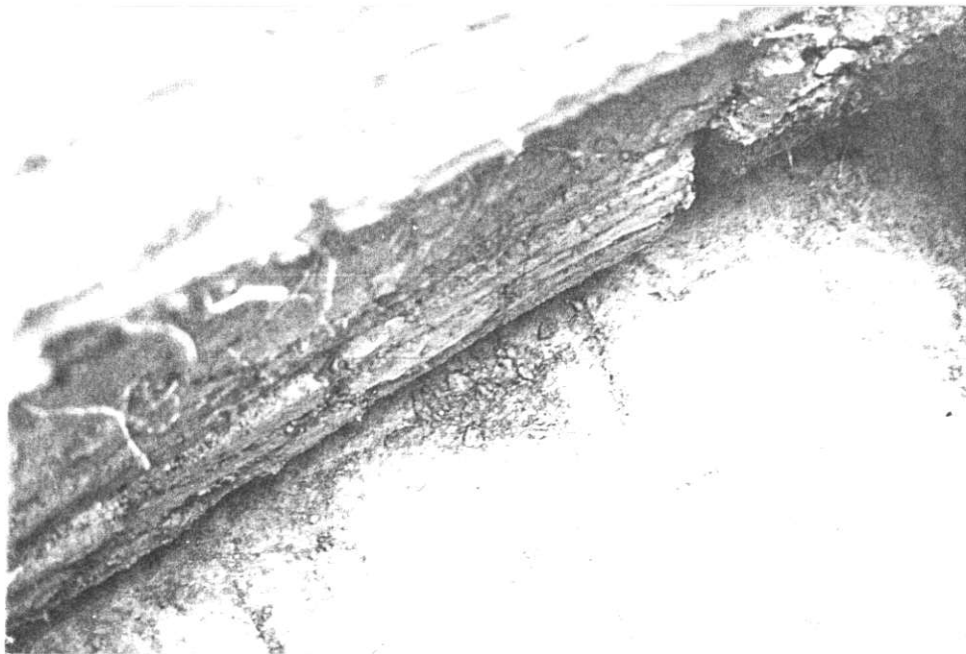
ภาพที่ 17 สภาพทางเข้าด้านหลังและ मुखหลังของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 2 ของวัด

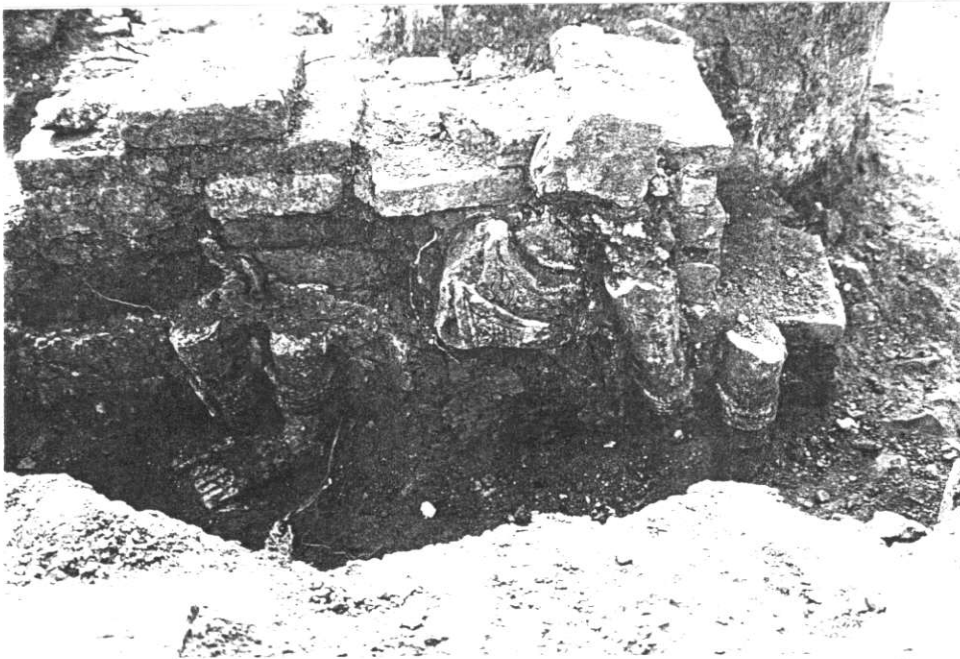
ภาพที่ 18 ต่อม่อของเสามุขหลังของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 2 ของวัดแค ที่สร้างบนพื้นอิฐของวัดสมัยที่ 1

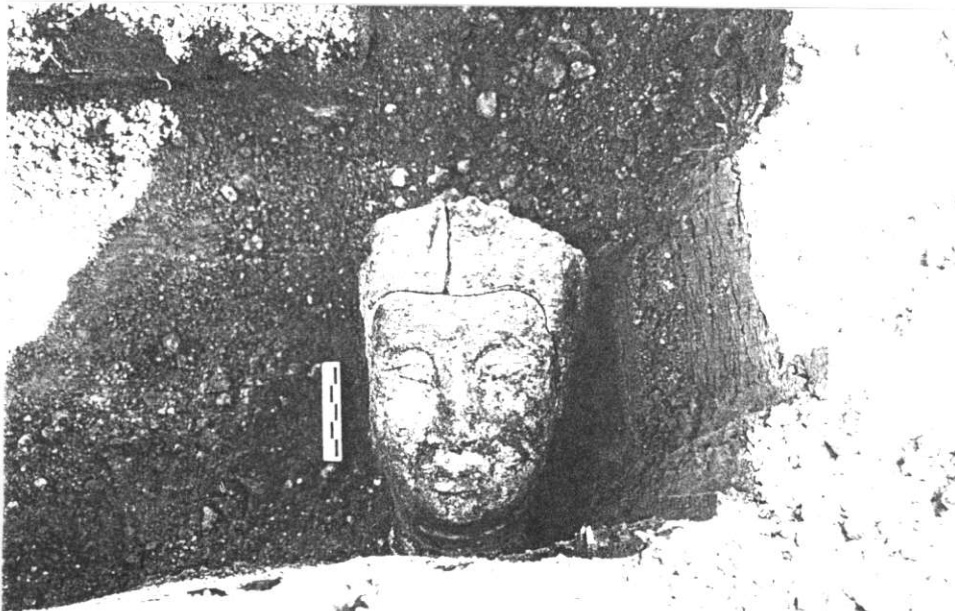
ภาพที่ 19 สภาพพื้นภายในของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 2 ของวัดแค

ภาพที่ 20 ตอม่อของเสากลางอาคารโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 2 ของวัดแค ที่สร้างบนพื้นอิฐของวัดสมัยที่ 1

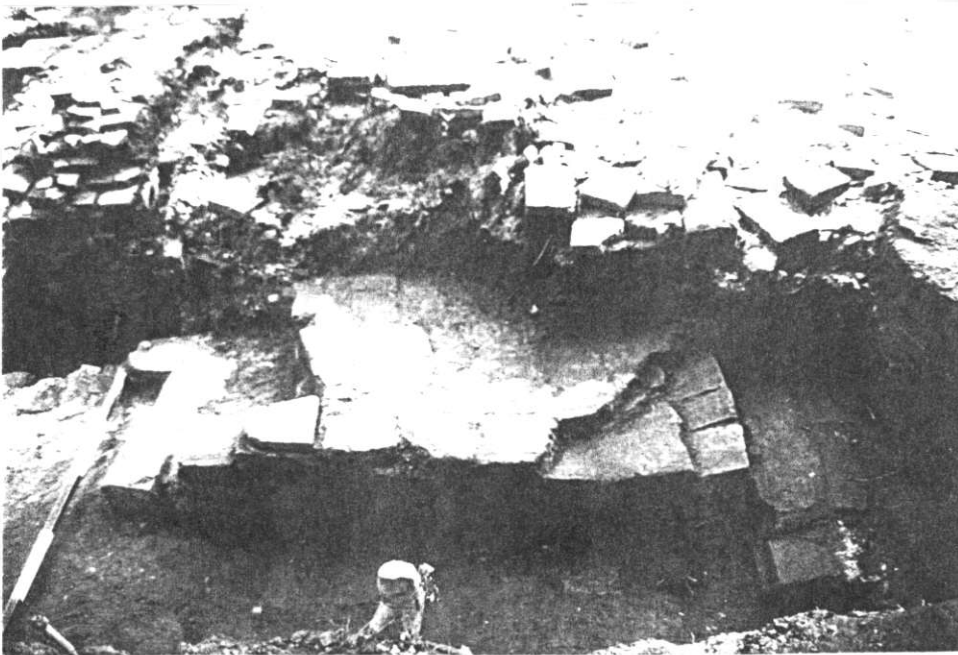

ภาพที่ 21 ลายปูนปั้นนูนสูงรูปเทวดาเดินประทักษิณรอบฐานชุกชีของโบราณสถานหมายเลข 13
(อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 2 ของวัดแค

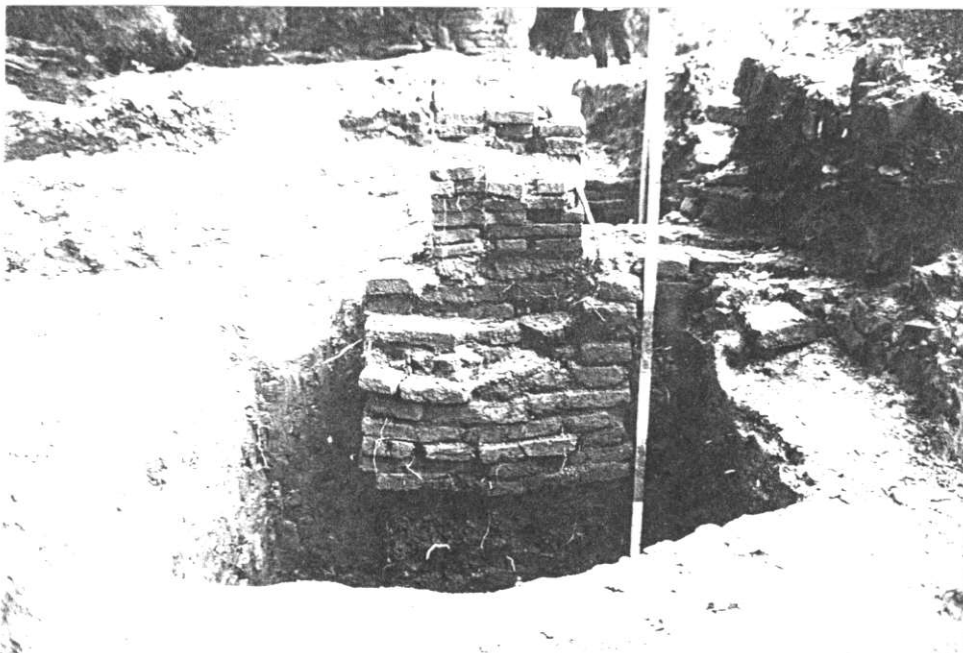

ภาพที่ 22 ลักษณะเศียรเทวดาปูนปั้นพบบริเวณด้านหน้าฐานชุกชีของโบราณสถานหมายเลข 13
(อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 2 ของวัดแค

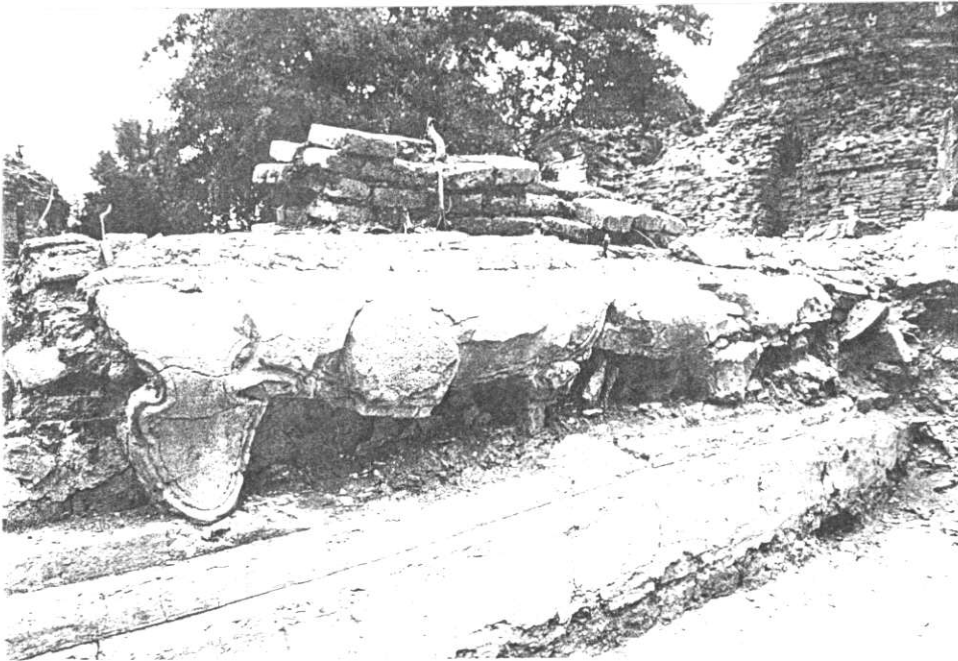
ภาพที่ 23 ขอบของอาสนะสงฆ์ของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)
สมัยที่ 2 ของวัดแค

ภาพที่ 24 ตอม่อของเสาศาปาดโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)

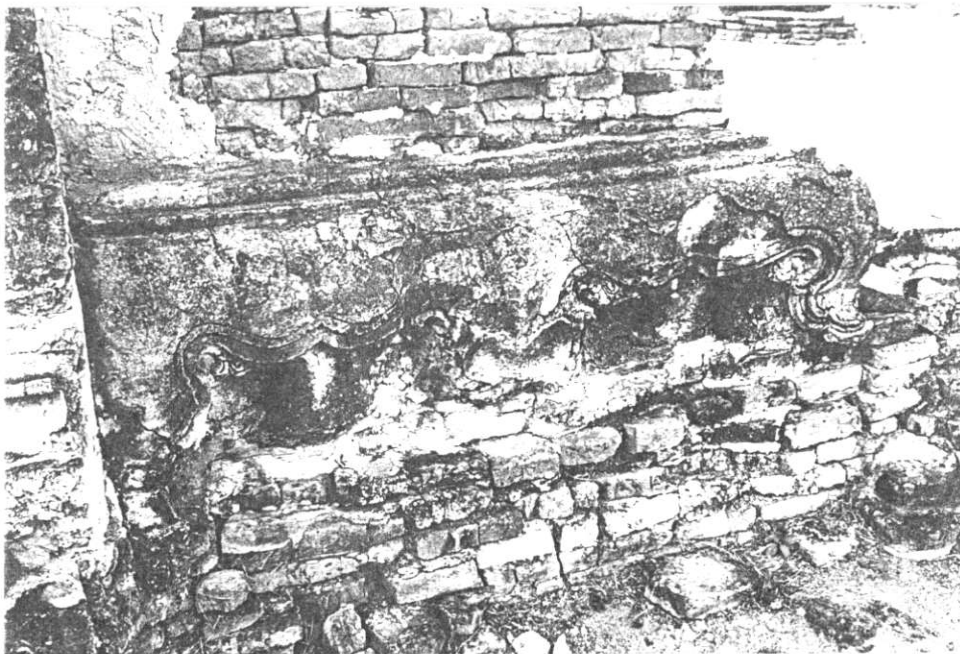
ภาพที่ 25 แนวของผนังของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)
ที่มีการพอกทับในสมัยที่ 3 ของวัด

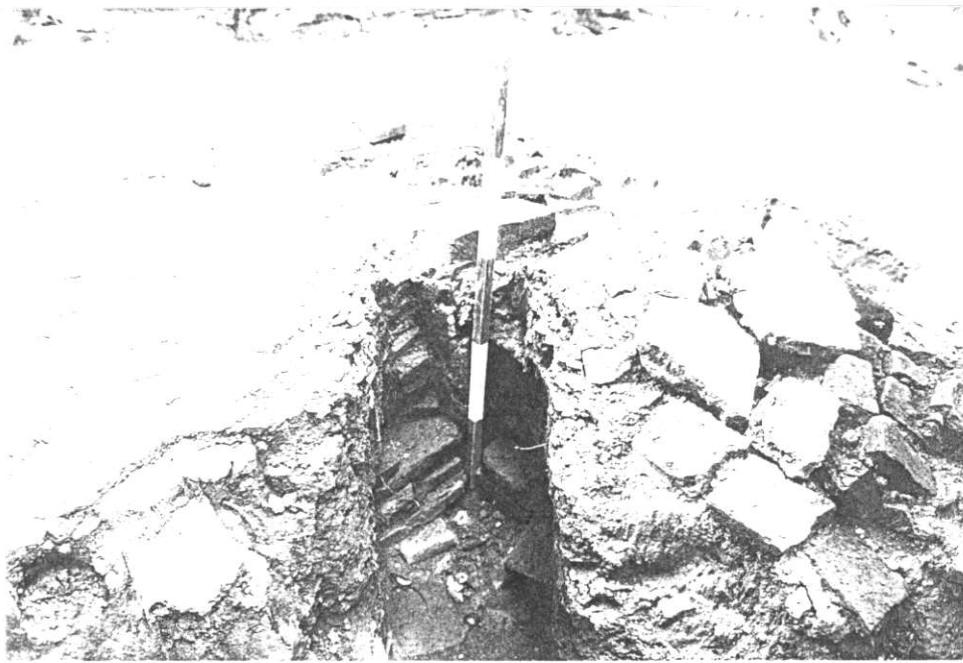
ภาพที่ 26 ลายแข้งสิงห์ประดับฐานผนังอาคารที่พอกต่อเดิมของโบราณสถานหมายเลข 13
(อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) ในสมัยที่ 3 ของวัด

ภาพที่ 27 รายละเอียดของลายขี้ผึ้งที่ประดับฐานผนังอาคารที่พอกต่อเดิมของโบราณสถานหมายเลข 13
(อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) ในสมัยที่ 3 ของวัด

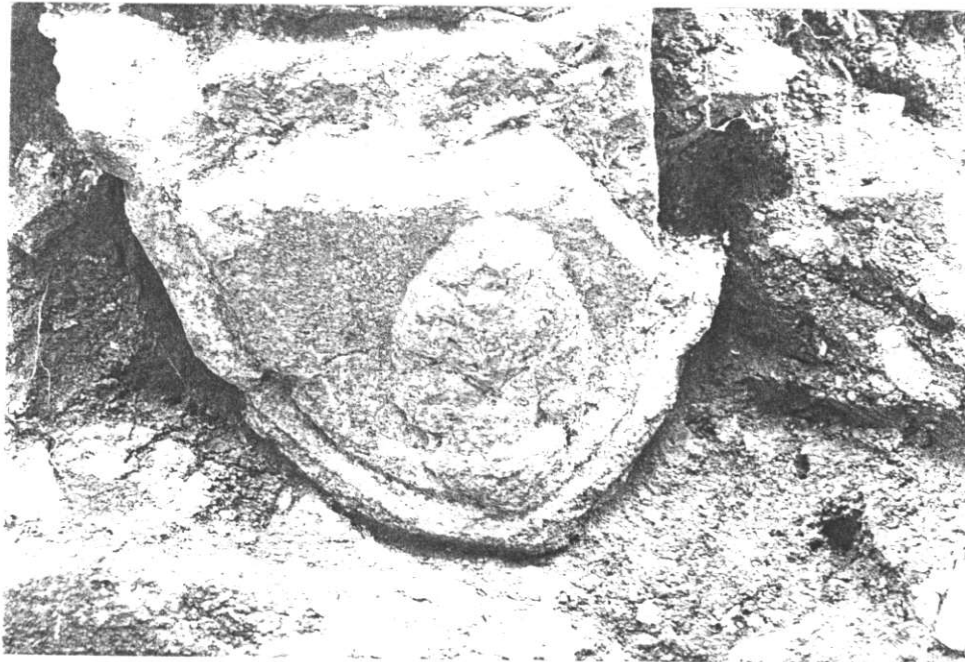
ภาพที่ 28 ลายขี้ผึ้งประดับวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2042

ภาพที่ 29 เสารองรับหลังคามุขหน้าของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)
สมัยที่ 3 ของวัดแค ที่ถูกแทนมุขด้านหน้าอาคารหุ้มทับในสมัยที่ 4 ของวัด

ภาพที่ 30 ทางเข้าด้านหลังของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)
สมัยที่ 3 ของวัด ที่ถูกปิดทับในสมัยที่ 4 ของวัดแค

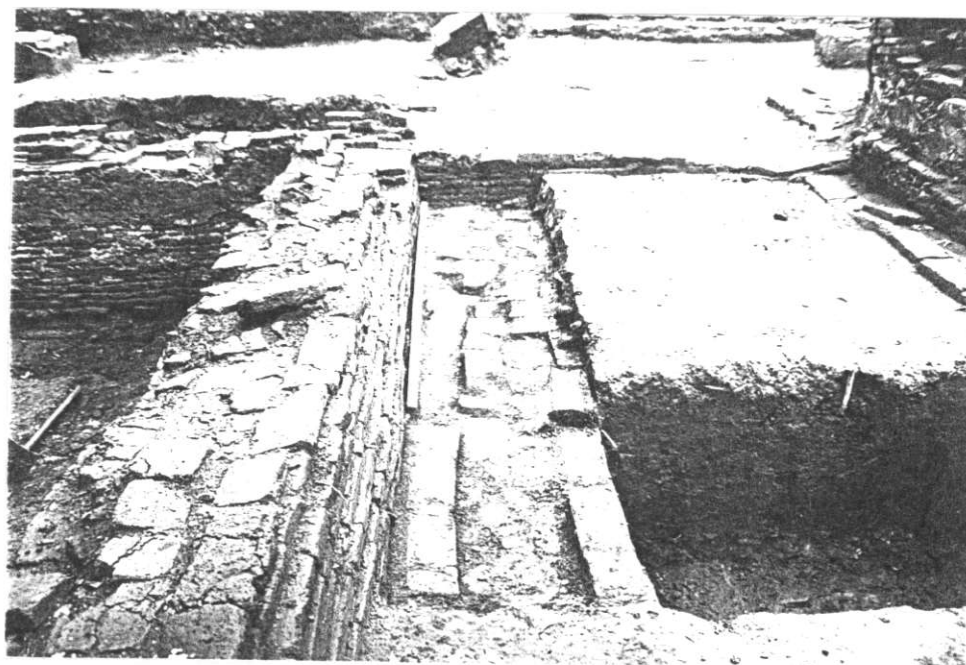
ภาพที่ 31 ลายช้างสิงห์ประดับฐานผนังโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)
ที่ได้รับการซ่อมแซมในสมัยที่ 4 ของวัด

ภาพที่ 32 สภาพบริเวณฐานไพทีทางด้านตะวันตกของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)
ในสมัยที่ 1 ของวัด

ภาพที่ 33 ลักษณะของโบราณสถานหมายเลข 14 (ฐานไฟที) สมัยที่ 2 ของวัดแค
บริเวณมุมตะวันตกเฉียงเหนือของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)

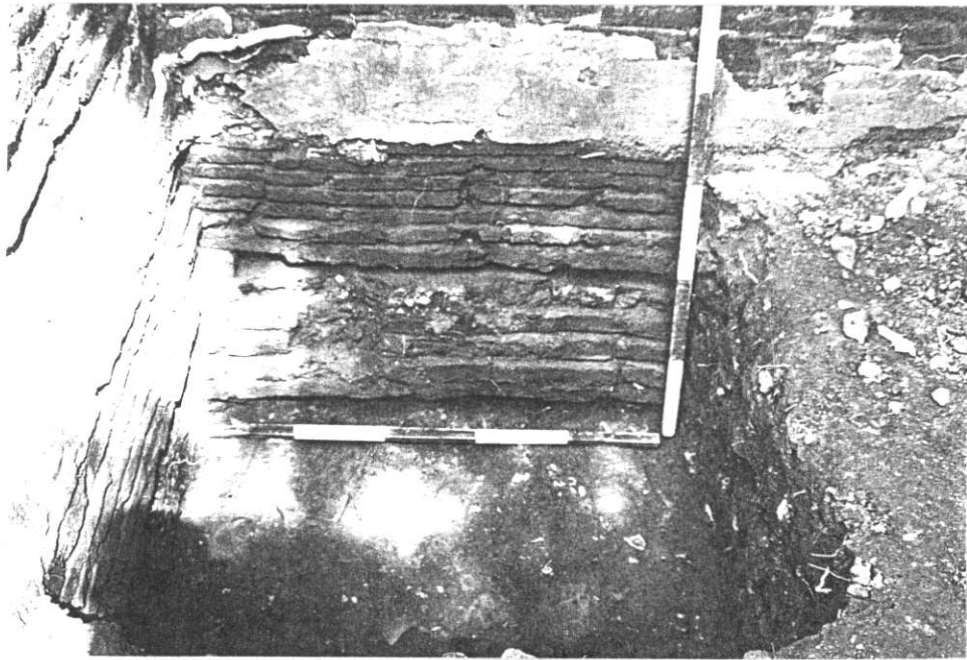
ภาพที่ 34 ร่องรอยการขยายแนวของโบราณสถานหมายเลข 14 (ฐานไฟที)
ทางด้านทิศเหนือของโบราณสถานหมายเลข 5 (เจดีย์รายหมายเลข 9)

ภาพที่ 35 สภาพโบราณสถานหมายเลข 14 (ฐานไฟที) ที่ต่อเติมออกมาทางด้านตะวันตก
ในสมัยที่ 3, 4 ของวัดแค

ภาพที่ 36 สภาพพื้นบนของโบราณสถานหมายเลข 14 (ฐานไฟที)
ด้านข้างโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร) สมัยที่ 3 ของวัดแค

ภาพที่ 37 ร่องรอยการสร้างชั้นทับของโบราณสถานหมายเลข 14 (ฐานโพนี) สมัยที่ 2 และ 3 ของวัดแค บริเวณด้านตะวันออกของโบราณสถานหมายเลข 13 (อาคารหมายเลข 1 : วิหาร)

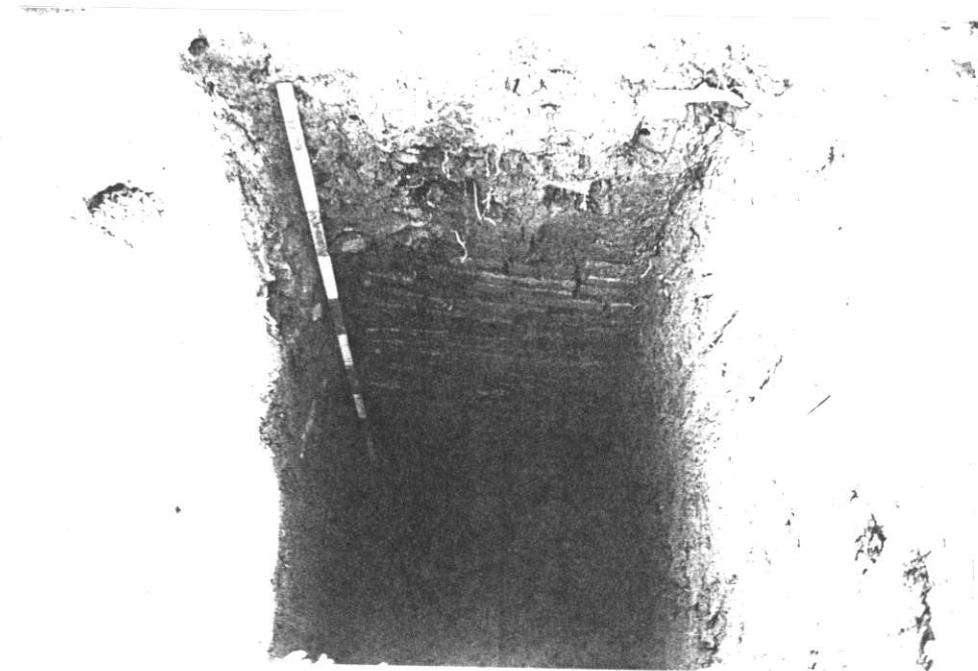

ภาพที่ 38 สภาพเนินโบราณสถานหมายเลข 3 ทางด้านตะวันตกของวัด ก่อนการขุดแต่ง

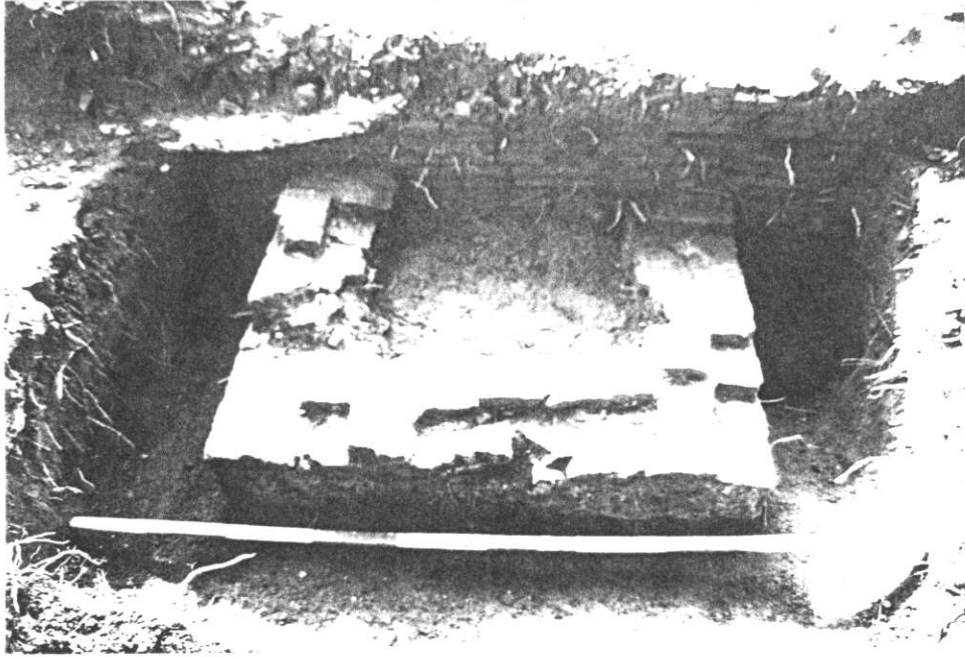

ภาพที่ 39 สภาพโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร) ด้านตะวันตก หลังการขุดแต่ง

ภาพที่ 40 ฐานรากของผนังสกัดเหนือของโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร)

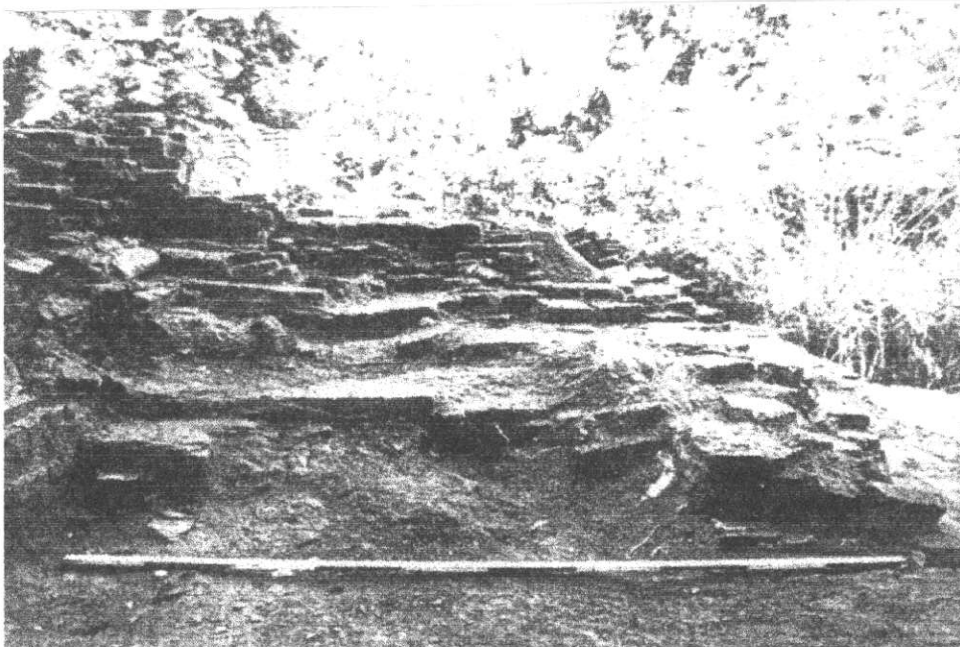
ภาพที่ 41 สภาพบันไดทางขึ้นฐานของโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร)
สมัยที่ 2 ของวัด

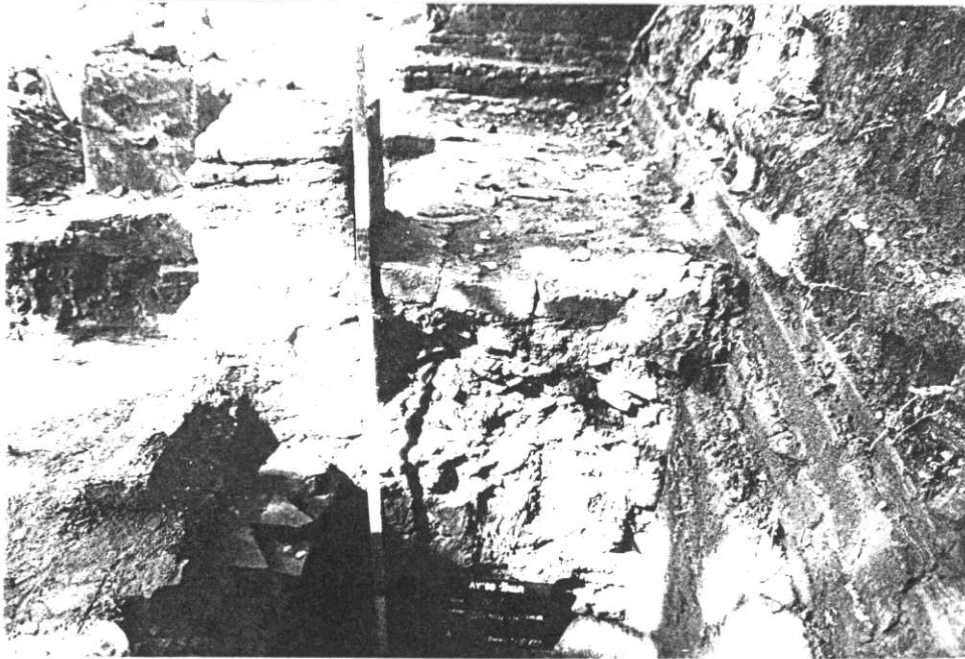
ภาพที่ 42 ลักษณะของลายแข้งสิงห์ประดับฐานผนังด้านตะวันตก
ของโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร)

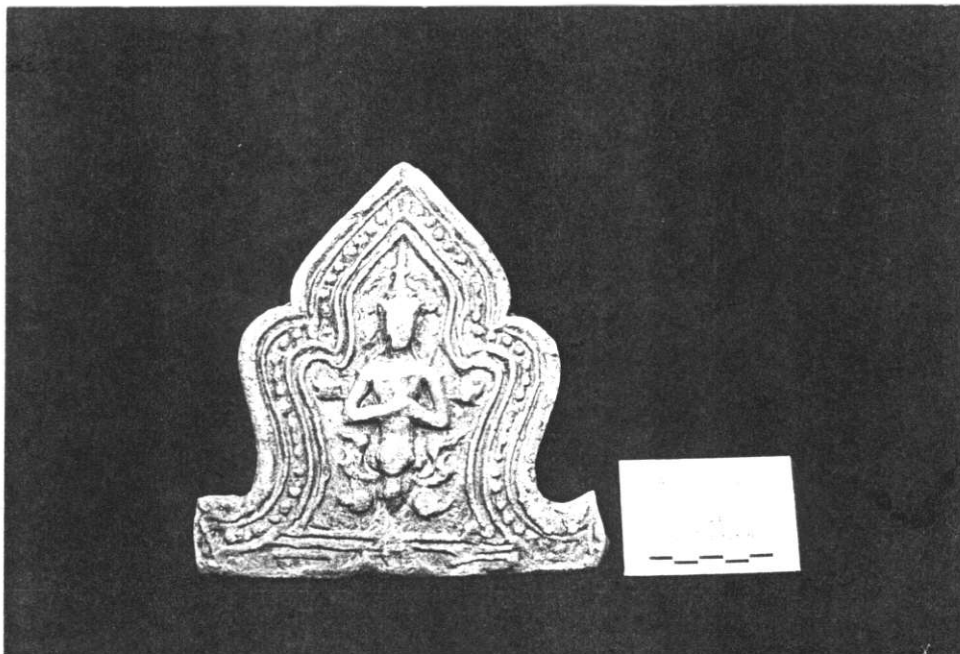
ภาพที่ 43 ร่องรอยการสร้างต่อเติมของโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร)
ในสมัยที่ 3 ของวัดแค

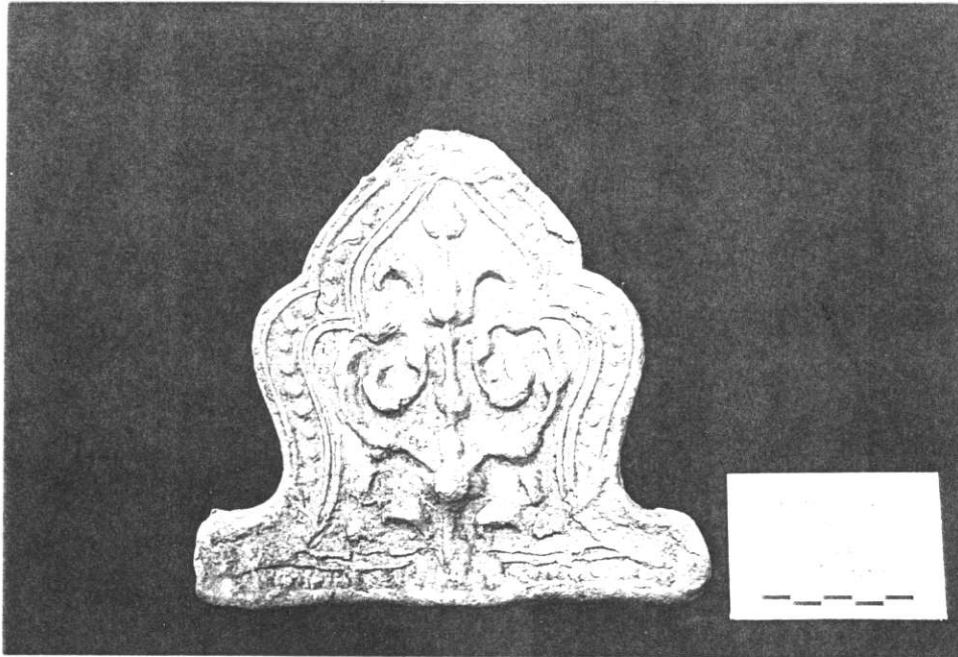
ภาพที่ 44 สภาพบันไดทางขึ้นมุขด้านหน้าของโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร)

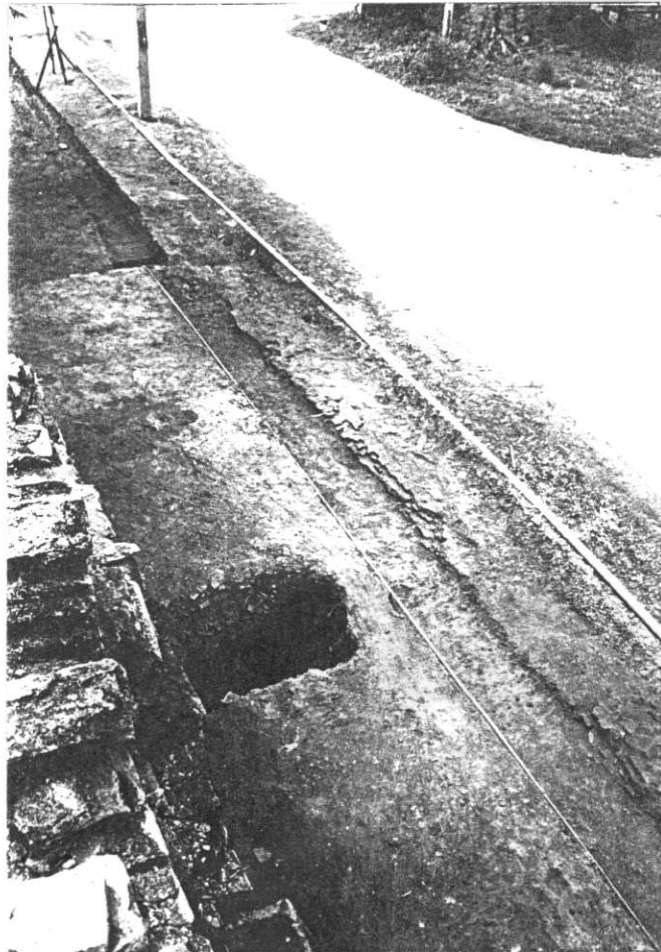
ภาพที่ 45 หน้าตัดหลุมขุดตรวจพื้นชานด้านตะวันออกของโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร)
แสดงการปรับระดับพื้นชานในสมัยที่ 4 ของวัดแค

ภาพที่ 46 กระเบื้องเชิงชายพบบริเวณโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร)
อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 23

ภาพที่ 47 กระเบื้องเชิงชายพบบริเวณโบราณสถานหมายเลข 16 (อาคารหมายเลข 3 : วิหาร)
อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 23

ภาพที่ 48 สภาพแนวโบราณสถานหมายเลข 19 (แนวกำแพงวัด) ทางด้านทิศใต้ของวัดแค

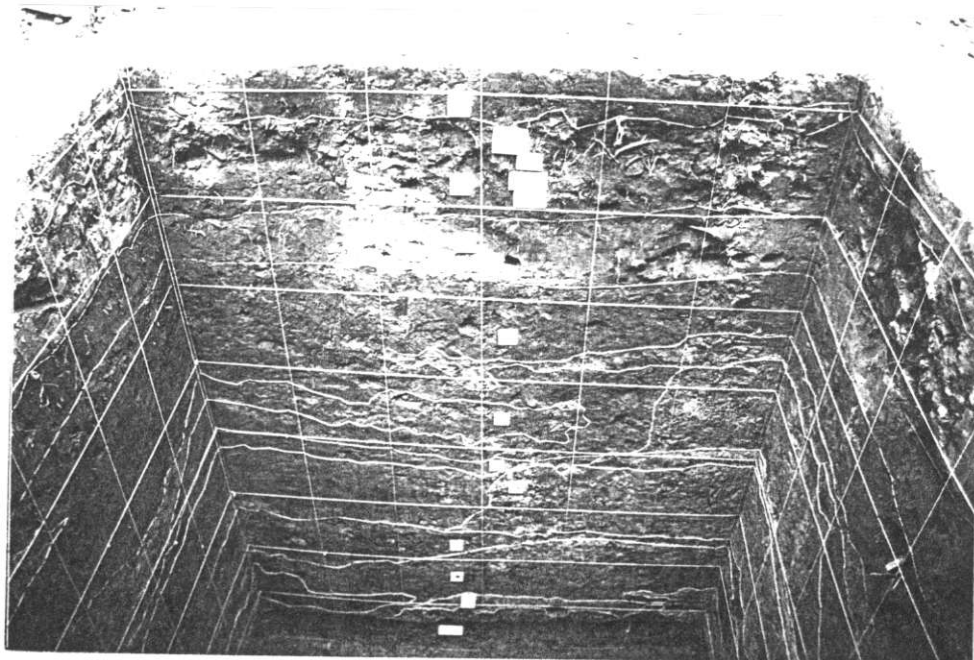
ภาพที่ 49 สภาพโบราณสถานหมายเลข 21 (เจดีย์รายหมายเลข 5) ก่อนการขุดแต่ง

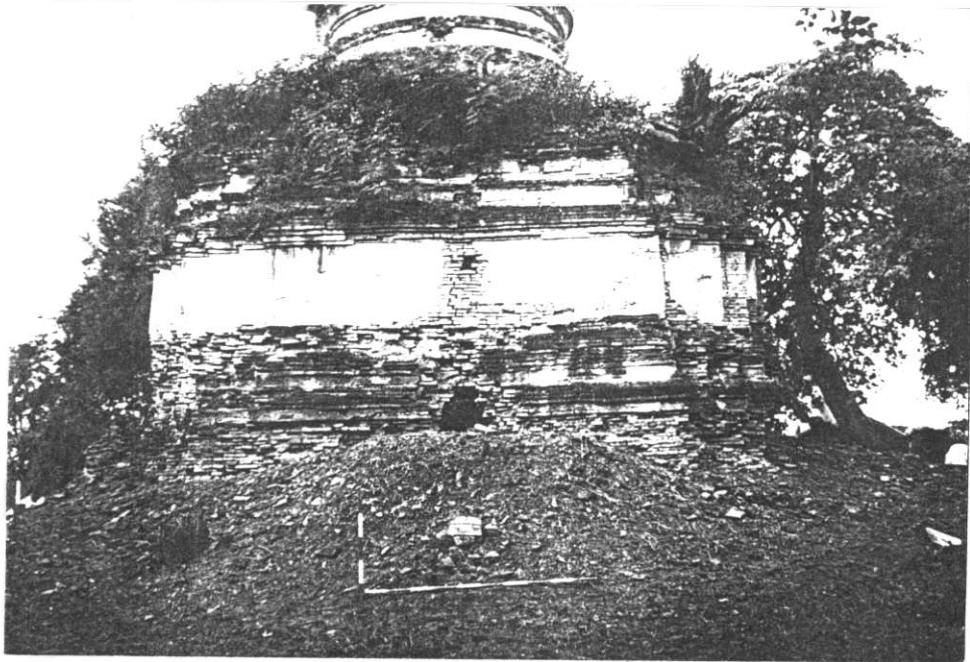
ภาพที่ 50 สภาพโบราณสถานหมายเลข 21 (เจดีย์รายหมายเลข 5) หลังขุดแต่ง

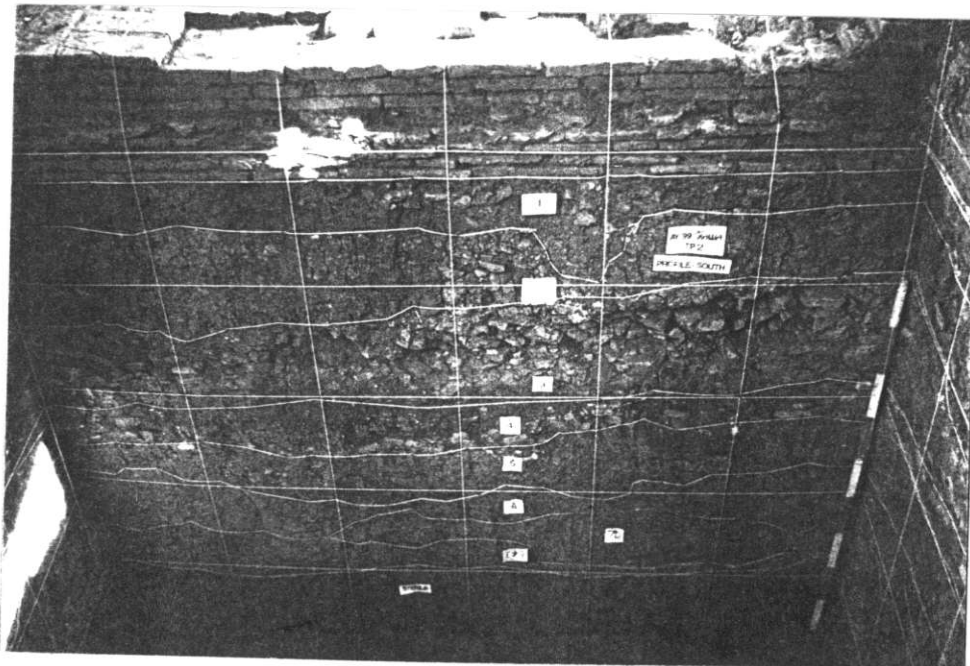
ภาพที่ 51 ขณะปฏิบัติงานในหลุมขุดค้น TP.1 วัดแค

ภาพที่ 52 ผนังชั้นดินด้านทิศตะวันตกของหลุมขุดค้น TP.1

ภาพที่ 53 สภาพเนินดินบริเวณด้านทิศเหนือของโบราณสถานหมายเลข 15
ก่อนทำการขุดค้นหลุม TP.2 วัดแค

ภาพที่ 54 ผนังชั้นดินด้านทิศใต้ของหลุมขุดค้น TP.2 วัดแค